

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАГДИЧ ОЛЕГ РОМАНОВИЧ

УДК 94(475):272/273 «9/11» (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦЕРКВА У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ПОЛЬЩІ У
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ X – ПОЧАТКУ XII СТ.**

07.00.02 – всесвітня історія

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.Р. Магдич

Науковий керівник
кандидат історичних наук,
доцент Рудь Микола Олексійович

Київ-2018

Магдич О.Р. Церква у суспільно-політичному житті Польщі другої половини X – на початку XII ст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2018.

Церква у Польщі є основою не лише середньовічного суспільства, але і сьогодні залишається однією з найважливіших суспільних інституцій. У другій половині X – початку XII ст. відбувався процес утвердження християнства та закладені початки інституціоналізації Церкви, які тривали паралельно з державотворчими процесам. Тому вивчення цього періоду дає змогу краще зрозуміти основи ментальності та державності поляків.

Історія католицької церкви у ранньосередньовічній Польській державі, за висловом відомого польського історика Д.А. Сікорського, по суті ще залишається *terra incognita* для дослідників. Незважаючи на те, що ця тема була однією з наріжних для польської історіографії починаючи з XIX ст., це сформувало коло проблем, які дискутуються (прийняття християнства, Гнезненський з'їзд, конфлікт 1079 року, прийняття Гнезненської булли). Тому сформувалась тенденційність в польській історичній науці, інші теми обходять стороною. Разом з тим сучасна медієвістика працює над вивчення ментальності, комплексному аналізі джерел, розробляються нові методики роботи з джерелами. Тому «погляд зі сторони» дає можливість комплексно підійти до проблем та розширити коло традиційних питань, що ставляться до цього періоду. Одночасно дослідження польської історіографії дає змогу порівняти новітні методології для української історичної науки.

Актуальність також зумовлена специфікою джерельного матеріалу. Тільки у наш час сформувалась методологія для належної критики джерел, що дає можливість більш комплексно підійти до проблеми. Зокрема, вводяться нові типи джерел, що раніше не використовувались при вивчення цієї теми, такі як житія святих, археологічний та візуальний матеріал.

Мета роботи полягає у тому, дослідити місце католицької церкви у суспільстві та державотворчих процесах на польських теренах у другій половині X-початку XII ст.

Джерельна база даної проблеми представлена переважно писемними джерелами, як власне польського так й іноземного походження, які класифікуються як наративні та документальні. Домінуючими є наративні тексти, які поділені на такі типи: хроніки, аннали, життєписи святих, епістолярії та повідомлення мандрівників. Основними джерелами є наративні тексти, написані на польських землях, зокрема «Хроніка діянь князів польських» Галал Аноніма, *Historia Polonica* краківського єпископа Вінцента Кадлубек. Важливим джерелом для дисертаційного дослідження слугувала анонімна *Великопольська Хроніка*, праця Яна Длугоша *Аннали та хроніки славного королівства Польщі* та давні польські *рочніки*. Серед останніх найдавнішим, що зберігся до нашого часу, вважається *Свентокишський рочнік давній*. Цінними є наративні тексти, створені у німецьких землях, а також нечисленні актови та епістолярні джерела. Важливим є використання археологічних та візуальних джерел, одним з найважливіших з яких є Гнезненські врата.

Дослідження історії церкви польських землях розпочалося ще у середині XIX ст. У цей час дослідники дотримувалися хронологічного підходу у вивченні історії церкви, аспектів формування її структури та історії церковного права. Активно проводиться дослідження джерельної бази проблеми, зокрема наративних текстів. Тут варто відзначити праці О. Бальцера, В. Абрахама. Ці тенденції продовжувалися і у історіографії міжвоєнного періоду.

Дослідження історії, незважаючи на цензуру та ідеологічні обмеження, тривали у часи комуністичного режиму в Польщі. Саме тоді дослідники вперше звертають увагу на проблеми ментальності та уявлення середньовічної людини про церкву. Кінець XX – початок XXI ст. позначився небувалим розвитком польської історичної науки. Тепер дослідники зосереджуються на вивченні ментальності середньовічного польського суспільства, уявлень про політичну владу, місце

різних інституцій у житті, ритуалах, дослідженні культури, вивченні моделей поведінки. Тут варто відзначити праці Д.А. Сікорського, Й. Добоча, Р. Міхаловські.

Визначено, що прийняття польським князем Мешком I християнства було засобом пошуку нового «небесного покровителя», який може забезпечити польському князю стабільність у державі, військові успіхи та нові території. Також доведено, що князя цікавила християнська сакралізація правителя, християнське бачення влади, коли усяка влада трактується як божественна. Значну роль відіграла ментальність тогочасних жителів, зокрема князя, який вважав, що зміна віри та покровителів дозволить йому добитися успіху. Це було актуально для нього після поразок, яких він зазнав на початку 60-х рр. X ст.

Простежено етапи отримання польським церковними структурами самостійного статусу. Робота над цим тривала з самого моменту прийняття християнства. Однією з основних причин боротьби за незалежність церкви було прагнення відділитися від німецьких церковних структур, які розглядали залежність Польської церкви не лише у релігійному контексті, але і як засіб політичного впливу на ранньосередньовічну Польську державу. Важливу роль у цьому процесі відіграв св. Войцех-Адальберт. Спочатку було створено Познанське єпископство, у 1000 році на Гнезненському з'їзді було засновано Гнезненське архієпископство. Процес отримання Польською церквою самостійного статусу завершився у 1136 році укладенням булли *Ex commisio nobis a Deo*.

Основна увага у роботі приділена системі відносин між католицької церквою та державною владою в контексті державотворчих процесів та внутрішньополітичного життя, зокрема автор стверджує, що в основі взаємовідносин князівської влади та католицької церкви лежав принцип неконфліктності та поваги. Влада та церква бачили один в одному рівні за статусом та значенням інституції, без співпраці між якими не вдасться забезпечити внутрішню стабільність та управляти країною за християнськими канонами. Обидві ці структури потребували один одного.

Здійснено перегляд обставин конфлікту 1078-1079 рр. між церквою та владою, між князем Болеславом II та краківським єпископом Станіславом проаналізовано причини та вплив даної події на внутрішнє життя Польщі у другій половині XI ст. Доведено, що в його основі були політичні, релігійні та особистісні проблеми, зокрема протиріччя між двома політичними тенденціями: єдиновладною та патримоніальною. Результатом став масовий антикнязівський виступ, який привів до державного перевороту. Основою виступу були ті, кого джерел називають називає *знатні люди (proceres)*. Болеслав II втратив трон і був змушений втікати з Польщі.

Проведено аналіз суспільно-політичної діяльності церкви у Польщі у XI – першій третині XII ст. Окремий акцент зроблено на фундаційній та меценатській діяльності, як засобі суспільної діяльності у ранньосередньовічній Польщі та інструменті співпраці між державою та церквою. Так для польських правителів фундація виступала засобом забезпечення внутрішньополітичної стабільності після подолання кризових ситуацій (зокрема після язичницького повстання 1037-1039 рр. та конфлікту 1078-1079 рр.). Фундаційна політика переслідувала декілька завдань, зокрема сформувати образ християнського добродієчного правителя, який піклується про своїх підданих і, зокрема, про церкву; міцнити взаємовідносини між державною владою та церквою заради стабільності внутрішнього життя, християнізувати новоприєднані до Польщі території та зміцнити на них владу польських правителів, та впливати на відносини з Імперією та Римом.

У ході дослідження запропоновано нові трактування місіонерської діяльності католицької церкви на польських теренах, зокрема місіонерству, як засобу розширення *Paх Christiania*. Це витікало з самої сутності місіонерства, оскільки пастир обов'язково повинен навертати нехристиян до праведної віри, щоб врятувати . Також така діяльність дозволяла розширювати території П'ястівської держави та посилювати політичний вплив Польщі у Центральній Європі та балтійських землях. Це призвело до того, що місіонерство поступово стає частиною ідеології як польських правителів так і польської церкви.

Простежено процеси інституціоналізації церковних структур на польських землях у ранньоп'ястівський період. Проаналізовано процес формування адміністративної структури Польської церкви, який відбувався відповідно до потреб новоутвореної Польської держави. Структура Польської церкви розвивалася через різні етапи: від створення перших місійних єпископств у кінці X ст. через повне знищення під повстання 1037-1039 рр. до планомірної розбудови адміністративної системи. Католицька церква на польських землях складалась із Гнезненського архієпископства та 5 єпископств.

Ключові слова: Польща, католицька церква, П'яти, християнізація, архієпископство, Гнезно, Польська церква, фундація, князь, місія.

Oleh Mahdych. The church in the social and political life of Poland in the second half of the X - at the beginning of the XII century. – On the rights of the manuscript.

The dissertation for PhD in historical sciences in speciality 07.00.02 – World history. Taras Shevchenko National University of Kyiv Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2018

The church in Poland is the basis not only of medieval society, but it still remains one of the most important social institutions. In the second half of the X - the beginning of the XII century, there was the process of establishing Christianity and the basis of institutionalization of the Church, which continued along with the state-building processes. Therefore, the study of this period gives a better understanding of the basis of the mentality and statehood of the Poles.

The history of the Catholic Church in the early medieval Polish state, in the words of the famous Polish historian D. A. Sikorsky, in essence, remains terra incognita for researchers. Despite the fact that this topic was one of the cornerstones of Polish historiography since the XIX century, it formed a range of problems, which provoked a discussion (Christianity adoption, the Congress in Gniezno, the 1079 conflict, the Bull of Gniezno). Therefore, there were biased tendencies in Polish historical science and other

topics which didn't discuss in scientific circles like these. At the same time, modern medieval science is studying mentality, complex analysis of sources, developing new methods of working with sources. Thus, "an outside perspective" provides an opportunity to deal with problems in a comprehensive way and expand the range of traditional issues relating to this period. At the same time, the study of Polish historiography makes it possible to compare the latest methodologies for Ukrainian historical science.

The relevance of the topic is also determined by the specifics of sources. Only in our time, a methodology has formed for proper criticism of sources, which makes it possible to deal with the problem more comprehensively. In particular, there are new types of sources that have not previously used in the study of this topic, such as the life of saints, archaeological and visual material.

The purpose of the dissertation is to investigate the place of the Catholic church in society and the state-building processes in Polish territory in the second half of the X-beginning of the XIII century.

The source of this problem is represented mainly by written sources, both actual Polish and foreign origin, which classified as narrative and documentary. Dominant texts are the narrative one which divided into the following types: chronicles, annals, saints' biographies, epistolary and traveller's messages. The main sources are narrative texts written on Polish lands, in particular, the "Gesta Principum Polonorum: The deeds of the Princes of the Poles" Gallas Anonymus, "Historia Polonica" of Bishop Vincent Kadlubek of Cracow. The anonymous "Wielkopolska Chronicle", the work of Jan Dlugosz "Annals or Chronicles of the glorious kingdom of Poland" and the old Polish years' stories are important sources for the dissertation. Among these, the oldest, preserved to our day, is considered the old-fashioned Sventokshyskyi year. Valuable sources are narrative texts created in the Germanic lands, as well as a few acts and epistolary sources. It is important to use archaeological and visual sources, one of the most important of which is the Gniezno Doors.

The study of the history of the church at the Polish lands began in the middle of the XIX century. At this time, researchers adhered to a chronological approach to studying

the history of the church, aspects of its formation and the history of church law. A study of the source of the problem, in particular, narrative texts, is actively being conducted. The works of O. Balcer, V. Abraham are considered as the best of their kind. These trends continued in the historiography of the interwar period.

Studies of history, in spite of censorship and ideological restrictions, continued during the communist regime in Poland. That is when researchers first draw attention to the problems of the mentality and the medieval man's presentation of the church. The end of XX - the beginning of the XXI century was the time when Polish historical science unprecedentedly developed. Now researchers focus on studying the mentality of medieval Polish society, ideas about political power, the place of various institutions in life, rituals, cultural studies, and the study of behavioral patterns. The works of D.Sikorsky, J. Dobocho, R. Michalovsky are one of the best of their kind.

It is discovering the adoption of Christianity helped Polish Prince Mieszko I find a new "heavenly patron", which could provide the Polish prince with stability in the state, military successes and new territories. The author has also proved that the prince interested in the Christian sacralization of the ruler, the Christian vision of power when all power considered as divine. A significant role played by the inhabitants' mentality, in particular, the prince, who believed that change of faith and patrons would allow him to be successful. This was relevant to him after the defeats he suffered in the early 60s in the X century.

Dissertation analyzes the stages of obtaining an independent status by the Polish church structures. Work on this continued from the very moment of the adoption of Christianity. One of the main reasons for the struggle for the independence of the church was the desire to separate from the German church structures. It considered the dependence of the Polish church not only in the religious context but also as a means of political influence on early medieval Polish state. An important role in this process played St. Adalbert. Initially, Poznan Bishopric was establishing, and in the year 1000, the Gniezno Archbishopric founded at the Congress of Gniezno. The process of obtaining an

independent status by the Polish Church completed in 1136 by concluding of a bull *Ex commisio nobis a Deo*.

The main attention paid to the system of relations between the Catholic Church and state power in the context of state-building processes and internal political life, in particular, the author argues that the principle of the relationship between the prince's power and the Catholic Church based on the principle of non-conflict and respect. The authorities and the church considered one another on the same level according to the status and significance of the institution, without which the cooperation wouldn't succeed in ensuring internal stability and managing the country according to the Christian canons. Both of these structures needed each other.

Revising the circumstances of the conflict between the church and the authorities in 1078-1079, between Prince Boleslav II and Stanislaw, Bishop of Cracow. It analyzed the causes and effect of this occasion on the internal life of Poland in the second half of the XI century. Therefore, it was proved that it based on political, religious and personal problems, in particular, the contradictions between the two political tendencies: an autocracy and patrimonial tendency. The result was a massive anti-Prince's speech, which led to a stroke of state. The most unsatisfied were those whom the sources called "noble people" (*proceres*). Boleslav II lost his throne and had to flee from Poland.

There is also an analysis of the socio-political activity of the church in Poland in the XI - first third of the XII century. A separate emphasis made on the donation and patronage activity as a means of social practice in early medieval Poland and as an instrument of cooperation between the state and the church. Therefore, for the Polish rulers, donation activities were such as means in securing internal political stability after overcoming crisis situations (in particular after the pagan reaction in 1037-1039 and the conflict of 1078-1079). The donation policy pursued several tasks, in particular, to form the image of a Christian virtuous ruler who cares about his people and the church; to strengthen the relationship between state power and the church for the sake of the stability of internal life; to Christianize the newly annexed territories of Poland and to strengthen

the power of the Polish rulers on them; to make an influence on relations with the Empire and Rome.

During the study, it proposed new interpretations of the missionary activity of the Catholic Church in Polish territory, in particular, missionary work, as one of Pax Christiania expansion tool. It stemmed from the very essence of missionary work because the pastor must necessarily convert non-Christians to a righteous faith in order to save. Such activity also allowed to expand the territory of the Piast state and strengthen the political influence of Poland in Central Europe and the Baltic region. This led to the fact that missionary education gradually has become part of the ideology of both the Polish rulers and the Polish church.

This survey deals with processes of institutionalization of church structures on Polish lands in the Early Piastic period. Revising the formation process of the administrative structure of the Polish church, which took place in accordance with the needs of the newly formed Polish state. The structure of the Polish Church evolved through various stages: from the establishment of the first missionary bishops at the end of the X century through complete destruction during the uprising of 1037-1039 and to the systematic development of the administrative system. The Catholic Church on Polish lands consisted of Gniezno Archbishopric and 5 other bishoprics.

Keywords: Poland, Catholic Church, Piast dynasty, Christianization, archbishopric, Gniezno, Polish Church, donation, prince, mission.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Магдич О. Язичницькі вірування на польських землях у IX-X ст. / Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 113. С. 144-148.
2. Магдич О. Державна влада та католицька церква за правління Владислава I Германа (1079–1102) / Етнічна історія народів Європи. 2016. Вип. 49. С. 4-13.
3. Магдич О. Християнізація ранньосередньовічної Польської держави (до 1050–річчя події) / Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 115. С. 130-135.

4. Магдич О. Польсько-німецькі церковні відносини у другій половині XI ст. / Праці Центру пам'яткознавства. 2017. Вип. 31. – С. 191-197.

5. Магдич О. Булла *Ex comissio nobis a Deo* та утвердження незалежності Польської церкви / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія. 2017. №133. С. 45-48.

6. Магдич О. Місіонерська діяльність католицької церкви на польських землях у другій половині X – на початку XII ст. / Етнічна історія народів Європи. 2018. Вип. 56. С. 20-27.

7. Магдич О. Формування адміністративної структури католицької церкви у середині XI ст. / *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2018. №9 (37). S. 29-33.

які засвідчують апробацію результатів матеріалів дисертації:

8. Магдич О. Фундації Болеслава III Кривоустого / О. Магдич // Дні науки історичного факультету: матеріали IX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / Гол. редкол. І.К. Патриляк. Київ: [б.в.], 2016. – С. 166-170.

9. Магдич О. Відновлення єпископства в Гнезно у 1075 році / «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (м. Київ, 28-29 жовтня 2016 р.). Херсон: [б.в.], 2016. С. 52-56.

10. Магдич О. Причини повстання 1037-1039 років в Польщі / Шевченківська весна 2017: історія: матеріали XV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / Гол. редкол. І.К. Патриляк. Київ: [б.в.]. С. 112-116.

11. Магдич О. Переворот 1079 року як реакція польського суспільства на конфлікт між державною владою та католицькою церквою / Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики». 26-27 травня 2017 р., м. Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О.Ю. Висоцький. Дніпро: [б.в.], 2017. С. 98-101.

ЗМІСТ

Вступ.....	13
Розділ I. Джерельна база та історіографія дослідження.....	19
1.1. Джерельна база дослідження.....	19
1.2. Історіографія	42
Розділ II. Становлення католицької церкви у Польщі та формування її організаційних засад.....	72
2.1. Прийняття християнства в Польщі	72
2.2. Формування церковної організації. Гнезненський з'їзд.....	85
2.3. Гнезненська булла. Утвердження самостійності польської церкви.....	94
Розділ III. Відносини між королівською владою та католицькою церквою в Давньопольській державі.....	105
3.1. Загострення суспільно-політичної ситуації у Польщі у 20-40 роках XI ст.....	105
3.2. Політика Казимира I Відновителя та Болеслава II Щедрого стосовно церкви.....	118
3.3. Конфлікт між князівською владою та церквою кінця 70-х років XI ст.....	128
3.4. Влада та церква за правління Владислава I Германа та Болеслава III Кривоустого.....	140
Розділ IV. Суспільно-політична та правова діяльність церкви у Польщі у XI – першій третині XII ст.....	158
4.1. Фундаційна та меценатська діяльність польських правителів.....	158
4.2. Проблема інституціоналізації структури католицької церкви в Польщі.....	173
4.3. Місіонерська діяльність католицької церкви на польських землях.....	184
ВИСНОВКИ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	205
ДОДАТОК А.....	232

Вступ

Актуальність теми дослідження. Впродовж середньовіччя церква була однією з провідних суспільних інституцій Польщі, але й понині відіграє важливу роль в житті польського суспільства. Процес утвердження християнства і формування організаційних засад церковної структури проходив на польських теренах паралельно із державотворенням. Прийняття християнства надало полякам формально рівноправного статусу в римському християнському світі і суттєво розширило межі західного цивілізаційного простору. Тому дослідження вказаної проблематики дає змогу краще зрозуміти основи державності та ментальності польського народу, а також їхнє місце і роль у латинському християнстві.

Попри те, що історія католицької церкви у ранньосередньовічній Польщі починаючи з XIX ст. була однією з наріжних тем для польської історіографії, все ж за справедливим висловом відомого польського історика Д.А. Сікорського, вона ще залишається *terra incognita* для дослідників. Аналіз стану розробки проблеми в медієвістиці дав можливість окреслити низку вузлових питань, які традиційно дебатовуються в польській історіографії, а саме: прийняття християнства в Польщі, Гнезненський з'їзд 1000 р., конфлікт між князівською владою та церквою у 1078-1079 рр., ухвалення Гнезненської булли 1136 р. У руслі історіографічних тенденцій медієвістики останніх десятиліть потребують подальшого вивчення питання ментальності населення ранньосередньовічної Польщі, формування структури католицької церкви на польських землях, різноманітні аспекти фундаційної та меценатської діяльності польських правителів у X-XII ст. тощо.

Недостатня дослідженість теми зумовлена також специфікою її джерельної бази. Проте, досягнення сучасного джерелознавства дали можливість значно розширити і урізноманітнити коло джерел з історії польської ранньосередньовічної церкви, ввівши в науковий обіг археологічні та візуальні матеріали.

Виходячи з важливості і недостатньої вивченості ролі церкви у суспільно-політичному житті Польщі X-XII ст., автор і обрав її темою свого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в контексті розробки науково-дослідної теми кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Суспільства давньої, середньовічної і ранньомодерної доби та їх цивілізаційна спадщина» (номер державної реєстрації 0116U007146).

Об'єктом дослідження є католицька церква на території ранньосередньовічної Польської держави X-XII ст. у контексті релігійних процесів середньовічної Європи.

Предметом дослідження є місце та роль католицької церкви у суспільному житті ранньосередньовічної Польщі

Мета роботи – на основі джерел та спеціальної історичної літератури дослідити місце католицької церкви у суспільно-політичному житті Польщі у X-XII ст.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язати такі завдання:

- окреслити джерельну базу та встановити її репрезентативність з огляду на тематику дослідження, з'ясувати ступінь наукової розробки вказаної проблеми в історіографії;

- охарактеризувати процес християнізації Польської держави;

- простежити формування церковної організації в ранньосередньовічній Польщі;

- проаналізувати процес отримання Польською церквою самостійного статусу;

- з'ясувати особливості церковної політики польських князів, зокрема Казимира I Відновителя, Болеслава II Щедрого, Владислава I Германа та Болеслава III Кривоустого;

- визначити причини та наслідки конфлікту між князівською владою та католицькою церквою у Польщі в 1078-1079 рр.;

- дослідити фундаційну та меценатську діяльність польських правителів у другій половині X – початку XII ст.;

- окреслити процеси інституціоналізації структури католицької церкви на польських землях;

- встановити особливості місіонерської діяльності польської церкви.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 960 р. (початку правління хрестителя Польщі Мєшка I) до 1136 р. (ухвалення булли *Ex comissio nobis a Deo*). Нижня межа обумовлена першою писемною згадкою про Польську державу, верхня межа – остаточним утвердженням самостійного статусу Польської церкви.

Географічні межі дослідження охоплюють територію ранньосередньовічної Польської держави у X-XII ст., а саме – Великопольщу, Малопольщу, Сілезію, поморські землі, Сандомирщину. Ці землі обмежені зі сходу територією Київської Русі, на півдні – Чеським королівством, на заході – землями Священної Римської імперії, на півночі – Балтійським морем.

Методологічна база дослідження. Ключовими для вивчення епохи є насамперед загальнонаукові методи досліджень – методи аналізу, синтезу та метод системного аналізу. також було застосовано метод філософського аналізу, що допомагає історії у визначенні світоглядних, методологічних і теоретичних аспектів. Базовими для проведення дослідження є спеціальні методи історичної науки – історико-хронологічний або діяхронний (дослідження подій в хронологічній послідовності, зокрема вивченні подібних явищ, що відбуваються в різні періоди, в різних масштабах і на різних територіях) та історико-порівняльний (компаративістський) методи, які є провідними для історичного дослідження. Важливими для вивчення цього періоду є метод історичної періодизації, який дозволяє розділити досліджуваний період на певні часові відрізки, що полегшує дослідження, історико-генетичний метод (використовується для відображення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей історичних подій), а також ретроспективний метод, котрий дає можливість відтворити події даного періоду та реконструювати певні його аспекти.

Надзвичайно важливою для вивчення Середньовіччя є методологія «Школи Анналів», яка включає перш за все вивчення ментальності епохи, світогляду людей

даного періоду, надзвичайне розширення ретроспективного методу, який передбачає не лише політичні чи правові аспекти, а й вивчення світоглядних особливостей, історії повсякденності, дослідження соціальної структури тощо. Також важливим методом є підхід тотальної історії, тобто вивчення, як писав Ф. Бродель, «історії у всій її тотальності», який однак перш за все залежить від специфіки джерельної бази.

В ході дослідження було використано також методи релігійної антропології.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у таких положеннях:

Вперше:

- комплексно проаналізовано місце католицької церкви у суспільно-політичному житті ранньосередньовічної Польщі;

- охарактеризовано систему відносин між польськими правителями та католицькою церквою, місце обох інституцій у взаємній політичній уяві;

- висловлено ідею про місіонерську діяльність як форму суспільного життя та розширення *Pax Christiana*.

Уточнено:

- тезу про місце фундаційної та меценатської політики правителів у суспільному житті та політичній ментальності ранньосередньовічних слов'янських держав;

- питання інституціоналізації церковних структур на польських землях у ранньоп'ятівський період;

- причини, перебіг та наслідки конфлікту між владою та церквою у 1078-1079 рр.;

Набули подальшого розвитку:

- теорія про вибір віри Мешком I, як засіб пошуку нового небесного покровителя;

- ідея про язичницький характер повстання 1037-1039 рр. в руслі системної кризи Польської держави;

- питання про значення Гнезненської булли 1136р. для утвердження самостійності Польської церкви.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в діяльності наукових та освітніх установ (університетів, науково-дослідницьких інститутів, музеїв, галерей та інших), практична діяльність яких пов'язаних з репрезентацією життя середніх віків, зокрема історії слов'янських народів. Матеріали дослідження можуть знайти практичне використання при підготовці монографій, наукових статей, навчальних посібників та підручників із всесвітньої історії, історії середніх віків, історії слов'янських народів, історії релігії, історії ментальності, політичної та релігійної антропології, культурології, а також при підготовці спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Особистий внесок здобувача полягає у постановці наукової проблеми та самостійному її розв'язанні. Наукові положення і результати, викладені в дисертації, отримані автором самостійно. Усі публікації за темою дисертаційного дослідження виконані ним одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження були представлені у наукових доповідях на 9 конференціях: IX Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, 21 квітня 2016 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (м. Київ, 28-29 жовтня 2016 р.), XV Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, 16 березня 2017 р.), II Всеукраїнській науковій конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, 26-27 травня 2017 р.), Польсько-литовсько-українському воркшопі «Common Past, Common Future» (Університет Миколи Коперніка, м. Торунь,

6 липня 2017 р.), науковій конференції «Суспільства давньої, середньовічної і ранньомодерної доби та їх цивілізаційна спадщина» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, 1 грудня 2017 р.), науковій конференції «XII Читання пам'яті професора П.Й. Каришковського» (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, 12-13 березня 2018 р.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження відображені у 11 наукових публікаціях: 7 наукових статтях (з них 6 – статті у фахових виданнях України; 1 стаття у фаховому іноземному виданні), 4 публікаціях в наукових збірниках та матеріалах конференцій.

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (308 позицій), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки, основний зміст викладений на 192 сторінках.

Розділ I. Джерельна база та стан дослідження проблеми в історіографії

1.1 Джерельна база дослідження

Однією з найважливіших проблем для історика, які намагається поставити нові питання є проблема джерел¹. Ще Марк Блок твердив, що джерело дасть необхідну інформацію, лише коли до нього правильно ставити питання². Однак саме джерело є тими кордонами, які обмежують ступінь нашого пізнання.

Джерельна база розглядуваної проблематики є досить своєрідною. Наскільки польська історія є багатогою на джерельні матеріали у наступні століття, настільки бідною вона є у добу раннього середньовіччя. Переважно це пов'язано з соціально-політичною ситуацією на польських землях у XII-XIII ст. Постійні війни, міжусобні конфлікти, напади призводили до знищення пам'яток культури. Першими як правило гинули рукописи. Тому до нашого часу дійшло не так багато текстів цього часу, та й часто у копіях пізнішого часу.

Основними тут звичайно є писемні джерела, які, як відомо, поділяються на наративні та документальні. Переважаючими є звичайно наративні тексти, серед яких слід виділити хроніки, аннали, життєписи святих, епістолярії та повідомлення мандрівників.

Щодо даного періоду, то власне польських писемних джерел збереглося доволі мало. Значна частина ранньосередньовічних текстів загинула у війнах та міжусобицях. Серед польських писемних джерел однією з найвизначніших є *Хроніка та діяння князів польських*³, яка була написана на початку XII ст.. (імовірно завершена у 1117-1119 роках). Автор твору невідомий, але з легкої руки польського історика XVI ст. Мартіна Кромера він отримав найменування *Галла Аноніма*. Це один з перших слов'янських історичних творів, хоч і написаний не поляком. Дискусії щодо національної приналежності автора тривають давно (француз,

---

¹ Берк П. Нові перспективи історіописання . Київ, 2004. С. 290

² Блок М. Апология или ремесло историка. Москва, 1980. С.37

³ Galla kronika// Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1864, T I.S. 379-484

італієць, угорець). Одні історики (Ст. Кентшинський⁴) вважають його провансальцем, який прибув до Польщі з монастиря св. Егідія. Інші дослідники (К. Малечинський⁵) теж вважають Галла французом, але з Фландрії. Т. Войцеховський⁶ і Ф. Погорецький⁷ вважали автора хроніки італійцем на тій підставі, що він добре знав місцевість, що лежить між Польщею та Італією (Каринтію, Істрію, Далмацію). В. Кентшинський⁸, Р. Гродецький⁹ і М. Плезя¹⁰ вважали його якщо не угорцем, то в усякому разі ченцем, який певний час жив в Угорщині перед своїм приїздом до Польщі та мав безпосереднє відношення до монастиря св. Егідія. Його покровителем був канцлер Михайло Авданець, представник одного з найзнатніших родів тогочасної Польщі.¹¹

Хроніка Галла — це панегірик правлячому роду Пястів і зокрема двом Болеславам — Болеславу I та Болеславу III, при дворі якого і перебував Галл. Автор показує нам ідеальний, на його думку, тип правителя, який персоніфікується у цих двох Болеславах. Це сильний, могутній, розумний правитель, який править на благо своїх підданих.

Очевидно, що найцінніше для нас, це відомості Галла про хрещення Польщі та церковне життя на польських теренах. Загалом Галл приділяє значну увагу відомостях про церкву. Це не дивно, оскільки сам Галл був духовною особою. Також не потрібно забувати про те, яке значення мала церква для світогляду тогочасної людини. Серед згадуваних автором подій церковного життя:

⁴ Ketrzynski St. Gall Anonim i jego kronika. Kraków, 1899. 49 s.

⁵ Anonim t. zw. Gall. // Pomniki dziejowe Polski. Krakow, 1952. Seria II, t. II. S. 20

⁶ Wojciechowski T. Szkice historyczne XI wieku. Warszawa, 1904. S. 293

⁷ Pohorecki F. Rytmika kroniki Galla Anonima // Roczniki Historyczne. 1929, t V. S. 113

⁸ Ketrzynski W. Niektore uwagi o autorze i tekscie najdawniejszej kroniki polskiej // RAU. 1910, t LIII. S. 54-69.

⁹ Grodecki R. (Anonim t. zw.) Gall. - Krakow, 1923.

¹⁰ Plezia M. Nowe studia nad Gallem-Anonimem // Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich. Poznań, 1984. S. 111-120.

¹¹ Предисловие // Галл Аноним. Хроника или деяния князей или правителей польских. Москва, 1961. С. 12

християнізація Польщі (Галл першим оповідає історію прийняття Мешком нової віри)¹², біографія святого Войцеха, його мученицьку смерть та Гнєзненський з'їзд¹³, язичницьке повстання, розбудова церковної структури, конфлікт 1078-1079 року¹⁴, фундації польських правителів, християнізація Помор'я. Твір наповнений відомостями про дива та чуда святих, повчальними історіями¹⁵.

Доволі важко визначити протограф цих повідомлень, однак очевидно, що для різних повідомлень він різний. Повідомлення про християнізацію та язичницьке повстання очевидно взяті з легенд, які циркулювали при дворі та монастирях (своєрідна усна традиція). Щодо історії Войцеха, то тут Галл також використовував усні перекази, однак імовірно міг працювати з одним з житій святого. Щодо ж до подій кінця XI-початку XII ст., то Галл є безпосереднім свідком їх, або черпав інформацію у свідків.

Оскільки хроніка Галла є настарішою хронікою, написаною власне на польських теренах, то інформація її є надзвичайно цінною. Це стосується також відомостей щодо церкви. Звичайно варто враховувати певну тенденційність тексту: Галл виконував замовлення свого покровителя, Михайла Авданця, який в свою чергу розраховував, що цей твір піднесе його репутацію при дворі Болеслава III. Особливо це помітно у описі конфлікту 1078-1079рр., коли Галл навіть не згадує ім'я страченого єпископа Станіслава. Говорячи про «зрадника-єпископа», він все критикує вчинок короля Болеслава II¹⁶.

Загалом помітна «прокнязівська» тенденція тексту, однак крім випадку з подіями 1078-1079рр., критичних зауважень щодо церкви у тексті немає. Церква за Галлом, одна з основ спокою в країні, поряд з князівською владою. Її діяльність забезпечує «святість» держави.

---

¹² Galla kronika.S.399

¹³ Ibidem.S.399-402

¹⁴ Ibid.S.422

¹⁵ Galla kronika.S.421-422

¹⁶ Ibidem.S.422

Оригінал твору не дійшов до нашого часу. Збереглося три рукописи XV ст., один з яких зберігаються в Бібліотеці Народовій у Варшаві (rękopis Zamoyskich), один зберігається у Бібліотеці Чарторийських у Кракові (rękopis Sędziwoja),. Ще один рукопис (rękopis Heilsberski) певний час знаходився в архіві Любомирських (в Канаді) а на даний момент переданий до Бібліотеки Народової у Варшаві¹⁷.

Хроніка неодноразово видавалась в Польщі. Найкращим виданням польською мовою вважається видання перекладу, який був зроблений видатним польським медієвістом Романом Гродецьким¹⁸. Щодо латимовного видання, то як правило використовується текст, опублікований в збірці *Monumenta Poloniae Historica*¹⁹.

Наступною за важливістю для нашої теми є *Historia Polonica*²⁰ краківського єпископа Вінцента Кадлубека(1160-1223 pp) є однією з перших польських історичних праць. Кадлубек був одним з найосвіченіших діячів середньовічної Польщі, навчався в Сорбонні та Італії (хоча і досі тривають дискусії де саме навчався Вінцент—у Болоньї чи в Парижі²¹.) У 1207 р. Вінцент стає краківським єпископом та займає єпископську кафедру до 1218 р.²²

Писати хроніку магістр розпочав ще будучи пресвітером та перебуваючи при дворі малопольського князя Казимира II Справедливого. Перші три книги його праці викладені у формі діалогу краківського єпископа Матвея та гнєзненського архієпископа Яна. Остання четверта книга викладена як оповідь і доведена до 1202 року.

¹⁷ Wenta J. Kronika tzw. Galla Anonima. Historyczne (monastyczne i genealogiczne) oraz geograficzne konteksty powstania. Torun, 2011. S 197

¹⁸ Anonim, tzw. Gall: Kronika Polska. red. Roman Grodecki.- Kraków, 1923.- Переклад з неопублікованих Марвана Плезу Anonim tzw. Gall Kronika polska.-Wroclaw, 2008.- 270 s. Російський переклад вийшов у 1961 році українського поки на жаль немає

¹⁹ Galla kronika// Monumenta Poloniae Historica. T I. Lwow, 1864. S 379-484

²⁰ Mistrza Wincentego Kronika Polska// Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1872. T II. S. 193-453

²¹ Kürbis B. Wstęp. // Mistrz Wincenty Kadłubek Kronika polska. Wrocław, 1996. S. XXIII

²² Ibidem. S. LIII-LIV.

Оскільки автор належав до кліру, а саме був краківським єпископом (по суті одним з керманічів польської церкви), то очевидно, що значна частина тексту «Історії» присвячена церковних справах. Якщо у випадку з «Хронікою» Галла опис має «вигляд з князівського боку», то тут, у творі Вінцента, ми маємо справу з «поглядом з боку церкви».

Протографом для першої частини є «Хроніка Галла», в тому числі щодо повідомлень з історії церкви. Тому у тексті є відомості по хрещення Польщі, життя Войцеха, повстання 1037 -1039 рр²³. тощо. Однак автор інтепретує її по-своєму. Так, зокрема Вінцент Кадлубек помістив у своїй хроніці перший розгорнутий опис справи єпископа Станіслава та подій конфлікту 1079 року. На відміну від Галла, який оминає цю тему, Вінцент категорично виступає на боці єпископа та описує дії князя Болеслава II як злочин, за який він власне і поплатився²⁴. В подальшому краківський єпископ став одним з творців культу святого Станіслава та значно додався до його пошанування. Автор інколи поміщає такі деталі, яких немає у Галла. Події XII ст.. написані вже самостійно, причому в четвертій книзі Вінцент виступає в якості свідка подій.

Хроніст доволі детально описує відносини між церквою та правителями у XII ст. і у описі конфліктних ситуацій виступає на боці церкви. Один з головних чинників написання праці – це показати впливовість церкви, без якої, на думку автора, не можлива християнська держава. Завдання правителя – забезпечити гармонію між цими інституціями. Тому ми можемо бачити певну тенденційність повідомлень Вінцента, який цією працею намагався створити новий образ польської церкви. Праця Вінцента була надзвичайно популярною у Середньовіччі. У XIV ст.. її навіть використовували в якості своєрідного підручника з історії в польських школах. Оригінал не зберігся, а найдавніший рукопис праці датується XIV ст.

---

²³ Mistrza Wincentego Kronika Polska.S.283

²⁴ Ibidem.S.296

Важливим джерелом є анонімна *Chronica Poloniae Majoris* (Хроніка Великопольщі), яка частіше в науковій літературі іменується як *Великопольська Хроніка*²⁵. Ця праця була написана у другій половині XIII ст. Автор невідомий. При написанні використовувались як Хроніка Галла, так і праця Вінцента. Текст часто містить відомості, яких немає у попередніх творах, наприклад, у ній фактично відтворюється зміст Статуту Болеслава III (можливо, що автор користувався оригінальним текстом). У хроніці є багато інших цінних відомостей про внутрішнє життя Польщі. Цікаво у складі твору вміщено перший польський рицарський епос— «Carmen Mauri», який присвячений Петру Властовичу, одному з найавторитетніших та наймогутніших політиків першої половини XII ст. у Польщі.

У цьому тексті відомосте про церковне життя уже набагато менше, ніж у попередніх наративах. Можливо, це пов'язано з тим, що хроніка писалась на замовлення великопольських князів, які претендували на лідируючу роль у справі об'єднання польських земель²⁶. Тому є помітною направленістю твору на опис переважно політичних подій. Про церковні справи автор згадує у банальній інформативній манері: «сталось те то», «зробили те то». Особливо це стосується опису подій до початку XIII ст. , оскільки ці повідмолення автор запозичував з Хроніки Галла та Історії Вінцента . Так, хроніст згадує про хрещення Польщі, убивство єпископа Станіслава , зокрема, він критикує князя Болеслава II, однак це робить дуже коротко та описово.

Хоча після 1202 року стиль опису подій зі історії церкви змінюється. Оскільки автор імовірно все таки походив з церковного середовища²⁷, то він включає більше живописних деталей, зокрема, у похвальному слові єпископу Богуславу (гл. 97)²⁸, хоча такі деталі трапляються і у раніших подіях, зокрема в описі пророчого видіння

²⁵ Kronika Boguslawa i Godislawy Paska// Monumenta Poloniae Historica.Lwów,1872.T II.S. 454-600 Переклад російською мовою «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI—XIII вв. Москва,1987. 264 с.

²⁶ «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI—XIII вв. С.23

²⁷ Там само. С.18

²⁸ Kronika Boguslawa i Godislawy Paska.S.570-571

познанського єпископа та чуд благочестивої Кінги (гл.68)²⁹. До цих відомостей ми можемо ставитись з доволі високою довірою, оскільки часто автор сам був очевидцем цих подій, однак при цьому потрібно враховувати загальну спрямованість наративу.

Хроніка збереглась як частина збірки документів під назвою "*Велика та пространна хроніка поляків чи лехитів*", яка датується XV ст. Також до цієї збірки входять рочніки, календарі та записи великопольського капітулу. Існує гіпотеза, що ця збірка мала бути використана для написання якоїсь загальної історичної праці. Власне сама хроніка не носить такої назви і отримала цю назву при виданні 1879 року, редактором якого був М. Вармський. У збірці *Monumenta Poloniae Historica* пам'ятка була опублікована під назвою *Kronika Boguchwala i Godislawa Paska*. Однак в тексті помітно, що головною темою для автора є події у Великопольщі (особливо це стосується опису XIII ст.—часу політичної роздробленості.)

Праця Яна Длугоша *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*³⁰ (*Аннали чи хроніки королівства Польського*) назавжди увійшла до скарбниці польської інтелектуальної думки. Для дослідження даного періоду вона містить цінні повідомлення, однак потрібно зважати на специфіку викладу матеріалу, який характерний для гуманістів епохи Відродження. Праця стала результатом довгорічної праці хроніста. Свій задум зміг втілити на практиці лише при дворі одного з найвідоміших тогочасних державних діячів, краківського кардинала Збігнева Олесницького (з 1431 р. працював нотаріусом, тобто писарем). З 1436 р. він обіймав краківського каноніка, в 1439–1455 був секретарем кардинала Збігнева Олесницького. В канцелярії Краківської архидієцезії Ян Длугош проявив свої

---

²⁹ Ibidem.S.560

³⁰ Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego 1039-1139. Księga I-XII. Warszawa.,2009.444 s. Російською мовою хроніка не була повністю перекладена. У 2004 році були опубліковані фрагменти хроніки, які оповідають про історію руських земель див Щавелева Н.И. Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша (книги I–VI . Текст, перевод и комментарий. /Под ред. и с дополн. Назаренко А.В./ . Серия: «Древнейшие источники по истории Восточной Европы». Москва,2004. 496 с.

великі адміністративні здібності, добре управляв її маєтностями, готував інвентарі і нагромаджував акти, які пізніше використав в «Liber Veriejiogum», оберігав кардинала від матеріальних зазіхань його родичів.

Робота над хронікою була розпочата автором у 1455 році та завершилась лише зі смертю Длугоша у 1480 р. Книга складається з 12 частин та охоплює період від найдавніших часів до смерті хроніста. Безпосередньо про XI-XII ст. розповідають перші чотири частини хроніки. Ця праця стала однією з найвидатніших в польській історичній традиції.

Як представник кліру, Ян Длугош надає великого значення повідомленням про церкву. Тому у праці міститься значна кількість відомостей, які стосуються церковної історії. Длугош описує хрещення Польщі³¹, діяльність святого Войцеха³², язичницьке повстання³³, однак додає надто багато живописних деталей. Очевидно він користувався твором Галла, текстами рочників та актовим матеріалом, проте додає багато інформації від себе. Хоча цілком імовірно, що це відомості взяті з усної традиції, яка передавалась з покоління у покоління.

У деяких випадках повідомлення Длугоша відіграють негативну роль у встановленні достовірної інформації. Це зокрема стосується повідомлення про польські дохристиянські культу. Як щирий та відданий син епохи Відродження Ян Длугош намагався будувати свою оповідь за зразками античної міфології, тому і надав язичницьким богами латинські імена. По суті, він прагне витворити міф польського язичництва у контексті загальноєвропейських уявлень про дохристиянські часи

Доволі детально Длугош оповідає перипетії конфлікту 1078-1079 рр. хоча звісно треба мати на увазі, що хроніст через 400 років після подій. Автор також прихильно ставиться до єпископа Станіслава і навіть поміщає у свою працю

---

³¹ Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga I-II. S 241

³² Ibidem. S 277-289

³³ Ibidem. S 390-404

фрагменти з життєпису святого³⁴. Головну причину Длугош вбачає у прагненні Болеслава II повністю підкорити своїй владі церкву³⁵. Власне автор уже у той час, коли встановився канонічна оцінка подій конфлікту: нечестивий князь убиває благочестивого єпископа. Також треба мати на увазі, що Длугош був офіційною церковною особою і не міг собі дозволити точку зору, яка відрізнялась від загальноприйнятої у Польській церкві.

Давнє польське літописання сформувалось у формі так званих рочників. Значення таких погодних записів безцінне для історії будь-якого народу, якому пощастило зберегти ці пам'ятки. Важливість польських рочників - анналів полягає як в записаних фактах, так і в самій хронології. Завдяки їй стало можливим визначення дат безлічі історичних подій, про які говорять Анонім Галл та Вінцент Кадлубек, які не позначали час подій.³⁶

Загалом збереглось біля 30 рочників, що складає близько третини від незбережених текстів. Герард Лядуба виділяє три етапи розвитку рочнікарства—найдавніший—до 1038 р., середній—1038-1266 та останній—до кінця XV ст. Збереглися лише невеликі залишки польської хронікальної традиції XI-першої половини XIII ст. Найчастіше вони збереглися в рукописах XIV-XV ст. Як правило — це звичайні порічні записи подій інколи навіть на іноземній основі, зокрема автори часто використовували німецькі хроніки. Одним зі зразків для рочників виступали хроніки *Annales Regni Francorum*³⁷.

Це надзвичайно цінні для вивчення історії церкви на польських теренах. По-перше, ці тексти є джерелами, які фактично дійшли з «першорук», навіть якщо це сталось через покоління, оскільки містять інформацію, записану безпосередніми очевидцями подій. Тому часто саме з рочників ми отримуємо відомості, яких немає

³⁴ Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga III-IV. S 165-167

³⁵ Ibidem.-S 158

³⁶ Dabrowski J. Dawne dziejopisarstwo polskie. Wrocław, 1964. S.45

³⁷ Annales regni Francorum inde a. 741 usque ad 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi. // Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi (SS rer. Germ.). Hannover, 1895. Tome VI. 204 S.

у наративах. Зокрема, це імена очільників польських кафедр, роки урядування єпископів, дати важливих подій в історії церкви (таких наприклад як заснування кафедр). По-друге, сама «хронікальна» манера подання відомостей дозволяє більш точно аналізувати їх, оскільки позбавлена оціночних авторських суджень. По-третє, рочніки є свідченнями культурного та інтелектуального потенціалу церкви та дає можливість встановити рівень її розвитку на тому чи іншому етапі.

Найдавнішим збереженим рочніком є *Свентокшиський рочнік давній*³⁸, оригінал якого дійшов до нашого часу (рукопис початку XII ст., зберігається у Бібліотеці Народовій). Рочнік вміщений на двох останніх сторінках кодексу апостольських послань початку XII ст. Записи ведуться з 948 по 1136 р, хоча автор заготовив наперед на сорок років дати для подальших записів.

Важливим для дослідників є також *Рочнік краківського капітулу*³⁹ На думку вчених (зокрема Г. Лябуди) саме він найкраще зберіг в собі записи гіпопетичного Давнього рочніка, в якому фіксувались події з X ст., і текст якого загинув. Рочнік знаходиться в кодексі XIII ст., який зберігається в архіві Краківського капітулу. Створення цього рочніка скоріш за все було пов'язано з канонізацією св.Станіслава і пояснювалося також тим, що пасхальна таблиця, на якій був написаний попередній рочнік (втрачений), вичерпала себе. Ініціатива його складання належить краківському єпископу Прандоту. Також цікаво, що відомості записані в цьому рочніку тісно переплітаються з повідомленням Хроніки Галла. Найімовірніше, що Галл використовував для написання протограф рочніка.

Вагомим джерелом є рочнік під назвою *Rocznik Traski*⁴⁰ з так званої групи малопольських рочників. Рочнік був записаний у XIV ст. та охоплює події з 965 по 1340 рр. Зберігся у двох рукописах. Імовірно є компіляцією Нового рочніка

³⁸ Rocznik Swietokrzyski Dawny // Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1872. Т II. S. 772-773, російський переклад Свентокшиський рочнік древний // Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий. Москва, 1990. С.

³⁹ Rocznik Kapitulny Krakowski // Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1872. Т II. S. 779-782

⁴⁰ Rocznik Traski // Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1872. Т II. S. 826-828

краквської капітули та цистерського рочніка.⁴¹ Важливим джерелом є також *Каталог краківських єпископів*.⁴²

Цінними для вивчення історії польської церкви є наративні тексти, написані у німецьких землях. Це пов'язано з тим, що Польща входила до імперської орбіти та мала дуже тісні контакти з німецькими правителями, як дружні так і ворожі. Також Польська церква довгий час боролась за свій самостійний статус саме від німецьких єпископств.

Перше повідомлення про Мешка I донесла до нас праця історика X ст. Відукінда Корвейського «*Діяння саксів*»⁴³. Саме завдяки цьому джерелу ми можемо більш-менш уточнити період правління Мешка I. Автор писав у стилі середньовічної християнської історіографії, але і це також є цінним для дослідників—це дозволяє побачити, як ставились сусідні народи до поляків. Для нас цінним є відомості про початки Польської держави та про характер польсько-німецьких церковних відносин.

Надзвичайно важливим джерелом для вивчення історії Польщі другої половини X-поч. XI ст. є *Хроніка Титмара Мерзебурзького*,⁴⁴ яка охоплює події від правління Генріха I Птахолова (919-939) до смерті самого Титмара у 1018 р.. Автор помістив дуже цінні та цікаві повідомлення про політичні, військові та церковні події того часу. Хроніст описує хрещення Польщі, процес формування польської церкви. Надзвичайно точно подано перипетії Гнезненського з'їзду 1000 року. Доволі детально автор згадує про діяльність місіонерів, зокрема про Бруно

---

⁴¹ Dąbrowski J Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480).-S. 66

⁴² Katalogi biskupów Krakówskich. Redakcja IV świętokrzyska// Monumenta Poloniae Historica s.n.Warszawa,1974.S. 49-73

⁴³ Widukindus Corbeius: Rerum gestarum Saxoniarum libri tres URL: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost10/Widukind/wid_sax0.html ; російський переклад Видукинд Корвейский. Деяния саксов.Москва.,1975.276 с.

⁴⁴ Thietmari Chronicon URL :<http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/thietmar.htm>; російський переклад Титмар Мерезбургский Хроника в 8 книгах[Перевод с лат. И.В. Дьяконова].Москва,2009.256 с.

Кверфутського. Тітмар, хоча і був німцем, але часто поміщав такі деталі, яких немає у польських середньовічних авторів. Ця праця написана в дусі середньовічної християнської історіографії і часто подає нам ідеальний варіант, однак це відомості від сучасника, який знав багатьох героїв даних подій, який отримував інформацію від прямих учасників. Також за допомогою Тітмара ми можемо побачити та дослідити «німецьке бачення» розвитку Польської церкви, що дає можливість порівнювати з «польським» та більш точніше та правдивіше оцінювати функціонування церковних інституцій у Пястівській державі

Надзвичайно цінні повідомлення подають середньовічні іноземні аннали та хроніки, як правило написані в німецьких землях. Серед них слід відзначити *Гільдесгеймські аннали*⁴⁵, *Магдебурзькі аннали*⁴⁶, які були написані в середині XII ст., та компілятивну німецьку хроніку, яка в історіографії відома під назвою «*Саксонський анналіст*»⁴⁷. Також надзвичайно цінним є життєпис імператора Конрада⁴⁸. Ці джерела, як правило, створювались на компілятивній основі, але часто там поміщені свідчення самих авторів хронік. Як правило хроніки донесли до нас відомості щодо політичних подій, воєн та подій, які стосувалися церкви. Тим цінніші вони для нас, що суті писались сучасниками подій, по свіжих слідах. Оскільки анналісти були церковними людьми, то очевидно, що приділяли багато уваги повідомленням про церкву. Це також стосується церкви у сусідніх країнах

---

⁴⁵ *Annales Hildesheimenses//Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi.*-Hannoverae.:1878.-70 s російський переклад 2.

Аннали

Хильдесхайма

URL:http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Annales_Hildesheim/frametext3.htm

⁴⁶ *Annales Magdeburgenses // Monumenta Germaniae Historica, SS. Bd. XVI.*Hannover., 1859.Р. 105—196 переклада російською мовою Магдебурские анналы [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/rus17/Ann_Magdeb/frametext1.htm

⁴⁷ *Annalista Saxo. /Monumenta Germaniae Historica. SS. — Hannover., 1844. — P. 524-777* Переклад російською мовою Саксонский анналіст URL: http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Annalista_Saxo/text1.phtml?id=1313

⁴⁸ *Gesta Chuonradi II. imperatoris//Die Werke Wipos Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ.*Hannover.,1915.187 s

(Польщі та Чехії). Зокрема лише з цих хронік ми знаходимо повідомлення про польсько-німецькі церковні відносини, про зустрічі правителів, що передували подіям з історії церкви (наприклад укладенню Гнезненської були), інформацію про діяльність німецьких єпископів тощо. Оскільки автори подають відомості у звичайній інформативній манері, яка часто позбавлена оцінки, це дає можливість більш точному аналізу. Хоча з іншого боку оцінки хроністів показують «німецький погляд» на церковні процеси в Польщі. Варто також згадати хроніку німецького клірика Гельмольда з Босау під назвою *Cronica Slavorum* (Слов'янська хроніка)⁴⁹. Це блискучий опис політичних подій та життя слов'ян, який подає нам надзвичайно цінні повідомлення про культові системи західних слов'ян. Особливо цінною для нас є інформація про християнізацію поморських земель та діяльність місіонерів. Часто хроніка Гельмольда виступає ледве не єдиним джерелом щодо нашої проблематики.

Одним з найкращих зразків ранньосередньовічної історичної хроніки словянських держав є «*Chronica Boëtorum*»⁵⁰ декана собору святого Віта в Празі Козьми Празького. Хроніка описує події від створення світу до 1125 (року смерті Козьми.). Джерело містить відомості про польсько-чеські відносини X-XI ст., про війни між Польщею та Чехією, деякі відомості про внутрішнє життя Польщі. Також в хроніці вміщені деякі актові документи, зокрема так звана *Празька грамота 1086 року*⁵¹, в якій описуються кордони Празького єпископства станом на цей рік.

Хроніка дає нам можливість відстежити деякі події церковної історії, зокрема щодо діяльності перших церковних структур на півдні Польщі (за даними Празької грамоти), перипетій язичницького повстання 1037 року. Козьма детально описує

⁴⁹ Incipiunt cronica slavorum edita a venerabili Helmoldo presbitero. URL: <http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/helmold.htm> Переклад російською мовою Гельмольд из Босау Славянская хроника//Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский Славянские хроники.Москва.,2011.С. 151-304

⁵⁰ Cosmae Pragensis Chronica Boeorum// Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series.Berlin,1923.298 S

⁵¹ Козьма Празский Чешская хроника// Источники истории.Рязань,2009.С 155-159

життя св. Войцеха та обставини «чеського» періоду життя місіонера. Ці відомості відрізняються достовірністю, оскільки хроніст користувався усною традицією, яка зберігала оповіді про Войцеха. Також хроніка повідомляє нам деталі протистояння між польським та німецькими єпископствами за самостійний статус Польської церкви.

Деякі повідомлення щодо державотворення на польських землях подає нам «*Повість временних літ*»⁵² Нестора-літописця. Як правило автор описував в основному події, що стосувались польсько-руських відносин, зокрема похід Болеслава на Київ у 1018 році, походи руських князів на польські землі. В даному джерелі нас цікавлять відомості щодо руського втручання для придушення язичницького повстання а також матримоніальних зв'язків між двома країнами.

Дотичну інформацію до історії польських земель ми можемо отримати з творів Прокопія Кесарійського⁵³, Беди Достоповажного⁵⁴ (зокрема це інформація про своєрідну модель хрещення нових народів) та Київського синопсису 1674 року⁵⁵ (щодо язичницьких культів на польських землях).

Надзвичайно важливим типом наративного джерела для вивчення історії католицької церкви є життєписи святих, або агіографічні тексти. Особливо вони актуальні для слов'янських теренів, оскільки ці терени доволі пізно прийняли християнства і для їх навернення до нової віри відправлялися спеціальні місії. Також часто християнські подвижники добровільно відправлялись для християнізації нових земель.

---

⁵² Летопись Русская по Ипатьевскому списку//Полное собрание русских летописей. Санкт-Петербург, 1908. Т2. 638 с.

⁵³ Прокопий Кесарийский Война с готами. URL: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Prokop/sodgot>

⁵⁴ Beda Venerabilis Historia Ecclesiastica gentis Anglorum [Електронний ресурс] Режим доступу: http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Ecclesiastica_gentis_Anglorum російський переклад Беда Достопочтенный Церковная история народа англоv. Санкт-Петербург, 2003. 212 с.

⁵⁵ Киевский синопсис 1674. Москва, 2006. 248 С.

Життєписи це доволі специфічні тексти. Вони швидше відображають «наміри і домагання агіографів, ніж реальний досвід їх героїв»⁵⁶. По суті, це «програмно-теоретичні» твори: поради початківцям проповідникам, відповіді на питання про християнство, роздуми церковних ієрархів. Часто важко встановити, чи були застосовані ці рекомендації в місіонерській практиці. Також це відтворення ідеальної моделі, написання певної «story», як християнізувати язичників. Тому часто доволі складно відтворити реальну картину.⁵⁷

Найдавнішим агіографічним текстом, який дотичний польських теренів є «*Життєпис святого Мефодія*»⁵⁸, котрий повідомляє нам надзвичайно цінні повідомлення про вплив християнства у даному регіоні у другій половині IX ст. та про перші християнські місії у даному регіоні. З даного тексту ми можемо дізнатись про поширення у цей період християнства на теренах південної Польщі.

Одним з найважливіших святих середньовічної Польщі став Войцех-Адальберт. Місіонер, християнізатор пруських теренів, він фактично став святим небесним покровителем Польщі. Тому надзвичайно цінним джерелом для вивчення історії церкви на цих теренах є його життєпис.

Існує дві версії життєпису Войтеха Адальберта. Перша⁵⁹ була написана монахом бенедиктинцем Іоанном Капаріусом імовірно, у 998-999 рр, однак не пізніше 1003 році, оскільки у тексті є посвята папі Сильвестру, який помер у 1003 році. Іоанн був знайомий з Войтехом та зустрічався з ним незадовго до пруської місії Войтеха. Текст доволі точний у географічних описах. В ньому вперше зустрічається слово «Гданськ».

⁵⁶ Sawyer B. *Scandinavian Conversion Histories// The Christianisation of Scandinavia*. Kungulv, 1987. P. 108.

⁵⁷ Про специфіку дослідження п'ястівської Польщі на агіографічних джерелах див. *Karwasińska J. Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII wieku// Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia. Poznań, 1962. t. II. S. 242*

⁵⁸ *Житие Мефодия // «Сказания о начале славянской письменности»* под. ред. Б.Н.Флори. Москва., 2000. С. 95-129

⁵⁹ *Lana Kanapasza Zywoť sw. Wojciecha// Monumenta Poloniae Historica. Lwow, 1864. T I. S. 162-189*

Друга версія⁶⁰ була написана місіонером Бруно Кверфуртським. Німецький монах, якого папа Сильвестр II призначив його «архієпископом для поган». Бруно активно став проповідувати серед прусів, фактично продовжуючи справу Войцеха. Через конфлікт з імператором Генріхом II, він покинув німецькі землі та переїхав до Польщі. Фактично він стає наступником Войцеха у справі охрещення прусів⁶¹ та загинув в одній з місій.

Текст життєпису був написаний імовірно у 1004 році в Римі, перед поїздкою Бруно до Польщі. Існує два варіанти тексту Бруно: довга та коротка⁶². Для написання Бруно використовував першу версію життєпису, однак додав до цієї інформації власні теологічні роздуми, відомості про історичних діячів та відомості про чуда. Також Бруно є автором життєпису п'яти братів мучеників⁶³

З текстів даних житій для нас цінні перш за все невідомі обставини християнізаторських місій до прусів св. Войцеха, зокрема відомості про безпосередню діяльність місіонера серед язичників-прусів, оскільки інші наративи (зокрема Хроніка Галла) подають нам доволі загальний опис діяльності місій. Також ми можемо побачити, як автори оцінюють сам характер місії, її результати та особу св. Войцеха-Адальберта.

Враховуючи, що життєписи часто подають нам ідеальний варіант історії місій, то при порівнянні з аналогічними текстами у західноєвропейських країнах можна виявити ступінь інтелектуального розвитку польських та німецьких церковних структур, рівень проникнення західних культурних надбань та уявлень представників кліру щодо самого явища «місії».

Дані наративи вирізняють доволі великою достовірністю, оскільки ули написані або людьми, які близько знали Войцеха, або користувалися відомостями,

⁶⁰ Brunona Zywoť s. Wojciecha// Monumenta Poloniae Historica.Lwow,1864.T I.S. 189-222

⁶¹ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...-S. 50-51

⁶² Michalowska T. Sredniowiecze.Warszawa,1995.S. 82-89

⁶³ Zywoť Pieciu Braci Meczennikow, tl. K. Abgarowicz, wstep Jadwiga Karwasinska//Pismiennictwo czasow Boleslawo Chrobrego.Warszawa,1966.S.155-246

які отримували від спілкування з учасниками. Однак, варто враховувати, що життєписи писалися для творення певної ідеальної моделі місіонера, своєрідний зразок для наслідування, тому автори могли змінювати інформацію під потреби твору.

Важливою групою нарративних джерел є т. зв. «географічні тексти», зокрема повідомлення мандрівників та описи земель. Найдавнішим письмовим джерелом, яке містить згадки про перші протодержавні утворення на території польських земель є документ, який в історіографії отримав назву «*Баварський географ*»^{*}. Це невеликий рукопис, який є дописом до трактату Боеція і має назву «*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*» («*Опис міст та земель на північ від Дунаю*»). Знайдений цей текст був у 1722 році у Баварській державній бібліотеці в Мюнхені(звідси й назва).

Це список племен, які проживали на схід від кордонів Франкського королівства. Ймовірно він був складений у першій половині IX ст, оскільки палеографічний аналіз показує період 817-843 рр. Скоріш за все документ складався для правителів прикордонних марок з метою отримання інформації про своїх сусідів. Не виключена також імовірність місіонерського значення цього документу.

Баварський Географ по суті перший текст, який повідомляє на про племена на території Польщі. Автор описує племена на північ від Дунаю і на схід від кордонів Франкського королівства. Паралельно автор вказує кількість міст, які розміщені на території того чи іншого племені. Більш менш точно до польських теренів можна локалізувати такі племена гопляни (glopeani),лендзяни (lendizi), слензяни (Sleenzane), дзядошани (Dadosesani), ополяни (Opolini), голеншичі (Golensizi).

Текст джерела неодноразово опубліковувався, як в оригіналі, так і в перекладі польською мовою. В роботі буде використано текст який був надрукований у

---

^{*} Вперше таку назву документу дав польський історик Ян Потоцький у 1796 році

першому томі найфундаментальнішої польської джерелознавчої збірки, *Monumenta Poloniae Historica*⁶⁴

Цікаві повідомлення про перші роки польської держави доніс до нас мандрівник Ібн Якуб, записки якого дійшли у складі книги арабського географа аль-Бакрі «Книга подорожей та королівств»⁶⁵, яка була написана у середині XI ст. Відомості Ібрагіма ібн Якуба про країну Мешки — це перші повідомлення про Польщу як про державу. Також у творі міститься інформація про соціальні відносини у Польщі середини X ст.

Щодо епістолярного жанру, то він представлений доволі слабо. Листи у цей час доволі рідкісна річ. Це пов'язано з загальним рівнем грамотності (часто навіть королі не вміли писати та читати). Варто зазначити що лист у Середньовіччі – це не просто особистий текст до іншої особи. Це багато смисловий документ, який міг бути і політичним памфлетом і філософським трактатом. Його писали з розрахунку, що його буде читати широке коло читачів, а не лише адресат.

Надзвичайно цінним текстом, яке проливає світло на особу Мешка II Ламберта є *лист*⁶⁶, який був написаний Матильдою Лотаринзькою, дочкою герцога Германа Швабського з династії Конрадинів до Мешка II у 1027 році. Лист є складовою частиною ілюмінованого кодексу⁶⁷, який включав секвенцію⁶⁸ «Ad

⁶⁴ Geograf Bawarski // Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1864. T. 1. P. 10-11 (далі Geograf Bawarski). Український переклад Войтович Леонтій. «Баварський географ»: проблеми локалізації слов'янських племен // *Проблеми слов'янознавства*. 2008. Вип. 57. С. 42–62.

⁶⁵ Relacja Ibrahīma Ibn Jakūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekrīego // Monumenta Poloniae Historica seria II. Krakow, 1946. T. 1.-162 s. Переклад російською мовою Известия ал-Бекри и других авторов о Руси и славянах // Записки Императорской Академии Наук. 1879. Т. 32. 192 с.

⁶⁶ List Matyldy // Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1864. T. I. S. 323-324

⁶⁷ Детальне дослідження кодексу Kurbis В. *Studia nad Kodeksem Matyldy, cz I // Studia Źródłoznawcze*, 1983. №27. S. 97-112. ; cz. II: Jeszcze o losach rękopisu i miniatury // *Studia Źródłoznawcze*, 1987. №30. S. 99-123.

⁶⁸ Секвенція - християнський жанр композиції, близький гімну, що виник у середньовіччі. В римо-католицькому богослужінні секвенції співають перед читанням Євангелія. Детальніше про секвенції в середньовічній Польщі Feicht H. *Polskie średniowiecze // Studia*

celebres rex cęlice», та літургічну книгу «*Liber officiorum quem Romanum Ordinem appellant*»⁶⁹ імовірним автором якої є Ремігій Осерський⁷⁰.

Перш за все цей кодекс для цінний, оскільки являється перший прикладом фундції на польських теренах. Цей лист дозволяє нам дещо по іншому глянути на особу князя Мешка II, як на освіченого та начитаного правителя, який володіє латиною та грекою. Крім переоцінки постанні князя, це свідчення інтелектуального та матеріального рівня розвитку церкви на польських землях, оскільки сам кодекс був призначений для церковної інституції і очевидно, що у Польщі мали бути особи, які б його вміли читати.

Кодекс було виконано ченцями бенедиктинського монастиря у Санкт-Галлен. Розміри 21,5 на 16,5 см. , місткість 83 аркуші. Шкіряна палітура виконана у XIX ст. Кодекс зберігається у бібліотеці Дюссердольфського університету⁷¹.

Досить оригінальним джерелом є «*Послання краківського єпископа Матвія Бернаруду Клервоському*»⁷². Це лист, складений у віршованій формі, який був відправлений від імені краківського єпископа Матвія та палацового комеса Петра Властовича одному з найвідоміших релігійних діячів того часу Бернаруду Клервоському. Оригінал листа був знайдений у 1717 році австрійським дослідником Б.Пезом, але пізніше документ був втрачений. У цьому листі єпископ Матвій закликає Бернарда сприяти християнізації польських земель та викорінити

---

nad muzyką polskiego średniowiecza Lissa Z. (red.).Kraków, 1975.S.61-76; Pikulik. J. Sekwencje polskie // Musica Medii Aevi red. J. Morawski. Kraków,1973. t. 4.S.7-128

⁶⁹ Найновіше видання літургічної книги Kodeks Matyldy : księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi Kraków , 2000. 288 s.

⁷⁰ Michalowska T. Literatura polskiego sredniowiecza. Leksykon. Warszawa, 2011.S. 476

⁷¹ Ibidem.S.476

⁷² List Mateusza biskupa krakowskiego do św. Bernarda o nawracaniu Rusi / Ed. A. Bielowski // МРН. Lwów, 1872. Т. II. Р. 15—16. Перший переклад польською мовою Mateusza Krakowskiego biskupa list do św. Bernarda opata Klarewaleńskiego. O podjęciu apostołstwa wśród Rusinów / Ed. P. Chmielowski // Złota Przędza poetów i prozaików polskich.-Warszawa, 1887. -Т. IV.-S. 9—10. Переклад російською мовою Послание епископа краковського Матвея Бернаруду Клервоскому//Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий.Москва,1990.С. 157-170

язичницькі обряди у поляків. Рукопис, що містить це послання, був знайдений в 1717 р в Баварії в Віндберзькому абатстві австрійським вченим Б. Пезом, який в 1729 р опублікував його під назвою: «*Anno 1130. Matthaei cracoviensis episcopi epistola ads. Bernardum abba-tem clarevalensem. De suscipienda Ruthenorum conversione*». Кодекс незабаром був втрачений, і в подальшому ця назва була прийнята дослідниками.⁷³

Цей текст подає відомості про поширеність язичницьких культів на польських землях у період після прийняття християнства. Також можна побачити, як польська церква ставилась до представників інших конфесій (у тексті є чітко розмежування тих, хто «сповідує обряди грецької церкви» та «нечестивих»).

Важливим джерелом для вивчення історії польської церкви середини XI ст. є лист папи Григорія VII до Болеслава⁷⁴, за якими польський князь Болеслав II Щедрий фактично отримав санкцію на відновлення Гнезненської єпископської кафедри. Також деякі листи проливають нам світло на особливості християнізації тих чи інших регіонів.⁷⁵

Доволі рідкісними зразком епістолярного жанру є листи правителів. Одним з таких є лист князя Болеслава III Кривоустого до єпископа місіонера Оттона Бамберзького з запрошенням очолити місію по християнізації поморських земель, які нещодавно були підкорені польським правителем. Цей лист⁷⁶ подає біограф Оттона Герборд у життєписі⁷⁷ місіонера, який був написаний у 40-роках XII ст. Це доволі поширена практика у середньовічних наративах, коли автори поміщали тексти листів чи грамот у тексти. Очевидно, що Герборд мав доступ до канцелярії

⁷³ Послание епископа краковского Матвея Бернаруду Клервоскому. С. 158

⁷⁴ List Grzegorza VII Papieża do Bolesława Smiałego// Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1864. T I.S. 367-371

⁷⁵ Alcuini sive Albini Epistolae, ed. E. Duemmler, // Epistolae Karolini Aevi, t. 2, //MGH, Epistolarum, t. 4, Beroln 1895, nr 41, S. 84

⁷⁶ Herbordi Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis// Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum. Hannoverae, 1868. S. 56-57

⁷⁷ Herbordi Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis// Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum. Hannoverae, 1868. 166 s.

єпископа Оттона або до своєрідного архіву. З цього листа ми можемо визначити, як взаємодіяли між собою правитель Польщі та німецькі церковні діячі.

Надзвичайно важливими джерелами, які надають дуже цінну інформацію щодо функціонування католицької церкви є нормативні акти, які стосуються відносин між Польщею та Римом. Однак варто зазначити, що актовий матеріал тут доволі малий, а той що зберігся викликає надзвичайно багато запитань у дослідників щодо своєї достовірності. Зокрема серед них варто відзначити *акт відновлення Краківського єпископства*⁷⁸ підписаний папою Бенедиктом IX. Також важливим джерелом є *надавча грамота князя Болеслава монастирю святого Іоанна в Могільно*⁷⁹.

Загадковим є документ, який відомий під назвою «*Dagome iudex*»⁸⁰, який зберігся у вигляді регеста до запису канонів *Collectio canonum*, який був створений бенедиктинським ченцем кардиналом Деусдедітом у 1085-1087рр. «*Collectio canonum*» кардинал складав на прохання папи Григорія VII (1073-1085), але не встиг завершити за його понтифікату, тому збірка присвячена вже його наступнику Віктору III (1086-1087). За цим документом, хтось на ім'я Дагоме передає свою державу під патронат Святого Престолу. Авторство цього документу невідоме.

Збереглося біля 10 рукописів «*Collectio canonum*». Текст «*Dagome iudex*» знаходиться в шести з них. Виділяють дві групи рукописів: група DBP (копії початкового тексту) та група FAC (містить доповнення, яких немає у першій групі). Найдавнішою та найповнішою редакцією «*Collectio canonum*» є Ватиканський рукопис 3833, який в тому числі містить і текст «*Dagome iudex*»⁸¹. Текст «*Dagome*

⁷⁸ Brewe Benedykta IX Papieża do Aarona Arcybiskupa Krakówieskiego// Monumenta Poloniae Historica.Lwów,1864.T I.S. 358-359

⁷⁹. Boleslawa Smialego Nadanie dla klasztoru w Mogilnie // Monumenta Poloniae Historica.Lwów,1864.T I.S. 359-363

⁸⁰. Оригінальний текст Ptasnik J. *Dagome iudex*.Kraków.1911.S. 21. Переклад російською мовою DAGOME IUDEX//Щавелева Н.И. Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий.Москва, 1990.С 24-31

⁸¹ *Dagome iudex*//Щавелева Н.И. Польские латиноязычные средневековые источники.С. 26

Iudex” – один з найдосліджуваниших текстів польської історії. Було здійснено більше 25 видань цього тексту з детальним текстологічним аналізом.

Самостійність Гнезненського архієпископства ствердила папська булла від 7 липня 1136 року під назвою «*Ex commisso nobis a Deo*»⁸² («З покладеного на нас Богом»), однак в польській історичній науці частіше використовується назва «*Bulla gnieźnieńska*»⁸³ («Гнезненська булла»). Цей документ є цінним джерелом. Окрім загально-правових питань самостійності польської церкви документ містить багато географічних та адміністративно-територіальних назв тогочасної Польщі. Однак у 1947 році відомий польський історик Кароль Малечинський висунув припущення, що текст документу є фальсифікатом, який щоправда на думку вченого базувався на оригінальному привілеї папи Іннокентія II та був написаний у 1139-1146 рр.⁸⁴. Дане твердження К. Малечинський виводив з аналізу самого тексту, зокрема, він стверджує, що дані канцелярські обороти не вживались канцелярією папи Іннокентія. Але йому заперечив Генрик Ловмянський, який довів, що формуляри папських грамот аж до понтифікату Іннокентія III могли мати довільний характер, але разом з тим припускає, що екземпляр булли, що дійшов до нас, може бути копією⁸⁵. Аналогічно це доводить Й. Добоч⁸⁶. Зараз булла зберігається в архіві Гнезненської архієпископської кафедри. Важливе значення також має булла «*Sacrosancta Romana*»⁸⁷, яка була підписана Інокентієм II 4 червня 1133 року та

⁸² Innocentius Pp. II 1136 Jul. 7// Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski.T 1.Dokument Nr 7.S.11-14

⁸³Польською мовою текст документу було вперше перекладено до 850-річчя видання булли див. *Bulla gnieźnieńska z 7 lipca 1136 r.*Poznan,1985.9 s.

⁸⁴ Maleczyński K. W kwestii autentyczności bulli gnieźnieńskiej z r. 1136//Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, seria A.-1947.- nr 2.-S. 170–188.

⁸⁵ Łowmiański H. Początki Polski: polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV. S. 337–343.

⁸⁶ Dobosz J. Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku.S. 225

⁸⁷ Innocentius Pp. II 1133 Jun. 4,// Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski.Poznan,1877.T 1 Dokument Nr 6.S. 9-11

закріплювала підпорядкування Гнезненської єпархії Магдебурзькому архієпископству.

Важливим нормативним текстами для вивчення правових аспектів функціонування церковних інституцій у Центрально-Східній Європі є грамота про заснування Магдебурзької єпархії⁸⁸ та надавча грамота княгині Саломеї від 1142 року.⁸⁹

Широко представлені археологічні джерела даної тематики. Уже досить довгий час у Польщі проводяться масштабні археологічні дослідження Гнезно, Познані, старих язичницьких святилищ⁹⁰. Як правило археологічний матеріал представлений розкопками гродів, перших християнських храмів та дослідження кафедральних центрів⁹¹. Також важливе значення має дослідження поселень давніх прусів та блатів, де знаходять свідчення діяльності польських місіонерів⁹².

Також важливе значення має залучення візуальних джерел. Одним з таких є Гнезненські врата. Двополі бронзові ворота знаходяться у Гнезненському кафедральному соборі. Орієнтовно були відлиті між 1160-1180 році, з аоднією версією на замовлення князя Мешка III Старого, за іншою - для гнезненского архієписокопа Здислава. Ворота відкривалися в найбільші церковні свята, в дні

---

⁸⁸ ГРАМОТА ГЕРМАНСКОГО ИМПЕРАТОРА ОТТОНА ОБ УЧРЕЖДЕНИИ МАГДЕБУРГСКОЙ АРХИЕПИСКОПИИ [Електронний ресурс] Режим доступу http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/X/960-980/OttonI/gram_ucrezd_magd_episk_968.phtml?id=9668

⁸⁹ Salomea ducissa Polonie s. a. d. et l. (1143?); confert monasterio de Mogilno villam Stary Radziejow, // Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski. Poznan, 1877. T 1. Dokument Nr 9

⁹⁰ Детально про археологічні дослідження цього періоду Buko A. Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej. Warszawa, 2005. 494 s. ; Miskevicz M. Życie codzienne mieszkancow ziem polskich we wczesnym sredniowieczu. Warszawa, 2010. 249 s.

⁹¹ Sikorski D.A. Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Rozważania nad granicami poznania historycznego. Poznan, 2011. S. 59-61

⁹² Rosik S. Conversio gentis Pomeranorum. Studium swiadectwa o wydarzeniu (XII wiek). Wroclaw, 2010. S. 57-68

коронації або урочистих в'їздів архієпископів, у випадках княжих з'їздів або візитів важливих правителів, нарешті, для похоронних ходів.

На зовнішній стороні воріт зображено на вісімнадцяти рельєфах сцени з життя святого Войцеха. Це унікальна пам'ятка романського мистецтва та одне з небагатьох візуальних джерел цього періоду у Польщі. Дані зображення показують нам по-перше розвиток культу святого Войцеха, по-друге рецепцію уявлень про місіонерську діяльність у польському суспільстві. Саме це показує, наскільки важливим було місіонерство у тогочасній Польщі.

Отже, як бачимо, джерельна база даної проблематики загалом дозволяє проводити подальші дослідження. Однак це потребує використання нових методологічних принципів та підходів, зокрема, це стосується дослідження наративних текстів.

1.2 Історіографія проблеми

Історіографія цього питання доволі обширна. Звичайно перш за все тут необхідно проаналізувати власне польську історіографію проблеми. Середньовіччя завжди було однією з ключових тем польської історичної науки оскільки ця епоха була для польського суспільства «джерелом походження», звідки і пішла Польща. Хоча вивчення ранньосередньовічної Польської держави не є найпопулярнішою темою в польській історіографії, однак входить у п'ятірку найбільш пріоритетних напрямів у польській історіографії.

Одним з таких пріоритетів є історія церкви. Це перш за всю пов'язано зі специфікою суспільного та ментального погляду на церкву, як інституцію, який поширений у польському суспільстві. Католицька церква є однією з найважливіших інституцій для поляків. Це було помітно у всі історичні періоди.

Отож дослідженню цієї інституції приділялось багато уваги у польській гуманітаристиці, і в історичній науці зокрема.⁹³

Одним з перших історію церкви даного періоду в польській історіографії став досліджувати професор Львівського університету *Владислав Абрахам* у праці «*Церковна організація в Польщі до середини XII ст.*»⁹⁴. Написана в дусі історіографії XIX ст., ця праця є надзвичайно ґрунтовним дослідженням структури польської церкви в Пястівській державі. Автор дуже детально розкриває систему канонічного права в тогочасній Польщі та обставини виникнення церковних установ на території держави Пястів. Вченим ґрунтовно висвітлено хід формування польських єпископств та жалуваної політики Болеслава II. Ряд праць Абрахама присвячена історії церковного права⁹⁵ і зокрема проблеми шлюбу⁹⁶ у церковних правових пам'ятках. Ці роботи вирізняються ґрунтовністю аналізу, однак автор дещо ігнорує ціннісний фактор розглядуваної епохи. Варто зазначити, що на ці праці В. Абрахам посилався при підготовці тексту конкордату між Польською республікою та Ватиканом, який було укладено у 1925 р.⁹⁷

Постать *Александра Брюкнера* завжди буде залишатись видатною для польської історичної науки. Зокрема його праці «*Міфологія польська*» та

---

⁹³ У часи втрати незалежності після поділів Речі Посполитої католицька церква була одним з носіїв польської національної ідеї. Церква володіє колосальним авторитетом серед поляків. Настільки сильним, що навіть за часів комуністичного режиму влада була вимушена часто миритись з існування церкви та навіть частково (в доволі обмежених рамках) легалізувати її існування. Це стосувалось і вивчення історії церкви. Часто це використовувалась у політичних цілях, у 1962 році при святкуванні 1000-річчя Польської держави.

⁹⁴ Abraham W. Organizacya Kościoła w Polsce do połowy wieku XII. Lwów, 1890. 259 s.

⁹⁵ Abraham W. Początki prawa patronatu w Polsce. Lwów, 1896. 52 s.

⁹⁶ Abraham W. Forma zawarcia zaręczyn i małżeństwa w najnowszym ustawodawstwie kościelnym. Lwów, 1913. 181 s.; Ibidem Dziewosłęb. Studium z dziejów pierwotnego prawa małżeńskiego w Polsce. Lwów, 1922. 47 s.; Ibidem. Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim. Lwów, 1925. 475 s.

⁹⁷ Детально про укладення конкордату Wilk S. Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939. Warszawa, 1992. 464 s.

«Міфологія словянська»⁹⁸ стали першими узагальнюючими працями з проблем міфів та легенд давніх поляків і не втратили актуальності до сих пір, незважаючи на те, що автор використовував традиційну для історіографії XIX ст. методологію. Також надзвичайно цінною є його праця «Середньовічні проповіді», яка детально досліджує явище польських середньовічних церковних проповідей⁹⁹.

Історіографія XIX ст. багато уваги приділяла вивченню права. Це стосувалось як і загалом ранньосередньовічної Польської держави, так і католицької церкви у даний період зокрема. Серед праць присвячених праву Пястівської держави варто відзначити праці Освальда Бальцера¹⁰⁰, одного з найвизначніших польських істориків межі XIX-XX ст.. Одним з лідерів вивчення п'ястівської держави був професор Львівського університету Тадеуш Войцеховський. Його праця «Історичні нариси XI ст»¹⁰¹ і досі є актуально. Та стала ледве не класичною у польській історіографії, хоча дослідження вченого стосувались також інших аспектів життя ранньосередньовічної Польщі¹⁰², зокрема історії церкви¹⁰³. Так дослідник розглядає питання християнізації Польської держави, конфлікту 1079 року, розвитку монастирів на польських землях та Гнезненської були 1136 року

⁹⁸ Bruckner A. Mitologia słowiańska i polska. Warszawa, 1985. 368 s

⁹⁹ Bruckner A. Kasania sredniowecznie // *Rozprawy akademii umiejtnosci wydzial filologiczny* Serya II. 1895. T IX. S. 38-97, 317-390

¹⁰⁰ Balzer O. O następiwie tronu w Polsce: Studia historyczno-prawne // *Rozprawy Akademii umijstnosci: Wydzial' Historyczno-filosoficzny*. Ser. II. Krakow, 1897. T. 11 (36). S. 298 - 431; Idem. Genealogia Piastów. Kraków, 1895. 575 s.; Balzer O. Stolice Polski 963–1138. // *Studia nad Historyą Prawa Polskiego*. 1916. t. 6, z. 4. S. 331-404

¹⁰¹ Wojciechowski T. Szkice historyczne XI wieku. Warszawa, 1904. 346 s.

¹⁰² Wojciechowski T. O Rocznikach polskich X-XV wieku // *Pamiętnik Akademii Umiejtnosci*. N IV, 1880. S. 144-233 ; Wojciechowski T. O Piaście i piaście // *Kwartalnik Historyczny*. 1895. - t. 11. S. 170-221 ; Wojciechowski T. Najdawniejszy znany obecnie polski akt książęcy z r. 1081-1086 // *KH*. 1902. T. 16. S. 1-4

¹⁰³ Wojciechowski T. O Kaźmierzu Mnichu // *Rozprawy Akademii umijstnosci. Wydzial filologiczny*. Ser. II. Krakow, 1899. S. 1-29 ; Idem. Kościół katedralny w Krakowie. Kraków, 1900. 258 s.

Активно досліджувалась проблематика адміністративно-територіальної структури католицької церкви в XI-XII ст., зокрема проблема створення перших єпископств на польських землях. Цьому присвячені праці А.Малецького¹⁰⁴, В.Кентшинського¹⁰⁵, Й. Фіялека¹⁰⁶, Б. Улановського¹⁰⁷, Ст. Лагуни.¹⁰⁸

Польська історична наука часів Другої Речі Посполитої перебувала на дуже високому професійному рівні. Після здобуття незалежності відкриваються нові дослідницькі центри. У 1919 році було засновано Університет в Познані, історичний факультет якого і досі є одним з основних у Польщі.

Загалом польська наука цього періоду зберігає тенденції попередніх досліджень. Польська медієвістика вивчає політичну історію, історію права. Історія церкви також була серед пріоритетних сфер, що було пов'язано з потребою формування національно ідеології молодій Польській державі, внутрішньополітичне життя якої було дуже нестабільним.¹⁰⁹

---

¹⁰⁴ Malecki A . Biskupstwa W pierwotnej epoce Polski//*Z dziejow i literatury*.Lwów-Petersburg, 1896.S. 203-275; Idem. Kościelne stosunki w pierwotnej Polsce//*Z dziejow i literatury*.Lwów-Petersburg, 1896.S. 276-360

¹⁰⁵ Ketrzynski W. Zalozenie i Wyposazenie biskupstwa plockiego//*Przewodnik Naukowy i Literacki*.1886.№14.S. 385—392 ;Idem. Biskupstwa i klasztory polskie w X i XI w.//*Przegląd Powszechny*.1889.№126-S/609-627;Idem Zalozenie biskupstwa plockiego//*Przegląd Powszechny*.1890.№ 7.S. 363-371

¹⁰⁶ Fijalek J. Biskupstwa wolynskie Polski i Litwy w swoich początkach // *Sprawozdania PAU, posiedzenie wydzialu historyczno-filozoficznego*. 8.IV.1911. S.9-22

¹⁰⁷ Ulanowski B. O uposazeniu biskupstwa plockiego//*Rozprawy i sprawozdania z posiedzen Wydzialu Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejetnosci*.1888.t.22. S. 1-48

¹⁰⁸ Laguna St. Pierwsze Wieki Kosciola Polskiego//*Kwartalnik Historyczny*.1891.Rocznik 5.S.549-568

¹⁰⁹ Внутрішньополітичне життя було вкрай нестабільним. Різні політичні сили не могли дійти згоди щодо розбудови країни. Особливо конфліктним були відносини між народними демократами (які сповідували націоналістичний варіант побудови однонаціональної Польщі) та Юзефом Пілсудським , який відстоював ідею більш ліберальних відносин. 16 грудня 1922 року в результаті теракту було убито президента Габріеля Нерутовіча. В результат івсе завершилось військовим переворотом у травні 1926 року, поверненням Юзефа Пілсудського до влади та поступовим встановленням авторитарного режиму, який остаточно був закріплений Конституцією 1935 року

Популярними у цей період стають дослідження адміністративно-територіального устрою¹¹⁰, історичної географії п'ястівської держави¹¹¹, біографістики¹¹². Розпочинається дослідження місіонерської діяльності на польських теренах¹¹³

Перш за все тут варто відзначити праці професора Краківського університету Романа Гродецького. Зроблений ним переклад Хроніки Галла Аноніма став ледь не класичними. Колективна праця Романа Гродецького Станіслава Захоровського та Яна Домбровського "*Історія середньовічної Польщі*"¹¹⁴. вперше була опублікована ще у 1926 році і в польській історіографії фактично стала класичною, про що свідчать чисельні її перевидання. Автори в ній подають надзвичайно ґрунтовний аналіз явищ історії п'ястівської Польщі, в тому числі процесу християнізації, язичницького повстання 1037-1039 рр. Великої уваги дослідники приділили питання розбудови церковної організації на польських землях. Також праці Гродецького присвячені економічній історії¹¹⁵ у ранньосередньовічний період. Щодо вивчення історії церкви, то тут дослідник концентрувався на історії монастирів в Польщі¹¹⁶ та справі краківського єпископа Станіслава.¹¹⁷

---

¹¹⁰ Arnold S., Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej X-XIII w.//Prace Komisji dla Atlasu Historycznego Polski.Krakow.1927.z 2.S. 1-127.

¹¹¹ Semkowicz W. Geograficzne podstawy Polski Chrobrego // *Kwartalnik Historyczny*. 1925. T.39. S.258—314.

¹¹² Semkowicz W. Rod Awdancow w wiekach srednich. Poznan, 1920.417 s.; Тус Т. Zbigniew i Boleslaw. Poznan, 1927.87 s.; Pospieszynska A. Mieszko II a Niemcy//*Roczniki Historyczne*.1938.№14.S. 239–295

¹¹³ Koczy L. Misje polskie w Prusach I na Pomorzu za czasow Boleslawow//*Annales Missiologicae*.1934.№6.S. 52-186;

¹¹⁴ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. *Dzieje Polski średniowiecznej* Kraków, 1995. T. I. 426 S.

¹¹⁵ Grodecki R. Studya nad dziejami gospodarczymi Polski w XII wieku//*Kwartalnik Historyczny*.1915.T. 29.S.257-294

¹¹⁶ Grodecki R. *Dzieje klasztoru premonstratenskiego w Busku w wiekach średnich*. Krakow, 1913. 95 s.

¹¹⁷ Grodecki R. *Sprawa św. Stanisława*. Krakow, 1979. 112 s.

Друга світова війна виявилась справжньою катастрофою для Польщі. Загинуло 6 млн поляків, територія країни перебувала в руїнах. Під час окупації усі університети та наукові установи були закриті. Після визволення польських територій в країні було встановлено комуністичний режим, який намагався поставити науку у чіткі рамки марксистської методології. Особливо це стосувалось історичної науки. Відтепер історики мали чітко дотримуватись принципів марксизму. Незгодних щодо політики нового режиму чекали репресії.

Особливо нова історична політика стосувалась церковної історії. Для комуністичного режиму в Польщі католицька церква вважалась одним з ключових ворогів. Тому дослідження цього напрямку не заохочувалось. Повністю влада не могла їх заборонити, а іноді як у випадку з 1000-річчям хрещенням Польщі, навіть використовувала у свої цілях. Однак при політичних обмеженнях, переслідуваннях, та «єдино правильній партійній лінії» вивчення періоду ранньосередньовічної Польської держави та католицької церкви продовжувалось.

Насамперед тут потрібно згадати видатного польського медієвіста *Генріка Ловмянського*, який став одним з найфундаментальніших польських дослідників ХХ ст. Його наукова діяльність пройшла через все ХХ ст. у польській науці і лише трагічна смерть не дозволила йому продовжити дослідження*

Його шеститомна праця *Початки Польщі*¹¹⁸ належить до числа найфундаментальніших праць з історії Польщі. Г.Ловмянський надзвичайно детально аналізує всі обставини виникнення Польської держави. Використовуючи термінологію II покоління «Школи Анналів» та зокрема Фернана Броделя, можна сказати, що польський вчений подав історію зародження Польщі «у всій її тотальності». Немає такого факту чи процесу, який би не описав Г.Ловмянський у цій праці. Він охопив всі сфери процесу формування польської державності.

---

* 4 вересня 1984 року Генрік Ловмянський загинув в результаті нещасного випадку під колесами трамваю у Познані

¹¹⁸ Lowmianski H. Początki Polski. Warszawa, 1984. T V. 630 s.; Warszawa, 1985. T VI. cz. 1. 579 s.

Надзвичайна деталізація, застосування ґрунтовної методології дослідження — ось що вирізняє цю роботу. Звичайно, що книга не позбавлена деяких марксистських формулювань, оскільки автор був прихильником марксистської методології але Г. Ловмянський, вихований у душі класичної європейської історіографії, намагався уникати догматизованих марксистських трактувань.*

Праця Ловмянського «*Релігія слов'ян та її занепад (VII-XII ст.)*»¹¹⁹ стала блискучим дослідженням слов'янського язичництва. Дослідник простежує внутрішню структуру язичництва та етапи його існування, використовуючи обширну джерельну базу. Надзвичайно цінними є авторські спостереження щодо ролі влади у релігійному світогляді слов'ян. Не буде перебільшення сказати, що це одне з найфундаментальніших досліджень слов'янського язичництва.

Г. Ловмянський досліджував також таку тему, як конфлікт князя Болеслава II та краківського єпископа Станіслава¹²⁰. Однак дослідник намагається глянути на це питання з точки зору політичної історії та суспільного розвитку.¹²¹ Так він аналізує це питання в контексті боротьби двох тенденцій у польському політичному житті: єдиновладної, яку представляв князь Болеслав II Щедрий та патримоніальної, до якої належав краківський єпископ Станіслав. Це дозволяє поглянути на цей

---

* До честі польської історичної науки, вона до останнього опиралась гіпертрофованому впливу марксизму на науку. У Польщі вдалось зберегти класичну європейську університетську освіту, традиції якої тут були надзвичайно міцними. Науковці, як тільки могли намагались не допустити марксистсько-ленінського переписування історії. Тому постанови ЦК ПОРП (Польської об'єднаної робітничої партії.) як правило зависали в повітрі. Але це означає, що автори не використовували марксистську методологію. Той же ж Г.Ловмянський та інші дослідники блискуче її використовували, але це було справжнє наукове використання, а не той марксизм-ленінізм, який нав'язувався комуністичним режимом в Польщі. Хоча багато польських вчених поплатились за ці переконання роками ув'язнення, особливо у кінці 40-на поч 50-х років.

¹¹⁹ Łowmiański H. *Religia Słowian i jej upadek (w VI-XIII)*.Warszawa,1979.433 s. Переклад російською мовою Ловмянский Г. Религия славян и ее упадок.Санкт-Петербург, 2003.512 с.

¹²⁰ Часто цю тему називають просто «Справа єпископа Станіслава»

¹²¹ Lowmianski H. *Krol Boleslaw II i biskup krakowski Stanislaw: Dwie tendencje ustrojowe: jedznowladcza i patrymonialna//Studia historzcyne.1979.R.22,y 2 (85).S.165-197*

конфлікт не лише з релігійної, але і з суспільно-політичної точки зору. Однак варто зазначити, що все ж Г. Ловмянський при аналізі даної питання дещо ігнорує ментальність середньовічної людини та її ставлення до релігії.

Видатним польським медієвістом був *Герард Лябуда*. Г.Лябуда займався вузловими проблемами історичної науки. Не було такої сфери середньовічної історії Польщі, до досліджень яких не долучився б науковець. Усього його перу належить біля 2000 праць.¹²²

Детально Г. Лябуда розробляв і питання дослідження діяльності польських правителів та історії церкви. Так однією з найкращих робіт автора є стаття *«Історичні нариси XI ст. Найдавніші монастирі в Польщі»*¹²³, в якій всебічно розглядає питання заснування перших монастирів на території Польщі. Особливістю праці є надзвичайно детальний аналіз джерелознавчої бази та порівняльний аналіз процесів на польських та німецьких землях.

Ряд праць присвячені формуванню церковної організації в Польщі, зокрема дослідженню Гнезеського з'їзду.¹²⁴ Г. Лябуда одним з перших у польській медієвістиці намагається проаналізувати рішення з'їзду виходячи з середньовічної ментальності, та особливо з точки зору правових уявлень, як частина політичної ідеології. По суті дослідник використовує методи дослідження політичної антропології, що на середину 90-х років було доволі рідкісним у польській історичній науці. Герард Лябуда активно займався просопографічними дослідженням, про що свідчать монографії *«Мешко I»*¹²⁵ та *«Мешко II король Польщі (1025-1034): Час перелому в історії Польської держави»*¹²⁶

¹²² Детально про його науковий добірок див. Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy //Józef Dobosz (red.).Poznan,2006.282 s.

¹²³ Labuda G. Szkice historyczne jedenastego wieku I. Najstarsze klasztory w Polsce//*Archeologia Historica Polona*.1995.Tom 2.S.7-74

¹²⁴ Labuda G. Zakres uprawnień władczych nad Kościołem polskim nadanych przez cesarza Ottona III księciu Bolesławowi Chrobremu w Gnieźnie//*Rocznik historyczny*.1998.N 64.S.7-13

¹²⁵ Labuda G. Mieszko I.Wrocław,2002. 288 s.

¹²⁶Labuda G. Mieszko II krol Polski (1025–1034): Czasy przelomu w dziejach panstwa polskiego.Kraków,1992.340 s.

У 1989 році виходить в світ монографія *Перша Польська держава*¹²⁷, яка фактично стала кінцевим напрацюванням Г.Лябуди щодо питання ранньосередньовічної польської держави. Дослідник детально простежує тут хід формування держави Пястів та її функціонування до подій 1037-1039 рр, коли фактично Польща перестала існувати як держава. Книга супроводжується багатим ілюстративним матеріалом, який допомагає дослідникам увійти в атмосферу описуваних часів. Аналогічним проблемам присвячені ряд інших праць дослідника¹²⁸

Гідне місце в польській науці завжди будуть займати праці видатного польського історика *Кароля Бучека*. Незважаючи на складні перипетії свого нелегкого життя¹²⁹, К. Бучек вніс надзвичайно важливий внесок в польську історичну науку. Це був один з найкращих фахівців у галузі соціально-економічної історії, зокрема його праці стосувались дослідження організації господарського життя¹³⁰. Щодо історії церкви, то К.Бучек досліджував формування перших єпископств на польських теренах¹³¹

---

¹²⁷ Labuda G. Pierwsze panstwo Polskie Kraków, 1989.-S 9

¹²⁸ Labuda G. Studia nad początkami państwa polskiego. Warszawa, 2012.Т I-III.337 s.,355 s.,586 s.; Labuda G. Testament Bolesława Krzywoustego // Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata. Poznań, 1959.S. 171-194.

¹²⁹ В роки війни Бучек брав участь в польському Русі Опору, будучи учасником *Батальйонів хлонських (Bataliony Chłopskie)*—антинімецьких збройних формувань, які підпорядковувались емігрантському уряду Польщі в Лондоні. К.Бучек був активним членом Польської аграрної партії (Polskie stronnctso ludowe) та навіть редактором її видання «Пяст». Однак PSL було в опозиції щодо політики польського комуністичного уряду. В 1946 році Бучек був заарештований органами безпеки комуністичної Польщі. На судовому процесі прокурор вимагав для нього смертної кари, однак Бучека засудили на 15 років. Він був звільнений з в'язниці у 1954 році, але реабілітований лише по смерті 30 серпня 1989 року.

¹³⁰ Buczek K. Organizacja opolna w Polsce sredniowiecznej//*Studia Historyczne*.1970.t. 13.S. 211- 218.

¹³¹ Buczek K. Pierwsze biskupstwa polskie//*Kwartalnik Historyczny*.1938.№ 52.S.169-209

Одним з важливих епізодів язичницького повстання 1037-1039 рр є Мазовецька держава Менцлава. Однак вона залишається є багато в чому ще не дослідженою. Найгрунтовнішою працею, яка присвячена цьому питанню є монографія Януша Беняка «Держава Менцлава. Аналітичні студії»¹³². Не зважаючи на те, що ця книга була написана ще у 60-роках ХХ ст., однак вона і досі не втрачає дослідницької цінності, оскільки всебічно та повно показує дане державне утворення.

Грунтовною є також праця «Польська політична еліта ХІІ ст.»¹³³, яка друкувалась у випусках часопису «Суспільство середньовічної Польщі» . з 1982 по 2011 РР(перша частина вийшла в номері за 1982, а остання на даний момент у 2011). Автор з виключною детальністю викладає та аналізує постаті діячів Польщі у ХІІ ст, багато в чому використовуючи новітні методологічні принципи. Фактично це одне з перших фундаментальних просопографічних досліджень польського середньовіччя. Праця всебічно відображає складні перипетії історії Польщі у ХІІ ст. та основних діячів цього періоду. Особливо автор акцентує увагу на питаннях політичної антропології аналізує еліту, як окремий суспільний прошарок середньовічної Польщі.

1000-річчя утворення Польської держави та хрещення Польщі, які святкувались у 1962 та 1966 роках відповідно стали своєрідним каталізатором для польських медієвістів. З'явилась величезна кількість праць присвячена даним подіям. Однією з таких стала монографія Оскара Галецького «Тисячоріччя Святої Польщі»¹³⁴. Праця ця видана у Римі і відзначається ґрунтовним аналізом проблематики, а також ідеологічною неупередженістю. Тому і досі монографія є дуже цінною для дослідження даної проблематики, хоча у самій Польщі познайомитись з цією працею було доволі складно, оскільки О. Галецький

¹³² Bieniak J. Państwo Miecława Studium analityczne. Warszawa, 2012. 210 s.

¹³³ Bieniak J. Polska elita polityczna XII wieku // *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*. Т. II, III, IX, X, XI, XII

¹³⁴ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium. Rzym, 1966. 614 s.

проживав в еміграції та вважався ледь не політичним опонентом режиму. Тому часто без уваги залишались й інші його праці.

Відомим дослідником польського середньовіччя був *Станіслав Урбанчик*. Його праці з історії польської середньовічної церкви та дохристиянських культур завжди вирізнялись високим професіоналізмом та науковістю. Не становлять винятку і такі праці як «*Релігія поганських слов'ян*»¹³⁵ та «*Давні слов'яни. Віра та культ*»¹³⁶. Дослідник блискуче аналізує в них джерельну базу та фольклорні повідомлення тому дані праці завжди будуть актуальними для дослідників

В польській історіографії біографічні дослідження завжди перебували на дуже високому рівні. Тому праця *Кароля Малечинського «Болеслав III Кривоустий»*¹³⁷ вирізняється ґрунтовністю викладеного матеріалу, легкістю розумінням а також науковим рівнем аналізу джерел, що дозволило цій книзі стати популярною та пережити декілька видань. Також К. Малечинський відомий своїми дослідженням в галузі спеціальних історичних дисциплін, зокрема дипломатики¹³⁸. Іноді його висновки йшли в протиріччя з загальноприйнятими. Це зокрема стосується його дослідження Гнезненської булли. Так К. Малечинський стверджує, що текст булли був сфальсифікований.¹³⁹

---

¹³⁵ Urbańczyk S. *Religia pogańskich Słowian*. Krakow, 1947. 89 s.

¹³⁶ Urbanczyk S. *Dawni Słowianie Wiara i kult*. Wrocław, 1991. 221 s.

¹³⁷ Maleczyński K. *Bolesław III Krzywousty*. Wrocław, 1975. 373 s.

¹³⁸ Maleczyński K, Bielinska M., Gasiński A. *Dyplomatyka wieków średnich* URL: <https://ru.scribd.com/doc/43552025/red-Bieli%C5%84ska-i-in-Dyplomatyka-wiekow-%C5%9Brednich>

¹³⁹ Maleczyński K. W kwestii autentyczności bulli gnieźnieńskiej z r. 1136 // *Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, seria A. № 2. 1947. S. 170–188. Ця точка зору згодом була відкинута іншими польськими істориками, зокрема Г. Ловмянським

Загалом серед досліджень історії церкви варто відзначити праці З.Суловського¹⁴⁰, В.Корти¹⁴¹, Т. Сільницького¹⁴². Дані праці перш за все стосуються доволі популярної тематики досліджень — вивчення формування церковної організації на польських землях. Так В. Корта намагається проаналізувати можливість митрополії в Кракові та доводить її існування, хоча в його праці помітна надто велика довіра до повідомлення Галла. Праця В. Суловського присвяченню маловивченному питанню – церковній організації на мазовецьких землях. Т. Сільницький приділяє увагу дослідженню початків церковної структури за Мешка I та Болеслава I. Загальною ознакою цих робіт є використання марксистської методології. Автори ґрунтовно аналізують джерельні повідомлення, однак при цьому ігнорують фактор ментальності середньовічної людини.

Поширеною тематикою в польській медієвістиці часів ПНР було вивчення характеру влади у п'ястівській державі¹⁴³. Зокрема дуже багато дискусій лунало навколо так званої родової теорії, яка була доволі популярною серед польських істориків. Ця дискусія розпочалась ще у міжвоєнний період. Зокрема цій проблематиці присвячені праці Й. Адамуса¹⁴⁴, Й.Бардаха¹⁴⁵. Популярними були

---

¹⁴⁰ Sulowski. Z. Poczatki organizacji kościelnej na Mazowszu//*Studia Plockie*.1975.№3.S.35-43; Idem. Poczatki Kościoła Polskiego//*Kościół w Polsce*.Kraków,1966.t 1.S. 781-1049

¹⁴¹ Korta W. Czy Kraków był metropolią kościelną w połowie XI wieku//*Ars historica*.Poznań,1976.S.321-340.

¹⁴² Silnicki T. Poczatki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego// *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*.-Poznań, 1962.t. I. S.319-362

¹⁴³ Gasiorowski A. Podroże panującego w średniowiecznej Polsce// *Czasopismo Prawno-Historyczne*.1973.t.5.S.41-42.; Idem Skierska I. Średniowieczna monarchia objazdowa: władca w centralnych ośrodkach państwa//*Sedes regni principales*. Materiały z konferencji. Sandomierz 20-21 października 1997.Sandomierz.1999.S.67-80.; Jasinski K. Rodowód pierwszych Piastów.-Warszawa, 1992.367 s.

¹⁴⁴ Adamus J. O teorii rodowej państwa Piastów // *Czasopismo prawno-historyczne*. Poznań, 1952. T. 4. S. 94 — 124;

¹⁴⁵ Bardach J. Uwagi o «rodowym» ustroju społeczeństwa i prawie blizkości w Polsce s'średnio-wiecznej // *Czasopismo prawno-historyczne*. T. 4. S. 407 — 458

дослідження адміністративно-територіального устрою п'ястівської держави¹⁴⁶. Медієвстика часів ПНР також відзначається надзвичайно ґрунтовними джерелознавчими дослідженнями, зокрема вивчення актових документів та життєписів святих¹⁴⁷. Цікавими є дослідження музичного мистецтва у XI ст, зокрема праці присвячені церковній музиці, які дозволяють проаналізувати розвиток інтелектуального рівня та культурного розвитку Польської церкви.¹⁴⁸

XX століття відзначилось проривом у галузі методології історії. Школа Анналів, мікроісторія, історія повсякденності: це далеко не повний перелік нових напрямів історичної науки. Звичайно тут не можна оминати видатну працю *Марка Блока «Феодальне суспільство»*¹⁴⁹, яка зробила переворот у дослідженні Середньовіччя. З 80-х років XX ст. ці новаторські почали приходити і у польську

---

¹⁴⁶ Zajaczkowski Z. Uwagi nad terytorialno-administracyjnym ustrojem Polski XII w//*Czasopismo Prawno-Historyczne*. 1955-t.-S.296; Labuda G. Organizacje państwowe Słowian zachodnich w okresie kształtowania się państwa polskiego(od połowy VI do połowy X wieku)//*Początki państwa Polskiego*.Poznań 1962,T 1. S.43-72 ; Lalik T. Organizacja grodowo-prowincjonalna w Polsce XI i początków XII w.//*Studia z Dziejów Osadnictwa*.1967.t. 5.S.12

¹⁴⁷ Trestik D. O dokumencie praskim z roku 1086 // *Studia Zródłoznawcze*. 1950. T.5. S.79-88; Labuda G. Znaczenie prawno-polityczne dokumentu Dagome iudex // *Nasza Przyszłość*.Kraków, 1948.T. IV.S. 33-55;Kurbis B. Studia nad Kodeksem Matyldy, cz. II: Jeszcze o losach rekopisu i miniatury//*Studia Zródłoznawcze*.1987-№30.S. 99-119 ; Karwasińska J. Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII wieku// *Początki państwa polskiego*. Księga Tysiąclecia.Poznań 1962. t. II. S. 233-244, Grabski A.F. Повесть временных лет jako źródło do dziejów Polski — w świetle nowszej literatury// *Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego*. 1955. №1/2. S.258-290 ; Karwasińska J Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego. Vita I,//*Studia Źródłoznawcze*.1958.t. II.S. 9-32 ; Glombiowski K., Szwejkowska H., Książka rekopisamienna i biblioteka w starożytności i średniowieczu.Warszawa, 1983.167 s.

¹⁴⁸ Feicht H. Polskie średniowiecze// *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*.Kraków,1975.S. 61-76;

¹⁴⁹ Блок М Феодальне суспільство/пер. з фр. В.Шовкун.Київ, 2002.528с.

науку*¹⁵⁰. Особливо це пришвидшилось після падіння в Польщі комуністичного режиму у 1989 році, успішних економічних реформ та інтеграції до Європейського Союзу. Збільшилось кількість дослідницьких центрів, як у системі академічних так і університетських установ.

Особливо в Польщі прижилась історія повсякденності. Поступово дослідження торкнулись і п'ятівських часів. Тому працю *Марії Міскевіч «Повсякденне життя жителів польських земель в ранньому середньовіччі»*¹⁵¹ можна назвати своєрідним науковим проривом. Це один з перших випадків, коли дослідник дозволяє нам зазирнути в звичайний повсякденний світ Раннього Середньовіччя в Польщі. Побут, житло, здоров'я, транспорт, місто, село, те як люди одягались, що їли, що пили — все це показує нам авторка. Користуючись надзвичайно широким археологічним та писемним матеріалом, дослідниця реконструює перед нами такий цікавий та загадковий повсякденний світ середньовіччя. У подібному дослідницькому руслі також написані праці *Славомира Моздзьоха «Чи монархія перших П'ятів була християнською державою»*¹⁵² де

---

* Польська наука завжди була тісно пов'язана з західноєвропейськими дослідженнями. Навіть у соціалістичній Польщі історична наука «спілкувалась» з іноземними колегами та перебувала у тісному контакті зі західноєвропейською наукою, особливо з французькою. Тому не дивно що методологія Школи Анналів серед колишніх соціалістичних країн найшвидше прийшла саме до Польщі. Польські дослідники мали можливість дізнаватись про більшість новаторських ідей в історичній науці. Так зокрема польський переклад знаменитої праці Марка Блока *«Апология історії»* вийшов ще в 1960 році (російський—лише у 1986), а перший польський переклад праць Жака Ле Гоффа (це була праця *«Інтелектуали в середньовіччі»*) побачив світ у 1966 році (у СРСР так жодної праці Ле Гоффа і не було випущено)).

¹⁵⁰ Деякі з польських видань авторів «Школи анналів» Bloch M. *Pochwała historii, czyli O zawodzie historyka*, przeł. Warszawa, 1960. 233 s., *Spółczeństwo feudalne*. Warszawa, 1981. 746 s. Le Goff J *Kultura średniowiecznej Europy*. Warszawa, 1970. 546 s. тощо

¹⁵¹ Miskevicz M. *Zycie codzienne mieszkancow ziem polskich we wczesnym sredniowieczu*. Warszawa, 2010. 249 s

¹⁵² Mozdzioch S. *Czy monarchia pierwszych Piastow byla krajem chrescijanskim? Uwagi archeologa//Dynamika przemian spolecznych i religijnych w sredniowieczu*. Warszawa, 2011. S 123-155

автор на основі археологічних даних намагається дослідити проникнення християнства на польських теренах у перші роки після прийняття нової релігії. Дослідник критикує тези про надто велику поширеність християнства у кінці X ст., обмежуючи ареал функціонування великим городами, однак констатує, що процеси християнізації на межі X-XI ст. все більше набували обертів.

Одним з найвідоміших дослідників історії Польської церкви є проф. *Дариуш Анджей Сікорський*. Його роботи відзначаються системністю аналізу, ґрунтовними текстологічними напрацюваннями. Без перебільшення унікальною можна назвати монографію *Церква в Польщі за Мешка I та Болеслава Хороброго. Роздуми над межами історичного пізнання*¹⁵³. Це одна з найфундаментальніших праць сучасної польської історіографії. Автор надзвичайно детально розбирає усі події, явища та процеси, які були присутні у житті польської церкви даного періоду. Новаторські гіпотези, ідеї та думки—ось чим позначене дане дослідження. Без сумніву можна сказати, що ця книга повинна бути в обов'язковому переліку будь-якого дослідника славіста – полоніста. Праця відзначається детальним аналізом джерельних повідомлень та історіографічних напрацювань попередників. Величезним плюсом роботи є спроба порівняння з процесам християнізації, які відбувались у інших країнах середньовічної Європи, зокрема поширення християнства на Британських островах. Дослідник ґрунтовно аналізує діяльність св. Войцеха та перипетії Гнезеського з'їзду. У праці дослідник також привертає увагу до деяких невідомих сторінок історії польської церкви, наприклад таких як особи перших місійних єпископів, питання існування другої митрополії у Кракові.

Надзвичайно ґрунтовним дослідження є книга Д.А. Сікорського *«Початки Польської церкви»*, яка стала своєрідними підсумком 10-річних досліджень вченого.¹⁵⁴ Дослідницькі інтереси включають також вивчення християнізації

¹⁵³Sikorski D.A. Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Rozważania nad granicami poznania historycznego. Poznań, 2011. 572 S

¹⁵⁴ Sikorski D. A. Początki Kościoła w Polsce. Wybrane problemy. Poznań, 2012. 340 S.

Польщі¹⁵⁵, вивчення текстів¹⁵⁶, сакральних культурних пам'яток X-XII ст.¹⁵⁷, біографічні студії.¹⁵⁸

Також не можна не відзначити працю *Йозефа Добоча «Монархія та магнати у відношенні до церкви в Польщі до початку XIII ст.»*.¹⁵⁹ Це одна з найгрунтовніших праць з церковної історії в польській сучасній історичній науці. Автор підходить до проблеми відносин держави та церкви у ранньосередньовічній Польщі з позицій нових методологічних уявлень та простежує ставлення правителів та знаті до церкви у ранньосередньовічний період. Перш за все це стосується соціальної та економічної складової цього «ставлення» (фундацій, пожертвувань, меценатства). По суті, історик аналізує певну модель «церковної поведінки», яка була характерна для посольської знаті у п'ястівській державі.

У праці надзвичайно ґрунтовно проаналізовано джерельні повідомлення, а також надзвичайно вельми вагомі та професійні твердження щодо історії церкви в Польщі. Праці Й. Добоча охоплюють такі проблеми як історія монастирського

---

¹⁵⁵Sikorski D.A. Studia nad baptysteriami w Polsce X wieku. I: Poznań, Ostrów Tumski//*Ecclesia. Studia nad Dziejami Wielkopolski*. 2016. №11.S. 7-48 ; Idem Chrzest Polski i początki Kościoła w Polsce (do pierwszej połowy XI wieku)// *Chrzest – św. Wojciech - Polska. Dziedzictwo średniowiecznego Gniezna*, red. T. Janiak.Gniezno, 2016.S 199-220;

¹⁵⁶ Sikorski D.A Ponownie o autentyczności dokumentu miśnieńskiego z 968 roku (i metodzie w dyplomatyce)//*Roczniki Historyczne*. 2015.№ 81.S. 277-292 ; Idem O rzekomej fundacji biskupstwa w Misni 2 stycznia 968 roku//*Roczniki Historyczne*.2014.№ 80.S.31-56

¹⁵⁷ Sikorski D.A Wczesnopiastowska architektura sakralna (jako źródło historyczne dla dziejów Kościoła w Polsce).Poznań, 2012.223 s.

¹⁵⁸ Idem. Mieszko Pierwszy Tajemniczy i jeszcze bardziej tajemnicza metoda historiograficzna // *Roczniki Historyczne*. 2013.T.79. S.183-203.

¹⁵⁹Dobocz J. Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku.Poznan.,2002.542 S.

життя та чернечих фундацій¹⁶⁰, дослідження християнізації Польщі¹⁶¹, формування церковної структури¹⁶² та уявлення про церкву у середньовічних текстах¹⁶³.

Одним з провідних дослідників історії церкви є проф. *Роман Міхаловські*. Його праця «*Princeps fundator*» стала першим ґрунтовним дослідженням фундаторства та меценатства у ранньосередньовічній Польщі та місця цього явища у політичній культурі X-XII ст.¹⁶⁴ По суті це було перше системне дослідження політичного фундаторства та меценатства польських правителів. Дослідник, використовуючи методологічні принципи школи Анналів, фактично заклав основи вивчення даної проблематики.

У праці виведено модель «фундаційної політики» та вперше висловлене припущення, що фундації була невід’ємною складовою політичної поведінки ідеального середньовічного правителя. Надзвичайно детально проаналізовано джерельну базу, зокрема письмові наративи. Дослідник детально аналізує аналогічні процеси у сусідніх країнах, що вводить предмет дослідження у загальноєвропейський контекст. Однак варто відмітити, що автор у деяких випадках робить імовірні припущення і деякі висновки виглядають недостатньо обґрунтованими.

---

¹⁶⁰ Dobocz J. Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego. Poznań, 1995. 223 s.; Idem Proces fundacyjny i pierwotne uposażenie klasztoru Cystersów w Jędrzejowie // Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego, red. D. Olszewski. Kielce, 1990. S. 40–79; Idem Wyrwą A. Działalność gospodarcza cystersów na ziemiach polskich – zarys problemu // Monasticon Cisterciense Poloniae, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek. Poznań 1999. T. I. S. 189–212

¹⁶¹ Dobocz J. Miejsce chrztu Mieszka I // Kronika Miasta Poznania. 2016. nr 1. S. 11–20 ; Idem Mescio dux Poloniae baptizatur – wejście władztwa piastowskiego do Respublica Christiana // *Poznańskie Studia Sławistyczne*. 2016. nr 10. S. 37–50

¹⁶² Dobocz J. Arcybiskup Janik i jego następcy. Przygotowanie do reformy Henryka Kietlicza // 1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Gniezno, 2000. S. 81–96

¹⁶³ Dobocz J., Skibiński E. The Church in the Gallus Anonymus' chronicle – Gallus within the Church // Gallus Anonymus and his chronicle in the context of twelfth-century historiography from the perspective of the latest research. Kraków, 2010. S. 75–89

¹⁶⁴ Michalowski R. Princeps fundator : studium z dziejow kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku. Warszawa, 1993. 245 s.

Вельми вагомою є праця Р. Міхаловського, присвячена Гнєзненському з'їзду¹⁶⁵. Фактично вона є найгрунтовнішим та найсистемнішим дослідженням цієї події у сучасній польській науці. Автор детально простежує перипетії навколо з'їзду з використанням аналізу ментальних уявлень середньовічної людини. Варто відзначити також праці Р. Міхаловського присвячені прийняттю християнства Польщею¹⁶⁶ та місіонерської діяльності¹⁶⁷.

Надзвичайно важливим є праці Є. Стжельчика, який досліджує проблеми християнізації¹⁶⁸, місіонерської діяльності¹⁶⁹, монастирського життя п'ястівської держави¹⁷⁰ та польсько-німецьких відносин ранньосередньовічного періоду¹⁷¹. Одним з перших він розробив нові методологічні підходи до вивчення самого явища «місії» та історик детально досліджує діяльність перших місіонерів на польських землях. Дослідник твердить про існування певної моделі «ідеальної місії», яку мали наслідувати місіонери на новонавернених територіях.

---

¹⁶⁵ Michalowski R. Zjazd Gnieznienski. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieznienskiego. Wrocław, 2005. 455 s. Переклад англійською Idem The Gniezno Summit: the religious premises of the founding of the Archbishopric of Gniezno. Leiden, 2016. 408 p.; Idem Relacja Galla Anonima o Zjeździe Gnieznienskim//Tekst źródła - krytyka, interpretacja.- Warszawa, 2005. S. 57-64

¹⁶⁶ Idem. Christianisation of the Piast monarchy in the 10th and 11th centuries//*Acta Poloniae historica*. 2010. №101. P. 5-35

¹⁶⁷ Idem R. Król czy misjonarz? Rozumienie misji w X/XI wieku//Brun z Kwerfurtu. Osoba - dzieło - epoka. Pultusk, 2010. S. 129-144; Idem Święty Wojciech - biskup reformator w Europie X wieku//Granica wschodnia cywilizacji zachodniej w średniowieczu. Warszawa, 2014. S. 169-210

¹⁶⁸ Strzelczyk J. Apostolowie Europy. Warszawa, 1997. 347 s. ; Strzelczyk J. Zjazd gnieźnieński. Poznań, 2000. 147 s.

¹⁶⁹ Idem Rozmowa o historii misji średniowiecznych//*Annales Missiologici Posnanienses*. 2014. t. 19. S. 7-36

¹⁷⁰ Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki red. Strzelczyk J. Poznań, 1987. 550 s. ; Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy. red. Strzelczyk J. Poznań 1992. 416 s.

¹⁷¹ Strzelczyk J. Otton III. Wrocław, 2000. 258 s. ; Strzelczyk J. Otton I Wielki. Poznań, 2018. 344 s.

Новим напрямом стає вивчення політичної антропології, уявлень про політичну владу у середньовічній Польщі. Одним з провідних дослідників цієї проблематики є З. Далевські. У своїй монографії¹⁷² дослідник надзвичайно ґрунтовно аналізує політичну антропологію ранньосередньовічної Польщі та уявлень польських правителів того часу. Автор детально розбирає модель «політичної поведінки» князів, символіку та образи церемоніалу, який використовувався при дворі роду Пястів.

Одним з найвизначніших спеціалістів у дослідженні монастирського життя у середньовічній період є Марк Дервіч. У праці «Найдавніші монастирі на польських землях (до кінця XII ст)»¹⁷³ дослідник простежує формування системи монастирів на польських теренах, зокрема акцентуючи увагу на вплив Казимира I та німецьких кліриків у цьому процесі. Автор полемізує з дослідниками, які наводили як основну причину заснування монастирів у Польщі економічні передумови. Не відкидаючи їх повністю, М. Дервіч все ж твердить, що головним завданням було закріплення церковної структури на новонавернених територіях, а також своєрідне наслідування західному зразку (у X-XI ст. починається бурливий розвиток монастирів у Європі.). Також варто відзначити ряд інших Марка Дервіча щодо монастирів у ранньосередньовічній Польщі.¹⁷⁴

¹⁷² Dalewski Z. Miedzy Gniezmem a Poznaniem//Kwartalnik Historyczny.1991.t. 98.S. 42-43, Idem Wladza, przestrzen, ceremonial. Miejsce i uroczystosc inauguracji wladzy w Polsce sredniowiecznej do konca XIV w.Warszawa,1996.274 s.(переклад англійською Idem Ritual and Politics: Writing the History of a Dynastic Conflict in Medieval Poland.Leiden–Boston, 2008.217 p.;. Idem. Modele władzy dynastycznej w Europie Środkowo-Wschodniej we wcześniejszym średniowieczu.Warszawa, 2014.321 s.

¹⁷³ див. Derwich M. Najstarsze klasztory na ziemiach polskich(do konca XII wieku)//Kosciol w monarchiach Przemyslidów i Piastow.Poznan, 2009.S 219-230

¹⁷⁴ Derwich M. Monastycywn w dawnych spoleczelistwach europejskich. Zalys problematyki//Klasztor w spoleczenstwie sredniowiecznym i nowozytnym. Materialy z miedzyna,vdowej konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 8-11 maja 1996 1: nad Jezioem Wielkim w Turawie przez bzstyt/lt Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wroclawskiego.Opole-Wroclaw,1996.S. 43-52, Idem Rola polityczna fundacji klasztornej//*Nasza Przyszlosc*.1999.t. 91.S. 363-384.

Одним з провідних дослідників п'ятівського періоду є проф. Л. Ветешко, праці якого присвячені вивченню фундацій¹⁷⁵, політичної ментальності середньовіччя¹⁷⁶ та церковної культури¹⁷⁷. Значна увага у сучасній польській науці приділяється археологічним дослідженням. Тут перш за все потрібно відмітити праці проф. А. Буко.¹⁷⁸

Активно розробляються проблеми адміністративно-територіального поділу церкви¹⁷⁹, християнізації поморських земель¹⁸⁰, юридичного статусу церковних

---

¹⁷⁵ Wetesko L. *Historyczne konteksty monarszych fundacji artystycznych w Wielkopolsce do początku XIII wieku*.Poznan,2009.390 s.

¹⁷⁶ Idem *Piastowie i ich państwo w łacińskiej Europie. Studia z dziejów kultury politycznej X i XI wieku*.Poznan,2009.280 s.

¹⁷⁷ Wetesko L *Średniowieczna książka rękopiśmienna jako dzieło sztuki*.Gniezno,1993.1687 s.,; Idem *Maior Polonia sacra. Sztuka sakralna w średniowiecznej Wielkopolsce. Historia pewnych tematów, Katalog wystawy*.Gniezno,1997.112 s.; Idem *Katedra gnieźnieńska. Rzeźba architektoniczna. Minialbum*.Gniezno,1997.20 s. ;Wetesko L. *Ars scribendi. O sztuce pisania w średniowiecznej Polsce*.Gniezno,2009.192 s.

¹⁷⁸ Buko A. *Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej*.Warszawa, 2005.494 s.; Idem. *1050-lecie chrześcijaństwa na ziemiach polskich. Państwo Mieszka I i problem wczesniej chrystianizacji Polski w perspektywie badan archeologicznych*//*Nauka*.2016.nr 2.S. 7–38 ; Idem *Chrześcijanie i poganie. O problemach interpretacji odkryc archeologiczny zwiazanych z początkami chrześcijaństwa na ziemiach polskich*//*Slavia Antiqua*.2016.№57.S. 13–51.

¹⁷⁹ Wasilewski T. *pierwsze biskupstwo polskie z siedziba w Poznaniu* //*Ludzie, Kosciol, wierzenia. Studia z dziejow kultury i spoleczenstwa Europy Srodkowej (średniowiecze - wczesna epoka nowozytna)*.Warszawa,2001.S.63-70 ; *Bogucki A. O strukturze administracyjnej Polski XI i XII w.*//*Czasopismo Prawno-Historyczne*.-992t. 44.S.5; *Teterycz-Puzio A. Wczesnjpaistiwska organizacja administracyjna w X-XI wieku*//*Slupskie Studia Historyczne*-2001.№ 9.S. 245-257; *Swoboda W. Druga metropolia w Polsce czasow Boleslawa Chrobrego. Rzeczywistosc czy wymysl Galla Anonima*// *Roczniki Historyczne*.1997.№63.S. 7-15; *Korta W. Dwie metropolie koscielne w Polsce za Boleslawa Chrobrego. Fakt historyczny, czy pomyłka Galla*//*Studia i materialy z dziejow Slaska i Malopolski* .Wroclaw.2001.S.25-27

¹⁸⁰ Rosik S. *Conversio gentis Pomeranorum. Studium swiadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*.Wroclaw,2010.711 s.

Idem *W Sprawie polskich misji do krajow poganskich w wiekach srednich (wokol konwersji Pomorzan w dobie Boleslawa Krzywoustego)*// *Dynamika przemian spolecznych i religijnych w sredniowieczu*.Warszawa.,2011.S. 223-229; *Grazawski K. Zycie codzienne na Ziemi Chelminskiej i Dobrzynskiej w sredniowieczu*.Wloclawek,2003.148 s.

структур¹⁸¹, акту «Dagome Iudex»¹⁸². У даних дослідження ми можемо бачити як продовження своєрідної лінії тяглості у польській історіографії (ця тема була дуже популярною ще у ХІХ ст) та застосування нових методологічних підходів (зокрема, у галузі політичної антропології та вивчення своєрідної «правової ментальності»).

В дусі нових методологічних віянь також написана праця *Кишиитофа Беніскевіча «В оточенні Болеслава Щедрого та Владислава Германа»*¹⁸³. Дослідник у цій праці аналізує шлюби та їх вплив на політику цих польських правителів, а також простежує шлюбні зв'язки Пястів з іншими європейськими династіями.

Серед англomовних публікацій польських істориків варто відзначити монографію *Пшемілава Вишевського «Domus Boleslai Соціальна ідентичність у династичній традиції середньовічної Польщі»*¹⁸⁴, яка в дусі школи Анналів торкається доволі нової теми в польській медієвістиці—питання ідентичності та політичної традиції у політичному розвитку середньовічної Польщі.

Чеська історіографія даної теми, як правило, зосереджувалась на проблемах християнізації. Щодо досліджень дохристиянських культур, то одними з найкращих

---

¹⁸¹ Jasinski W. Bulla Jana XIII dla biskupstwa w Misni z 2 stycznia 968 roku – falsyfikat czy autentyk? Przyczynek do studiow nad poczatkami Kosciolow misnienskiego i poznanskiego, Roczniki Historyczne. 2013.№79.S. 7-38 ; Pleszczyński A. Początek rządów Bolesława Chrobrego // *Viae historicae: Księga jubileuszowa Przemysława Urbanczyka, Mieszko Pierwszy Tajemniczy* // *Przegląd Historyczny*. T.104. S ; Weiss A. Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie//NP.1988.№ 69.S. 83-96
Weiss A. Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie. Lublin,1992.349 s.

¹⁸² Nowak P. Dagome iudex w zbiorze kanonow kardynala Deusdedita // *Studia Zrodloznawcze*. 2013. T.51.S.88-94; Nowak P. Civitas Schinesghe w regescie dokumentu Dagome iudex (na marginesie książki Przemysława Urbanczyka, Mieszko Pierwszy Tajemniczy)//*Przegląd Historyczny*. 2013. T.104. Z.3. S.566-568.

¹⁸³Benyskiewicz K. W kręgu Bolesława Szczodrego i Władysława Hermana.Wrocław, 2010.151 S.

¹⁸⁴Wiszewski P. Domus Boleslai Values and social identity in dynastic traditions of medieval Poland (c.966-11380).Leiden, 2010.593 P.

узагальнюючих праць у даній сфері є праці *Любоша Нідерле*¹⁸⁵. Роботи вирізняються ґрунтовним опрацюванням джерельних повідомлень та містять порівняльний аналіз систем язичницьких культу і на усіх словянських теренах

Дослідження чехословацьких істориків *Йосипа Жемлічки* та *Романа Марсини* «*Виникнення та розвиток ранньофеодальних монархій (Чехія, Польща, Венгрія)*»¹⁸⁶ є ґрунтовним порівняльним аналізом процесів державотворення в Центральній Європі. Автори намагались дослідити вплив Великої Моравії на формування держав в Центральній Європі. Також в статті детально розкрито соціально-політичну структури держав Пржемисловичів, Пястів та Арпадів.

Щодо російської історіографії, то в царські часи тематика ранньосередньовічної Польщі якимось обходила дослідників. Перші праці з даної проблематики почали виходити уже у радянський час. Значне місце тут посідають праці відомого радянського славіста *Володимира Королюка*. Його монографія «*Давньопольська держава*»¹⁸⁷ була першим узагальнюючим дослідженням ранньосередньовічної польської держави. Звичайно що вона була написана в дусі марксистської історіографії, але тим не менш це фахове та ґрунтовне дослідження. Увагу дослідника привертала і вивчення контактів Русі та Польщі.¹⁸⁸ З марксистських позицій була написана 3-томна історія Польщі, яка була опублікована в середині 50-х років.¹⁸⁹

Надзвичайно ґрунтовною є праця *Б. Рибак*ова «*Язичництво слов'ян*»¹⁹⁰. Автор детально аналізує повідомлення джерел та археологічні матеріали та проводить

¹⁸⁵ Нідерле Л. Славянские древности. Москва, 1956. 450 с.

¹⁸⁶ Жемличка Й. Марсина Р. Возникновение и развитие раннефеодальных централизованных монархий в Центральной Европе (Чехия, Польша, Венгрия) // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI-XII вв.). Москва, 1991. С. 167-189

¹⁸⁷ Королюк В. Д. Древнепольское государство. Москва, 1957. 216 с.

¹⁸⁸ Королюк В. Д. К вопросу отношения Руси и Польши в X в. // Краткие сообщения Института славяноведения. Москва, 1952. С. 43— 50;

¹⁸⁹ История Польши: в 3-х т. Москва, 1956. Т. 1. 706 с.

¹⁹⁰ Рибак Б. Язычество древних славян. Москва, 1981. 608 с.

порівняльний аналіз культур різних груп слов'ян. Однак цій роботі притаманна певне підгання фактів під визначену теорію. Особливо це стосується функціонування культу бога Лади та його інтерпретації у наративних джерелах.

Певний час дослідження середньовічної Польщі в Радянському Союзі було під негласною забороною. Це стосується 80-х років ХХ ст, коли через політичну ситуацію в Польщі (діяльність «Солідарності») радянським дослідникам не рекомендувалось брати «польські теми.» Однак все ж долаючи ці перешкоди, *Наталія Щавелева* зробила вагомий внесок у дослідженні середньовічної Польщі¹⁹¹. Їй вдалось у 1990 році підготувати та опублікувати унікальну збірку під назвою *Польські латиномовні середньовічні. Тексти, переклади, коментарі*¹⁹², яка і зараз

---

¹⁹¹Щавелева Н.И. О княжеских воспитателях в древней Польше // Древнейшие государства на территории СРСР 1985. Москва, 1986. С 123-134; Щавелева Н. И. Донесение католического миссионера XIII в. о путешествии через Русь к татарам // От Руси к новой России. Москва, 2000. С. 19—27. ; Щавелева Н. И. Древнерусские известия Великопольской хроники // Летописи и хроники. 1976 г. Москва, 1976. С. 54—66.; Щавелева Н. И. Известия о Руси в польской хронике магистра Винцента (XII в.) // Проблемы социально-экономической и политической истории СССР. Москва.: Институт истории СССР, 1975. С. 138—144.; Щавелева Н. И. Киевская миссия польских доминиканцев // Древнейшие государства на территории СССР. 1982 г. Москва, 1984. С. 139—151.; Щавелева Н. И. Князь Роман Галицкий в культурно-исторической традиции Польши и России // Культурные связи России и Польши XI—XX вв. Москва, 1998. С. 27—38.; Щавелева Н. И. Нищенствующие ордена как политические посредники между Орденом, Польшей и Русью // Славяне и их соседи: Католичество и православие в средние века. Москва, 1991. С. 18—19.; Щавелева Н. И. Польки — жёны русских князей (XI — середина XIII вв.) // Древнейшие государства на территории СССР. 1987 г. Москва, 1989. С. 50—58.; Щавелева Н. И. Послание епископа краковского Матвея Бернару Клервоскому об «обращении русских» // Древнейшие государства на территории СССР. 1975 г. Москва, 1976. С. 113—121.; Щавелева Н. И. Русь в донесениях польских путешественников XIII в. // Славяне и их соседи: Международные отношения в эпоху феодализма. Москва, 1989. С. 30—31.; Щавелева Н. И. Тенденциозность средневековой историографии (на примере хроники Винцента Кадлубка) // Методика изучения древнейших источников по истории народов СССР. Москва, 1978. С. 154—165.

¹⁹² Щавелева Н.И.. Польские латиноязычные средневековые источники: Тексты, пер., коммент. Москва, 1990. 208 с.

залишається бібліографічною рідкістю^{**}. Її стаття «*Про князівських вихователів у давній Польщі*»¹⁹³ була присвячена недостатньо дослідженому питанню в соціально-політичній структурі п'ястовської Польщі—проблемі *пестунів* або князівських вихователів. Проаналізувавши джерела, дослідниця доходить до висновку, що *пестун*—це одна з ключових посад в управлінському апараті середньовічної Польщі. Часто *пестун* був другою людиною в державі.

Наприкінці ХХ ст. в російську науку почали приходити нові методологічні ідеї західної історичної науки, зокрема в царині досліджень середньовічних уявлень. В цьому руслі в праці Бориса Флорі «*Польська суспільна думка Раннього Середньовіччя*»¹⁹⁴ вперше здійснюється реконструювати уявлення середньовічних поляків про владу. Дослідник на основі Хроніки Галла, намагається простежити, що собою являла влада для тогочасного поляка, чим був правитель у суспільній свідомості Польщі XI-XII ст. Флоря прагне реконструювати відносини між різними станами в суспільстві та як вони відображались в джерелах. Надзвичайно важливими є спроби Б. Флорі виявити специфіку своєї політичної свідомості у жителів тогочасної Польської держави¹⁹⁵. Також автор досліджував проблеми християнізації ранньосередньовічної Польщі¹⁹⁶ та системно показує формування церковної структури у ранньосередньовічних Польській та Чеській державі, акцентуючи увагу на внутрішніх передумовах цього процесу.

---

^{**} Так загальний наклад видання становив лише 1500 екземплярів—наклад для тодішнього СРСР надзвичайно малий

¹⁹³ Щавелева Н.И. О княжеских воспитателях в древней Польше / Древнейшие государства на территории СРСР 1985.-Москва, 1986.-С 123-134

¹⁹⁴ Флоря Б. Польская общественная мысль раннего средневековья //Общественная мысль славянских народов в эпоху раннего средневековья.Москва, 2009.С 220-264

¹⁹⁵ Флоря Б. Два портрета идеальных правителей на страницах Хроніки Галла Анонима// Анфологион. Власть, общество, культура в славянском мире в Средние века. К 70-летию Бориса Николаевича Флорі. Москва, 2008.С.17-41

¹⁹⁶ Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве во второй половине X — первой половине XI в // Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия.Москва, 2002.С 222

Щодо християнізації та місіонерської діяльності цінними є праці А. Кузнецової¹⁹⁷, В.Петрухіна¹⁹⁸, О. Мусіна¹⁹⁹, М. Бібікова²⁰⁰, серед яких варто відзначити дослідження А. Кузнецової присвячене місіям у Центральній Європі на межі I-II тисячоліття. Так дослідниця висуває вельми важливу гіпотезу про існування своєрідної ідеальної моделі християнської місії, на яку орієнтувались місіонери у цьому регіоні. Сліди цього «ідеалу» можна побачити у текстах життєписів святих.

Щодо української історіографії, то варто зазначити, що ця тема доволі слабо представлена у вітчизняних дослідженнях. Як правило в українській полоністиці популярними є інші теми, особливо історія Речі Посполитої. Щодо даного періоду дослідників привертають проблеми русько-польських відносин, хоча трапляються і дослідження власне ранньосередньовічної польської держави. Перші праці з проблематики історії Польщі були опубліковані ще наприкінці XIX ст. Серед них варто відзначити праці І. Лінниченка²⁰¹, яка загалом стосувалась русько-польських

---

¹⁹⁷ Кузнецова А. Миссия латинской церкви: опыт христианского Запада и Центральная и Юго-Восточная Европа на рубеже второго тысячелетия // Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия. Москва, 2002. С.35-59

¹⁹⁸ Петрухин В. Я. Начало этнокультурной истории Руси IX—XI вв. Москва-Смоленск, 1995. 320 с.

¹⁹⁹ Мусин А. Е. О распространении христианства в древней Руси IX—XIV веков на основе данных археологии и письменных источников // *Исторический вестник*. 2000. № 6. С. 4—17

²⁰⁰ Бибииков М.В. Когда была крещена Русь? взгляд из Византии // Древняя Русь в свете зарубежных источников. Москва, 2003. С. 108-109.

²⁰¹ Линниченко И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV ст. – Часть I Русь и Польша до конца XII века. Киев, 1884. 254 с.

відносин²⁰² та носила оглядовий характер. Також популярними були дослідження полабських та поморських слов'ян, серед яких визначити праці М. Бречкевича²⁰³

Велику роль в полоністичних студіях Радянського Союзу, а згодом і незалежної України відіграв видатний український історик *Ярослав Ісаєвич*. Його фахові ґрунтовні дослідження зробили вагомий внесок у дослідження обставин формування ранньосередньовічної польської держави. У статті «*Давньопольська народність та її етнічна самосвідомість*»²⁰⁴ дослідник детально описує весь процес формування польської народності, акцентуючи увагу на обставинах її виникнення та ролі різних польських племен у цьому процесі. Я.Ісаєвич докладно аналізує джерельну базу та реконструює етапи формування польського народу. Також варто відзначити статтю «*Етнічна самосвідомість польської народності XII-XIV ст.*»²⁰⁵ яка ґрунтовно показує розвиток самосвідомості поляків в часи політичної роздробленості.

Послаблення політичного тиску на радянську історичну науку в кінці 80-х років під впливом політики «Перебудови» благотворно вплинуло на дослідження. З'являються нові ідеї, вчені намагаються переглянути старі догми, починаються спроби по-новому поглянути на ті чи інші історичні явища та події. Однією з таких спроб була стаття *Олексія Толочка* «*Польща і Русь: спроба створення моделі*

---

²⁰² Дослідження даної тематики, крім дослідницького завдання, було покликано довести «правильність» знаходження польських земель у складі Російської імперії див. Космина В. Теорія культурно-історичних типів М. Данилевського і методологія історії // *Український історичний журнал*. 2006. № 1. С. 183-213

²⁰³ Бречкевич М. Введение в социальную историю княжества Славии или Западного Поморья. Исследование по истории прибалтийских поморян за первые полтора века со времени принятия ими христианства (1128–1178).-Юрьев, 1911.-267 с. ; Бречкевич М. В. Святополк, князь Поморский - Юрьев, 1902.-34 с.

²⁰⁴ Исаевич Я Древнепольская народность и ее этническое самосознание // Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья.- Москва, 1982. С 144-166

²⁰⁵ Исаевич Я.Д. Этническое самосознание польской народности в XII-XIV вв. // Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма. Москва., 1989. С. 256-279

еволюції потестарних структур»²⁰⁶. Дослідник намагається простежити паралелі еволюції політичних структур в Польщі та Київської Русі. На основі аналізу руських літописів та польських хронік автор доводить, що в цих країнах політична еволюція розвивалась за одним сценарієм, лише з різною мірою та швидкістю. Надзвичайно важливим є авторський розгляд такого інституту влади як князівський з'їзд та його роль в політичному житті Русі та Польщі. Також корисними є авторські роздуми над родовою теорією та джерелознавчі студії Толочка над «Рядом Ярослава» та «Статутом Болеслава III».

Одним з провідних українських дослідників ранньосередньовічної історії Польщі є Олександр Головко, у праці якого *«Давня Русь і Польща в політичних відносинах X-першої третини XIII ст.»*²⁰⁷, детально висвітлено відносини між Київською Руссю та Польщею у X-XII ст, насамперед складні перипетії конфліктів XI ст та матримоніальних стосунків XII ст. Цій проблемі присвячені і ряд інших праць автора²⁰⁸. Загалом тема русько-польських відносин є ледве не єдиною темою з історії середньовічної Польщі яка досліджується в українській історіографії²⁰⁹ Ряд праць присвячені історії міст у середньовічній Польщі та сусідніх теренах. Тут

²⁰⁶ Толочко О.П. Польща і Русь: спроба створення моделі еволюції потестарних структур// Україна і Польща в період феодалізму. Київ.,1991.С. 10-23

²⁰⁷ Головко А.Б. Древняя Русь и Польша в политических отношениях X- первой трети XIII ст. Київ.,1988.134 С.

²⁰⁸ Головко О.Б. Формування державних утворень у Східній Європі в IX – першій половині XIII ст. // *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. Вип. 4. Київ, 2004.С. 77-94.

²⁰⁹ Плахонін А. Маловідомі сторінки польсько-руських відносин останньої чверті X ст. // Київська старовина. 1997. № 3/4. С.76-81;Юсупович, А. Чи ходив Володимир Великий на/до ляхів? (польсько-руські відносини наприкінці X – на початку XI ст.)// *Український історичний журнал*. 2015. № 5. С. 43-69; Арістов В. Боротьба за "Червенські гради" в історичній схемі "Повісті временних літ" // *Феномен мультикультурності в історії України і Польщі: матеріали конференції*. Харків, 2016. С. 75-86

варто відзначити роботи Т. П. Брянцевої²¹⁰, М. О. Рудя²¹¹, О. М. Карліної²¹². Хоча поступово коло дослідницьких інтересів середньовічної полоністики зростає, зокрема з'являються дослідження присвячені зовнішньополітичній історії середньовічної Польщі, серед яких варто відмітити дисертацію Т. Горбача про відносини між Польщею та Тевтонським орденом у XIII-XV ст.²¹³. Значна частина праць присвячена тематиці польсько-волинських культурних зв'язків та кодексу княгині Гертруди.²¹⁴

Книга Леоніда Зашкільняка та Миколи Крикуна *«Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів»*²¹⁵, стала першим україномовним підручником з історії Польщі. В ній детально описані всі перипетії польської історії починаючи з найдавніших часів до початку XXI ст.. Окремий розділ присвячений ранньосередньовічній Польській державі, в якому фахово та ґрунтовно описано історію становлення, функціонування та занепаду першої польської держави.

²¹⁰ Брянцева Т. П. Особливості розвитку феодальних міст Польщі // *Питання історії та культури словян*. Київ, 1963. Ч. I. С. 114-128

²¹¹ Рудь Н.А. Генезис и социально-экономическое развитие городов Полабско-Прибалтийских славян в X-XII вв.: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. истор. наук : [спец.]07.00.03. «Всесвітня історія». Киев, 1985.

²¹² Карлина О.Н. Социально-экономическое развитие городов Польши в XVI первой половине XVII в. (По матер. Мазовии) : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. истор. наук : [спец.]07.00.03. «Всесвітня історія». Киев, 1989

²¹³ Горбач. Т. Польша і Тевтонський Орден у XIII-XV ст.: військово дипломатичний аспект відносин : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. истор. наук : [спец.]07.00.03. «Всесвітня історія»./Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013.18 с.

²¹⁴ Качуровська-Крюкова Л. Італія : Егбертів Кодекс X–XI ст. та його українське оздоблення // *Пам'ятки України*. 1991. № 4. С. 4–13.; Михайлова, Р. «Кодекс Гертруди» та польсько-волинські зв'язки X–XII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся : розвиток бібл. справи в краї : матер. XVI Волинської наук. істор.-краєзнавчої конф. до 65-річчя Волин. обл.б-ки ім. О. Пчілки : наук. зб. Луцьк , 2005. С. 25–27. ; Михайлова, Р. Д. Княжна Гертруда-Олисава та польсько-волинські культурно-мистецькі зв'язки // *Поляки на Волині : історія і сучасність : наук. зб. «Велика Волинь»*. Житомир , 2003. Т. 30. С. 55–69.*

²¹⁵ Зашкільняк Л О, Крикун М Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів., 2002. 752 с

Продовжує цей вид публікацій україномовне видання «*Польща. Нарис історії*» підготовлене Інститутом національної пам'яті Польщі²¹⁶. Праця орієнтована перш за все на школяра та студента, тому написана легко та доступно, а також містить значний ілюстративний матеріал.

Щодо англomовної історіографії то дана проблематика доволі слабо представлена. Перш за все варто відзначити працю англійського славіста грецького походження *Алекса Власто «Запровадження християнства у слов'ян»*²¹⁷ вражає своєю фаховістю та детальністю. Дослідник розглянув питання християнізації усіх слов'янських народів, використовуючи при цьому широку джерельну базу та історіографічний матеріал. Праця є надзвичайно цінною спробою простежити процес християнізації та реконструювати ті деталі, які невідомі дослідникам. Автор намагається виявити політичні, ідеологічні та світоглядні мотиви слов'янських правителів у питанні прийняття ними християнства, в тому числі щодо Польщі. Власто простежує всю політико-ідеологічну ситуацію навколо хрещення Польщі та подальший розвиток церкви в країні. Особливо важливими є дослідження А.Власто процесів християнізації ранньосередньовічних європейських держав²¹⁸, що дає ґрунт для порівняльного аналізу з процесами на польських землях

Отже, як бачимо, джерельна база даної проблеми представлена переважно наративними джерелами як власне польського так й іноземного походження. Це, зокрема, хроніки польських авторів (Галл Анонім, Вінцент Кадлубек, Великопольська хроніка, традиція рочнікарства), німецькі та інші іноземні твори.

²¹⁶ Польща. Нарис історії. Варшава, 2015. 368 с.

²¹⁷ Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Київ, 2004. 496 с.

²¹⁸ Berend N. Laszlovszky J. Szakacs B.Z., *The kingdom of Hungary//Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200.*-Cambridge 2007, s. 319–368; Berend N. *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary c. 1000 – c. 1300.*-Cambridge.-2001-S. 55 ; Chadwick H. *Christian doctrine//The Cambridge History of Medieval Political Thought c.350–c.1450.*Cambridge, 1988.P. 9-20 ; Padberg L. v. *Mission und Christianisierung: Formen und Folgen bei Angelsachsen und Franken im 7. und 8. Jahrhundert.* Stuttgart, 1995. 419 S.; Sullivan R. E. *Carolingian missionary theories // Catholic Historical Review.*1956.Vol. 42.P. 273—295.

Зберігся також нечисельний актовий матеріал (грамоти, булли.) Отож джерельний писемний матеріал достатній для розкриття розглядуваної в дисертаційному дослідженні проблематики

Що ж до історіографії, то тут перш за все варто відзначити польську історичну науку, для якої дана проблема завжди залишалась однією з ключових, як у ХІХ ст (А. Брюкнер), у міжвоєнний період (В.Абрахам, О. Бальцер), в другій половині ХХ ст (Г. Ловмянський, Г. Лябуда) і на даний момент (М. Мішкевич, Д. Сікорський, М. Дервіч тощо), хоча варто відзначити і ряд цінних праць іноземної історіографії. Проте, незважаючи на певні успіхи польської історіографії, слід зазначити, що низка питань досліджуваної проблематики ще й понині не знайшла у ній належного висвітлення. Це зокрема стосується наступного: вивчення політичної ментальності епохи раннього середньовіччя, зокрема місця церкви в уявленнях поляків про політичний устрій держави; визначення місця католицької церкви у суспільних процесах, механізми інституціоналізації церковних структур, церковної структури на сілезьких та мазовецьких теренах тощо.

Низка проблем пов'язаних зі історією ранньосередньовічної церкви ще й понині викликають жваві дискусії, а саме: питання хрещення князя Мешка І, роль та значення Гнезненського з'їзду, поява та функціонування перших монастирів на польських теренах, ступінь поширення християнства серед звичайних поляків у ХІ-ХІІ ст, діяльність місіонерів, місце польської церкви у загальноєвропейській *Rex Christiana* тощо.

Розділ II. Становлення католицької церкви у Польщі та формування її організаційних засад

2.1 Прийняття християнства в Польщі.

На середину X ст. уже була створена Польська держава. Тривали постійні конфлікти за зміцнення державної системи, князь Мешко постійно воював зі німецькими графами, які прагнули захопити польські землі. Розбудовувалась державна структура. І тут у 60-х X ст. Мешко робить рішучий крок—приймає християнство та починає процес християнізації Польщі.

Проблема вивчення релігійних вірувань, які побутували на територіях країн, які згодом прийняли християнство, є актуальною в історичній науці вже декілька століть. Без опрацювання цієї проблеми надзвичайно важко зрозуміти чому саме ці суспільства прийняли християнство, яким чином вони його приймали, як це відобразилось на устрої даних суспільств—на ці питання не можна відповісти без детального аналізу дохристиянських вірувань.

Щодо польських земель, то для дослідників це ледве не найскладніший ареал з усіх слов'янських народів. Головним чином це пов'язано з надзвичайно слабкою джерельною базою. Польські хроністи тих часів (Галл, Вінцент) взагалі майже не проявляли інтересу до попередніх вірувань.

Іноземні джерела (наприклад Відукінд, Тітмар чи Саксон Граматик) згадують язичницькі культу сусідніх з Польщею територій, а не власне польські культу. Про поганські обряди нам вперше повідомляє у XII ст. краківський єпископ Матвій у своєму листі до відомого клірика Бернарда Клервоського²¹⁹, а перші назви культових персонажів подають польські провінційні статuti. Вони забороняли співати під час Зелених свят, закликаючи *lado yleli yassa tua*. Імовірно, що це були

---

²¹⁹ Цит. за Послание епископа краковского Матвея Бернарду Клервоскому// Щавелева Н. Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий. Москва, 1990. С 163 Ориг. *Et impios Ruthenorum ritus Atque observantis extirpare*

імена—Ладо Ілелі, Єша, Тия.²²⁰ Аналогічно зазначає Ченстоховський рукопис²²¹ та церковні заборони 20-х років XV ст.²²²

Хоча Г. Ловмянський зазначає, що дана передача імен могла бути неточною—так дослідник наводить повідомлення середини XV ст. про ідола Ния і зазначає, що це викривлена передача імені Тия. В інших пам'ятках згадуються різноманітні варіанти написання імен.²²³

Велику роль у заплутуванні інформації щодо польського язичества відіграв видатний польський історик Ян Длугош.²²⁴ Так, за Длугошем божества поділялись на дві групи. Одна група виконувала загальні функції (Єша—верховний бог, Лада—бог війни, Діділея—богиня шлюбу, Ния—бог підземелля та покровитель душ мертвих.) Це як вважає Г. Ловмянський так звані «боги з заспівок»²²⁵. Як бачимо, Длугош вибудовує свою модель за зразком античного пантеону богів. Він намагався будувати свою оповідь за зразками античної міфології, тому і надав язичницьким богами латинські імена. Л. Нідерле вважав, що Длугош певним чином підняв статус деяких богів. Він твердить, що всі ці імена хроніст зазвичай брав з польських народних вірувань XV ст., однак проводячи паралелі з античними богами, автор просто ввів декількох персонажів, які були духами (тобто мали нижчий статус) до сонму богів (тобто до вищого рангу)²²⁶. На думку Александра

²²⁰. Bruckner A. Kasania sredniowecznie..., S 326

²²¹ Ibidem. S 327

²²². *Item prohibeatis plausus et cantalenas in quibus invocantur nomina ydolorum lado yleli yassa tya que consueverunt fieri tempore festi penthecosten cum revera Christi fidelis tunc debent deum invocare denoche utad instar apostolorum valeat accipere spiritum sanctum* Ibidem. S 326

²²³ Ловмянский Г. Религия славян и ее упадок. Спб., 2003. С. 172

²²⁴ Длугош Ян *Аннали или хроники славного Королевства Польского Кн I—URL: http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_2/frameset3.htm*

²²⁵ Ловмянский Г. Религия славян..., С 412

²²⁶ Нидерле Л. Славянские древности. Москва, 1956. С 285

Гейштора, повідомлення Длугоша мають під собою реальну основу, однак у повному об'ємі не заслуговують на довіру.²²⁷

Пізніші польські автори вводять також постаті Леля і Полеля. Власне ці персонажі були поширені у міфології всіх слов'ян (достатньо згадати їх популярність у фольклорі північно-східних земель східних слов'ян. Щодо спільних богів, то дослідники визначають таких трьох—Перун²²⁸, Сварог²²⁹ та Велес.²³⁰ Популярним був культ Святовіта.²³¹ Переважна більшість джерел згадує про величезне пошанування культів природних об'єктів. Так надзвичайно популярним був культ гори, популярність якого зокрема підтверджується і частотою джерельних згадок і зокрема величезною кількістю топонімів, які поширені на території сучасної Польщі. (Так зокрема це Сілезька гора (Gora śleża), Лиса гора (Lysa gora) і Gora Dobrzeszowska в Свентокшицьких горах (Gory Sietokryzskie))* . Дані гори взагалі вважалися святими і складали основну частину місцевого культу. Саме на цих горах дуже часто археологи знаходять залишки святилищ.²³²

Щодо спільних богів, то дослідники визначають таких трьох—Перун, Сварог та Велес. Щодо Перуна та перші згадки про бога-громовержця подає ще Прокопій Кесарійський.²³³ Даних щодо поширеності культу Перуна у західних слов'ян відомостей досить мало. Так Л.Нідерле зокрема доводить цю поширеність на основі топонічних назв, (так зокрема він приводить назву Перунів дуб на кордоні Перемишльської єпархії.)²³⁴ Щодо Сварога, то про нього згадує Титмар.²³⁵ Власне

²²⁷ Гейштор А. Словянська міфологія. Київ, 2004. С. 188

²²⁸ Нідерле Славянские древности..., С. 277

²²⁹ Титмар Хроника. ..VI, 23

²³⁰ Urbanczyk S. Dawni Słowianie Wiara i kult..., S 35

²³¹ Urbańczyk St. Religia pogańskich Słowian..., S.25,

* Сучасні Сілезьке та Свентокшицьке воєводства Польщі.

²³² Buko A. Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej. Warszawa, 2005. S 138-139

²³³ Прокопій Кесарійський Война с готами. Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Prokop/framegot11.htm>

²³⁴ Нідерле Славянские древности...-С. 277

²³⁵ Титмар Хроника..- VI, 23

джерела згадують дві назви бога Сварог та Сварожич. Були це два окремих боги чи дві назви одного божества—сказати доволі важко. С.Урбанчик вважає, що були два споріднені божества, а назву *Сварожич* він виводить як син Сварога

На нашу думку, ми можемо говорити про існування певної системи язичницьких культур, оскільки на польських теренах уже існували племінні союзи. Це більш розвинута форма організації ніж плем'я. У ній існує своє система управління. А при наявності такої системи обов'язков існує певна культова система. При цьому певна частина богів дійсо була запозичена з сусідніх племен. Поганські культу були достатньо розвинутими, однак про якусь структуровану систему ми не можемо, хоча є ознаки формування такої системи. Також досить складно говорити про вплив, який мали дані культу на соціум польських племінних союзів, хоча досить імовірним є поєднання політичних та релігійних структур на даному етапі²³⁶.

Перші згадки про християнські місії до території Польщі відносяться до 70-х років IX ст., коли на ці терени прибуває місія святого Мефодія. Метою місії була християнізація Великої Моравії, правитель якої князь Святослав у цей час приймає рішення про хрещення.²³⁷

Однак наскільки вкорінилось тоді християнство сказати дуже важко. Більше ніяких джерельних повідомлень про християнство на території вісянського племінного союзу немає. Великоморавські правителі намагалися поширити християнство. Про це свідчать археологічні дослідження, які показують зростання кількості церков у Малополющі. Це звісно не могло не сподобатись певній частині знаті, хоча прямих даних про це немає.

---

²³⁶ Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S 78-83

²³⁷ Житие Мефодия // «Сказания о начале славянской письменности» под. ред. Б.Н.Флори.Москва,2000.С 95

Існує версія, що відома писемна пам'ятка, так званий «Баварський Географ» створювався у середині IX ст. для місіонерських цілей.²³⁸ Справа в тому, що якраз у цей час починається активізація місіонерської діяльності західної церкви*, зокрема потрібно згадати масштабну місіонерську діяльність Франського королівства на землях саксів. Однак ця пам'ятка досить скупо описує польські землі**. Це свідчить про те, що якщо «Географ» був написаний для місіонерських цілей, то польські терени не стояли на порядку денному перед християнськими місіонерами. Потрібно також враховувати, що для європейців цей край був дуже далеким та по суті «глухим».

А. Власто викладає досить цікаву гіпотезу. Так, зокрема, Галл Анонім описує відомий епізод з селянином Пястом, зазначаючи, що жив у цьому князівстві бідний орач Пяст(Piast), син Хотишка. Одного разу прийшли у князівство чужоземці якраз в час, коли Попель святкував пострижини свого сина. Порушуючи закони гостинності, князь наказав прогнати цих мандрівників. І випадково вони натрапили на будинок Пяста, який у цей день також святкував свято «пострижин» свого сина. Мандрівники були гостинно прийняті, незважаючи на бідність Пяста. Чужоземці, бачачи благородство цього бідняка сказали йому: *«Радійте, можливо наш прихід принесе вам всякого добра достаток, а потомству вашому честь і славу»*²³⁹.

У цьому епізоді англійський дослідник допускає, що чужоземці-мандрівники (hospites) могли бути місіонерами, відправленими місією Мефодія з Моравії для християнізації даних теренів²⁴⁰, оскільки, на його думку, випадкових подорожей у цей час не було і тому приходили ці чужоземці до землі полянського союзу задля

²³⁸ Так зокрема дану гіпотезу підтримує А.Власто див Власто А.П. Запровадження християнства у словян. Київ, 2004. С 142

* Даний термін хоча і може виглядати досить суперечливим однак на нашу думку чітко покаже тогочасний церковну структуру.

** Так з 58 племен, які нам описує анонімний «Баварський географ», до польських теренів більш-менш можна локалізувати лише 7.

²³⁹ Galla kronika.S 396 Ориг. *Venerans advenisse gaudeatis, et in nostro adventu bonorum copium, et de sobole honorem et gloriam habeulis*

²⁴⁰ Власто А. Запровадження християнства..., С. 143

хрещення місцевих племен. Однак гіпотеза ця виглядає досить натягнутою. Надзвичайно складно довести, що ці загадкові чужоземці — християнські місіонери і саме з місії Мефодія. Та й чи могли вони проникнути аж на землі поляно-гопланського союзу, якщо «Життєпис Мефодія» повідомляє християнізаторські заходи місії лише в землях віслян.

Проти цієї думки свідчить і організація чеських церковних структур. Празька грамота 1086 року²⁴¹, текст якої вміщено у праці Козьми Празького «Чеська хроніка», описує нам кордони Празького архієпископства.²⁴² Територія архієпископства включала лише землі біля віслянського племінного союзу і аж далеко не землі полян. Важко однак припускати, чи були у місіонерів плани щодо християнізації полян. Але все ж переконливішою виглядає теза, що польські землі не входили в число першочергових для християнських місіонерів.

Надалі відбувається процес формування Польської держави на чолі з родом Пястів. Найранішу письмову згадку про неї ми знаходимо в «Діяннях Саксів» Відукінда Корвейського.²⁴³ Про перші роки правління Мешка Галл Анонім повідомляє нам такі відомості: «*Мешко, досягнувши князівської влади, став*

---

²⁴¹Існує версія про те, що ця грамота була написана спеціально для хроніки. Про ідентичність грамоти Trestik D. O dokumencie praskim z roku 1086 // *Studia Zrodloznawcze*. Warszawa, 1950.T.5.S.79-88; Окрема публікація грамоти: *Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser*, Bd. 6, *Die Urkunde Heinrichs IV*, Tl. 2// ed. D. von Gladiss.Berlin, 1952. S. 515

²⁴²Козьма Пражский Чешская хроника//Источники истории.Рязань,2009.С.142 (далі Козьма Чешская хроника) Ориг. *Deinde ad aquilonem hii sunt termini: Psouane, Chrowati et altera Chrowati, Zlasane, Trebowane, Bobo rane, Dedosese usque ad mediam silvam, qua Milcianorum occurrunt termini*

²⁴³ *Gero igitur comes non inmemor iuramenti, cum Wichmannum accusari vidisset reumque cognovisset, barbaris, a quibus eum assumpsit, restituit. Ab eis libenter susceptus longius degentes barbaros crebris preliis contrivit. Misacam regem, cuius potestatis erant Sclavi qui dicuntur Licicaviki, duabus vicibus superavit fratremque ipsius interfecit, predam magnam ab eo extorsit* Widukindus Corbeius *Rerum gestarum Saxoniarum Liber III*,66 URL: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost10/Widukind/wid_sa3t.html

постійно зміцнювати свої сили і частіше нападати на народи, які живуть по сусідству».²⁴⁴

Прийшовши до влади у 960 році, Мєшко твердо розпочав процес приєднання до своєї держави нових територій. І скажімо так, що держава вже його була немаленькою—площа цього державного утворення становила близько 180 тисяч кв.км, а населення близько 700 тисяч осіб.²⁴⁵ Згадки про неї знаходимо у арабського автора Ібн Якуба.²⁴⁶

Одразу ж він зіткнувся з міцними та агресивними сусідами—Чехією та Німецьким королівством, особливо загрозливою була ситуація на західному кордоні. На 940 р. слов'янські племена між Ельбою і Одером визнали владу німецьких королів²⁴⁷. Надзвичайно активно себе проявляв маркграф Східної Саксонської марки Геро Залізний. У 963 р. він здійснив вдалий набіг на Польщу (про що оповідає вже згадуване повідомлення Відукінда), в результаті якого польське військо було розбите, а Мєшко був вимушений стати данником Оттона²⁴⁸.

І в цих умовах Мєшко приймає рішення про хрещення. Галл вважає, що поштовхом до прийняття християнства стало бажання Мєшка одружитись з донькою чеського князя Болеслава I Дубравкою²⁴⁹. Аналогічно цей факт пояснює і Тітмар²⁵⁰. Подібним чином твердили більшість польських середньовічних

²⁴⁴ Galla kronika. S 399 Ориг. *At Mesco ducatum adeptus, ingentium animit coepit et vires corporis exercere ac nationes per circuitum bello saepius attemptare*

²⁴⁵ Lowmianski H. Poczatki Polski. t V...S 509

²⁴⁶ Известия ал-Бекри и других авторов о Руси и славянах // *Записки Императорской Академии Наук*.1879.Том 32.С.50

²⁴⁷ Labuda Gerard *Pierwsze panstwo Polskie*.Kraków,1989.S 9

²⁴⁸ Титмар Мерзенбургский Хроника...,II,14 Ориг *Gero, Orientalium marchio, Lusizi et Selpuli, Miseconem quoque cum sibi subjectis imperiali subdidit dicioni (an. 963). Herimannus dux Seliburem et Mistui cum suis imperator tributarios fecit* URL: <http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/thietmar.htm>

²⁴⁹ Galla kronika...,S 399

²⁵⁰Титмар Хроника.IV,55-56 URL: <http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/thietmar.htm>

джерел²⁵¹. Як правило історіографія виводить за основні політичні причини. Наприклад, А.П.Власто, стверджує, що основним мотивом стає загроза з боку Німецького королівства особливо у зв'язку з його посиленням у 60-х роках X ст.²⁵² Особливо популярними політичні мотиви були у представників польської історіографії. Г. Лябуда твердить про формування таким способом польсько-чеського політичного союзу²⁵³. Зокрема в підтвердження даного союзу приводиться цитата з Відукінда.²⁵⁴ Також на користь польсько-чеського союзу приводять таку подію. В 973 р. Мешко разом з Болеславом II Побожним, як вассал імператора був викликаний на імператорський суд в Кведлінбург, який завершився миром²⁵⁵.

Тобто певною мірою чехи навіть бажали поширити свій культурний вплив на Пястівську державу. Однак Д. Сікорський задає контраргумент, що у минулі роки ніхто не заважав брати чеським правителям дружин з поганських племен²⁵⁶. Так само він опонує аргументу Г.Лябуди, що одруження чеського князя Вацлава на представниці поганського племені студорян було першим кроком до майбутнього союзу. Д. Сікорський твердить, що це був простий шлюб і немає джерельного матеріалу про якісь далекі політичні перспективи.²⁵⁷ Хоча в цьому випадку слід визнати, що дослідник ігнорує зовнішньополітичний аспект, а саме конкретну

---

²⁵¹ Цікаву підбірку цитат з польських рочників подає Сікорський див. Sikorski D.A.Kościół w Polsce.S 95-97.

²⁵² Власто А. Запровадження християнства...,С. 403

²⁵³ Labuda G. Mieszko I.Wroclaw, 2002.S. 103

²⁵⁴ *Audiens autem Wichmannus urbem captam sociosque afflictos ad orientem versus iterum se paganis inmersit, egitque cum Sclavis qui dicuntur Vuloini, quo modo Misacam amicam imperatoris bello lascesserent; quod eum minime latuit. Qui misit ad Bolizlavum regem Boemiorum - gener enim ipsius erat - accepitque ab eo equitum duas acies.* Widukindus Corbeius Rerum gestarum Saxoniarum Liber III,69 URL: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost10/Widukind/wid_sa3t.html

²⁵⁵ Титмар Хроника...,С 29

²⁵⁶ Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S 101

²⁵⁷ Ibidem.

міжнародну ситуацію, яка склалась у 60-х роках X ст, Однак дослідник не заперечує імовірність самого чесько-польського союзу²⁵⁸.

Часто причиною прийняття християнства називають потребу в консолідації молодій держави Пястів. Як правило мотивація наступна: Польща лише нещодавно об'єдналась і не мала надто сильної політичної структури. Її міг роздери племінний сепаратизм. І князь Мешко в якості нової об'єднуючої ідеології обирає християнство заради утвердження єдності Польщі²⁵⁹. Однак чому він для цього не обрав модифікований варіант язичництва, конструювання якого не привело б до радикальних світоглядних змін для тогочасних жителів Польщі.²⁶⁰ І Мешко, обираючи християнство як об'єднуючу ідеологію, очевидно мав дивитись аж на цілі століття вперед, коли у подальшому християнство (і зокрема католицизм) дійсно стане фактором єднання для Польської держави і багато в чому фундаментом для формування польської нації.

Згадуваний вище Д. Сікорський приводить вельми важливу думку. Цей час для Європи позначений політичною роздробленістю. Як пам'ятаємо у 843 році після підписання Верденського договору розпочався розпад монархії Каролінгів. Аналогічно держави, які утворились на її місці —Французьке, Німецьке та Італійське королівства також роздирались внутрішньополітичними конфліктами за владу. Очевидно, що таке політичне становище не могло бути яскравим позитивним прикладом для молоді держави Пястів²⁶¹.

Сікорський задає собі питання, тобто виходить що Мешко приймав ідеологію тих країн, в яких відбувались процеси децентралізації? Шукати, на його думку, треба в інакшій площині. Мешко бачив поряд з цими традиціями і традицію сакралізації верховної влади. Це зокрема підмітив і Г. Ловмянський, який вважав що багато в чому прийняття християнства була спричинене потребами зміцнення

---

²⁵⁸ Ibidem.S 104

²⁵⁹ Lowmianski Poczatki Polski.T V...,S. 582

²⁶⁰ Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S. 104

²⁶¹ Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S 106

влади князя і його легітимізації²⁶². Влада правителя у християнських країнах розуміється як надана Богом і тому непослух правителю — це гріх, це опір Божій волі. Однак відразу постає питання, а чи дійсно Мешко так сприймав нову релігію. Тут відразу можна повернутись до попередніх дискусій щодо християнства як державо зміцнюючого фактору. Насправді дослідник вперше намагається розглянути дане питання у площині дослідження ментальності середньовічної людини, тобто як тоді сприймали ті чи інші вірування. Однак у Д. Сікорського ми бачимо дослідження радше «ментальності політичної», при цьому він ігнорує «ментальність особисту».

І ось в даному дуже важливою для розуміння факту хрещення є точка зору Р.Міхаловського. Він вважає, що Мешко керувався ідеєю заміни покровителя. Якраз на початках 60 х років поляки зазнають низку поразок, зокрема від вищезгаданого графа Геро. І тут, на думку дослідника, Мешко вирішує, що йому потрібно самому прийняти ту віру, яка надає перемогу його противникам і обрати собі за покровителя християнського Бога.²⁶³ І як твердить Міхаловскі, християнство тому і утвердилось в Польщі, що відразу після прийняття нової релігії, Мешкові починає щастити на зовнішньополітичній арені. Так у 967 р. він здобуває важливу перемогу над волінянами. А 24 червня 972 року біля Цедині поляки рогромили німецьке військо.²⁶⁴ І це на думку польського науковця мало переконати князя у правильності обрання релігії²⁶⁵. Дослідник у даному випадку посилається на відомості Галла: *«Отже князь Мешко першим з поляків завдяки своїй благочестивій дружині осягнув благодать хрещення. Славі та похвалі його*

²⁶² Lowmianski Poczatki Polski.T V...,S 587 ; Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S 101

²⁶³ Michalowski R. Zjazd Gnieznienski. Religijne przeslanki powstania arcybiskupstwa gnieznienskigo.Wroclaw,2005.S.98

²⁶⁴ Титмар Хроника. ...,II, 29

²⁶⁵ Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S 104

*сприяє те, що в його час і завдяки йому світ істини осяяв з висоти все Польське королівство.»*²⁶⁶

Р. Міхаловський намагається дослідити проблему хрещення через аспект своєї «особистої ментальності», тобто власних релігійно-світоглядних поглядів, які були притаманні Мешку I. До недоліків його концепції слід віднести деяке ігнорування політичних реалій та міжнародної ситуації.

Щодо форм культу можна виділити декілька точок зору, які сформувались в польській історичній науці. Так Р. Городецький не розглядав слов'янські культури як цілісну систему, вважаючи що лише у Помор'ї культури певною мірою могли перетворитись у якусь систему, а в Польщі вони зберігались лише на рівні пошанування гаїв, лісів, гір та інших природних об'єктів.

Г.Лябуда, хоча і визнає безсистемність поганських культів на території, однак визнає велику суспільну роль поганських вірувань у дохристиянський час. Дослідник вважає, що існувала певна територіальна система поганських культів (кожна територія пошанує окреме коло божеств)

Я. Тишкевич виводить у поганських віруваннях три основні елементи (або як він їх називає доктрини). Це міфологія, культ та інституції. Дослідник досить широко трактує поняття поганської релігії, фактично погоджуючись з терміном полідоксія. Культ на його думку уже був досить розбудованим і опирався на систему язичницьких святилищ з розвиненими групами жерців.

На нашу думку, усі вище перераховані фактори впливали на рішення про прийняття християнства. Головним тут варто вважати мотив зміни небесного покровителя та певне захоплення політичною моделлю сусідніх християнських держав.²⁶⁷ Перша причина підтверджується з повідомлень Галла та виходить зі особливостей ментальності язичницьких правителів, які свої перемоги повязували

---

²⁶⁶ Galla kronika..., S 399 *Primus ergo Polonorum dux Mescho per filidelem uxorem ad baptismi gratiam pervenit, cui ad laudem et gloriam satis habundanter sufficit, quod suo tempore et per cum oriens ex alto regnum Poloniae visitavit.*

²⁶⁷ Магдич Олег Християнізація ранньосередньовічної Польської держави (до 1050-річчя події) // *Гілея*. 2016. №115. С. 130–135

з небесними покровителями. Друге була характерною для правителів новостворених держав, особливо якщо вони межували з Імперією.

Не варто вводити якийсь один фактор як домінуючий, закриваючи очі на інші причини. Дізнатись справжні причини даного кроку для сучасних дослідників буде надзвичайно складно. Однак разом з тим сучасні комплексні дослідження привідкрили багато нового у дослідженні цієї теми.

Польські середньовічні аннали, які відомі більше як «*goczniki*» дають різні датування хрещення Мешка. Так найдавніший з них Свентокшиський рочнік давній містить таке повідомлення:

«967. Мешко князь охрестився»²⁶⁸

Натомість рочнік Краковського капітула, який імовірно зберіг в собі залишки так званого Рочніку Давнього(першоно польського рочніка) уже подає іншу дату:

«966. Мешко князь охрестився»²⁶⁹

Ще один рочнік—«*Rocznik Traski*» подає наступні відомості:

«*Anno Domini 966 dux Mesko duxit Dubrovkam et baptizatur*»²⁷⁰

Великопольська хроніка подає нам датування 962 рік:²⁷¹

А. Власто, посилаючись на ці повідомлення, впевнено датує час хрещення Мешка 966 роком²⁷². Д. Сікорський наприклад позначає період 966-968, який час можливого хрещення. Зокрема він твердить, що проблемою є визначення

²⁶⁸967. *Mysko dux bartizatur Rocznik Swietokrzyski Dawny* // Monumenta Poloniae Historica. T II.S. 773

²⁶⁹966. *Mesko dux baptizatur Rocznik Kapitulny Krakowski* // Monumenta Poloniae Historica. T II.S 792

²⁷⁰ *Anno Domini 966 dux Mesko duxit Dubrovkam et baptizatur Rocznik Traski* //Ibidem.S 828

²⁷¹ «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI—XIII вв. Москва.,1987.С. 66 Ориг. *Et tandem anno domini DCCCCXXXI Dobrochanam, sororem sancti Wencesai, duxit in uxorem. Anno sequenti eum tota gente Lechilarum seu polonica, uxore suadente et divina gratia inspirante, baptismum suscepit.* Цит за Kronika Boguchwala i Godyslawawa// Monumenta Poloniae Historica. T II.S 482

²⁷² Власто А. Запровадження християнства...,С. 146

тривалості терміну, під час якого Дубравка не давала згоди на шлюб з Мешком²⁷³. Варто погодитися з тезою Сікорського про те, що важливу роль тут відіграє термін, протягом якого Дубравка обдумувала пропозицію Мешка, проте на нашу думку він дещо перебільшує часові рамки цього обдумування. Відстані не були настільки далекими між Польщею та Чехією, щоб відомості надходили так довго, тим більше що у 968 році джерела уже фіксують діяльність перших єпископів. Тому обгрунтованим є період 966-967 рр. Галл порівнює хрещення Мешка з прозрінням сліпого і навіть вводить цілу легенду про дитячу сліпоту Мешка, який був сліпим до семи років²⁷⁴.

Також багато невідомого і з місцем хрещення. Так, Д. Сікорський виділяє три імовірні місця хрещення. Це так званій «Познанський баптистерій» (*Baptysterium poznańskie*), баптистерій на ледницькому острові (*Baptysterium na Ostrowie Lednickim*) та «Вавельський баптистерій» (*Baptysterium wawelskie*).²⁷⁵ Д. Сікорський вважає, що своєрідним зразком для розгляду питання щодо хрещення правителя може виступити цей фрагмент з праці Беди Достоповажного, який оповідає про прагнення короля Нотумбрії Едвіна прийняти християнство²⁷⁶.

Дослідник твердить, що даний факт може виступати як аналог події хрещення князя Мешка²⁷⁷. Тобто фактично перед тим як мало відбутись саме хрещення був побудований баптистерій, імовірно один з тих трьох імовірних на які вказувалось раніше. Якій саме точно сказати доволі складно. Як правило на такому місці мала б зберегтись хрестильна купіль. І такі купелі археологи знаходять. Так ,зокрема, при розкопках гроду у Познані²⁷⁸ та у Вісліцах були досліджені такі миси.²⁷⁹ Першу

²⁷³ Sikorski D.A. Kościół w Polsce..., S. 92

²⁷⁴ Galla kronika. S 399

²⁷⁵ Усі дані назви взято з Sikorski D.A. Kościół w Polsce. S 110, S 119, S 126

²⁷⁶ Беда Достопочтенный Церковная история народа англо-Санкт-Петербургу, 2003. С. 67

²⁷⁷ Sikorski D.A. Kościół w Polsce. S 108

²⁷⁸ Miskevich M. Zycie codzienne. S 155

²⁷⁹ Buko A. Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej. S 280

з них М. Мішкевіч пов'язує з діяльністю емісійного єпископа Йордана²⁸⁰. Про те, що на даний час уже існували баптистерії для хрещення вказує Беда²⁸¹.

Хоча до цього твердження також потрібно відноситись обережно, оскільки традиція за декілька століть могла змінитись. Але все ж Д. Сікорський багато в чому правий. Певною мірою ми можемо брати даний факт, як зразок для розгляду питання щодо хрещення Мешка. На підтвердження познанської версії свідчить ще те, що у подальшому перші місійні єпископи, які прибули до Польщі разом з Дубравкою іменувались саме познанськими єпископами.

На підтвердження так званої чеської теорії прийняття християнства свідчить і величезна кількість запозичень з чеської мови зокрема термінів, які відносяться до церковних справ. Можна навіть сказати більше, саме чеська мова була основою для майбутньої польської церковної термінології. Це, зокрема, такі слова як msza (меса), chrest (хрест), paterz (папа), kazanie (проповідь), zakonnik (монах), kosciol (костел, церква.)²⁸².

Як свідчить аналіз джерелта цивілізаційно-культурного контексту даного регіону в основі рішення про прийняття християнства стояла зацікавленість польського князя Мешка I в християнській сакралізації влади, Також правитель керувався ідеєю заміни покровителя, особливо після поразок першої половини 60-х років X ст. Тому орієнтовно у 966 році польський правитель приймає нову релігію, одружившись на чеській княжні Дубравці. Цей крок розпочинає проце формування церкви на польських теренах та вводить Польщу до тогочасного європейського цивілізаційного простору.

2.2 Формування церковної організації. Гнєзненський з'їзд

²⁸⁰ Miskevicz M. Zycie codzienne.S 155

²⁸¹ Beda Venerabilis Historia Ecclesiastica gentis Anglorum URL: http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Ecclesiastica_gentis_Anglorum

²⁸² Власто А. Запровадження християнства...,С. 152

Очевидно, що новонавернена країна потребувала формування церковної організації. Ще в супроводі Дубравки прибув єпископ Йордан, про якого Тітмар пише, що він багато працював заради християнізації цих теренів.²⁸³

Згадують про нього, зокрема, і польські рочніки: Так наприклад рочнік познанського капітулу повідомляє, «Йордан, перший єпископ в Польщі був призначений та прибув у 983 році»²⁸⁴.

Тобто згадує його як "польського єпископа". Однак, як зокрема підмітив Д.Сікорський²⁸⁵, Познанський рочнік (Rocznik poznanski) вказує наступне:

«Йордан був призначений першим єпископом Познані»²⁸⁶.

Як бачимо, два джерела одного географічного походження подають нам різне титулування Йордана. Навколо постаті польського хрестителя тривають уже давно. В історичній науці утвердився погляд на нього як на єпископа-місійного(або як часто вживають термін «місійний єпископ»). Цю точку зору утвердив ще В. Абрахам, який першим став вважати Йордана місійним єпископом²⁸⁷. Хоча він і зазначає, що «особистість першого польського єпископа та його діяльність нам в основному невідома», однак все ж наполягає на місійному характері його діяльності. Також Абрахам пов'язує особу Йордана з політико-релігійними процесами у Центральній Європі (зокрема, з протидією Мешка заснуванню Магдебурзького архієпископства.)²⁸⁸.

²⁸³ Титмар Хроника...?IV,35 Ориг (IV,35) *Jordan, primus eorum antistes, multum cum eis sudavit, dum eos ad supernae cultum vineae sedulus verbo et opere invitavit* URL: <http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/thietmar.htm>

²⁸⁴ Ориг. *Jordanus primus episcopus in Polonia ordinatus est et obiit DCCCCLXXXIII* Rocznik kapituły poznańskiej.965-1309 // Monumenta Poloniae historica. nova seria. Krakow,1962.T. 6. S. 23

²⁸⁵ Sikorski D.A. Kościół w Polsce..., S. 182

²⁸⁶ *Jordanus primus episcopus Posnaniensis ordinatur est.* Rocznik poznański.// Monumenta Poloniae historica. nova seria.Krakow,1962.T. 6.S. 182

²⁸⁷ Abraham W. Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII.Lwów.,1890.S. 29

²⁸⁸ Ibidem. S. 30-31

Сікорський, розглядаючи різні точки зору навколо даного питання, допускає місійний характер даної місії, однак дискутує навколо питання, а чи ця місія посилалась напряму з Риму на прохання Мешка, чи на пропозицію чеських правителів. Аналогічно над цим питанням розмірковує і Г.Ловмянський, котрий дотримується думки щодо польського запрошення єпископа Тітмара²⁸⁹. Він же вважає, що місійний характер діяльності Йордана тривав лише у період 966-968 рр, а згодом місіонер отримує статус познанського єпископа, доводячи своє твердження свідченням Тітмара²⁹⁰. На нашу думку, дослідники все ж дещо перебільшують імовірність римського характеру місії Йордана, однак ігнорувати саме «місійний характер» діяльності Йордана не можливо. Г. Ловмянський твердить, що це вже була постійна церковна установа на польських землях²⁹¹. Дата смерті Йордана достеменно невідома. Рочнік познанської капітули подає нам дату 984 р.²⁹²

Певним підтвердженням існування познанського єпископату за Йордана можуть виступати археологічні знахідки згадуваних раніше кам'яних хрестильних купелей на розкопках у Познані. Зокрема вони пов'язується саме з діяльністю Йордана²⁹³. Власне можна погодитись з познанським розташуванням емісійного єпископства. Правда у даному випадку є незрозумілим, чому місія знаходилась не в столиці Гнезно, а у Познані. Поки що ми можемо лише базуючись на джерельних

---

²⁸⁹ Lowmianski H. Poczatki Polski...,Т V. S. 591-592

²⁹⁰ Титмар Хроника.IV,56 Ориг *Archiepiscopus autem a clero et omni populo magnifice susceptus, in his festivis diebus consecravit Bosonem, Merseburgensis aecclesiae pastorem primum, Burchardum, Misnensis aecclesie provisorem primum, Hugonem, episcopum Citicensis primum, Havelbergensis aecclesiae custodem primum hiis Tudonem coaptavit, prius consecratum: omnes hos, subjeccionem sibi suisque promittentes successoribus, disposita singulis quibusque parrochia speciali. Additus est his confratribus Brandeburgensis aecclesiae primus pastor Thietmarus ante hoc unctus, et Jordan, episcopus Posnaniensis primus.* [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/thietmar.htm>

²⁹¹ Lowmianski H. Poczatki Polski...,Т V.S 593

²⁹² Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S. 186

²⁹³ Miskevich M. Zycie codzienne...,S. 155

повідомленнях, дискувати над значенням Познанні, хоча варто підмітити що Познанський грод був одним з важливих центрів польської державності²⁹⁴.

Описувана Тітмаром подія має надзвичайно цінний контекст щодо даного питання. Саме у цей час починається оформлення церковних установ на східних землях Німецького королівства. У 968 році була створена Магдебурзька архієпископія²⁹⁵.

У цьому випадку ми повинні враховувати не лише міжнародний контекст, але і банальне бажання влади упорядкувати церковне життя на новонавернених територіях. Якщо слідувати згаданому вище свідченню Тімара, то відразу виникає думка, що Познань була під церковною юрисдикцією Магдебурга. Однак у документах архієпископства Познанська єпископія не згадується. Аналогічно її немає у адресованій Магдебургу буллі папи Бенедикта VII від 981 року²⁹⁶.

Наступним єпископом Познані джерела згадують Унгерна²⁹⁷. З цього повідомлення можемо зробити висновок, що Унгерн став єпископом приблизно у 982 році*. Порівнявши це повідомлення з даними польських рочників (смерть Йордана—984 рік), можемо дійти висновку, що Унгерн обійняв єпископську кафедру у першій половині 80-х років X ст., хоча деякі історики наполягають на даті 992 рік., доводячи це грамотами імператора Оттона III за 991 та 992²⁹⁸ Д. Сікорський

²⁹⁴ Jasinski T. Początki Polski w nowym świetle // *Nauka*.2007.№4.S. 13-14

²⁹⁵ Грамота германського імператора Оттона об утворенні Магдебурзької архієпископії URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/X/960-980/OttonI/gram_ucrezd_magd_episk_968.phtml?id=9668

²⁹⁶ Власто А. Запровадження християнства...,С. 147,

²⁹⁷ Титмар Хроника...,С. 119 Ориг *Eodem die Vungerus, Posnaniensis cenobii pastor, consacerdos suus et suffraganeus, 30 ordinationis suae anno obiit. Nunc haec dicta suffitiant, et de quo mihi nunc sermo est, amplius loquar.* URL:<http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/thietmar.htm>

* 30 років з дня вступу на єпархію означає 982 рік, оскільки повідомлення про смерть датується 1012 роком.

²⁹⁸ Зокрема Власто А. Запровадження християнства...,С. 147 ,Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S. 188

слушно пояснює таку розбіжність тим, що можливо Унгерн міг бути висвяченим у 982-984 рр., а вступити у реальне управління лише у 991 році, а у цей період, у зв'язку з невизначеністю правового стану Познанської єпархії, керувати однією зі східних єпархій Магдебурзького архієпископства²⁹⁹.

Невідомо звідки походив і ким був за етнічною приналежністю Унгерн. А.Власто вважає, що його можна ототожнити з Вуннінгером абатом Мемлебенського монастиря у Саксонії³⁰⁰, але, очевидно, що він був присланий Магдебургом. Справа в тому, що саме в цей час польсько-німецькі відносини покращуються. Смерть Оттона (5 травня 973) дещо зняла напругу в польсько-німецьких відносинах, але Мешко втрутився у міжусобну війну в Німеччині³⁰¹. В 977 році помирає Дубрава і Мешко одружується з дочкою маркграфа Північної марки Дітріха фон Хальденслебена Одою.³⁰²

Може виникнути питання, а чи не було у німецьких церковних ієрархів намагання таким шлюбом дещо переважити ситуацію з польською церквою на свій. Навряд Ода змогла б отримати дозвіл на цей шлюб, якщо у цьому не було зацікавлення ієрархів. Хоча це версія ще потребує детального аналізу та дослідження.

Остаточно польсько-німецькі відносини налагодились у 983-984 рр, після того як вибухнуло масове повстання полабських слов'ян, на чолі якого стояло плем'я лютичів. У 984 році Мешко уклав союз з Генріхом II*, але згодом замирився з Оттоном III і потім довгі роки намагався підкорити повсталі племена.

Одночасно погіршились відносини з Чехією. Смерть Дубрави розірвала прихильні відносини між цими державами і розпочалась боротьба за Малопольщу і Сілезію. Очевидно, що Мешко шукав якоїсь протизваги новому противникові і

²⁹⁹ Sikorski D.A.Ibidem

³⁰⁰ Власто А. Запровадження християнства...,С. 147

³⁰¹ Labuda Pierwsze panstwo Polskie...,S 19-20

³⁰² Титмар Хроника...,IV, 57- С. 67

* Можливо що навіть визнав вассальну залежність див Титмар Хроника..., IV,2.С. 47

такою противагою стає Німецьке королівство. У 986 р. Мешко, заручившись підтримкою угорців³⁰³ та імператриці-регентші Феофано, розпочинає активні бойові дії і у 990 р. приєднує Сілезію, Малопольщу і Краків. І як свідчить Тітмар, польсько-німецька співпраця у цей час поглиблюється³⁰⁴,

Очевидно що потепліли відносини і у церковній сфері. Важко звичайно сказати наскільки, однак сам факт призначення єпископа Унгерна, якого скоріш за все направляв Магдебург, є досить вагомим. Хоча можливо, що Унгерн і не мав відношення до Магдебурзької архієпископії. Але певною мірою ініціатива його призначення виходила від імператора Оттона³⁰⁵.

В світлі поглиблення польсько-німецького союзу можна по-іншому інтерпретувати один з найзагадковіших документів польської історії. Мова йде про акт під назвою «Dagome iudex», який зберігся у вигляді регеста до запису канонів «Collectio canonum», який був створений бенедиктинським ченцем Деусдедітом у 1085-1087 рр. За цим документом, хтось на імя Дагоме передає свою державу під патронат Святого Престолу³⁰⁶.

Вважається, що цим документом Мешко перед смертю передав під покровительство Святого Престолу Польську державу³⁰⁷. Можливо, це і так, хоча навколо цього документу в історичній науці тривають численні дискусії. Хоча у контексті тогочасних німецько-польських церковних відносин це могло виглядати

---

³⁰³Labuda G. Pierwsze panstwo Polskie...,S. 19-20

³⁰⁴Титмар Хроника...,IV,11.С. 50 Ориг. [*Eo tempore Miseco et Bolizlavus inter se dissonantes multum sibi invicem nocuerunt. Bolizlavus Liuticos suis parentibus et sibi semper fideles in auxilium sui invitat; Miseco autem predictae imperatricis adiutorium postulat. Quae cum tunc in Magadaburg fuisset, Gisilerum eiusdem archiepiscopum comitesque hos, Ekkihardum, Esiconem, Binizonem, cum patre meo et eius equivoco, Brunone ac Udone caeteris*que compluribus eo misit.* URL: <http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/thietmar.htm>

³⁰⁵Власто А. Запровадження християнства...,С. 147

³⁰⁶ [_Dagome iudex/Щавелева Н.И.Польские латиноязычные средневековые источники...](#), С. 28

³⁰⁷ Lowmianski H. Poczatki Polski...Т V.S. 593

як своєрідний пошук покровительства у питанні створення самостійної церковної польської організації³⁰⁸.

У другій половині 90-х років X ст.. намітились контури польсько-німецького союзу. Власне стабілізація відносин між двома країнами відбулась ще у 80-х роках після вибуху повстання полабських слов'ян. Ще в 996 році Оттон III на запрошення Болеслава побував в Польщі.

Християнізацію Польщі неможливо собі уявити без особи святого Войцеха, який став святим патроном Польської держави. Представник знатного чеського роду Славниковичів який був одним з небагатьох, хто уцілів в Лібіцькій різанині, коли воїни Болеслава II вирізали майже весь рід Славниковичів. 26 вересня 995 року його воїни раптово увірвались в місто Лібіце (родове володіння Славниковичів) і вирізали майже всіх представників цього роду.³⁰⁹

Втікши до Польщі, Войцех стає найближчою довіреною особою Болеслава Хороброго в церковних справах. Саме з ним пов'язується успіх християнізації на польських землях. Як зокрема святий Войцех звертався під час місії: *«За походженням я слов'янин, ім'я моє-Адальберт, з волі власної монах, колись висвячений на єпископа, зараз за обов'язком є вашим проповідником. Причина нашої подорожі—це ваше звільнення*, а би ви пізнали Творця нашого, який є єдиним*

³⁰⁸ Детльніше про Dagome iudex Labuda G. Znaczenie prawno-polityczne dokumentu Dagome iudex // *Nasza Przeszłość*. 1948.Т. IV.С. 33—55.; Maleczyński K, Bielińska M., Gąsiorowski A.: *Dyplomatyka wieków średnich* URL: <https://ru.scribd.com/doc/43552025/red-Bieli%C5%84ska-i-in-Dyplomatyka-wiekow-%C5%9Brednich>; Nowak P. Dagome iudex w zbiorze kanonów kardynała Deusdedita // *Studia Źródłoznawcze*.2013. Т.51. S.88-94; Nowak P. Civitas Schinesghe w regeście dokumentu Dagome iudex (na marginesie książki Przemysława Urbańczyka, Mieszko Pierwszy Tajemniczy)// *Przegląd Historyczny*.2013. Т.104. Z.3. S.566-568.

³⁰⁹ Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag// *Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series*.Berlin,1923.S. 251

* Польські перекладачі переклали це слово як «zbawienie», що означає звільнення від чогось

Богом і поза яким немає іншого бога, аби повірили і імя Його, мали життя і заслужили нагороду небесну»³¹⁰.

Він розпочинає проповідувати серед поляків та прусів, але 23 квітня 997 року гине від рук прусів-язичників.³¹¹ Святий Войцех став культовою особою для поляків. Саме він став своєрідним «небесним покровителем» Польщі. Адальберт вважається автором таких хорових пісень як «Господи помилуй нас» (*Hospodine, pomiluj ny!*)³¹² та Богородиця (*Bogurodzica*)³¹³. У 999 році Войцех був канонізований. Важливо, що з цією процедурою пов'язують події, які приведуть до майбутнього Гнезненського з'їзду. Д.Сікорський слушно вважає, що імовірно на синоді, який розглядав питання канонізації святого Войцеха розглядалися і питання щодо польської церковної організації.³¹⁴ Фактично це була своєрідна прелюдія до зустрічі у Гнезно.

І ось Болеслав запросив німецького імператора Оттона III на зустріч до Гнезна³¹⁵. Це місто було вибрано не випадково, оскільки було столицею великого і могутнього князівства, мало міцні укріплення та принаймні дві церкви, а в недалекому минулому в ньому розміщувався центр язичницького богослужіння.³¹⁶

---

³¹⁰ Lana Kanapasza Zywoť sw. Wojciecha// Monumenta Poloniae Historica. T I.S. 181 Ориг. *Sum naturale Sclavus, nomine Adalbertus, professione monachus, ordine quondam episcopus, officio nunc vester apostolus. Causa nostri illineris est restra salus, ut reliquentes simulacra surda et muta, agnoscalis Crealorem vestrum, qui solus, et extra quem alter deus non est; et ut credentes in nomine eius vitam habeatis, et in atriis inmarcescibilibus caeleslium gaudiorum pramia percipere mereamini*

³¹¹ Galla kronika..., S. 400

³¹² *Hospodine pomiluj ny* [Електронний ресурс режим доступу:] <https://vlast.cz/hospodine-pomiluj-ny/>

³¹³ *Bogurodzica* [Електронний ресурс Режим доступу:] <http://sredniowiecze.klp.pl/a-6355.html>

³¹⁴ Sikorski D.A. Kościół w Polsce..., S. 344

³¹⁵ Титмар Хроника..., IV, 46. С. 63

³¹⁶ Michalowski R. Zjazd Gnieznienski. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieznienskiego. Wrocław, 2005. S. 259

Зустріч була підготовлена як найкраще. Галл вказує, що «*Оттон поступився йому та його нащадкам всіма правами Імперії щодо церковних посад у самій Польщі чи в інших завойованих ним варварських країнах, а також в тих, які ще потрібно було завойовувати; договір затвердив папа Сильвестр привілеєм святої римської церкви*».³¹⁷

Цією формулою фактично встановлювалось створення окремої церковної організації в Польщі. Архієпископом Гнезненським стає брат святого Войцеха Радім Гаудетній. Питання щодо розташування митрополії в Гнезно пов'язувати зі столичним статусом даного міста³¹⁸. Щодо їх статусу, то тут варто подивитись на аналогічні випадки подібних процесів³¹⁹. Також саме у цей час відбувається ряд аналогічних акцій, зокрема у Далмації та на півдні Італії.³²⁰

В науці існує дискусія щодо ще однієї джерельної згадки про події в Гнезно. В повідомленнях Гільдесгеймських анналів згадка про Прагу, як центр єпископства.³²¹ На нашу думку, тут правий Д.А. Сікорський, який твердить, що це могла бути помилка переписувача³²²

Отже, як бачимо, новоутворена держава потребувала створення церковної організації. Першим почав працювати над цим єпископ Йордан, який прибув разом із Дубравкою. Важливу роль у формуванні структури церкви зіграв святий Войцех, який став небесним покровителем Польської держави. Через два роки після своєї мученицької кончини, у 999 році він був канонізований. У 1000 році відбулась

³¹⁷ Galla kronika...,S. 401 Ориг. *Insuper etiam in ecclesiasticis honoribus quidquid ad imperium pertinebat in regno Polonorum, vel in aliis supertis ab eo vel superandis regionibus barbarorum, suae suorumque potestati concessit, cuius pactionis deeretum papa Silvester sanctae Romanae ecclesiae privilegio confirmavit.*

³¹⁸ Wetesko L. Najstarsza architektura w Gnieźnie. Głos w dyskusji//Przemysłidzi i Piastowie - twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii.Poznań, 2006.S.195-202

³¹⁹ Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S. 389-399

³²⁰ Ibidem

³²¹Annales Hildesheimenses//Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi.Hannoverae,1878.S. 27-28

³²² Sikorski D.A.Kościół w Polsce...,S. 389-399

зустріч між Болеславом I та Оттоном III в Гнезно Гнезненський з'їзд затвердив утворення церковної організації на території польських земель. Було створено Гнезненську архієпископію. Фактично цим рішенням було створено повноцінну Польську церкву.

2.3. Гнезненська булла 1136 року. Утвердження самостійності польської церкви

Особливо актуальним питанням для Польської церкви було питання підпорядкування. Справа в тому що фактично все XI ст. це питання залишалось невирішеним. До 1037 року згідно рішень Гнезненського з'їзду Польська церква була самостійною та підпорядковувалась напряду Риму³²³. Однак після повстання 1037 року та відновлення церковних структур після їх знищення під час даного повстання питання підпорядкування було невирішене. Хоча польські кафедри відновлювались згідно нормативних актів виданих у Римі³²⁴, але Краківська кафедра мала лише статус єпископства. Що ж до Гнезненської кафедри, то при її відновленні також формально не визначалось³²⁵, але разом з тим скоріш за все Григорій VII при відновленні кафедри в Гнезно мав на увазі, що вона буде підпорядковуватись Риму, а не Імперії, оскільки конфлікт між ним та імператором Генріхом IV уже розгорався. Але після перевороту 1079 року та поразки Григорія VII у конфлікті питання підпорядкування особливо не підіймалось, тим більше що Імперія була зацікавлена у мирних та стабільних відносинах з Польщею.

Однак поморські походи Болеслава кардинально змінили ситуацію. Поступово християнізувалися нові території і відповідно на цих територіях необхідно було створювати церковну організацію. До цього процесу було залучено і німецьких

³²³ Galla chronika...,S. 401

³²⁴ Brewe Benedykta IX Papieża do Aarona Arcybiskupa Krakówieskiego...,S 359

³²⁵ Ориг. *quod est fidelium congregatio pertinere videntur, quae emendanda sunt, aut ipsi juxta sanctorum patrum diffiniant, aut nobis diffinienda referant* List Grzegorza VII Papieża do Bolesława Smiałego..., S. 368

церковних ієрархів, зокрема Оттона Бамерзького³²⁶. Також важливим моментом було поступове завершення боротьби між папством та імператорами³²⁷. 23 вересня 1122 року у Вормсі було укладено знаменитий Вормський конкордат, який владнав надзвичайно конфліктне питання щодо інвеститури, яке переросло у один з наймасштабніших конфліктів у середньовічній Європі. У цьому конфлікті все ж таки перемогло папство. У конкордаті, який було офіційно затверджено на Першому Латеранському Соборі, мовилось, що імператор поступається папі правом на інвеституру³²⁸. Імператор визнав право папи призначати духовних осіб, які управляли церковними єпархіями. Фактично Генріх визнав свою поразку у даному конфлікті та перевагу римської курії у церковних справах у Європі.³²⁹

Для Польщі це означало те, що відтепер усі питання щодо вищих церковних справ на польських теренах мала вирішувати виключно римська курія, зокрема, тепер Імперія позбавлялась права призначати чи впливати на призначення польських єпископів. Тут потрібно зазначити, що перший акт інвеститури у Польщі здійснив саме імператор Оттон I ще на Гнезненському з'їзді³³⁰. І хоча в подальшому акти інвеститури як правило здійснювались Римом (зокрема тут варто згадати відновлення Краківського єпископства, коли Аарон отримав право одягати у

---

³²⁶ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*, S 109

³²⁷ Ibidem

³²⁸ *In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Heinricus Dei gratia Romanorum imperator augustus pro amore Dei et sancte Romane ecclesie et domini pape Calixti et pro remedio anime mee dimitto Deo et sanctis Dei apostolis Petro et Paulo sancteque catholice ecclesie omnem investituram per anulum et baculum, et concedo in omnibus ecclesiis, que in regno vel imperio meo sunt, canonicam fieri electionem et liberam consecrationem Pax Wormatiensis*
 URL:http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=15&cad=rja&uact=8&ved=0CE4QFjAEOAo&url=http%3A%2F%2Fdev.dsmc.uniroma1.it%2Fdsr%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fmaterialididattici%2F12%25C2%25B0%2520sec.%25201122%2C%2520Concordato%2520di%2520Worms%2520latino-italiano.doc&ei=spBvU9vuJPDT4QTVtYHgDA&usg=AFQjCNHt-wyK5X1Q1QwKBM8GJnbHHDs4A&sig2=BN_JRaTW_EN6EQHHRd7Kxw

³²⁹ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J: *Dzieje Polski średniowiecznej...*, S. 151

³³⁰ *Annales Hildesheimenses//Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi. Hannoverae, 1878. S 27-28*

святкові дні палліум—спеціальний святковий одяг³³¹), але вплив імператора все ж був присутній. Особливо це стосувалось новоутворених єпархій на поморських землях³³², оскільки значну частину місіонерів до поморян становили німецькі священники, яких запрошували в тому числі і польські можновладці.

Важливе значення мала також зміна імператора. 23 травня 1125 р. помирає імператор Генріх V і вже 24 серпня 1125 року німецьким королем було обрано саксонського герцога Лотаря. Ця зміна мала велике значення. На зміну Генріху який мав дуже вороже ставлення до Польщі(що зокрема довела війна 1109 р.), однак був зв'язаний боротьбою з папством, прийшов правитель Саксонії Лотар, володіння якого безпосередньо межували з Польщею і який був надзвичайно зацікавлений у східній політиці.³³³ Спочатку не було відомо, якою буде політика нового правителя щодо Польщі.

На межі 20-30-х XII ст. активну роль у польсько-німецьких відносинах починає відігравати магдебурзький архієпископ Норберт, який у 1126 році очолив магдебурзьку кафедру³³⁴. Архієпископ мав репутацію аскета та користувався серйозним авторитетом серед духовенства, зокрема він був у доволі непоганих відносинах з папою Гонорієм II. У конфлікті між кардиналами П'єтро Перлені та Григоріо Папарескі деі Гвідоні Норберт підтримав Папарескі, якого у 1130 році було обрано папою під ім'ям Іннокентій II. Перлоні було проголошено паралельно папою під ім'ям Антиклет II, однак більшість кардиналів та король Лотар підтримали Іннокентія³³⁵, отримавши як свідчить Хроніка монастиря Монте-

---

³³¹ *Tibi quoque, archiepiscopo, concedimus pallium diebus sollemnibus deferendum* . Brewe Benedykta IX Papieża do Aarona Arcybiskupa Krakówieskiego...,S 359

³³² Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*,S 109

³³³ *Ibidem*

³³⁴ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J: *Dzieje Polski średniowiecznej...*,S. 152

³³⁵ *Отже, Інокентій, вступивши в землю німців і лотарингців , був зустрінутий в Льєжі королем Лотарем і, затвердивши за ним, згідно старовинним звичаєм, посох і перстень , передав йому також землі графині Матільди. Innocentius igitur Alemmannorum et Lotharingorum terram ingressus iuxta Leodium a Lothario rege excipitur virgam et anulum ei*

Кассіно, імператорську корону³³⁶. Норберт був на боці Іннокентія і також перебував у хороших відносинах з новообраним понтифіком.

Норберт розраховува на своєрідний карт-бланш щодо дій Магдебурзької кафедри на сході. Спочатку в його планах було лише посилення впливу Магдебурга на новоосвоєних поморських землях, а також поступове встановлення церковного контролю над цими теренами³³⁷, однак проти цього дуже гостро виступили польські єпископи, оскільки вони вважали, що новоутворені поморські єпархії мають належати до Польської церкви. Особливо активно проти цього виступав гнєзненський архієпископ Якуб, який розумів, що просування німецького впливу на поморські землі цілком серйозно в подальшому може загрожувати усій польській церкві³³⁸. Звичайно, що такі дії німецьких ієрархів також непокоїли і князя Болеслава.

Тоді Норберт фактично розпочав діяльність щодо не лише посилення впливу на поморські території, а й щодо вирішення питання підпорядкування Гнєзненської архієпископії на свою користь, тобто поставити у підпорядкування Магдебургу польських єпархій³³⁹. Польські ієрархи намагались нейтралізувати діяльність Норберта, однак зробити це було надзвичайно складно, оскільки Норберт значно допоміг папі Іннокентію у боротьбі з антипапою Анклетом³⁴⁰. Тому на цьому етапі

---

iuxta morem antiquum confirmans nec non et terram comitisse Mattilde ei contradens Chronica monasterii Casinensis....,S 557

³³⁶ Після цього король Лотар прийшов до Риму і, отримавши від Іннокентія корону, повернувся додому. *Deinde Lotharius rex venit Romam et accipiens coronam ab Innocentio reversus est Ibidem....,S 558*

³³⁷ Maleczyński K. Bolesław III Krzywousty...,S. 290

³³⁸ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J: Dzieje Polski średniowiecznej...,S. 155

³³⁹ Ibidem.S 158

³⁴⁰Зокрема цілком імовірно, що саме Норберт був тим, хто вмовив короля Лотаря зібрати військо та прийти на допомогу папі Іннокентію, зайнявши Рим та розсіявши збройних прихильників антипапи Анклета II Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...,S 110

Рим фактично був на боці Норберта. Отож 4 червня 1133 року папа Інокентій II видає буллу «*Sacrosancta Romana*».³⁴¹

Булла оформлена у вигляді послання папи Інокентія до архієпископа Норберта та усієї Магдебурзької кафедри³⁴². Спочатку у тексті містяться загальні слова про стан церкви у німецьких та польських землях, однак потім зазначається, що стан справ у польських єпископствах бажає чекати кращого³⁴³. Тому Інокентій II вказує, що цей стан справ може покращити саме Магдебурзька єпархія і німецькі ієрархи уже звертались з таким проханням³⁴⁴. І далі булла вказує, що необхідно передати деякі єпархії під зверхність Магдебурга³⁴⁵ (малось на увазі не просте управління, а саме зверхність) і визначається список цих єпархій: «*Inter Albiam et Oderam, Stetin et Lubus, ultra Oderam vero Pomerana, Poznan, Gnezen, Craco, Wartizlav, Cruciwiz, Masovia et Lodilaensis*»³⁴⁶.

Тобто як бачимо всі польські єпархії переходили під зверхність Магдебурзької єпархії. Це не означало пряме управління німецьких ієрархів над польськими єпархіями, однак уся польська церковна структура ставала свого роду вассалом Магдебурзької єпархії, тобто німецьке духовенство отримало можливість втручатись у внутрішнє життя польських єпархій та впливати на призначення

³⁴¹ Названа за першими словами булли *Sacrosancta Romana et apostolica Ecclesia ex quo te in filium specialem assumpsit* Innocentius Pp. II 1133 Jun. 4. Dokument Nr 6

³⁴² *Innocentius episcopus servus servorum Dei, venerabili fratri Norberto Madeburgensi archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem* Ibidem

³⁴³ *Proinde venerabilis frater Norberte archiepiscopo, querimoniam illam quam adversus episcopos Polonie in nostra presentia deposuisti, scripture et atramento duximus committendam* Innocentius Pp. II 1133 Jun. 4. Dokument Nr 6

³⁴⁴ *Asserebas equidem prefate regionis episcopos ex antiqua constitutione Madeburgensi ecclesie iure metropolitico subiacere, et ad confirmationem tue partis auctoritatem predecessorum nostrorum Iohannis, Benedicti et Leonis beate memorie pretendebas* Innocentius Pp. II 1133 Jun. 4. Dokument Nr 6

³⁴⁵ *quos nimirum episcopatus, qui ultra Salam, Albiam et Oderam esse tunc temporis videbantur seu qui ibidem inantea divina essent cooperante clementia disponendi, interventu Ottonis piissimi augusti supposuisse Madeburgensi ecclesie astruebas* Ibidem

³⁴⁶ Ibidem

певних керівників, оскільки вищих церковних сановників згідно Вормського конкордату призначав папа³⁴⁷. Але це фактично ставило під загрозу самостійність польської церкви і це покладало на князя Болеслава та вищих польських ієрархів нові завдання.

Болеслав III тепер мав доволі швидко та енергійно вирішити і це питання. І тут був присутній не лише церквоно-організаційний аспект, хоча і він для польської держави мав надзвичайно велике значення. Для правителя важливим аспектом було те, що це рішення багато в чому обмежувало його особисту владу, оскільки створювало можливість для посилення німецького впливу на польських теренах³⁴⁸. Але все ж ключовим тут був релігійний аспект. Польський князь не міг допустити того, щоб церковні єпархії у його володіннях підпорядковувались ієрархам з інших земель³⁴⁹, нехай і підданим імператора. Під загрозою також опинилась і поморська політика князя, оскільки тепер, коли поморські єпархії потрапили під зверхність Магдебурга, то ці новоприєдані землі могли перейти під контроль німецьких графів³⁵⁰. Таким чином, вся діяльність князя щодо приєднання поморських земель могла виявитись безрезультатною.

Очевидно, що силовими методами Болеслав цьому протидіяти не міг. У Польщі, яка лише завершила довготривале завоювання північних територій не було ні сил, ні ресурсів для повномасштабного конфлікту з Імперією. Тому цей конфлікт можна було вирішити лише дипломатичними засобами.

---

³⁴⁷ Справа в тому що призначення на вищі церковні посади прирівнювалось до надання інвеститури, а надання інвеститури було за Вормським конкордатом монополізовано за Римом Pax Wormatiensis
 URL:<http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=15&cad=rja&uact=8&ved=0CE4QFjAEOAo&url=http%3A%2F%2Fdev.dsmc.uniroma1.it%2Fdsr%2Fsite%2Fdefault%2Ffiles%2Fmaterialididattici%2F12%25C2%25B0%2520sec.%25201122%2C%2520Concordato%2520di%2520Worms%2520latino->

³⁴⁸ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J: Dzieje Polski średniowiecznej. T. I.S. 152

³⁴⁹ Maleczyński K: Bolesław III Krzywousty...,S. 294

³⁵⁰ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...,S 111

Загалом політична ситуація у Центрально-Східній Європі того часу була конфліктною. У цей час спалахує внутрішньополітичний конфлікт в Угорському королівстві, в який втрутився Болеслав, однак польське військо було розбите³⁵¹. Також не надто вдалим були спроби Болеслава втрутитись в чеські справи.

Цими кроками Болеслав III таким чином прагнув посилити свій вплив у Центрально-Східній Європі на противагу впливу Імперії. Певним чином це вдалось йому зробити навіть не зважаючи на невдачу в Угорщині. Загалом на посилення Польщі найбільше вплинуло завоювання та приєднання поморських земель. Також гнєзненський архієпископ Якуб відмовляється від підтримки антипапи Анклета II та переходить на бік Іннокентія II, таким чином здобуваючи прихильність папи³⁵². Для папи це було особливо важливо перед собором в Пізі, на якому Іннокентію була необхідна підтримка кардиналів та інших вищих ієрархів³⁵³. 6 червня 1134 року помирає архієпископ Норберт, головний ініціатор булли «*Sacrosancta Romana*». Фактично помирає головний супротивник польського духовенства, що спричинило позитивний ефект, оскільки решта ієрархів Магдебурзької кафедри не мали таких активних планів щодо польських єпархій³⁵⁴.

Тому Болеслав був змушений перейти до прямих контактів з імператором Лотарем. Тим більше, що король Бела розпочав переговори з чеським князем Собеславом щодо укладення антипольського союзу. Було навіть здійснено декілька походів на Малопольщу та Сілезію³⁵⁵. Але разом з тим Собеслав був васалом

---

³⁵¹ *Et landem Boleslaidae non victi, sed vincendo fatigati quidam ex ipsis a proelio divertunt, quosdam autem, proelii labore fessos, hostes capiunt, et ad propria non sine Boleslai lamento, abducunt. Tot enim et tanti ex gente Lechitarum fuere capti, quo d gens Lechitica, licet omnem thesaurum, in auro et argeato et diversis clenodiis, etiam qui a tempore Boleslai Magni ex tributis diversarum nationum regno polonico habitus et reconditus habebatur, in captivorum redemptionem positus fuit, non tamen redemptioni singulorum suppetebat.* Kronika Boguslawa i Godislawy Paska...,S. 517

³⁵² Dobocz J. Monarchia i możni...,S. 225

³⁵³ Abraham W. Organizacja Kościoła..., S.130-131

³⁵⁴ Dobocz J. Monarchia i możni...,S. 225

³⁵⁵ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J: Dzieje Polski średniowiecznej...,S. 152

імператора і Болеслав також вважався васалом Лотаря і тому конфлікт міг бути вирішеним імператорським судом. Тоді імператор викликав Болеслава на зустріч, яка одночасно мала стати і імперським судом в Мерзербурзі на 15 серпня 1135 року³⁵⁶. Болеслав III не міг відмовитись, оскільки його викликав сеньйор, а по-друге саме на цій зустрічі він розраховував на досягнення компромісу у церковному питанні. Джерела доволі скупо повідомляють про зустріч в Мерзербурзі. Головним чином повідомлення збереглись в Магдебурзьких анналах. Болеслава разом з іншими правителями Центральної Європи було запрошено на святкування Великодня³⁵⁷, спочатку до Кведлібурга, а згодом і до Мерзербурга³⁵⁸. На зустрічі був присутній папський легат Ансельм³⁵⁹, який прибув на запрошення імператора. В результаті переговорів, Болеслав визнав свою вассальну залежність від імператора та засвідчив, що Лотар є його сюзереном, зокрема він схилив перед ним свій меч³⁶⁰. В обмін на це імператор Лотар визнав фактичну владу Польщі над поморськими землями, при формальному своєму верховному сюзеренітеті, а також обіцяв не втручатись у конфлікт між польськими єпархіями та Магдебурзькою кафедрою на боці останньої.

Тепер питання полягало в тому, чи визнає папа Іннокентій Мерзербузькі домовленості і головне чи скасує він буллу «*Sacrosancta Romana*». Підстави для цього у Болеслава та архієпископа Якуба були, оскільки Іннокентій багато в чому залежав від імператора Лотаря, який як уже вище зазначалось і надав вирішальну

³⁵⁶ Dobocz J. Monarchia i możni...,S 225

³⁵⁷ *Imperator celebrat pascha Quidilingeburg, pentecosten Magadaburg, ubi Oudelricus dux Boemiorum et legati Bolizlavi ducis Polanorum et Godcfredi ducis de Lovene, Ungrorum etiam et Danoruin, nee non el Siavorum cum principibus illuc confluentibus affuere, qnos oimies cum dignis responsis remisit Annales Magdeburgenses...*,S 185

³⁵⁸ *Imperator coirnnemorationem sancti Petri ad vincula Nuenburch, et festivitatem saticli Laurentii et assumptionem sanctac Marie in Merseburch celebrat Ibidem*

³⁵⁹ *Quibus decenter remuneratis. cum sols legatis Havelbergensi episcopo Anshelmo ct ceteris eis remisit in propria. Ibidem*

³⁶⁰ *Bolivians vero post sacramenta in die sancto manibus applicatis miles eius efficitur, et cesari ad ecclesiam processuro, gladium illius ante ipsum portavit Annales Magdeburgenses...*,S 185

допомогу у боротьбі проти антипапи Анклета. Скоріш за все вирішальна домовленість була досягнута на синоді в Пізі у 1135 році³⁶¹. Польські представники остаточно підтримали Іннокентія проти Анклета, а папа в обмін на це погодився на перегляд булли *Sacrosancta Romana*³⁶².

6 липня 1136 року Іннокентій II підписує буллу «*Ex commisso nobis a Deo*» (З покладеного на нас Богом). Ця булла стала одним з найважливіших документів в історії Польської церкви. Якщо булла *Sacrosancta Romana* була складена у формі послання до архієпископа Норберта, то тут папа уже звертається до архієпископа Якуба³⁶³. У тексті говориться, що незважаючи на те, що Польська держава знаходиться дуже далеко від Риму, однак своєю вірністю католицькій церкві заслуговує на повагу з боку Апостольського престолу³⁶⁴. Тому булла твердить наступне: «*І тому поважний брате Якубе, ласкаво долучаємось до твоїх скарг, і силу Гнезненської церкви, на чолі якої за справу Божу стоїш, зміцнюємо привілеєм Апостольської столиці і всіляке добро та майно, яке має твоя церква згідно канонічного права і набуде в майбутньому залишається під час служби тривалої як тобі так і твоїм наступникам*»³⁶⁵.

Далі йде перелік усіх володінь Гнезненського архієпископства та усіх населених пунктів, які повинні входити до управління архієпископа Якуба.

³⁶¹ Abraham W. Organizacja Kościoła...,S 131

³⁶² Maleczyński K Bolesław III Krzywousty...,S. 301

³⁶³ *Innocentius episcopus servus servorum Dei, venerabili fratri Jacobo Gneznensi archiepiscopo eiusque successoribus canonice substituendis, in perpetuam memoriam.* Innocentius Pp. II 1136 Jul. 7, // Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski.T 1.Dokument Nr 7

³⁶⁴ *Ex commisso nobis a Deo apostolatus officio universis Dei fidelibus debitores existimus, et quanto Poloniorum regio in remotioribus mundi partibus sita esse cognoscitur, tanto ei propensiori studio nos convenit inminere, et apostolice tuitionis atque auctoritatis necessaria munimenta conferre* Ibidem

³⁶⁵ *Quam ob rem venerabili fratre Iacobe, tuis postulationibus clementer annuimus, et Gneznensem ecclesiam, cui Deo auctore presides, apostolice Sedis privilegio communimus statuentes, ut quascunque possessiones, quecunque bona iuste et canonice eadem ecclesia possidet aut in futurum rationabiliter poterit adipisci, firma tibi tuisque successoribus et illibata servantur; in quibus hec propriis nominibus exprimendo subiunximus* Ibidem

Зазначалось, що ніхто не може порушити права Якуба на володіння цими теренами. Вказувалось, що порушників буде очікувати кара Господа та апостолів Петра і Павла³⁶⁶. Дані положення були означали, що відтепер ніхто не міг підпорядкувати Гнезненське архієпископство під свій контроль, окрім Святого Престолу. Формулювання "усяке добро та майно" означало не лише звичайні матеріальні цінності, але й те, що польські єпархії відтепер повинні підпорядкуватися лише польським єпископам, архієпископу Якубу та Апостольській столиці³⁶⁷. І це означало, що німецькі ієрархи не могли відтепер апелювати щодо власного контролю над польськими єпархіями. Також це означало, що поморські єпархії все таки залишаться під контролем Польської церкви³⁶⁸.

Отож як бачимо для польської церкви межа XI-XII ст. була непростим періодом. Ключовим питанням для неї було здобуття та закріплення самостійності від німецьких церковних структур. Розв'язка наступила у 30-х роках XII ст. Багато в чому вирішення цього завдання залежало від зовнішньополітичної кон'юктури, зокрема від конфлікту між Римом та Імперією за право інвеститури. Спочатку періть отримали німецькі єпископи, які домоглися підписання булли *Sacrosancta Romana*. Проте в результаті дипломатичної гри, Польська церква зуміла перемогти у цьому протистоянні. Самостійність польських єпархій була визнана офіційно Апостольською столицею буллою *Ex commisso nobis a Deo*, яка отримала назву Гнезненська булла. Це дозволило цим захиститись під посяганням Магдебурзької кафедри, сформувати адміністративну та організаційну систему незалежної Польської церкви та укріпити її значення у внутрішньополітичному житті Пястівської держави.

---

³⁶⁶ *Si quis autem contra hanc nostram institutionem temere ire temptaverit, excommunicationi subiaceat; conservantes vero, omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius gratiam consequantur*

³⁶⁷ Dobocz J. Monarchia i możni..., S 225

³⁶⁸ Ibidem

З утворенням польської держави постала проблема формування нової державницької ідеології. Основною складовою цієї ідеології мала стати нова релігія–християнство. Значну роль відіграла також ментальність тогочасних жителів, зокрема князя Мешка I, який вірив, що зміна віри та покровителів дозволить йому успішно правити. Також важливе значення мало прагнення до сакралізації державної влади. Тому Польща приймає християнство.

Поступово формується і церковна організація. Робота над цим тривала з самого моменту прийняття християнства (місії Йордана та Унгерна). Спочатку було утворено Познанське єпископство. Значну роль у формуванні церковної організації на польських теренах відіграв св. Войцех-Адальберт, який спочатку проповідував на польських теренах, а згодом відправився до прусів, де і загинув. став небесним покровителем Польської держави. Через два роки після своєї мученицької кончини, у 999 році він був канонізований. У 1000 році відбулась зустріч між Болеславом I та Оттоном III в Гнезно, у результаті якої імператор дав дозвіл, попередньо санкціонований Святим Престолом, на утворення Гнезненської митрополії та чотирьох єпископств. Архієпископом став брат святого Войцеха Радім Гаудентій.

Надзвичайно важливою проблемою для польської церкви було отримання самостійного статусу від німецьких церковних структур. Особливо це питання загострилося на початку XII ст. 4 червня 1133 року папа Інокентій II видає буллу *Sacrosancta Romana*. Булла оформлена у вигляді послання папи Іннокентія до архієпископа Норберта та всієї Магдебурзької кафедри. Уся польська церковна структура ставала васалом Магдебурзької єпархії.

Однак польський князь Болеслав III Кривоустий вдався до активної дипломатії. Він визнав вассалітет перед імператором Лотарем в обмін на скасування булли. 6 липня 1136 року Іннокентій II підписує буллу *Ex commisso nobis a Deo* (З покладеного на нас Богом), яка затверджувала самостійність Польської церкви.

Розділ III. Відносини між королівською владою та католицькою церквою у Давньопольській державі.

3.1. Загострення суспільно-політичної ситуації у Польщі у 20-40 роках XI ст.

У 1025 році помирає князь Болеслав I Хоробрий, час правління якого (992-1025) був позначений досить вагомими успіхами для Польщі як у внутрішньому житті, так і на зовнішньополітичній арені. Трон обійняв його син Мешко II Ламберт (1025-1034), який за свідченням джерел поступався талантам батька щодо політичного управління, хоча і був знаменитим воїном.³⁶⁹

Інші сучасники також доволі негативно описували особу Мешка II. Особливо критично його згадують німецькі аннали XI-XII ст.³⁷⁰. Але щодо цих повідомлень потрібно бути дуже обережним, оскільки ці твори були написані в німецьких землях, а враховуючи надто складні відносини між Польщею та Імперією у 20-30 роки XI ст., то імовірно, що автори були доволі необ'єктивними стосовного сусіднього правителя.

Перед країною у той час постали надзвичайно серйозні проблеми. Ще покійний князь Болеслав досить вагомо порушив відносини з Римом, коли вирішив самочинно провести власну коронацію, проти якої виступали як і Ватикан, так і німецький король Конрад II. На Сході Польща нажила собі серйозного ворога в обличчі київського князя Ярослава Володимировича, з яким князь Болеслав воював

³⁶⁹ Ориг. *Hic vero Mescho miles probus fuit, multaque gesta militaria, quae longum est dicere, percocreat .Hic etiam propter patris individiam vicini omnibus extitit odiosus, nec, sicut pater eius, vita vel moribus vel divitiis copiosus.* Galla kronika...,S. 417

³⁷⁰ Ориг. *Mescho, qui iam per aliquot annjs regnum Sclavorum tyrannice sibi contra imperialem usurparabat maiestatem Annales Hildesheimenses* // Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ.Hannover,1878.S. 36 *Post hunc Mescho filius eius natu maior , haut dissimili tumens superbia , virus arrogantiae longe* Annales Magdeburgenses // Monumenta Germaniae Historica, SS. Bd. XVI. Hannover. 1859. P. 169

ще у 1018 році. Особливо гострою стояло питання червенських міст, які Польща приєднала під вищезгаданого Київського походу 1018 року.

Власне Польща фактично опинилась у міжнародній ізоляції. І очевидно, що справитись з такими проблемами було дуже не просто. Тому відображення Мешка II як бездарного та невмілого правителя є доволі таки необ'єктивним³⁷¹. Про що зокрема свідить лист, який був написаний Матильдою Лотаринзькою, дочкою герцога Германа Швабського з династії Конрадинів до Мешка II у 1027 році, яка дуже схвально пише про інтелектуальні здібності польського князя³⁷².

Перші сутички між поляками та німцями відбулись вже у 1027-1028 роках. У цей час Мешко поновив контроль над втраченими ще у 1005 році землями Західного Помор'я³⁷³. Новий німецький король Конрад II явно був не в захваті від таких дій сусідів і фактично розгорнулася війна між двома державами³⁷⁴.

Загострилися і відносини з Чеською державою³⁷⁵. Несприятливі для Польщі тенденції проглядалися і на східних кордонах. У 1026 році в руських землях остаточно завершилися міжусобні війни та утвердився своєрідний дуумвірат київського князя Ярослава Володимировича та його брата чернігівського князя Мстислава Володимировича. Було очевидно, що вони вимагатимуть повернення червенських міст.

Ситуація ускладнювалась також і внутрішньодинастичними суперечностями. Справа в тому, що Мешко не був єдиним сином Болеслава. Але кількість його братів різні джерела називають. Особливо конфліктними були відносини з братом Безпримом, який був явно незадоволений тим, що не зайняв польський трон. Тому

---

³⁷¹ Lang H.J. The Fall of the Monarchy of Mieszko II, Lambert//*Speculum*. Vol. 49. No. 4 (Oct., 1974).P. 631-632

³⁷² Ориг *Quis in laudem dei totidem coadunavit linguus? cum in propria et in latina deum digne venerari posses, in hoc tibi non satis, grecam superaddere inaluiisti.* див List Matyldy// Monumenta Poloniae Historica.Lwów,1864.T I.S. 323

³⁷³ Lang H.J.The Fall of the Monarchy of Mieszko II.P. 633

³⁷⁴ Annales Hildesheimenses...,S. 36

³⁷⁵ Galla kronika...,S. 417-418

він і звертався за допомогою до іноземних держав, як до німецького короля Конрада II так і до київського князя Ярослава Володимировича. І у 1031 році Конрад II вторгнувся у польські землі.³⁷⁶ Паралельно зі сходу почали похід київський князь Ярослав Володимирович та його брат чернігівський князь Мстислав Володимирович з метою захоплення червенських міст³⁷⁷, про що повідомляє ПВЛ³⁷⁸.

Мешкові не вистачило сил для боротьби з двома ворогами і тому він був змушений втікати з Польщі, а трон зайняв Безприм, який відразу, як згадують джерела, відіслав королівські регалії імператору Конраду II³⁷⁹. Такий крок у Середньовіччі вважався своєрідною ознакою васальної покірності, але настільки великою була ця залежність – сказати важко. Очевидно, що перед імператором васалами вважались усі правителі з нижчими рангами. Однак про саме правління Безприма нам відомо надзвичайно мало. У німецьких джерелах він зображається як тиран, навіть гірший ніж Мешко II. Тому через рік Безприм був убитий в результаті змови і на трон повернувся Мешко.³⁸⁰ Цьому сприяв той факт, що фактично зникла загроза на східних кордонах (оскільки руські князі повернули собі Червенські міста), а з імператором Конрадом II Мешкові, за повідомленням³⁸¹

---

³⁷⁶ Саксонский анналист год 1031
 URL:http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Annalista_Saxo/text1.phtml?id=1314 Ориг.
Inperator cum parva manu Saxonum Slavos autumpnali tempore invasit , et Miseconem , diu sibi resistantem , regionem Liusizi cum aliquot urbibus et preda , que prioribus annis in Saxonie partibus facta est , restituere pacemque iuramento firmare coegit Annalista Saxo. /Monumenta Germaniae Historica. SS. Hannover, 1844. P. 620

³⁷⁷ Існує однак точка зору, що даний похід був доволі таки незначним і ставив за мету лише територіальні зміни, а не участь у внутрішньополітичному житті Польщі, див Головка А.Б. Древняя Русь и Польша..., С. 38-39

³⁷⁸ Летопись Русская по Ипатьевскому списку// Полное собрание русских летописей. 1908. Т2.С. 96

³⁷⁹ *Cyt Sed idem Bezbrimo imperatori coronam cum aliis regalibus , quae sibi frater eius iniuste usurpaverat Annales Hildesheimenses...,S. 36*

³⁸⁰ *Cyt Hoc anno Bezbrim ob inmanissimam tirannidis suae sevitiā a suis , et etiam non sine fratrum suorum machinatione , interfectus est Ibidem.S. 37*

³⁸¹ Ibidem

Гільдесгаймських анналів, вдалось домовитись ціною визнання васальної залежності та можливо і деяких територіальних поступок³⁸². Біограф імператора Конрада Віпо взагалі пише, що імператор розділив польські землі на три частини, з яких Мешкові дісталась лише одна³⁸³.

Щодо церковних справ, то і тут можна побачити несприятливі тенденції. У 1025 році гнєзненським єпископом став Іполіт³⁸⁴ однак того вже у 1027 році змінив Стефан. Після смерті останнього джерела взагалі майже півстоліття не згадують про гнєзненських єпископів. Можливо, що причина коїться у певному переносі столиці – імовірно, що Мешко II переїхав з Гнєзно до Кракова, тому необхідність у єпископстві відпала. У Кракові ж єпископство збереглось.

Мешко завершив своє життя у 1034 році, причому всі джерела повідомляють про насильницький характер смерті³⁸⁵. Очевидно, що він став жертвою змови, однак достатніх відомостей про те, хто міг організувати дане вбивство бракує. Існує гіпотеза, що змову організував Мечислав, відомий як майбутній незалежний правитель Мазовії³⁸⁶, хоча також можливо, що князь став жертвою і від інших убивць.

Загибель Мешка II свідчила про те, що центральна влада слабшає і вже не в стані контролювати усі процеси, які проходили всередині країни. Щодо наступника Мешка на престолі, то відомостей про те, хто почав правити в Польщі у 1034 році немає. Більшість джерел, описуючи правління сина Мешка Казимира I

³⁸² Про це зокрема пише Ян Длугош, який вказує, що Польща втратила у цей період поморські землі. Однак враховуючи значну кількість помилок, які є в його згадках, то до цих повідомлень треба відноситись обережно.

³⁸³ *Cyt Caesar misericordia motus dedit sibi veniam et divisa provincia Bolanorum in tres partes Misiconem fecit tetrarcham, reliquas duas duobus aliis commendavit ; sic imminuta potestate minor facta est temeritas* Gesta Chuonradi II. Imperatoris...,S. 49

³⁸⁴ *Rocznik kapitulny Krakowski (dawny)...*,S. 794

³⁸⁵ Lewicki A.Mieszko II// *Rozprawy Akademii Umiejętności Wydział Historyczno-Filozoficzny*.1876.S.87–208; Pospieszyńska A. Mieszko II a Niemcy//*Roczniki Historyczne*.1938.№14.S.239–295

³⁸⁶ Bieniak J. *Panstwo Mieclawa Studium analityczne*.Warszawa,2012.S. 64

Відновителя, не вказують дати його сходження на престол. Галл Анонім розповідає, що Казимир I вступив на престол відразу після смерті батька, але в зв'язку з малолітством правити стала його мати Рихеза³⁸⁷. Інші джерела в основному також вказують Казимира як наступника Мешка II. Великопольська хроніка повідомляє про сина Мешка II Болеслава³⁸⁸, правління якого хроніка описує доволі гнітюче.³⁸⁹ Про цього князя не згадує майже жодне інше джерело. Частина істориків вважає, що Казимир не був старшим сином Мешка, оскільки малолітнім його віддали на виховання до монастиря, а якби батько готував його до трону, то не відіслав би до монастиря³⁹⁰. Їхні опоненти твердять, що даний Болеслав це лише вигадка хроніста, яка не має ніякого відношення до реальності, оскільки відомостей про цього персонажа ми не знаходимо в жодному іншому джерелі.³⁹¹

Так чи інакше верховна влада в Польській державі опинилась у слабких руках. Молодий Казимир ще не міг реально керувати країною, а у його матері уже майже не залишилось опори серед вищої еліти країни. Опертись на допомогу зі зовні Казимир I тоді ще не міг, оскільки фактично Польща була оточена з усіх боків

---

³⁸⁷ Galla kronika...,S 484

³⁸⁸ Ориг *Quo anno domini millesimo XXXIII mortuo, filius elus primogenitus Boleslaus eidem successit* Kronika Boguslawa i Godislawa Paska...,S. 414

³⁸⁹ Ориг *Boleslaus autem propter saevitiam et immanitatem scelerum, quam exercebat, diademate regio insighitus vitam male terminavit, nec in numero regum et principum Poloniae propter suam nequitiam, reperitur* Ibidem

* Також можна піддати сумніву і аргумент, щодо монастиря. Справа в тому, що у той час єдиними місцями, які зберегли освіченість та науку і де можна були навчатись були саме монастирі. І Каролінзьке і Оттонівське Відродження концентрувались переважно у монастирях. Тому дуже імовірним є те, що саме таким способом малого Казимира і готували до ролі правителя, за зразком тогочасних німецьких королів. Також не варто забувати, що мати Казимира Рихеза була німецькою принцесою, та й батько навчався у німецьких монастирях і обидва відчували вплив тогочасної освіченості.

³⁹⁰ Толочко О.П. Польща і Русь: спроба створення моделі еволюції потестарних структур // Україна і Польща в період феодалізму. Київ, 1991. С. 22: Miskevycz M Zycie codzienne...,S 154

³⁹¹ Labuda G. Mieszko II krol Polski (1025–1034): Czasy przelomu w dziejach panstwa polskiego. Kraków, 1992. S. 155

ворожими державами. Також варто погодитись з аргументацією В.Корольока щодо господарського виснаження Польщі у 30-х роках XI ст³⁹².

Також поступово загострилось і релігійне питання. Польща була ще доволі молодою християнською країною—не пройшло і століття з часу хрещення і позиції нової релігії були ще доволі слабкими. Роль язичницьких вірувань була ще доволі значною, хоча звичайно це залежало від регіонів – десь вплив поганства був сильніший (Помор'я, Сілезія), десь слабшим(Великопольща)³⁹³. Загалом на першу половину XI ст. в Польщі нараховувалось біля 17 великих язичницьких святилищ, які часто розміщувались неподалік церков³⁹⁴.

Одне з перших повідомлень про переслідування християн подає Козьма Празький, який датує цей факт 1022 роком, однак дана інформація подана дуже скупо і без всякого контексту—просто як подія, що сталась³⁹⁵. Але тоді при владі ще був Болеслав I, який завжди декларував вірність християнській церкві, тому найімовірніше, що хроніст записав один з побутових епізодів переслідування християн, які звичайно, що мали місце у тогочасній Польщі. Це можна побачити у будь-якій новонаверненій до християнства державі, де нова релігія мала ще доволі слабкі позиції і часто поступалась язичництву, яке було більш звичним для місцевих жителів. Так що Польща не була винятком для того часу. Про доволі значні виступи повідомляє нам ПВЛ, описуючи події 1030 року: *«и бы матежь великъ в Ладьскои земли . и вьставше людье . избиша еп.пы . и попы и боаеры I свое . и бы матежь . вь нихъ»*³⁹⁶.

³⁹² Корольок В.Д. Древнепольское государство...,С. 172-173

³⁹³ Mozdioch S. Czy monarchia pierwszych Piastow byla krajem chrescijanskim? Uwagi archeologa//Dynamika przemian spolecznych i religijnych w sredniowieczu.Warszawa,2011.S. 150

³⁹⁴ IbidemS.143

³⁹⁵ *Anno dominice incarnationis MXXII. In Polonia facta est persecutio christianorum Cosmae Pragensis Chronica Voeorum...*,S. 75

³⁹⁶ Летопись Русская..., С. 96

Сутички відбувалися доволі часто. Так при розкопках гроду у Вроцлаві було знайдено залишки будівлі, які ідентифікуються як залишки церкви, і яка була знищена приблизно у 1032-1033 роках, згідно археологічного аналізу найімовірніше прихильниками язичництва.³⁹⁷ Взагалі свідчення археології підтверджують, що якраз в ці роки в Сілезії відбувалися надзвичайно жорстокі сутички, зокрема у Вроцлавському гроді, який постраждав надзвичайно сильно.³⁹⁸

Згідно джерельних повідомлень повстання розпочалось у 1037 році, хоча на деяких територіях воно могли розпочатись раніше(це зокрема стосується Сілезії)³⁹⁹. Дуже швидко повстання поширилось по всій території. Центральна влада не могла справитись з цим виступом.⁴⁰⁰

Державна структура Польщі була повністю знищена. Казимир I разом з матір'ю був змушений тікати до німецьких земель, хоча спочатку йому нізвідки було отримати допомогу. Священна Римська Імперія та Русь були ворожими для Польщі країнами. Рим також не міг надати допомогу Польщі. На цей період припадає понтифікат Бенедикта IX, який був одним з найкризовіших в історії католицької церкви.⁴⁰¹ Постійні внутрішні чвари у Ватикані, а також боротьба з німецькими королями, не дозволяли надати допомогу польським правителям.

Що стосується Чехії, то вона сама вирішила скористатися з внутрішньої кризи в Польщі. У 1038 році чеські війська вторглись у польські терени, швидко дійшли до Гнезна і, за повідомленнями Козьми, майже без бою оволоділи містом⁴⁰². Чехи намагались захопити головну реліквію міста та й усієї польської церкви загалом – мощі святого Войцеха-Адальберта, який вважався небесним покровителем

---

³⁹⁷ Mozdioch S. Czy monarchia pierwszych Piastow byla krajem chrescijanskim...,S. 138

³⁹⁸ Ibidem

³⁹⁹ Mozdioch S. Czy monarchia pierwszych Piastow byla krajem chrescijanskim...,S. 138

⁴⁰⁰ Galla kronika...,S. 415-416

⁴⁰¹ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...,S. 76

⁴⁰² Cosmae Pragensis Chronica Boeorum...,S. 83

Польщі⁴⁰³. Сам факт, що іноземне військо змогло захопити і ледве не вивезти головну тогочасну святиню Польщі, свідчить про катастрофічний стан внутрішнього життя країни.

Церковна структура була знищена повністю. Раніше ми згадували, що Гнезненська кафедра була вакантною ще з 1028 року, після смерті єпископа Стефана. Хоча Козьма, розповідаючи про чеський похід на Гнезно, згадує якогось місцевого єпископа Севера, який переконував чехів не забирати з міста дорогоцінні реліквії⁴⁰⁴. Однак інші джерела нічого не згадують про цього єпископа.

Щодо Кракова, то останнім єпископом докризового періоду, про якого ми маємо відомості, був Ламберт, про смерть якого у 1030 році повідомляє рочнік Краківського капітула⁴⁰⁵. Після нього джерела не згадують більше краківських єпископів аж до 1045 року. Враховуючи розмах повстання можемо припустити, що краківське єпископство було знищене, особливо враховуючи вищезгадане повідомлення Козьми про захоплення та розграбування чеськими військами Кракова.

У Сілезії ситуація була складною. Археологічні свідчення показують нам картину доволі жорстоких боїв між християнами та язичниками, особливо серед вищезгадуваних археологічних матеріалів на розкопках Вроцлавського граду⁴⁰⁶.

У науковій літературі зустрічаються твердження, що повстання 1037 року мало антифеодальний характер.⁴⁰⁷ Особливо це стосується марксистської історіографії. Однак джерела не дають нам настільки ствердних відомостей, щоб однозначно стверджувати, що це було антифеодальне повстання. Звичайно, повставали *in dominos servi, contra nobiles liberali*, але важко сказати, чи це були

---

⁴⁰³ 1038 *Corpus sancti Adlberti translatum est* див. Rocznik kapitulny Krakowski (dawny)...,S. 794

⁴⁰⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boeorum...*,S. 90

⁴⁰⁵ 1030 *Romanus et Lambertus episcopi obierunt* див. Rocznik kapitulny Krakowski (dawny)...,S. 794

⁴⁰⁶ Mozdioch S. Czy monarchia pierwszych Piastow byla krajem chrescijanskim...,S. 138

⁴⁰⁷ Королюк В Древнепольское государство...,С 176-177

дійсно залежні та вільновідпущені, чи Галл просто застосував знайомі йому латинські найменування для позначення простого люду. Загалом через специфіку джерел ми можемо доволі слабо уявити ступінь розвитку феодальних відносин у тогочасній Польській державі. Цілком імовірно, що тут мало місце переплетіння як релігійних так і соціально-економічних причин⁴⁰⁸ і важко сказати, які причини були домінуючими.

Так чи інакше язичницьке повстання 1037-1039 року повністю знищило всю державну та церковну структуру Польської держави. Джерела майже не повідомляють нам про наявність на даних теренах якихось центрів політичної влади. Можливо, що Польща розпалась на декілька державних утворень, однак нам більш-менш достовірно відомо лише про політичне утворення в Мазовії, яке в історіографії отримало «Держава Менцлава».⁴⁰⁹

Відомо про це державне формування доволі небагато. Галл пише про нього, що Менцлав був чашником* при дворі Мешка II і після його смерті проголосив себе князем мазовшан⁴¹⁰. Власне Менцлав фактично належав до своєї бюрократичної еліти тогочасної Польщі. Після убивства Мешка II, в якому можливо брав участь, та після початку масових повстань він проголосив себе незалежним правителем та зайняв мазовецькі землі.

⁴⁰⁸ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*, S. 77

⁴⁰⁹ Bieniak J. *Panstwo Miecława...*, S. 64

* Посада чашники або виночерпія була однією з ключових при дворі середньовічного правителя. Чашник був одним з тих посадовців, яким правитель час від часу давав відповідальні доручення. Про посаду чашника див. Гурбик А., Старченко Н. Чашник // *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ, 2013. Т. 10 : Т — Я. С. 488.

⁴¹⁰ Ориг. *Erat namque quidam Meczslaus nomine, pincerna patris sui Meschonis et minister; post mortem ipsius Mazoviae gentis sua persuasione princeps existebat et signifer* Galla kronika..., S. 417

Галл пише, що Мазовія була переповнена втікачами.⁴¹¹ Мазовецька держава стала своєрідним острівцем стабільності на тогочасних польських теренах, особливо, якщо повідомлення Галла про масових втікачів до Мазовії є достовірними. Причину такого "спокою" деякі історики вбачають в тому, що виступи в мазовецьких землях організовувались та спрямовувались місцевою знаттю на чолі з самим Менцлавом і тому їм вдалось запобігти масовому насильству та безладу, який поширювався у інших частинах держави Пястів.⁴¹²

Причини виступу мазовшан встановити доволі складно. Можливо, що це був виступ проти християнізації⁴¹³. Справа в тому, що християнство дало ще доволі слабкі корені у Мазовії в силу важкодоступності цієї області*. Також мав місце і особистісний фактор. Менцлав брав участь у змові проти Мешка II і явно не міг розраховувати на достойне місце при дворі молодого князя Казимира. Тому відповідно він і вирішив утворити самостійне державне утворення.

Відразу після початку повстань Казимира та його матір Рихезу було вигнано з країни. Першим місцем їхнього вигнання була Угорщина, де правив тоді король Іштван (Стефан), котрий увійшов в історію як хреститель угорців. Він був союзником Чехії і тому, як повідомляє Галл, фактично тримав польських вигнанців в якості своєрідних заручників⁴¹⁴. Проте новий король Угорщини Петро відправив князя та його матір до німецьких земель. Галл оповідає, що чехи вимагали і далі тримати Казимира I в заручниках, але угорський король відповів: «Якщо б давній

---

⁴¹¹ Ориг. *Erat enim eo tempore Mazovia Polonis illuc antea fugientibus, ut dictum, in tantum populosa, quod agrilis rura, animalibus pasqua, habitatoribus loca erant spatiosa* Galla kronika...,S 417

⁴¹² Корольок В.Д. Древнепольское государство...,С 177

⁴¹³ Bieniak J. Panstwo Miecława...,S 96-97

* На користь версії щодо антихристиянського повстання говорить ще один факт. Галл повідомляє, що мазовшанам дуже активно допомагали поморяни, (*Ponoranorum exercitui in auxilium Meczłao venienti*), а як відомо язичництво у Помор'ї було надзвичайно сильним.

⁴¹⁴Galla kronika...,S 416

закон визначав, що угорський король буде тюремщиком князя чеського, то дав би вам це»⁴¹⁵, угорці надали Казимиру 100 вершників, що було значною силою.

Згодом Казимир I приїхав до своєї родини і також фактично до свого сюзерена. Договір 1032 року, за якими його батько Мешко II визнавав васальну залежність від короля Конрада II, ще не було скасовано, а отже польський князь продовжував залишатись васалом імператора. Тим більше, що Казимир все таки був ріднею для німецьких правителів. На це часто натякає і Галл, особливо в епізоді, коли князь відправляється до Польщі. Казимир тоді сказав матері таку фразу: «Справедливіше та достойніше володіти спадщиною батька, ніж спадщиною матері та дядька»⁴¹⁶.

Про життя Казимира у цей період, Галл пише, що «він надзвичайно сміливо проявив себе у військовій справі»⁴¹⁷, однак повідомлень про те, що він брав участь в якихось військових конфліктах немає. Імовірно, що він продовжував навчання, але скільки часу—невідомо, оскільки точно не встановлено дату повернення Казимира до Польщі.

Перебування його в німецьких землях не було довгим. Власне самі німецькі правителі не було зацікавлені у знищенні Польської держави і що найголовніше, вони не були зацікавлені у знищенні церковної структури на цих новонавернених землях, оскільки при відновленні церковної організації польські єпископства потрапляли до орбіти німецьких архієпископств, тому що Рим явно би не признав самостійними єпископства, які були створені рік чи два до того. Також новий німецький король Генріх III побоювався посилення Чеського королівства, яке могло наступити після падіння Польщі.

⁴¹⁵ Ориг. *Si lex antiqua diffinierit, quod Ungarorum rex Bohemorum ducis carcerarius fuerit, faciam quae rogatis* Galla kronika...,S 416

⁴¹⁶ Ориг. *Nulla hereditas avunculorum vel materna iustius vel honestius possidebitur quam paterna*// Ibidem під "спадщиною" варто розуміти не якась земельне володіння(хоча виключати не слід), а саме статус імперського родича та члена імператорської родини.

⁴¹⁷ Ориг. *Sed in actu militari miles audaissimus extitit comprobatus* Galla kronika...,S. 415

Тому найімовірніше уже у 1039 році* Казимир I з доволі значною німецькою військовою допомогою – 500 вершників вступає до Польщі⁴¹⁸. Перед такою військовою силою його противники нічого не змогли вдіяти. Судячи по тому, що боротьбу зі своїм основним суперником Менцлавом Казимир розпочав у 1040-1041 році*, то переважну частину країни він звільнив у 1039 році. Цьому також сприяв і той факт, що у 1040 році, за повідомлення Козьми Празького, Генріх III розпочав масштабний похід проти Чехії, причому вказуючи як привід невиконання чехами даними з награваного під часу Гнезненського походу⁴¹⁹. Аналогічно походи Генріха проти чехів продовжились і у 1041, і в 1042 році⁴²⁰. Це на певний час відволікло основного зовнішнього ворога Казимира – Чехію та дозволило зосередитись йому на боротьбі з внутрішніми ворогами. А тут вже польському князю довелось зіткнутись з головним своїм ворогом – Менцлавом⁴²¹, якого було складно побороти.

Тому Казимир звертається до київського князя Ярослава Володимировича (Ярослав Мудрий). Головна причина конфлікту між Польщею та Руссю–приналежність червенських міст була вирішена ще у 1031 році після вдалого походу київського війська до Польщі⁴²². Крім того у 1039 році сталась важлива

---

* Як зазначалось вище точну дату повернення Казимира до Польщі не встановлено. Найімовірнішими є дати 1039-1040 рік. Щодо дати 1039 рік, то непрямо про це може свідчити повідомлення Козьми Празького про похід Генріха III на Чехію, датований 1040 роком. Справа в тому, що кількість озброєних вершників, наданих Казимиру становила 500 осіб. Це доволі значна кількість і тому Генріх не міг осилити водночас дві військові кампанії у 1039 році. Також дата 1039 року підтверджується повідомленням Саксонського анналіста

⁴¹⁸ Ориг. *Et assumptis secum militibus 500, Poloniae fines introvit* Galla kronika...,S. 416

* Дата 1041 року випливає з повідомлення ПВЛ про перший похід князя Ярослава Володимировича у Мазовію.

⁴¹⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Voeorum...*,S 93

⁴²⁰ *Ibidem...*,S. 97-100

⁴²¹ Деякі польські історики щодо цього конфлікту навіть вживають термін "громадянська війна" (*wojna domowa*) Bieniak J. *Panstwo Miecclawa Studium analityczne*.S. 179

⁴²² *Летопись Русская*.С. 96

подія для налагодження відносин між двома сторонами та укладанням союзу, Казимир одружився з сестрою Ярослава Мудрого Марією Добронегою, про що повідомляють нам як західноєвропейські джерела (зокрема Саксонський анналіст)⁴²³, так і ПВЛ.⁴²⁴ Фактично таким чином між двома державами було укладено військово-політичний союз.

І вже у 1041 році київське військо здійснило перший похід проти мазовшан. Паралельно війська самого Казимира почали бойові дії проти Менцлава. Галл приписує перемогу над мазовецьким військом виключно завдяки заслугам самого Казимира.⁴²⁵ Але повідомлення руських джерел вказують нам про три походи—у 1041, 1044 та 1047 роках. Лише у 1047 році мазовецьке військо було остаточно розгромлене, а Менцлав загинув⁴²⁶. Далі військо Казимира розгромило поморян і таким чином польський князь розгромив усіх свої супротивників по внутрішньополітичній боротьбі та фактично відновив єдину Польську державу⁴²⁷.

Отже, як бачимо у 30-40-х році XI ст. у Польській державі позначені значною системною кризою, причинами якої була несприятлива зовнішньополітична ситуація, ослаблення країни в результаті постійних військових конфліктів, суперечності між християнами та язичниками щодо домінування релігій. Найбільшим проявом кризи стало язичницьке повстання 1037-1039 рр., в результаті якого була повністю знищена державна та церковна структура Польщі. Фактично країна перестає існувати, а розвиток церкви відкотився на десятиліття назад. Лише

---

⁴²³ Саксон Анналіст. Хроника. 741-1139. Москва, 2012. С. 338 Ориг. *His temporibus Kazimer, filius Misesonis ducis Polanorum, reversus in patriam, a Polanis libenter suscipitur, duxitque uxorem regis Ruscie filiam, procreavitque duos filios Vladizlaum et Bolizlaum* Annalista Saxo..., P. 683

⁴²⁴ *в сии же времена . вьдасть Ярославъ сестру свою . за Казимира . и вьдасть Казимиръ . за вѣно людии* див. Летопись Русская..., С. 99

⁴²⁵ Galla kronika..., S 417-418

⁴²⁶ *В лѣтѣ . ѿ . фѣ . нѣ . [6555 (1047)] Ярославъ иде на Мазовшаны . и побѣди се и князя ихъ оуби . Моислава и покори а Казимеру* Летопись Русская..., С 100

⁴²⁷ Wiszewski P. Domus Bolezlai..., P 224

за допомогою сусідніх держав князю Казимиру I вдалось розгромити сепаратистські утворення та відновити державну та церковну систему.

3.2. Політика Казимира I Справедливого та Болеслава II Щедрого стосовно церкви

Казимир не випадково в подальшому отримав прізвисько Відновитель (*Odnowiciel*), оскільки саме йому історія відвела роль відновлювача польської державності. Правив він не надто довго—до 1058 року, але встиг зробити доволі таки багато. Галл, характеризуючи постать Казимира I, згадує, що він надзвичайно шанував святу церкву і завжди прислухався до її потреб⁴²⁸. Також при ньому збільшувалась кількість чернечих общин, оскільки він «*ще малим був батьками відданий до монастиря, де вивчив Святе Письмо*»⁴²⁹ Аналогічно про його перебування у монастирі повідомляє і Великопольська хроніка,⁴³⁰ а також в подальшому про це пише Ян Длугош*. Взагалі ці повідомлення є вельми важливими. Так Великопольська хроніка повідомляє, що Казмир був ченцем знаменитого Ключнійського монастиря⁴³¹, який став осередком реформаторського руху, учасники якого будуть авторами ключнійської реформи.

У нас немає інакших джерельних підтверджень, того що Казимир навчався у Парижі та був ченцем Ключнійського монастиря. В історіографії цьому факту надається доволі таки вагомому значення, трактуючи таким чином, що саме Казимир завдяки перебуванню у монастирі, став зачинателем проведення

⁴²⁸ Galla kronika...,S. 418

⁴²⁹ Ориг. *qui monsterio parvulus a parentibus est oblatu, ibi sacris litteris liberaliter eruditus* Ibidem.S. 418

⁴³⁰ Kronika Boguslawa i Godislawy Paska...,S. 418-419

* Хоча варто зазначити, що скоріш за все Длугош для даного опису використав повідомлення саме Великопольської хроніки

⁴³¹ *A qua cum didicissent, qualiter ipsum versus Parisios, ratione artium liberalium, destinasset, in quo stans et desudans ordinem sancti Benedicti in monasterio Cluniacensi assumpsisset* Kronika Boguslawa i Godislawy Paska...,S.484

кльонійської реформи в Польщі⁴³². Однак, чи насправді він перебував у Франції, сказати доволі складно. Галл, який з хроністів жив найближче до часів Казимира, такого факту не згадує, навіть навпаки, при аналізі його повідомлень впливає, що Казимир навчався в одному з німецьких монастирів.

Це звісно не означає, що князь не міг дізнатись про погляди ченців-реформаторів. Абатство Кльоні належало до ордену-бенедиктинців, а фактично монастирі цього ордену були найпоширенішими у тогочасній Європі. Також на думку деяких польських істориків, саме бенедиктинці заснували перші монастирі на польських теренах⁴³³. Тому Казимир міг знати про настрої монахів-кльонійців, але разом з цим варто зауважити, що орден бенедиктинців не відзначався надто сильною централізованою системою і багато монастирів, особливо у віддалених регіонах користувалися свого роду автономією і могли мати дещо інший статут, ніж бенедиктинські монастирі в інших країнах.

Однак, не відкидаючи звичайно і особистісні причини, варто також зупинитись і "державницьких". Почати варто з того, що сприяння монастирям та церкві—це зміцнення відносин Польщі з Римом та Імперією. Така увага до церковних справ багато в чому забезпечувала і лояльність Ватикану. Тут до речі варто згадати про так звану данину святого Петра. Великопольська хроніка вказує нам, що Казимир в обмін на підтримку та сприяння Риму, а також за право вийти з чернечого стану та одружитись був змушений *«виплачувати постійно з кожної людини динарій на святильник святого Петра та на побудову церкви»*⁴³⁴. Власне традиція виплати данини Римові не була новою для Польської держави. Аналогічна

⁴³² Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*, S. 77

⁴³³ Derwich M. *Najstarsze klasztory na ziemiach polskich (do konca XII wieku)*// *Kosciol w monarchiach Przemyślidów i Piastów*. Poznan, 2009. S. 220-221; Labuda G. *Szkice historyczne jedenastego wieku I. Najstarsze klasztory w Polsce*// *Archeologia Historica Polona*. 1995. Tom 2. S. 28-29

⁴³⁴ *Ratione cujus dispentiones dux Kazimirus cum gente polonica, pro luminariis sancti Petri et fabrica ecclesiae ejusdem denarium de quolibet capite se soluturos, perpetue submiserunt* Kronika Boguslawa i Godislawa Paska..., S. 485

процедура вказувалась у документі «Dagome iudex», який вважається своєрідним заповітом князя Мешка I та актом визнання васальної залежності Польщі від Риму.

Також сприяння монастирям було і засобом зміцнення внутрішнього становища у Польщі. Князь Казимир, враховуючи внутрішньополітичний стан країни після повстання 1037 року, намагався знайти опору для своєї влади саме у церкві. Повстання 1037 року відбувалось під антихристиянськими закликами і було перш за все спрямоване проти церкви. Казимир, який відновив церковну структуру, лише вже цим одним був для церкви "праведним правителем". А якщо ще врахувати ту серйозну підтримку, яку надавала князівська влада церкві та монастирям, то очевидно, що церковні ієрархи будуть підтримувати правителя.

Важливу роль монастирі відігравали і у процесі державного об'єднання. Фактично вони виступали свого роду зв'язуючими центрами між різними регіонами, а також на перших порах навіть уособлювали державну владу, особливо в регіонах, де після придушення повстання вона була надто слабка⁴³⁵. У подальшому наступники Казимира загалом продовжували його політику щодо сприяння збільшенню кількості монастирів.

Князь Казимир помер 19 березня 1058 року⁴³⁶. Наступником Казимира на польському троні став його син Болеслав II (1058-1079 рр.), який увійшов в історію як один з найславетніших та найсуперечливіших правителів в польській історії. Як правило йому приписують два прізвиська – Сміливий (*Śmiały*) та Щедрий(*Szczodry*)*, про якого Галл Анонім пише як про «мужа щедрого та

---

⁴³⁵ Тут варто відзначити, що монастирі, засновані за час правління Казимира знаходились на землях, які у період внутрішньополітичного конфлікту 30-40-х років були або окуповані іноземними військами (наприклад Малополяща) або виявляли протестні настрої щодо впровадження християнства (тут зокрема треба говорити про Сілезію, яка найраніше підняла повстання див Mozdioch S. Czy monarchia pierwszych Piastow byla krajem chrescijanskim...,S. 138)

⁴³⁶ Jasiński K. Rodowód pierwszych Piastów. Warszawa, 1992.S. 130-131

* Власне джерела так і подають обидва його прізвиська. Галл іменує його і *largus* (щедрий) і *bellicosus* (хоробрий), аналогічно Болеслава іменує і Великопольська хроніка

*хороброго»*⁴³⁷. Якраз прізвисько Щедрий фактично пов'язано з його церковною політикою. Болеслав активно продовжував політику батька щодо допомоги монастирям.

Але кінець правління Казимира I та початок правління Болеслава II співпав з однією з найістотніших та найтрагічніших подій в історії християнства—з розколом церкви на католицьку та православну. Цей процес назрівав доволі таки давно, і у попередні століття уже траплялись випадки "роз'єднання" церков. 16 липня 1054 року у соборі святої Софії у Константинополі кардинал Гумберт зачитав грамоту папи Льва IX, яка відлучала від церкви патріарха Михайла I Керуларія*. 20 липня була оприлюднена грамота Михайла, яка відлучала кардинала Гумберта.

Для сучасників ці події не мали якогось епохального значення, оскільки сприймалися просто як адміністративна суперечка. Анафеми були суто особистісними і спочатку не стосувались церков загалом, тим більше грамота проклинала лише патріарха Михайла⁴³⁸.

Польща доволі стримано сприйняла звістку про події у Константинополі, тим більше що країна, яка прийняла християнство з Риму, межувала з країною, яка прийняла християнство від Константинополя – Київською Руссю і мала дуже тісні відносини з нею. До певної міри Польща стала виступати в якості своєрідного посередника у відносинах між Руссю та Римом, особливо у випадках посольств, які відправлялись обома сторонами (як правило, будь-яке посольство проїжджало через польські землі). У 1075 році київський князь Ізяслав, перебуваючи у вигнанні

---

⁴³⁷ Ориг. *Postquam itaque extremum vale Kazimirus mundo fecit, Bolezlavus eius primogenitus, vir largus et bellicosus. Polonorum regnum rexit. Qui sua salis gesta gestis praedecessorum coaequavit, nisi quod quaedam eum ambitionis vel vanitatis superfuitas agitavit.* Galla kronika...,S. 418

* У грамоті Керуларія звинували у симонії, у перехрещуванні віруючих інших церков, у використанні квасного хліба замість прісного та у інших проступках. Суперечки навколо цих питань тривали з перших століть християнства.

⁴³⁸ Краткий отчет о том, что проделали послы Святого Римского и Апостольского Престола в Царствующем Граде URL: http://www.unavoce.ru/library/excommunication_caerularius.html

в Польщі, відправив свого сина Ярополка до папи Григорія VII, який звертався до понтифіка з проханням допомогти повернути йому київський престол.⁴³⁹ Фактично князь Болеслав II виступав в ролі своєрідного посередника у переговорах між Ватиканом та київським князем-вигнанцем. Польські правителі і у подальшому виступали своєрідними посередниками у відносинах між Римом та Руссю, тим більше що Польща фактично була прихистком для князів, які втрачали свої престולי в результаті міжусобних воєн.

Політика Риму була доволі сприятливою для князя Болеслава II, що було пов'язано також і з військовою діяльністю правителя Польщі. Ще від початку правління Болеслав відновив війни за приєднання Помор'я, які розпочав вести ще Мешко I. Це не могло не радувати Ватикан, оскільки ці війни велися під гаслом боротьби з язичниками⁴⁴⁰. Однак не зважаючи на чисельні перемоги, про які зокрема оповідає Галл⁴⁴¹, Болеславу не вдалось повністю приєднати поморські землі та християнізувати їх.

Надзвичайно важливим вчинком Болеслава було відновлення кафедри в Гнезно, яка була знищена під час язичницького повстання 1037 року та вторгнення чеських військ у 1038 році, під час якого Гнезно було розгромлене. Спочатку було відновлено саму церкву в Гнезно, де зокрема зберігались мощі святого Войцеха-Адальберта. Це було своєрідним символом відновлення польської церкви, оскільки саме тут відбувся Гнезненський з'їзд, під час якого імператор Оттон III дав дозвіл на створення у Гнезно єпископства, що потім було підтвержено папою Сільвестром⁴⁴². Однак питання коронації Болеслава II волею-неволею перетнулось з головною політичною подією того часу в католицькому світі—боротьбою за інвеституру.

---

⁴³⁹ Головка А.. Древняя Русь и Польша..., С. 55

⁴⁴⁰ *Qui cupiens animo ferventi de manu gentilium patriam liberare* Galla kronika.S. 421

⁴⁴¹ Ibidem

⁴⁴² Galla kronika.S. 401

У другій половині XI-початку XII ст. католицька Європа відчула на собі один з наймасштабніших конфліктів епохи Середньовіччя—конфлікт за інвеституру. Інвеститурою (від лат. *investio*—одягати) у середньовічній Європі називали правовий акт передачі земельного володіння чи посади, який закріплював васальну залежність та супроводжувався наданням якогось символічного предмету⁴⁴³. Найчастіше це була звичайна палиця, хоча поступово вона змінюється на лезо меча(якщо васал був воїном) та стяг (якщо васал є воєнначальником)⁴⁴⁴. Взагалі даний акт означав введення у право власності і лише після такого акту алод перетворювався на феодал.

Щодо церковного життя, то інвеститура у даному випадку означала призначення на посаду та введення в сан. Тобто цим правовим актом призначались претенденти на високі церковні посади, як правило це стосувалось посад єпископа та архієпископа.

Перший випадок інвеститури в Польщі спостерігається у рішеннях Гнезненського з'їзду, як про це згадують Гільдесгеймські аннали⁴⁴⁵ та Галл Анонім, коли імператор «*etiam in ecclesiasticis honoribus quid ad imperium pertinebat in regno Polonorum*»⁴⁴⁶ на користь князя Болеслава I. І у подальшому, як бачимо, на єпископські посади призначали світські правителі. Лише у 1046 році, коли Бенедикт IX призначив краківського архієпископа Аарона, то це було здійснено актом римської курії. Однак у даному випадку йшлося не лише про призначення як таке, а і про відновлення краківської кафедри загалом, тому акт інвеститури здійснювався владою понтифіка⁴⁴⁷.

З початком кльонійських реформ та поступовим зростанням впливу церкви, питання інвеститури ставало все гостріше. Тим більше, що імператори

---

⁴⁴³ Блок М. Феодальне суспільство. Київ, 2002. С. 256

⁴⁴⁴ Там само

⁴⁴⁵ *Annales Hildesheimenses...*, S. 27-28

⁴⁴⁶ *Galla kronika...*, S. 401

⁴⁴⁷ У даному випадку символічним предметом виступив палліум—святковий єпископський одяг.

продовжували втручатись у справи церковні. Так, зокрема, у 1048 році папу Бенедикта IX було відсторонено від влади і замість нього призначено Дамасія II, а через рік, після смерті Дамасія, імператор Генріх III призначив папою свого двоюрідного дядька кардинала Бруно фон Егисхайма-Дагсбурга під ім'ям Льва IX. Лев IX був прихильником клюнійців і активно підтримував їхні починання, зокрема активно розпочав боротьбу проти симонії–продажу церковних посад. Два наступні папи–Віктор II та Стефан IX також були вихідцями з німецьких земель і ставлениками імператорів.

Однак у 1059 році понтифікат обійняв єпископ Флоренції кардинал Жерар Шеврон під ім'ям Микола II і уже 13 квітня Латеранський собор затвердив папську буллу «*In nomine Domini*» (В ім'я Господнє), яка ухвалювала, що відтепер папа обирається лише зборами кардиналів (те, що в подальшому отримало назву конклав) зі згодою кардиналів кліриків та духовенства.⁴⁴⁸ Хоча булла віддавала належне «*нашому достойному синові Генріхові*»⁴⁴⁹, однак разом з тим кардинали-єпископи отримали право самим, без згоди імператора, обрати папу, якщо це не вдасться зробити в Римі, «*в тому місці, де це їм буде зручно*»⁴⁵⁰.

Папа Микола II перебував під дуже значним впливом кардинала Гільдебрандта (майбутнього папи Григорія VII) який фактично і був ініціатором прийняття булли «*In nomine Domini*». Формально конфлікт ще не розпочався, однак такі кроки Риму явно не були до вподоби імператорській владі. Проте прийняття такої булли багато в чому стало можливим завдяки тому, що ще 5 жовтня 1056 року імператор Генріх III помер, а його синів та наступників Генріхові IV було лише 6 років. Регентшою стала мати малолітнього короля та дружина покійного імператора Агнеса з Пуатьє

⁴⁴⁸ Electio Papae pertinet in primis ad Cardinales Episcopos, qui Metropolitanis vice funguntur, deinde ad Clericos Cardinales, reliquosque Clerus, et populus consensum tantum electionis praestant In nomine Domini URL: <http://www.osjcuria.org/sga/young/giovannipaolo/innominedomini.pdf>

⁴⁴⁹ *salvo debito honore, et reverentia dilecti filii nostri Henrici* Ibidem

⁴⁵⁰ Ориг. *Si non potest ob impedita eligi Papa in Urbe, potest alibi a Cardinalibus, et aliis, de quibus supra, licet paucis, eligi* Ibidem

, яка не мала серйозного політичного досвіду. Також важливим фактом є те, що вихователем нового правителя був аббат Ключійського монастиря Гуго.

У 1061 році Микола II помирає і папою було обрано єпископа Лукки кардинала Ансельмо ді Баджо (який прийняв ім'я Олександр II). Йому довелося пережити доволі серйозну боротьбу з пармським єпископом кардиналом П'єтро Кадалусом, якого активно підтримувала імператриця Агнеса і якого навіть було обрано папою на паралельному соборі єпископів. Однак в результаті збройного конфлікту Олександрові вдалося відстояти свій понтифікат. Головним радником продовжував залишатися кардинал Гільдебрандт. Конфлікт між папами та імператорами розгорався все більше

Польща до пори до часу залишалася нейтральною щодо даного конфлікту, оскільки була зацікавлена у хороших відносинах як з Римом, так і з Імперією. Також варто зазначити, що князь Болеслав II доволі серйозно втрутився у міжусобні війни в руських землях, допомагаючи своєму родичу князю Ізяславу Ярославичу*. У 1068 році Ізяслав звернувся до польського князя за військовою допомогою проти повсталіх киян, які вигнали князя з Києва і той був змушений *бѣжа в Лахы*, оскільки кияни *«и поставиша и средѣ двора княжа . и дворъ*

---

* Ізяслав Ярославович був одружений на тітці Болеслава II, князівні Гертруді, з якою зокрема пов'язаний знаменитий Кодекс Гертруди—один з найвідоміших ілюмінованих рукописів Середньовіччя публікація тексту обрядової книги див. Назаренко А. В. «Зело неподобно правоверным». Межконфессиональные браки на Руси в XI—XII вв// Древнейшие государства Восточной Европы.2009.С. 269–283; Орлова М. А. «О некоторых приемах убранства Молитвенника Гертруды // От Царьграда до Белого моря». Сб. статей по средневековому искусству в честь Э. С. Смирновой. Москва, 2007. С. 311—332, Качуровська-Крюкова, Л. Італія : Егбертів Кодекс X–XI ст. та його українське оздоблення / //Пам'ятки України. 1991. № 4. С. 4–13; Михайлова, Р. «Кодекс Гертруди» та польсько-волинські зв'язки X–XII ст // Минуле і сучасне Волині та Полісся : розвиток бібл. справи в краї: матер. XVI Волинської наук. істор.-краєзнавчої конф. до 65-річчя Волин. обл.б-ки ім. О. Пчілки : наук. зб. Луцьк, 2005. –С. 25–27.; Михайлова, Р. Д. Княжна Гертруда-Олісава та польсько-волинські культурно-мистецькі зв'язки // Поляки на Волині : історія і сучасність : наук. зб. «Велика Волинь». Житомир, 2003. Т. 30. С. 55–69

княжь разъграбиша . бецисленое множьство . злата и сребра . и кунами и скарюю»⁴⁵¹.

Болеслав II з військами вирушив на Київ і допоміг Ізяславу повернути собі князівський престіл. Галл порівнює цей похід з київським походом Болеслава Хороброго і навіть стверджує, що ніби Болеслав II поставив на київських воротах замітку, аналогічну поставленій у 1018 році.⁴⁵² Однак польські війська недовго пробули у Києві і невдовзі залишили місто.

Тим часом у квітні 1073 року помирає папа Олександр II і новим понтифіком було обрано головного ініціатора реформ кардинала Гільдебрандта, який прийняв ім'я Григорій VII. Було очевидно, що конфлікт, який тлів усі 60-роки тепер розгорнеться з новою силою. Початок цього конфлікту переважна більшість джерел описує однаково—що до цього довело нечестиве життя короля Генріха⁴⁵³. Однак, конфлікт багато в чому був спровокований політичними причинами

У 1075 році Генріх IV збирає у Вормсі сейм і на ньому проголошує детронізацію папи Григорія, мотивуючи це тим, що папу було обрано *«лише згодою римлян та без згоди короля»⁴⁵⁴*. Суперечності навколо того, кому призначати єпископів розгоралась все сильніше. Болеслав II більше симпатизував Римові, оскільки йому було потрібно добитись від папи дозволу на коронацію. Також князю було надзвичайно необхідно добитись дозволу на відновлення кафедри в Гнезно, яка мала б стати головною в польській церкві. Папа Григорій VII, відповідаючи на звернення князя Ізяслава Ярославовича, якого у 1073 році було вигнано з Києва і який знову жив у Польщі, надіслав два листи—один Ізяславу, а інший Болеславу II.

⁴⁵¹ Летопись Русская...,С 96

⁴⁵² *ictumque sui ensis in porta aurea signum memoriae dereliquit* Galla kronika...,S. 419

⁴⁵³ Наприклад *Король Генріх став звисока дивитись на князів, пригнічувати знатних людей, піднімати незнатних* *Annales Magdeburgenses...*, P.174

⁴⁵⁴ *Quicum absque regis consensu solis tantum Romanis faventibus hunc apicem concendisset* *Ibidem*.P.175

У листі до Болеслава II Григорій VII вказує, що польські єпископи «скитаються по різних місцях»⁴⁵⁵. У цьому випадку папа прямо звертається до наболілого питання—відновлення митрополичої кафедри в Гнезно. Тому він і постановив врегулювати питання утворення кафедри⁴⁵⁶. Папа оцінив сприятливе відношення Болеслава II до Риму, коли вказував про перемогу над недругами польського князя⁴⁵⁷. Тобто Польська держава отримала доволі серйозну компенсацію за свою підтримку Святого Престолу, а також підтримку у майбутньому у випадку конфлікту з Імперією.

У 1076 році Григорій дав дозвіл на коронацію Болеслава II, яка відбулась скоріш за все на Різдво 1076 року*. Щодо того, хто коронував тут достеменно невідомо. Свентокшицький рочнік містить повідомлення про гнезненського архієпископа Богуміла, який нібито і був першим очільником Гнезненської кафедри після відновлення⁴⁵⁸. Однак в інших джерелах про Богуміла немає жодних повідомлень. Краківський же рочнік повідомляє, що Болеслава коронував краківський єпископ Станіслав, однак цей рочнік писався набагато пізніше ніж Свентокшицький і до того тут можлива присутній своєрідний регіоналізм.

Як бачимо, в основі церковної політики Казимира I та Болеслава II лежала насамперед необхідність відновлення церковної організації та стабілізація внутрішньополітичного життя після масштабної кризи 1037-1039 рр. Казимир I зосередив свою увагу на формуванні церковної структури та поновлення діяльності

⁴⁵⁵ Ориг. *illud nobis primo attendendum est, quod episcopi terrae vestrae non habentes certum metropolitanae sedis locum, nec sub aliquo positi magisterio, huc et illuc pro sua quisque ordinatione vagantes, ultra regulas et decreta sanctorum patrum liberi sunt et absoluti* List Grzegorza VII Papieża do Bolesława Smiałego// Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1864. T. I. S. 367-368

⁴⁵⁶ Ориг. *quod est fidelium congregatio pertinere videntur, quae emendanda sunt, aut ipsi juxta sanctorum patrum diffiniant, aut nobis diffinienda referant* List Grzegorza VII Papieża do Bolesława Smiałego..., S. 368

⁴⁵⁷ Ориг. *detque vobis devicta Jesum Christum dominum nostrum inimicorum vestrorum superbia pacis et tranquillitatis gaudia* Ibidem. S. 368

* Про це свідчать повідомлення польських рочників

⁴⁵⁸ Rocznik świętokrzyski dawny// Monumenta Poloniae Historica. T. 2. S. 773

монастирів. Також він започатковує системну фундаційну політику. За правління князя Болеслава II Щедрого церковна політика більше акцентується на підняття престижу правителя та на вирішенні зовнішньополітичних завдань. Неабияк збільшуються фундації церкви. Польща стає союзником Святого Престолу у конфлікті за інвеституру, що дає можливість відновити Гнезненське архієпископство.

3.3. Конфлікт між князівською владою та церквою у 1078-1079 рр.

У 1079 році в Польщі відбулись події, які досить суттєво змінили життя цієї країни та хід політичної історії. Відбувся перший серйозний конфлікт між князівською(державною) владою та католицькою церквою, обставини якого загадкові та й досі викликають багато запитань у дослідників. Справа в тому, що у квітні 1079 року князь Болеслав II віддав наказ стратити краківського єпископа Станіслава, якого було запідозрено у зраді. Повідомлення джерел щодо цієї події є доволі скупими. Найраніше повідомлення помістив Галл Анонім, який оповідає про страту. Хроніст згадує, що Болеслав «через зраду наказав четвертувати єпископа»⁴⁵⁹.

Власне Галл цікаво інтерпретує дану подію. Він вказує, що не може один помазанник* убивати іншого, хоча б і за найтяжчі злочини⁴⁶⁰. І тому фактично Болеслав собі лише нашкодив, оскільки *до одного гріха додав інший*⁴⁶¹. Хроніст навіть не називає імені єпископа Станіслава—він для автора просто—єпископ-зрадник (*tradioter-episcopus*) і тому не заслуговує навіть на згадку. Хоча можливо тут присутній і політичний момент. Справа в тому, що Галл Анонім писав свою

⁴⁵⁹ Ориг. *cum pro traditione pontificem truncationi membrorum adhibuit*. Galla kronika.S..., 422

* Галл вживає термін *christianus* який може означати як просто християнина, так і помазаника

⁴⁶⁰ *sed hoc dicere licet, quod non debuit christianus in christianos peccatum quodlibet corporaliter vindicare* Galla kronika...,S. 422

⁴⁶¹ *Illud enim multum sibi nocuit, cum peccato peccatum adhibuit* Ibidem

хроніку у 10-ті роки XII ст., коли події 1079 року ще були в пам'яті тогочасних правителів і на ім'я княжого ворога було накладене своєрідне табу.

Галл оповідає цю історію без особливої деталізації. Сучасники подій також не згадують про цю подію—ні німецькі хроніки, ні чеські автори, ні руські літописи. Наступним автором, який розповів про цю подію був краківський архієпископ Вінцент Кадлубек у своїй Хроніці. Власне він був першим, що вказав імя страченого єпископа. Вінцент вказує, що єпископ постраждав через те, що виступав проти «безумства короля», а також через те, що король порушив право церковне в угоду праву державному⁴⁶². Це була перша спроба у письмовому джерлі якось захистити чи скажімо реабілітувати страченого єпископа. Можливо, що тут причетний і той факт, що сам Вінцент був краківським архієпископом у 1208-1218 роках і тому захищав свого попередника, називаючи його *пресвітлим єпископом*⁴⁶³.

Великопольська хроніка продовжила реабілітацію єпископа Станіслава, зокрема як про причини конфлікту пише автор: «*Святий Станіслав, бачачи, що Болеслав як лютий звір кидається на овець, що від меча тирана ллється кров невинних, що право подружнього ложа зневажаються, оскільки зник страх перед Господом, що сам король Болеслав, нехтуючи королівським достоїнством, зневажає справедливість, поспішає до нього з батьківськими порадами і згодом відмовляє йому в праві відвідувати церкву*»⁴⁶⁴.

Можливо, що автор Великопольської хроніки просто повторював інформацію інших джерел, при цьому доволі живописно її переробивши, оскільки хроніст згадує, що більше про діяння Станіслава міститься у його життєписі⁴⁶⁵

⁴⁶² Mistrza Wincentego Kronika Polska//// Monumenta Poloniae Historica. T 2.S. 296

⁴⁶³ Ibidem

⁴⁶⁴ Ориг. *Sanctus Stanislaus, episcopus Cracoviensis, cermens Boleslaum quasi belluam saevientem in oves desaevire et gladio tyrannico sanquinem innocentem effundi, jura quoque thori violari dei dei timorepostposito homines non vereri ac honore regio oblitus justitiam opprimi ipsum paterna monitione aggreditur* Kronika Boguslawa i Godislawe Paska...,S. 489

⁴⁶⁵ *Cujus gesta vitae et miracula in vita ipsius beati martyris plenius continentur* Ibidem

Як відомо, єпископ Станіслав був канонізований 8 вересня 1253 року і фактично став одним з святих патронів Польщі, поряд зі святим Войцехом. Вже тоді було складено два життєписи, автором яких був Вінцент з Кельчи – один з найвидатніших польських інтелектуалів XIII ст. Перший варіант – так звана «*Vita minor*» (яка іноді іменується «*Легенда святого Станіслава*») була написана у 50-х роках, якраз під час канонізації, а другий варіант – «*Vita minor*» був складений на початку 60-х років XIII ст.

Звичайно, що автор життєпису виступає на боці єпископа. Описуючи дані події, Вінцент твердить, що головною причиною конфлікту є властолюбство князя Болеслава II та його прагнення зрівнятися славою зі своїм прадідом Болеславом Хоробрим⁴⁶⁶. Хоча автор і відзначає його щедрість та хоробрість (зокрема він пояснює, чому Болеслав отримав такі прізвиська), але все ж при цьому Вінцент іменує князя «*тираном та злочинцем*»⁴⁶⁷.

Доволі детально описує події 1079 року Ян Длугош, хоча звісно треба мати на увазі, що великий польський історик жив у період доволі віддалений від подій XI ст. Длугош також прихильно ставиться до єпископа Станіслава і навіть поміщає у свою працю фрагменти з життєпису святого⁴⁶⁸. Автор намагається детально описати перипетії конфлікту і показати його причини, головну з яких Длугош вбачає у прагненні Болеслава II повністю підкорити своїй владі церкву, зокрема вказуючи, що він «*зневажав закони Божі і наражав на сміх святі тайни та авторитет католицької церкви*»⁴⁶⁹. Тому єпископ Станіслав був змушений виступити проти правителя та «*покласти душу на захист закону Божого*»⁴⁷⁰. Він

---

⁴⁶⁶ Wincenty z Kielczy Żywot Świętego Stanisława URL: http://staropolska.pl/sredniowiecze/hagiografia/wincenty_z_kielczy.html

⁴⁶⁷ Ibidem

⁴⁶⁸ Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego..., S. 165-167

⁴⁶⁹ Ibidem. S. 158

⁴⁷⁰ Ibidem

відкрито став критикувати князя за несправедливий спосіб життя та неправильні, за що власне і поплатився життям⁴⁷¹.

Народився єпископ Станіслав приблизно у 1030 році⁴⁷² у селі Щепанов⁴⁷³. Невідомо, де він навчався та провів молоді роки. Цілком можливо що освіту здобув спочатку в одній з кафедральних шкіл, а згодом навчався закордоном. Згодом повернувся як місіонер до Польщі і служив у краківського єпископа Ламберта. У 1071 році, як повідомляє Краківський рочнік, єпископ Ламберт помирає і через рік його наступником став саме Станіслав⁴⁷⁴.

Очевидно що рішення про його призначення не могло бути прийнятим без згоди Болеслава II, а якщо врахувати тогочасну практику призначення церковних чинів в Польщі, то можливо що Станіслава прямо призначив князь. Краківський рочнік навіть згадує, що єпископ Станіслав ніби коронував Болеслава королівським вінцем⁴⁷⁵. Отже цілком справедливо можна стверджувати, що відносини між князем Болеславом II та єпископом Станіславом були хорошими. Напевне, що єпископ був одним з тих, хто допомагав князю відновити архієпископську кафедру у Гнезно, оскільки на той час у Польщі було лише два єпископства – Краківське та Вроцлавське. Можливо, що існувало ще Плоцьке єпископство, але це не підтверджено джерелами.

---

⁴⁷¹ Даний виклад дещо схожий на середьовічні описи життя архієпископа Кентерберійського Томаса Бекета, який був убитий рицарями англійського короля Генріха II Плантагенета у 1170 році. Цілком імовірно, що процес канонізації польського єпископа був розпочатий під впливом канонізації англійського архієпископа

⁴⁷² Згідно традиції, вважається що дата його народження 26 липня

⁴⁷³ зараз це Бжеський повіт Малопольського воєводства

⁴⁷⁴ *1071 Sula cognominatus Lambertus episcopus Cracoviensis obiit* та *1072 Stanyzlaus succedit* див. *Rocznik kapitulny Krakowski// Monumenta Poloniae Historica. T 2.S. 773*

⁴⁷⁵ *1078 Boleslaus secundus coronatus est, qui occidit sanctum Stanislaum* Ibidem Насправді достеменно невідомо хто дійсно коронував Болеслава. Імовірно, що це був не Станіслав, а гнезненський архієпископ Богуміл, але щодо останнього збереглась лише одна джерельна згадка.

Тому причини для такого конфлікту мусили бути надзвичайно серйозними, оскільки це поставило на межу стабільності тогочасне політичне життя Польщі і у подальшому привело до серйозних змін всередині держави. Якщо загалом оглянути політичну ситуацію напередодні 1079 року, то вона не передвіщала такого конфлікту. Болеслав II отримав королівський титул та зміг відновити архієпископство в Гнезно. У 1077 році, як повідомляє Галл, Болеславу нарешті вдалось поставити на угорський трон свого ставленика Владислава⁴⁷⁶. Це доволі серйозно посилило позиції Польщі у міждержавних відносинах у Центрально-Східній Європі. Згодом знову розгорівся конфлікт з Чехією, у якому на боці Польщі виступили руські князі⁴⁷⁷. З чехами вдалось тоді домовитись, хоча відносини продовжувались залишатись неприємливими.

Очевидно, що єпископ Станіслав не міг без причини виступити проти Болеслава. Тут потрібно детально звернутись до джерел. Надзвичайно цінними тут є повідомлення Вінцента Кадлубка. Як вважає Генрик Ловмянський оповідь Хроніки Польської щодо конфлікту можна поділити на дві частини 1) повідомлення про виступ невільників, який і став причиною конфлікту та 2) саме повідомлення про конфлікт⁴⁷⁸. Власне виступ невільників був пов'язаний з тим, що під час відсутності багатьох польських воїнів у походах, їхні підневільні (скоріш за все мала на увазі челядь та дворові, які часто набирались з військовополонених) фактично стали господарями у їхніх володіннях, і навіть як повідомляє Кадлубек, а також Великопольська хроніка, співмешкати з їхніми дружинами⁴⁷⁹.

---

⁴⁷⁶ *Ipse quoque Salomonem regem de Ungaria suis viribus effugavit, et in sede Wladislaum , sicut eminentem corpore sic affluentem pietate, collocavit* Galla kronika...,S. 422 Причому як пише Галл Владислав і за своїми звичаями і способом життя зробився поляком Ориг. *et quasi moribus et vita Polonus factus fuerat*

⁴⁷⁷ В лѣтѣ . ѿ . ф . нѣ . [6584 (1076)] Ходи Володимеръ снѣ Всеволожь . і Сѣлгъ Свѣтѣславѣ . Лахомъ в помочь на Чехы Летопись Русская.- С

⁴⁷⁸ Lowmianski H. Krol Boleslaw II i biskup Krakowski Stanislaw: Dwie tendencje ustrojowe: jedznowladcza i patrymonialna//*Studia historyczne*.1979.R.22.y 2 (85).S.184

⁴⁷⁹ Mistrza Wincentego Kronika Polska.S. 295; Kronika Boguslawo i Godislawo Paska.S. 489

Болеслав надзвичайно жорстоко придушив виступ. Однак, такого повідомлення немає у Галла, а Кадлубек вміщує його, хоча до того фактично йде за Галлом крок у крок⁴⁸⁰. Можливо загадка криється у словах Галла, що «*про те як було вигнано короля Болеслава можна розповідати довго*»⁴⁸¹. На нашу думку, Галл не був зацікавлений розповідати повністю всі перипетії та просто не вважав за потрібне вказувати про цю подію.

Джерела скупо повідомляють про характер цього виступу, але майже всі твердять, що Болеслав придушив його з надзвичайною жорстокістю. Можливо, що таким чином виявлялось незадоволення населення політикою Болеслава, зокрема його частими військовими походами⁴⁸². Проте Болеслав звернув свій гнів не лише проти повсталих, але і проти своїх знатних воїнів, які за повідомленням Великопольської хроніки самовільно пішли з походу, щоб придушити повстання. Єпископ Станіслав заступився за знатних вельмож і виступив проти короля.

На нашу думку, тут як і у вчинку воїнів так і поступку єпископа проявився акт непокори по відношенню до свого правителя. Це не могло сподобатись Болеславу і за законами того часу вважалось надзвичайно важким злочином. Однак тут був ще один аспект. Г. Ловмянський вважає, що у виступі єпископа варто бачити політичний аспект. Це була боротьба двох тенденцій у політичному розвитку Польщі – єдиновладної, яку представляв король Болеслав котрий підтвердив це своєю коронацією, та патримоніальної, родової, до якої належав єпископ Станіслав і яка виступала проти посилення одноосібної влади Болеслава⁴⁸³. Власне тому, на думку дослідника, Кадлубек і помістив повідомлення про бунт підневільних, який мав показати справжню причину виступу єпископа і мав символізувати помилковість дій короля⁴⁸⁴, який не відпустив вельмож додому. Тобто Болеслав II

⁴⁸⁰ Lowmianski H. Krol Boleslaw II i biskup Krakowski Stanislaw.S. 185

⁴⁸¹ Ориг. *Qualiter autem rex Boleslavus de Polonia sit eiectus, longum exisit enarrare* Galla kronika.S. 422

⁴⁸² Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...,S.93

⁴⁸³ Lowmianski H. Krol Boleslaw II i biskup Krakowski Stanislaw...,S.185

⁴⁸⁴ Ibid.S.187

у проявах встановлення своєї одноосібної влади підняв проти себе навіть свою фактичну опору – знатних воїнів⁴⁸⁵.

Однак наскільки сильно проявлялись опозиційні настрої сказати доволі складно. Тим більше, що за повідомленням хроністів, проти князя виступили саме знатні воїни, які були його незамінною опорою протягом усього терміну правління князя Болеслава II. Враховуючи характер повідомлень хронік, приходимо до висновку, що у виступі присутній як і захист інтересів воїнів, так і боротьба проти нових політичних тенденцій. Також тут мав місце конфлікт за першість, хто буде головним в суспільстві. Не випадково, Кадлубек згадує, що єпископ прагнув примусити короля виконувати клятву і сам її не порушити⁴⁸⁶. Також не варто відкидати і згадки Длугоша, про те як Болеслав II «зневажав закони Божі і наражав на сміх святі тайни та авторитет католицької церкви», а єпископ Станіслав прагнув «покласти душу на захисті закону Божого»⁴⁸⁷.

Навряд чи це протистояння можна пов'язувати з тогочасним конфліктом за інвеституру, оскільки як уже зазначалось, Польща активно виступала на боці Святого Престолу і тому Болеслав II не міг керуватись ідеями короля Генріха IV, тим більше, що це фактично був недруг Болеслава. Можливо що багато в чому відіграли особисті амбіції обох діячів. Однак так чи інакше єпископ Станіслав виступив проти короля Болеслава і поплатився своїм життям. Щодо форми страти, то першим про це розповів Кадлубек, який вказав, що кат «розсік єпископа на дрібні частини»⁴⁸⁸. Фактично це означало четвертування, що також було доволі незвично, оскільки духовну особу як правило не страчували настільки жорстоким способом. Проте князь Болеслав жорстоко прорахувався, оскільки реакція тогочасного

---

⁴⁸⁵ Ibid.S.189

⁴⁸⁶, *prius illi regni comminatur excidium, tandem anathematis gladium intentat*. Mistrza Wincentego Kronika Polska...,S. 296

⁴⁸⁷ Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego...,S. 158

⁴⁸⁸ Ориг. *cruentissimus innoxium membratim discerpit* Mistrza Wincentego Kronika Polska...,S. 296

польського суспільства була не такою, на яку розраховував правитель і яка в подальшому позбавила його влади.

Реакція польського суспільства на страту єпископа Станіслава була однозначно негативною і проти Болеслава II піднялися усі знатні верстви населення. Сказати що було головною причиною повстання доволі важко, однак, очевидно, що в основі був сам факт страти єпископа—факт посягання на духовну особу, тим більше коли це робить правитель. Не випадково Галл, який засуджував вчинок єпископа, все ж писав, що Болеслав не мав права страчувати його, оскільки *«не може один помазаник убивати іншого»*⁴⁸⁹. Взагалі Галл не розповідає подробиць перевороту і просто вказує, що Болеслав II був вигнаний в Угорщину і що цікаво якраз після повідомлення про те, як Болеслав поставив в Угорщині свого ставленика Владислава⁴⁹⁰. Цілком можливо, що хроніст не хотів описувати всі складні перипетії того конфлікту, та й тогочасна польська влада не була зацікавлена згадувати ці події. Тому Галл застосовує формулу, що *«розповідати про ці події надто довго»*⁴⁹¹, яку часто застосовували середньовічні хроністи, коли з тих-чи інакших причин не хотіли розповідати про якісь події.

Вінцент Кадлубек доволі скупко описує події самого перевороту, лише обмежившись коментарями, що *«цей безбожник втративши Батьківщину та батьків. втік до угорців»*⁴⁹². У пізніших джерелах, зокрема у Великопольській хроніці та у Яна Длугоша ми знаходимо вже набагато детальніші відомості. Так, великопольський хроніст пише, що Болеслава примусили тікати знатні люди⁴⁹³. Автор прямо не говорить, що проти князя було організовано змову чи відбувся

⁴⁸⁹ *sed hoc dicere licet, quod non debuit christianus in christianos peccatum quodlibet corporaliter vindicare* Galla kronika...,S. 422

⁴⁹⁰ Ibidem

⁴⁹¹ Ориг. *sed hoc dicere licet* Ibidem

⁴⁹² Ориг. *non minus patriae quam patribus invisus in Ungariam secedit* Mistrza Wincentego Kronika Polska.S. 297

⁴⁹³ Ориг. *Post hoc autem Boleslaus videns, quod sui terrigenae, tam proceres quam populares, se a sua familiaritate abstrahcbant, ad Wladislaum, quem regno Hungariae in regem praefecerat, secessit.* Kronika Boguslaw i Godislaw Paska.S. 489

якийсь збройний виступ, але згадка, що знатні люди відмовились говорити свідчить про явні дії, які були спрямовані проти правителя.

Длугош у своєму стилі набагато детальніше та живописніше описує перипетії цього внутрішньополітичного конфлікту. Також він вводить багато нових подробиць, які не були відсутні у інших джерелах. Зокрема, хроніст розповідає, що після страти Станіслава папа Григорій VII наклав на Польське королівство інтердикт – заборону виконання будь-яких церковних процедур та дій (зокрема таїнств хрещення, миропомазання, обряду похорону)⁴⁹⁴. Фактично, як пише автор, цим інтердиктом папа Григорій позбавив Болеслава *королівської гідності* і тим самим детронізував польського правителя⁴⁹⁵. І Польща завдяки цьому навіть опинилась в міжнародній ізоляції, тому Болеслав був вимушений зректись престолу і тікати до Угорщини*.

Ситуація була доволі нетиповою для Польщі, хоча для Центрально-Східної Європи того часу загалом звичною. Варто згадати хоча б часті зміни князів, що проходили в Києві та інших руських містах, в яких також брали участь і польські війська. Проте в Польщі це був другий поїбний випадок за історію існування її як об'єднаної держави⁴⁹⁶. Власне після довгого періоду миру та політичної стабільності для здійснення такого виступу були потрібні серйозні мотиви. Звичайно, що страта єпископа Станіслава була такою причиною. Але чи переворот був лише реакцією на крок князя чи це була давно запланована акція, яка лише потребувала серйозного обґрунтування.

Ряд істориків, зокрема Г. Ловмянський, відносить переворот 1079 року до тенденції боротьби єдиновладної та патримоніальної тенденцій у суспільно-

⁴⁹⁴ Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego.S. 166

⁴⁹⁵ Ibidem...,S. 166-167

* Хоча при цьому Длугош помилився в датуванні і розтягнув події 1079 року на три роки і тому згідно цього Болеслав втратив владу аж у 1081 році. див Ibidem.S. 170

⁴⁹⁶ Випадок державного перевороту та скинення князя можна постерігати у 1031, коли на короткий термін було відсторонено від престолу Мешка II

політичному житті.⁴⁹⁷ І проти Болеслава виступили саме прихильники патримоніальної групи, яка вбачала у діях короля лінію до встановлення одноосібної влади та порушення політичних традицій польського суспільства⁴⁹⁸. Однак разом Г. Ловмянський ігнорує присутність духовного аспекту—самого факту посягання на життя духовної особи, що саме по собі було шокуючим поступком для тогочасного суспільства.

Основою антикнязівського виступу були ті, кого Великопольська хроніка називає *знатні люди (proceres)*. Також велику роль відіграли воїни, особливо ті, як за повідомленням джерел самовільно пішли з військового походу Болеслава для придушення виступу підневільних в самій Польщі⁴⁹⁹. Фактично проти Болеслава виступила його найвірніша опора—знатні воїни, які супроводжували його у всіх військових кампаніях. Хоча варто, зазначити, що не всі рицарі виступили проти князя. Більш пізні джерела повідомляють, що деякі рицарі брали участь у страті єпископа⁵⁰⁰ та у подальшій боротьбі на боці князя⁵⁰¹. Можливо, що тут вперше було вжите так зване право опору – право рицаря не виконувати нечестиві рішення сеньйора та виступити проти нього у випадку порушення ним моральних норм,

---

⁴⁹⁷ Lowmianski H. *Krol Boleslaw II i biskup Krakowski Stanislaw...*, S. 166

⁴⁹⁸ *Ibidem*

⁴⁹⁹ *вони , керуючись почуттям помсти за нанесену їм кривду та незважаючи на заборону короля, та своїх рабів стратили згідно їх злочинів* Ориг. *nobiles qui cum rege in castris praedicto tempore fuerant demorati, zelo nimio vindicandae injuriae excitati, etiam rege prohibente ad propria sunt reversi, servosque de suis domiciliis ...supplicia addiderunt* *Kronika Boguslawa i Godislawa Paska*. S. 489

⁵⁰⁰ *Mistrza Wincentego Kronika Polska*. S. 297; *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. S. 166

⁵⁰¹ Однак у випадку з описом убивства єпископа Станіслава у Длугоша дане повідомлення дуже нагадує повідомлення про вбивство Архієпископа Кентерберійського Томаса Бекета. Аналогічно—безбожник-король, його прибічники рицарі, які убивають благочестивого клірика. див *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. S. 162

однак джерела доволі нечітко говорять про цей аспект, зокрема у такому руслі можна трактувати повідомлення⁵⁰² Кадлубека та Длугоша⁵⁰³.

Звичайно, що проти Болеслава II виступила церква, причому доволі імовірно, що конфлікт між владою та церквою завязався ще до страти єпископа Станіслава. Це видно, зокрема, за повідомленням Кадлубека, який згадує, що Станіслав виступив проти князя якраз під час повернення знатних воїнів. І після страти єпископа очевидно, що вся церковна структура виступить проти Болеслава II. Мало того, що це був удар по самій структурі церкви – це було фактично святотацтво, про що говорили навіть прибічники правителя⁵⁰⁴. І князя не могла врятувати навіть його щедра фундаційна політика попередніх років, хоча нам достеменно невідомо про реакцію інших ієрархів церкви, однак якщо врахувати, що вони, зокрема гнєзненський архієпископ Богуміл⁵⁰⁵, зберегли свої посади, то можна припустити, що єпископи підтримали антикнязівський рух.

Тобто ми уже встановили дві суспільні групи, які виступили проти князя Болеслава II – це церква та більша частина знатних воїнів. Щодо інших, то тут говорити набагато складніше. Цілком імовірно, що у перевороті брали участь так звані *nobiles* або як їх називає Великопольська хроніка *proceres*⁵⁰⁶, особливо якщо враховувати, що значна частина з них брала участь у військових походах Болеслава і хоча брала участь у розподілі військової здобичі, але все ж надовго була відірвана від своїх дімонок та володінь. Тому і серед них виникало незадоволення, тим

---

⁵⁰² Mistrza Wincentego Kronika Polska. S. 295-296; [Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego](#).S. 159

⁵⁰³ Про так зване «право опору» в польській науці існує тривала дискусія щодо можливості його існування в XI-XIIст, див. Lowmianski H. Poczatki Polski. T VI. S. 186-198

⁵⁰⁴ Мається на увазі вищезгадана цитата з Галла про помазаників див. Galla kronika.S. 422

⁵⁰⁵ Щодо Богуміла, то якраз єдина джерельна згадка говорить, що він очолював кафедру до 1092 року *1092 Bogumylus archiepiscopus obiit* Rocznik świętokrzyski dawny. S. 773

⁵⁰⁶ Kronika Bogusława i Godisława Paska.S. 489

більше, що можлива переважна частина військової здобичі, якщо судити за повідомленням Галла та листом папи Григорія⁵⁰⁷, потрапляла до рук князя.

Щодо участі простого люду у антикнязівському виступі, то встановити це доволі складно. Єдине джерельне повідомлення, яке про це твердить – це повідомлення Великопольської хроніки про участь *populares* у перевороті проти Болеслава II⁵⁰⁸. Інші джерела як правило мовчать про даний аспект, але разом з тим, однією з причин дестабілізації політичної ситуації був вищезгаданий виступ підневільних⁵⁰⁹. Скоріш за все у ньому брали участь іноземці, які служили в якості челяді у знатних осіб та як правило були військовополоненими. Однак чи брали простолюдини участь у скиненні князя сказати складно. Очевидно, що у змові проти Болеслава брав участь його брат Владислав Герман, оскільки саме він зайняв польський трон після здійснення перевороту

Події 1079 року залишились фактично внутрішньопольськими подіями, без серйозної міжнародного підґрунтя. Про це говорить, хоча б той факт, що іноземні джерела майже не повідомляють про даний конфлікт. Це пов'язано з тим, що католицька Європа була зайнята у цей час боротьбою за інвеституру і основні політичні гравці того часу – Імперія та Святий Престол були зайняті боротьбою між собою, і тому їм було не до подій у Польській державі, а повідомлення Длугоша⁵¹⁰ щодо папського інтердикту, який був накладений на Польське королівство, варто розглядати скоріше, як легендарні, ніж історичні. Руські правителі також не були причетні до цих подій, оскільки вони були надто зайняті внутрішніми міжусобицями, які тривали у цей час на Русі а також, князі були зацікавлені у стабільності в Польщі.

---

⁵⁰⁷ Так зокрема Григорій просить Болеслава повернути руським князям захоплені під час його походів до руських земель *Quapropter condolentes, ut pro amore Dei et sancti Petri quidquid sibi a vobis vel vestris ablatum est restitui faciat* List Grzegorza VII Papieża do Bolesława Smiałego.S.368

⁵⁰⁸ Kronika Bogusława i Godysława Paska.S.489

⁵⁰⁹ Lowmianski H. Krol Boleslaw II i biskup Krakowski Stanislaw.S.184

⁵¹⁰ Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego...,S 166

Отже як бачимо, 1079 рік став знаковим в історії Польщі. Відбувся перший серйозний конфлікт між світською та церковною владою, конфлікт між двома найвпливовішими людьми в Польщі – королем Болеславом II та краківським єпископом Станіславом. У цьому конфлікті переплелись різні мотиви–і політичні, і особистісні, і духовні. Болеслав зазнав поразки у цій внутрішньополітичній боротьбі і втратив завдяки цьому владу та корону. Однак політична система тогочасної Польщі залишилась в основному тією самою, що і до перевороту. На порядок денний виходило питання утвердження незалежності польської церкви.

3.4. Влада та церква за правління Владислава Германа та Болеслава III Кривоустого

Церква була однією з головних сил, які готували переворот 1079 р. причому доволі імовірно, що конфлікт між владою та церквою зав'язався ще до страти єпископа Станіслава. Це видно зокрема за повідомленням Кадлубека, який згадує, що Станіслав виступив проти князя якраз під час повернення знатних воїнів. І після страти єпископа очевидно, що вся церковна структура виступить проти Болеслава II. Мало того, що це був удар по самій структурі церкви–це було фактично святотацтво, про що говорили навіть прибічники правителя⁵¹¹. І князя не могло врятувати навіть його щедра фундаційна політика попередніх років, хоча нам достеменно невідомо про реакцію інших ієрархів церкви, однак якщо врахувати, що вони, зокрема гнєзненський архієпископ Богуміл⁵¹², зберегли свої посади, то можна припустити, що єпископи підтримали антикнязівський рух.

Престол обійняв молодший брат вигнаного князя Владислав Герман , який скоріш за все був одним з головних ініціаторів перевороту. Однак разом з тим він

⁵¹¹ Мається на увазі цитата з Галла про помазаників . *sed hoc dicere licet, quod non debuit christianus in christianos peccatum quodlibet corporaliter vindicare* Galla kronika...,S 422

⁵¹² Щодо Богуміла, то якраз єдина джерельна згадка говорить, що він очолював кафедру до 1092 року *1092 Bogumylus archiepiscopus obiit* Rocznik świętokrzyski dawny//Monumenta Poloniae Historica.T 2.S. 773

не отримав одноосібної влади. Справа в тому що, у скинутого Болеслава II був син Мешко, який за однією з правових традицій Середньовіччя міг претендувати на престол *. Власне згадки про Мешка Болеславовича містяться лише у Галла Аноніма: який позитивно описує княжича, акцентуючи увагу на його природних якостях та розумі⁵¹³.

Очевидно, що Мешко був одним з найвірогідніших претендентів на князівський трон. Щодо подальшого життя Мешка Болеславовича відомостей надзвичайно мало. Галл Анонім повідомляє лише про те, що Мешко прибув на батьківщину за запрошенням свого дядька князя Владислава Германа та на його прохання одружився «з руською* дівчиною»⁵¹⁴ Однак, для Владислава поступово виступало питання, як бути далі в цій ситуації. Справа в тому, що у нього на момент одруження Мешка уже було двоє синів—Збігнєв (народився у 1070р.) та Болеслав(народився у 1086 р.) і назривала проблема спадкоємця князівського престолу. Галл вказує, що Мешко Болеславович користувався надзвичайно

---

* Все Середньовіччя у тогочасній Європі(а особливо у слов'янських країнах) тривало суперництво двох традицій престолонаслідування—салічної (від батька до сина) та літвичної (від брата до брата). Мешко міг претендувати згідно салічної традиції.

⁵¹³ *Ipse nimirum puer coretaneos omnes et Ungaros et Polonos honestis moribus et pulcritudine superabat, omniumque mentes in se futuri spe dominii signis evidentibus provocabat* Galla kronika...,S. 423-424

* Ян Длугош вказує, що це могла бути княжна Євдоксія Ізяславівна, донька князя Ізяслава Ярославича та сестра князя Святополка Ізяславовича див. Jana Długosza Roczniki czyli kroniki..., S. 194 Однак існує припущення, що Длугош міг сплутати ім'я дружини Мешка Болеславовича з іменем дружини князя Мешка III Старого, яку також звали Євдоксія Ізяславівна і хроніст переплутав імена, які були вибиті на надгробку Мешка III. За іншою гіпотезою це була Катерина Всеволодівна, донька князя Всеволода Ярославовича див. Benyskiewicz K. W kręgu Bolesława Szczodrego i Władysława Hermana. Wrocław, 2010. S. 106.

⁵¹⁴ *unde placuit patruo suo Wladislavo) duci puerum in Poloniam sinistro alite revocare, eumque Ruthena puella) fatis invidentibus uxurare*

великою популярністю в Польщі⁵¹⁵. У 1089 році молодий князь раптово помирає. Галл пише, що його смерть мала насильницький характер⁵¹⁶. Це підтверджує і Вінцент Кадлубек, однак він згадує сам факт отруєння Мешка та пов'язує його скоріш з своєрідним злим фатумом, який передався йому за гріхи його батька Болеслава⁵¹⁷.

Владислав прийшов до влади в результаті збройного виступу, в якому далеко не останню роль відіграла церква. Звичайно, що одним з головних завдань для нього було упокорення тих самих *milites*, які й позбавили його брата престолу⁵¹⁸. Однак, як і у його батька та брата ще одним важливим завданням для нового правителя було налагодити відносини з церквою, яка була явно незадоволеною діями влади щодо себе. Необхідно було також повернути і соціальну опору, оскільки у виступі 1079 р. взяли участь майже всі соціальні верстви. Також і церкві була необхідна допомога держави. Існують джерельні повідомлення, відразу після страти єпископа Станіслава у якості покарання на польські землі було накладено інтердикт⁵¹⁹ папою Григорієм VII⁵²⁰. Зокрема, про це повідомляє Каталог

---

⁵¹⁵ *Uxoratus ergo adolescens imberbis et formosus sic morose, sic sapienter se habebat, sic antiquum morem antecessorum gerebat, quod affectu mirabili toti patriae complacebat* Galla kronika...,S. 422

⁵¹⁶ *Aiunt enim quosdam aemulos, timentes ne patris iniuriam) vindicaret, veneno puerum bonae indolis peremisse), quosdam vero qui cum eo biberunt vix mortis periculum evasisse* Ibidem

⁵¹⁷ *Non multo vero post inaudito correptus languore, Boleslaus sibi mortem conscivit, sed et unicus tilius eius Mesco in primo pubertatis flore veneno emarcuit. Sic tota Boleslai domus sancto poenas Stanislao exsolvit: quia sicut nullum bonum irremuneratum, sic nullum malum* Mistrza Wincentego Kronika Polska..., S.299

⁵¹⁸ Dobocz J. Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku. Poznan, 2002. S 156-157

⁵¹⁹ Як відомо інтердикт—це тимчасова заборона всіх церковних дій і треб (наприклад, миропомазання, сповіді, одружень, євхаристії), що накладається папою чи єпископом. Часто інтердикт накладався на населення цілої країни або міста, набагато рідше - на окремих осіб. Інтердикт на окрему особу називається *excommunicatia* і фактично означає відлучення від церкви.

⁵²⁰ Dobocz J. Monarchia i możni..., S 157

краківських архієпископів (у своїй свентокшицькій редакції)⁵²¹. Також відомості про це містяться у одній з редакцій Свенткшицького рочніка, яка датується XV ст., причому автор навіть переписав текст грамоти, яка накладала інтердикт на землі Краківського єпископства⁵²². Разом з тим ні Галл Анонім, ні Вінцент Кадлубек, ні Великопольська хроніка не повідомляють про накладення інтердикту на всю територію Польщі, чи на територію одного з єпископств. Існують докази як на підтримку, так і на заперечення цієї події. Наприклад, у 1080 р. Владислав Герман одружився з чеською княжною Юдитою, однак інтердикт забороняв би будь-які церковні дії на цих теренах (Хоча якщо інтердикт був введений лише для Краківського єпископства, то вінчання могло відбутись у Гнезно). А щодо підтвердження інтердикту стосовно Краківського єпископства можуть служити повідомлення Рочніка краківського капітула, щодо призначення краківського єпископа. Рочнік повідомляє, що після загибелі єпископа Станіслава наступного єпископа Ламберта було призначено аж у 1082 р. Ось ці повідомлення:

1079 Святий Станіслав був убитий

*1082 Ламберт був рукоположений в сан краківського єпископа*⁵²³.

Власне відбулось офіційне підтвердження призначення єпископа Ламберта на кафедру у Кракові з боку римської курії. Можливо, що зняття інтердикту було

⁵²¹ *Post cuius mortem in toto regno Polonie interdictum fu it et annis quatuor sedes Cracoviensis vacavit* Katalogi biskupów Krakówskich. Redakcja IV świętokrzyska// Monumenta Poloniae Historica s.n. Warszawa, 1974. S. 55

⁵²² Текст грамоти *Anno Domini ut supra interdictum ecclesiasticum servatum fuit per totam provinciam Gneznensem et per totum regnum Polonie. Postmodum cum magna difficultate apud summum pontificem in Romana curia nobiles terre et nuncii ipsorum relaxacionem interdicti impetraverunt condicione interiecta quadam, quod omnes collaciones regis in dyocesi Cracoviensi vacarent curie Romanę quas et nunc possidebat in Cracovia, in Wislicia, in Sandomeria, in Woynicz, in Sandecz in Byecz et alias. Ista vero duo clenodia, ut supra nominata fuerunt inhabilitata, et ob hanc causam extunc collaciones predictae spectant et spectare debent futuris temporibus ad episcopum Cracoviensem* Цит. за Dobocz J. Monarchia i moźni..., S. 157

⁵²³ *1079 Beatus Stanislaus martizatus est, 1082 Lambertus in episcopum Cracoviensem ordinatur* Rocznik Kapitulny Krakowski..., S. 796-797

пов'язано як з дипломатичними зусиллями Владислава⁵²⁴ так і з смертю вигнаного Болеслава II у 1081 р.⁵²⁵, тому що основний винуватець убивства помер. Владислав і сам виступав за зняття інтердикту, оскільки інтердикт накладав на нього свого роду клеймо проклятого правителя.

Загалом варто відзначити, що відносини між князем Владиславом та католицькою церквою відзначались сприятливими тенденціями. Знову повернулись тенденції Казимира Справедливого—владі була потрібна церква, а церкві—державна влада. Однак поступово для Польської церкви виступало на перший план ще одне важливе питання—відносини з сусідньою Німецькою церквою.

Католицька церква в Польській державі від самого початку християнізації польських земель мала м'яко кажучи напружені відносини з німецькими церковними установами. Ще у 968 році було створено Магдебурзьке архієпископство. Як правило в історичній науці цей акт трактується не лише з точки зору самого заснування кафедри, але і з погляду поширення німецького церковного впливу на слов'янські землі. Навіть у самому тексті грамоти про заснування мовиться, що Оттон I постановив обрати саме для слов'янських земель архієпископа Адальберта. До кінця X ст. фактично тривало відкрите польсько-німецьке церковне протистояння, яке завершилось лише у 1000 році рішеннями Гнезненського з'їзду⁵²⁶.

Після Гнезненського з'їзду особливого протистояння між двома країнами у церковній сфері не помічалось. Після язичницького повстання 1037-1039 рр. німецькі правителі не були зацікавлені у знищенні Польської держави та польської церкви, оскільки при відновленні церковної організації польські єпископства потрапляли до орбіти німецьких архієпископств, тому що Рим явно би не признав самостійними єпископства, які були створені рік чи два до того. Повстання ж

⁵²⁴ Halecki Oskar Sacrum Poloniae Millenium...,S. 95-96

⁵²⁵ Dobocz J. Monarchia i możni..., S.159

⁵²⁶ Galla chronika...,S. 401

повністю знищило усі церковні організації на польських теренах. Однак князь Казимир I зробив хитрий дипломатичний хід. У 1046 році на його прохання папа Бенедикт IX (якого важко назвати симпатиком Імперії) відновив краківське архієпископство, призначивши архієпископом Аарона з підпорядкуванням цьому єпископству усіх єпархій Польської держави⁵²⁷. Казимир I навмисне не відновлював кафедру в Гнезно, оскільки столиця була ближче до німецьких земель. На думку О. Халецького це було пов'язано з тим, що князь не хотів підпорядкування польської церкви Магдебурзькому архієпископству, а це неминуче виходило з розрахунку тогочасної церковно-політичної ситуації⁵²⁸.

За правління Казимира I (1034-1058рр.) та Болеслава II (1058-1079рр.) відносини продовжували залишатись прохолодними. У 50-х роках Казимир I зумів добитись відновлення у Сілезії Вроцлавського єпископства, що не могло сподобатись магдебурзьким ієрархам. Однак як Польща так і Імперія були зацікавлені у збереженні мирних та добросусідських відносин, тому це питання було вирішено мирно.

Болеслав II також добився вагомих успіхів для польської церкви. Саме за його правління постало питання відновлення єпископату у Гнезно, як головної єпархії Польської церкви. Болеслав II вибрав доволі вдалий час для реалізації цього наміру. У католицькій церкві набирала оберти клонійський рух реформаторів, який якраз і вийшов з монастирів бенедиктинського ордену. Князь уже заробив собі авторитет серед церковних кіл своєю щедрою підтримкою монастирів у Польщі і тому міг розраховувати на підтримку клонійців у питанні відновлення єпископської кафедри у Гнезно. І ось у 1075р. папа Григорій VII у своєму листі до Болеслава II дає санкцію на відновлення єпископської кафедри у Гнезно⁵²⁹.

⁵²⁷ Brewe Benedykta IX Papieża do Aarona Arcybiskupa Krakówieskiego// Monumenta Poloniae Historica.Lwów,1864. T I. S. 359

⁵²⁸ Halecki Oskar Sacrum Poloniae Millenium...,S. 76

⁵²⁹ Ориг. *quod est fidelium congregatio pertinere videntur, quae emendanda sunt, aut ipsi juxta sanctorum patrum diffiniant, aut nobis diffinienda referant* List Grzegorza VII Papieża do Bolesława Smiałego...,S. 368

Після перевороту 1079 року Польща назагал тримала нейтралітет у конфлікті за інвеституру, оскільки з одного боку прагнула скасувати інтердикт, з іншого – зберегти стабільні відносини з Імперією. Однак у 80-х роках конфлікт за інвеституру загострюється. У 1080 році Генріх IV зумів скликати собор, який позбавив Григорія VII повноважень та обрав папою пармського єпископа Гіберта (під ім'ям Клемент III). Однак більшість єпископів в Італії не підтримали цього рішення і фактично вибухнула війна. Генріх ввів свої війська до Риму, а Григорій, який переховувався в замку Святого Ангела, звернувся до норманського герцога Роберта Гвіскара. 24 травня 1084 року нормани увірвалися в місто та вчинили дику різанину. Римляни обурені цим перейшли на бік Генріха IV і Григорій VII був змушений тікати. Новим папою колегія кардиналів обрала абата монастиря Монте-Кассіно Дезидерія під ім'ям Віктор III. Джерела також повідомляють, про те, що Дезидерій зійшов на престол уже важко хворим⁵³⁰, але відзначають, що він не був сліпим пішаком в руках норманів⁵³¹. Однак, уже у 1087 році він помирає і папою було обрано єпископа Остії Одо де Лажері під ім'ям Урбана II, майбутнього знаменитого зачинателя хрестоносного руху.

Владислав опинився у дуже складній ситуації, оскільки у цьому протистоянні підтримував папу Григорія VII та його прибічників⁵³². Це могло мати доволі небезпечні наслідки для польської церкви, оскільки Генріх міг скористатися своїми успіхами у ватиканській міжусобиці та поступово підпорядкувати собі і польські єпископства. Одним з таких випадків стали події 1085-1086 року. Саме у цей час Генріх та Вратислав зуміли досягти домовленості щодо перемир'я, які були винесені на Майнцький собор. Імператор затвердив Вратислава на чеському троні та повелів Трірському архієпископу Егільберту провести коронацію в Празі⁵³³.

⁵³⁰Chronica monasterii Casinensis// Monumenta Germaniae Historica Scriptores.Hannover,1923. S. 455

⁵³¹ Chronica monasterii Casinensis...,S.455

⁵³² Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...,S 97

⁵³³ *In quo conventu idem cesar omnibus sui regni optimatibus , ducibus , marchionibus , satrapis et episcopis assencientibus et collaudantibus ducem a Boemorum Wratizlaum tam Boemie quam*

Окрім того, що Вратислав отримав королівську корону Чехії, Генріх IV надав йому і титул "короля Польщі", таким чином поставивши Владислава Германа у васальну залежність від Чехії.

Владислав був вимушений вжити контрзаходи. Одним з таких став шлюб з сестрою Генріха Юдитою.^{*} Точна дата невідома, але імовірно це сталося між 1087 та 1089 рр. Важливим було також те, що раніше Юдита(Софія) була дружиною угорського короля Соломона і навіть по його смерті зберегла титул "королеви". Це, а також те, що Владислав ставав прямим родичем Генріха мало переважити титул "короля Польщі", яким володів Вратислав. Фактично польський правитель ставав членом імператорської сім'ї. Звичайно, це не давало йому можливість брати участь у внутрішньоімперських справах, але у майбутньому цю змогу могли б отримати його спадкоємці та й сам Владислав міг на певний час отримати своєрідний імунітет від втручання у польські справи як німецьких графів, так і церковників.

Також важливим у цьому руслі було і вищезгадане перенесення останків єпископа Станіслава до Кракова⁵³⁴. Таким чином, князь хотів зміцнити статус Краківського єпископства, оскільки сам факт такого переносу означав, що єпископ Станіслав буде канонізований. Як відомо, знаходження мощів святого у Середньовіччі підкріплювало статус даного церковного центру, а це для Польської церкви у цей час було надзвичайно важливо⁵³⁵.

Polonie b prefecit et inponens capiti eius manu sua regalem circulum iussit archiepiscopum Treverensem c, nomine Egilbertum, ut eum in sede sua metropoli d Praga in regem e ungat et dia dema f capiti eius inponat Cosmae Pragensis Chronica Boeorum...,S 135

^{*} Відразу після весілля Юдита змінила ім'я на Софія, щоб відрізнитись від попередньої дружини Владислава Германа

⁵³⁴ 1088. *Sacrum corpus beati Stanuslai Lambertus episcopus et canonici Cracovienses transtulcrunt ad ecclesiam maiorem cum debita reverencia de Rupella et de ecclesia protune sancti Michaelus Rocznik Kapitulny Krakowski...-S 798*

⁵³⁵ Магдич О. Державна влада та католицька церква за правління Владислава I Германа (1079–1102). // *Етнічна історія народів Європи*. 2016. Вип. 49. С. 4-13

Одночасно Владислав прагнув також заручитись і підтримкою самих німецьких церковників⁵³⁶. Ще з часів княгині Рихези, дружини Мешка II Ламберта та матері Казимира I Відновителя були поширені фундації не лише польським, але і німецьким монастирям, тим більше пожалування бенедиктинцям⁵³⁷. Тому в цьому контексті можна розглядати і вищезгадуване пожалування Владислава Бамберзькому собору, яке було зроблене десь між 1087 та 1092 рр⁵³⁸. У документі мовиться про те, що кошти розміром у два злоті можуть використовуватись лише на потреби єпархії⁵³⁹, а відповідальними за це є бамберзький єпископ Руперт та інші місцеві каноніки⁵⁴⁰. На нашу думку таким чином Владислав прагнув привернути на свій бік німецьких каноніків, тим більше що Бамберзький собор був одним з 7 імперських соборів.

90-ті роки XI ст. були позначені спробами Владислава вирішити "поморське питання"—тобто остаточно приєднати та християнізувати Помор'я. Ці війни не були надто вдалимими. У 1090 році польські війська розбили помор'ян, але не змогли утримати контроль над країною⁵⁴¹. У 1091 р. поляки знову увійшли в Помор'я,

⁵³⁶ Детальніше Магдич О. Польсько-німецькі церковні відносини у другій половині XI ст. // *Праці Центру пам'яткознавства*. Київ, 2017. Вип. 31. С. 191-197

⁵³⁷ див. Derwich M. Najstarsze klasztory na ziemiach polskich (do konca XII wieku) // *Kosciol w monarchiach Przemyślidów i Piastów*. Poznan, 2009. S. 220-221, Labuda G. Szkice historyczne jedenastego wieku I. Najstarsze klasztory w Polsce // *Archeologia Historica Polona*. 1995. Tom 2. S. 28-29

⁵³⁸ Dobocz J. *Monarchia i możni...*, S 159

⁵³⁹ *ea uidelicet ratione, ut nulla cogente necessitate eedem cruces ab eadem ecclesia nec ab episcopo nec ab aliquo umquam auferantur, sed ad honorem eiusdem ecclesie et in testimonium mee oblationis reseruentur* Dokument Władysława Hermana dla kościoła w Bambergu URL: http://chomikuj.pl/julpiech/Dokumenty/PALEOGRAFIA/Dokument+W*c5*82adys*c5*82aw+a+Hermana+dla+ko*c5*9bcio*c5*82a+w+Bambergu,1192459428.doc

⁵⁴⁰ *interpellante G[umpone] nuncio fratrum et domini Rotperti eiusdem loci VII episcopi, reddiderim per manvs Eberhardi et Henrici episcoporum, eiusdem Babenbergensis ecclesie fratrum* Dokument Władysława Hermana dla kościoła w Bambergu

⁵⁴¹ *Galla kronika...*, S 429-430

однак битва на річці Нотець не принесла перемоги жодній стороні⁵⁴². Так само безуспішною була облога фортеці Накло, де брали участь і чеські воїни⁵⁴³. Для помор'ян ці успіхи стали своєрідним усвідомленням переваги над поляками.⁵⁴⁴ Ці невдачі послаблювали авторитет самого князя як всередині країни так і на міжнародній арені. Однак цими походами, хоч і не вдалими до певного часу тримались більш-менш гармонійні відносини з Імперією та особливо з німецькими церковними установами, для яких християнізація Помор'я також залишалась однією з головних цілей.

Загалом можемо дійти до висновку, що в період правління Владислава I Германа князівська влада намагається проводити політику гармонізації відносин з церквою, які дещо погіршились після перевороту 1079 р. Князь активно добивався взаєморозуміння з церквою для зміцнення свого становища, а церква була зацікавлена у співпраці задля подолання папського індекту, який було накладено на Краківське єпископство у 1079 р.

Останній період правління князя Владислава позначений небувалим піднесенням палатина Сецеха. Сецех став однією з ключових фігур ще на самому початку правління Владислава. На початку правління Владислава він мав титул палатина (або у німецькому варіанті—пфальцграфа)⁵⁴⁵ та займав посаду комеса. У системі державного управління посада палацового комеса* (*comes palatinus*)

⁵⁴² Як пише Галл це було пов'язано з тим, що поляки не очікували завершення посту вирушили в похід *Quod flagellum Deus, ut credimus, omnipotens in transgressoribus observantiae quadragesimalis ad correctionem exercuit, sicut quibusdam postea de ipso liberatis periculo revelavit.* Galla kronika...,S 429-430

⁵⁴³ *Itemque de Bohemia tribus aciebus In auxilium evocatis, Pomoraniam invadit Wladislavus circa sancti solempnia Michaelis.* Ibidem

⁵⁴⁴ *Sicque Pomorani contra Poloniam paulatim in superbia sunt erecti, per puerum Martis, quem chalamo pingimus, extirpandi.* Ibidem

⁵⁴⁵ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. *Dzieje Polski średniowiecznej.* T. I.S. 128.

* У випадку Польщі важко відрізнити титул палатина та посаду комеса. Часто особа, яка посідала посаду комеса автоматично отримувала титул палатина, або титул палатина і означав посаду комеса.

фактично була другою за значимістю у середньовічних слов'янських державах⁵⁴⁶. У польських джерелах Сецех вперше згадується у Галла Аноніма під 1090р. у зв'язку з першим походом князя Владислава на поморян, які підняли повстання протестуючи проти політики Сецеха⁵⁴⁷.

В самій Польщі політика палатина була також не найвдалішою, оскільки Сецех почав переслідувати свої політичних супротивників. Ненависть до комеса була настільки великою, що вроцлавяни були готові убити навіть легата, який виступав на боці Сецеха⁵⁴⁸. Поступово комес повністю узурпував владу у Польській державі*. Дійшло навіть до того, що Сецех почав карбувати власну монету⁵⁴⁹, причому у дуже великих масштабах⁵⁵⁰.

Збігнєв та Болеслав і розпочали боротьбу проти всесильного воєводи. Спочатку навколо Збігнєва почали гуртуватись ті, про яких Галл пише, що вони

---

⁵⁴⁶Комес фактично очолював усю світську адміністрацію в країні і був найближчою довіреною особою князя. У випадку відсутності князя комес відповідно управляв державою, на нього залишали справи, коли князя не було в столиці. Поступово до титулу комеса додався титул воєводи(*palatinus*), тому в джерелах можна зустріти дві назви цієї посади. Сама назва «палацовий» говорить про те, що ця посада оформилась з посади управителя палацу. З розвитком держави на управителя покладалися й інші обов'язки. Посада комеса завжди відносилась до тих, які завжди є разом з вибраними монархами—тими які відповідають ідеалу Галла див. Флоря Б. Польская общественная мысль раннего средневековья //Общественная мысль славянских народов в эпоху раннего средневековья .Москва, 2009.С 238

⁵⁴⁷ *Nam quos Sethells eis prrefccerat, qui tunc militire princeps erat, partim pro eorum noxa peremerunt, nobiliores vero, discretius et honestius se habentes, vix amicorum assensu fugerunt* Galla kronika...,S 429

⁵⁴⁸ *Populus autem legatum lapidare volebat, quia Sethei partes falsis ambagibus defendebat* Galla kronika...,S 432

* Існує навіть версія, яка втім мало підтверджена, що княгиня Юдита-Софія,дружина князя Владислава Германа була коханкою платина Сецеха

⁵⁴⁹ Garbaczewski W. Polska: Epoka denarowa w mennictwie polskim (pol) URL: <http://www.nbportal.pl/pl/np/numizmatyka/historia-monet/sredniowiecze/polska-epoka-denarowa-w-mennictwie-polskim>

⁵⁵⁰ Кędziński, Polskie denary krzyżowe w skarbie ze Słuszkowa//*Wiadomości Numizmatyczne*.1998.XLII. z 1–2.S. 30

«втекли раніше, бродили в різних місцях і, за порадою князя Бржетіслава, зібрались в Чехії»⁵⁵¹ тобто говорячи сучасною мовою княжич об'єднав навколо себе політичних емігрантів. Сецех намагався укласти союз з княгинею Юдитою-Софією та княжичем Болеславом. Комес призначив Болеславу власних вихователів та намагався всіляко сприяти малолітньому княжичу. На боці Збігнева відкрито виступили жителі Вроцлава, які загрожували відкрито підняти збройний виступ проти Сецеха і лише в результаті переговорів вдалось запобігти прямому заколоту⁵⁵².

Згодом прибічники Збігнева були розгромлені Сецехом біля фортеці Крушвіца і Збігнев був вимушений втікати до Чехії. З метою припинення внутрішньополітичного конфлікту Владислав фактично проводить розподіл держави. Зокрема це було зроблено в тому числі і на пропозицію Сецеха, який наполіг та тому, щоб у розділі взяв участь княжич Болеслав⁵⁵³. Фактично комес прагнув добитись того, що і при майбутньому князі він збереже свої повноваження. Однак, палатину не вдалось забезпечити реалізацію цих планів, оскільки Болеслав також не надто прихильно ставився до Сецеха та прагнув позбавитись від нього при першій можливості.

Велику частину прихильників Болеслава складали *optimates* (або великі «можні»). *Optimates* – це еліта суспільства та верхівка знаті. До неї як правило входили вищі державні чиновники, верхівка духовенства та члени князівського роду. Вони не мали права на державну владу, але *optimates* мали захист від сваволі правителя. Знатні люди не могли виступати проти свого правителя, але й він не міг їх безвинно карати.

Сецех правильно прагнув поставити до Болеслава свої вихователів, або як тоді називали «пестунів». Імовірно що в період малолітства князя «пестун» був

⁵⁵¹ *Sed qui prius fugiti, per diversa vagabantur, Brelhizlavi iducis consilio in Bohemia congregantur* Galla kronika...,S 429

⁵⁵² Ibidem

⁵⁵³ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. *Dzieje Polski średniowiecznej...*,S. 131

опікуном князя та фактично найвищими сановником в державі⁵⁵⁴. Сецех сподівався отримати на княжатами контроль, однак прорахувався.

Церква у цьому протистоянні була на боці синів Владислава і скоріш симпатизувала Болеславу, незважаючи не та, що Сецех активно прагнув залучити духовенство на свій бік. Зокрема найімовірніше, що саме палатин був фундатором початку будівництва в Кракові церкви святого Андрія⁵⁵⁵, але клір все ж був на боці Болеслава, особливо проти Сецеха була мати княгиня Юдита-Софія⁵⁵⁶. Розв'язка наступила у 1099 р. Болеслав та Збігнєв об'єднали зусилля і розбили війська Сецеха.

Владислав Герман помирає 4 червня 1102 року і в Польщі фактично встановлюється дуумвірат Збігнєва та Болеслава. Згідно поділу, затвердженому ще Владиславом. Збігнєв отримав північну частину Польщі з містами Плоцьк, Ленчиця, Познань і що найголовніше він отримав столицю Гнєзно. Болеслав же отримав південь з містами Краків, Сандомир, Вроцлав, Ополе. Спочатку головним у дуумвіраті вважався Збігнєв, оскільки він був старшим сином, однак в країні ставлення до нього було неоднозначним. Так, Галл Анонім надзвичайно презирливо описує Збігнєва, називаючи його «сином наложниці»⁵⁵⁷ та всіляко акцентуючи увагу на його негативні риси*. Сказати наскільки об'єктивно писав Галл Анонім доволі складно, оскільки він був придворним хроністом при дворі Болеслава III і писав свій твір якраз невдовзі після остаточної перемоги Болеслава над Збігнєвом і тому міг бути заручником політичної ситуації, яка склалась на той момент⁵⁵⁸.

Не до кінця зрозумілий механізм функціонування даного дуумвірату. Можна допустити Збігнєв виконував свого роду роль принцепса (*primus inter pares*) при

⁵⁵⁴Щавелева Н.И. О княжеских воспитателях в древней Польше // Древнейшие государства на территории СРСР. 1985. Москва, 1986. С. 124

⁵⁵⁵ Buko A. Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej. Warszawa, 2005. S. 138-139

⁵⁵⁶ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium..., S. 97

⁵⁵⁷ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium..., S. 429-430

* Наприклад всіляко акцентується увагу на хитрості та нещирості Збігнєва

⁵⁵⁸ Флоря Б. Польская общественная мысль раннего средневековья..., С. 238

рівноправності обох братів, однак така єдність тривала недовго. Фактично поморські походи Болеслава були спрямовані проти Збігнева. Збігнев розпочав переговори з Чехією для укладення союзу, для того щоб таким чином здійснити дипломатичний тиск на свого брата. За отримання допомоги від Чехії навіть довелось визнати васальну залежність від чеського короля. Болеслав же вважав навпаки—став активно добиватись дружніх відносин з руськими князівствами та Угорщиною. Одним зі свідчень цього став шлюб зі княжною Збиславою Святополківною, дочкою київського князя Святополка Ізяславовича⁵⁵⁹. Надзвичайно важливим кроком стало налагодження контактів з новим римським папою Пасхалієм II, що давало можливість дещо заблокувати дипломатичні контакти Збігнева та Імперії. Це підтвердив і візит папського легата Гвалона до Польщі, а також грамота Пасхалія, що дозволило заручитись підтримкою церкви у боротьбі за владу⁵⁶⁰.

Сутички між братами розпочались одразу. Збігнев відмовився бути присутнім на весіллі Болеслава і Збислави⁵⁶¹ оскільки вбачав небезпеку у такому союзі. Після серії сутичок у 1105 році Болеслав уклав угоду зі своїм братом, зокрема у договорі йшлося про спільну та компромісну зовнішню політику. Однак уже через рік Збігнев відмовився іти у спільний похід. Раптово військо Болеслава було атаковано загонами чеського князя Борживоя. Одночасно чеські війська перейшли кордон у Сілезії. Проте Болеславу вдалось вмовити Борживоя зупинити наступ чеських військ та домовитись про перемир'я. Також на допомогу прийшли руські та угорські воїни. У 1107-1108 році Болеславу вдається остаточно розбити війська брата і Збігнев був вимушений втекти до Чехії. Болеслав III стає одноосібним

⁵⁵⁹ *В се же лѣто (1102) преставися Ярославъ . Яропольчичъ В . мѣца августа . въ . аї . днѣ в се же лѣтѣ . ведена бысѣдци . Стѣполча Сбыслава в Лахы . за Болеслава . мѣца . ноабра . въ . ѓї . днѣ* Летопись Русская по Ипатьевскому списку..., С. 175

⁵⁶⁰ Dobocz J. Monarchia i możni..., S. 159

⁵⁶¹ *Interea Zbigonevus frater eius, qui vocatus ad nuptias fratris, venire refutavit, cum Pomoranis et Bohemis amicitias federavit, et dum nuptiae fierent, ut ferunt, intrare Poloniam Bohemos animavit.* Galla kronika..., S. 444

правителем Польщі .Збігнева виманили до Польщі та заарештували. Він помер у 1112 р. у в'язниці.

Духовенство активно виступало на боці Болеслава. Справа в тому, що під час візиту папського легата Гвалона було затверджено нового краківського єпископа Балдуїна⁵⁶², а також було підтверджено повноваження гнєзненського архієпископа Мартіна⁵⁶³, який у конфлікті між братами часто виступав миротворцем. За його посередництва у 1102 році і було укладено перше перемир'я між Болеславом та Збігневом⁵⁶⁴.

Загалом архієпископ Мартин залишався нейтральним у конфлікті двох братів. Багато в чому це пов'язано як з віком каноніка, так і з тим, що Мартин не прагнув надто втручатись у внутрішньополітичний конфлікт, в тому числі і через необхідність зміцнення самої польської церкви. Однак це жодним чином не відобразилось на становищі Мартіна. Важливе значення мало також те, що фактично Мартин був тим, на кого лягла відповідальність за дотриманням заповіту, оскільки саме після того як Мартин провів поховальний обряд⁵⁶⁵. Балдуїн був прихильником Болеслава. Проте після припинення внутрішньополітичної боротьби перед Польською церквою постало нове завдання—християнізація поморських земель.

Зацікавлення мали і німецькі графи, оскільки це були нові землі для освоєння вкрай необхідні у тогочасній Європі*. Також навіть виключно ментальність тогочасної людини не могла витерпіти наявність великої кількості неоохрещених

---

⁵⁶² 1103. *Balduinus Rome concrecratus est in episcopum Cracouiensem* Rocznik Kapitulny Krakowski...,S 796

⁵⁶³ Abraham W. *Organizacja Kościoła...*,S. 87-88

⁵⁶⁴ Власне Мартин (*senex fidelis* як його називає Галл) був посередником у конфлікті між Сецехом та братами Болеславовичами. див *Galla kronika...*S. 439

⁵⁶⁵ *Wladislao ergo duce in ecclesiam Plocensi honorifice satis ae magnificetumulato , thezaurorumque patris inter filios regnoque Poloniae vivente patre facta divisione designato, sortem uferrque suae divisionis habuit* Galla kronika...,S. 443

* Якраз у цей період у середньовічній Європі розпочинається бурливе економічне піднесення, яке супроводжувалось в тому числі і колонізацією неосвоєних земель

людей, а тим більше язичників. Тому німецькі церковні ієрархи активно прагнули повернути в християнство поморські племена. Хоча тут був звичайно і певний політичний аспект, оскільки вони прагнули, щоб ці території не потрапили під вплив польської церкви.

Власне після того як налагодилось внутрішньополітичне життя в Польщі, Болеслав III зміг зосередитись на завоюванні Помор'я. Спочатку було проведено невеликий розвідувальний похід. Далі Болеслав розпочинає зміцнювати північний кордон, оскільки поморяни продовжували здійснювати набіги на польські землі.⁵⁶⁶ Наступним кроком стало завоювання поморських земель біля Гданська, яке було здійснене протягом 1115-1119 рр. у результаті було приєднано частину привіслянських територій, які увійшли у Накельську каштелянію⁵⁶⁷. Північні кордони Польщі проходили на початку XII ст. на лінії по річках Гвда (Gwda) і Унеста (Uniesta). Місцевих князів було відсторонено від влади, але разом з тим їх було призначено городовими комесами. Про підписання своєрідної угоди свідчать і останні рядки твору Галла.⁵⁶⁸

Завоювання Помор'я було перервано заколотом комеса Скабіміра і продовжилось у 1119-1121рр. Польські війська розгромили загопи поморських вождів Святополка та .Вратислава, а їхні території були розорені. Подальшим завданням Болеслава було захоплення добре укріпленого Щеціна, що і було⁵⁶⁹.

Наступним кроком стало захоплення західного берегу Одери, де Болеслав III планував зайняти місто Мюриц⁵⁷⁰. Ці області були поза сферою поморських земель

⁵⁶⁶ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. Dzieje Polski średniowiecznej. T. I.S. 143-144

⁵⁶⁷ Maleczyński K. Bolesław III Krzywousty...,S. 158

⁵⁶⁸*Pomorani vero talem Boleslavi mentem et intentionem egnoscebant, quod nullatenus evadere manus ipsius nisi castro redditio praevalabant, et ex hoc maxime diflidebant, quia de Suatopole suo domino nullum auxiliuin expectabant. Unde pro tempore eonsilium partibus utrisque satis idoneum inierunt, eastellum videlicet fide recepta tradiderunt, ipsique eum suis omnibus, incolumes, quo sibi libuit, abierunt.* Galla kronika...,S 484

⁵⁶⁹ Maleczyński K. Bolesław III Krzywousty...,S. 154

⁵⁷⁰ Ibidem.S. 155

та напряму входили до орбіти інтересів Імперії.⁵⁷¹ Паралельно з планами польського князя ці землі прагнув захопити саксонський герцог Лотарь. За даними джерел, саксонські рицарі вийшли до Ельби(терени сучасного Росток). Можливо що це було обумовлено таємними домовленостями щодо розподілу цих територій між поляками та саксонцями. У 1122р. Болеслав III зайняв Західне Помор'я. Поморський князь зобов'язався визнати польську владу над Західним Помор'ям , сплачуючи щорічну данину в 500 гривень чистого срібла .

Однак діяльність щодо організації церковного життя на поморських землях призвела до нового конфлікту з німецькими архієпископствами, під час якого уже постало питання про самостійність Польської церкви. На межі 20-30-х років XII ст. перед князем постало нове завдання – зберегти церковну структуру Польщі та остаточно закріпити самостійний статус Польської церкви, що і було зроблено в результаті ухвалення Гнезненської булли.

Як показує аналіз джерельного матеріалу, церковна політика Владислав I Германа та Болеслава III Кривоустого базувалась на потребі стабілізації політичного життя після конфлікту між владою та церквою 1078-1079 років та християнізації новоприєднаних поморських територій. Тому князівська влада намагалась не надто влізати у церковні справи, як правило фінансово підтримуючи церква. Церква ж активно допомагала у зовнішньополітичних діях Польщі, зокрема у приєднанні Помор'я.

Отже, як бачимо в основі взаємних відносин князівської влади та католицької церкви лежав принцип некофліктності та поваги. Влада та церква бачили один в одному рівні за статусом та значенням інституції, без співпраці між якими не вдасться забезпечити внутрішню стабільність та управляти країною за християнськими канонами. Обидві ці структури потребували один одного. Без підтримки правителів церква не могла розвинути у цій новонаверненій країні, а князі без підтримки кліру загрозували отримати бунти та масові повстання.

---

⁵⁷¹ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...,S 100

Звичайно траплялися і конфліктні ситуації, наймасштабнішим з яких виявився конфлікт 1078-1079рр, коли князь Болеслав II вирішив стратити краківського єпископа Станслава. Це було зроблено як з особистих причин (Станіслав виступив проти князя під час «бунту можних» так і з політичного протистояння (князь та єпископ належали до різних груп, які сповідували відмінні політичні погляди). Результатом цього став державний переворот, в результаті якого Болеслав II втратив владу. При його наступниках, Владиславі I та Болеславу III, надзвичайно важливу роль у відносинах між владою та церквою відіграє питання християнізації поморських теренів та необхідність взаємної підтримки на зовнішній арені, зокрема у здобутті Польською церквою самостійного статусу.

Розділ IV Суспільно-політична та правова діяльність церкви у Польщі у XI –першій третині XII ст.

4.1. Фундаційна та меценатська діяльність польських правителів

Поняття меценатської або фундаційної діяльності було дуже важливим для політичної культури епохи середньовіччя, яка виступає одним із найважливіших елементів суспільного життя елемента держави⁵⁷². Ще на початку Середньовіччя стикаються дві різні інституції: держава та церква, які на цьому етапі є уособленням двох різних культурних парадигм: варварської та античної⁵⁷³. Держава, яку ми можемо назвати *Barbaricum*, представлена насамперед у формі варварських королівств, які приходять на зміну Пізній Римській імперії⁵⁷⁴. Церква ж у даному випадку стає уособленнями античної культурної парадигми, виступає місцем збереження латинської мови та книжності⁵⁷⁵. Поступово розпочинається процес зближення між цими інституціями. Пов'язано це передусім з розвитком ідеї сакралізації влади, яка є однією з невід'ємних складових християнського світогляду та церковного віровчення⁵⁷⁶. Держава потребувала сакральної легітимізації з боку церкви, оскільки та, фактично, володіла монополією на визначення сакральності.

⁵⁷² Almond G.A., Bigham Powel G. *Comparative Politics. A Development Approach*. Boston, 1966. P. 23; *Political Culture and Political Development*. Princeton, N.J, 1965-S. 513

⁵⁷³ Wetzesko L. *Historyczne konteksty monarszych fundacji artystycznych w Wielkopolsce do poczatku XIII wieku*. S. 19

⁵⁷⁴ Modzelewski K. *Barbarzyńska Europa*. Warszawa, 2004.S. 19

⁵⁷⁵ *Ibidem*

⁵⁷⁶ Основою для християнського трактування влади є слова з Послання апостола Павла до Римлян: *Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові; а ті, хто противиться, самі візьмуть осуд на себе.* (До Римлян 13:1,2). *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit non est enim potestas nisi a Deo quae autem sunt a Deo ordinatae sunt itaque qui resistit potestati Dei ordinationi resistit qui autem resistunt ipsi sibi damnationem adquirunt* (Ad Romanos 13:1,2)

Одним із перших кроків для такого зближення стає формування ритуалу передачі влади (коронації). На відміну від візантійської традиції, де сакральність була необхідною ознакою визнання легітимності влади, часто здобутої далеко не в законний спосіб⁵⁷⁷, то для варваських королівств Західної Європи така сакралізація влади була одним зі способів формування нової парадигми влади. До того ж саме в цей період відбувається криза традиційного для варварського світу бачення політичного устрою, де правитель виступає радше авторитетом моральним, ніж сакральним. Власне, в цій схемі ще відображаються традиції племінного політичного устрою. Своєрідний моральний авторитет правителя закріплено в перших збірках законів, таких як «Салічна правда»⁵⁷⁸.

Однак поступово образ правителя, як морального авторитету змінюється християнським уявленням про володаря, як реалізатора Божої волі⁵⁷⁹. Це проявляється в ритуалі коронації або помазання. Першим зафіксованим випадком коронації стає прихід до влади вестготського короля Вамби в 672 році⁵⁸⁰. У подальшому цей ритуал фіксується у лангобардів та франків⁵⁸¹.

Таким чином, влада правителя набуває сакрального характеру. Однак це мала підтвердити церква. Тому для правителів стає вкрай необхідним залучити церковні інституції на свій бік. В хід йшли різні інструменти, в тому числі й пряма матеріальна допомога для монастирів та церков, що в подальшому переросло у явище фундацій.

⁵⁷⁷ Orłowski H.T. Początki sakry królewskiej w Europie. Na marginesie dwóch publikacji// *Studia Źródłoznawcze*.1993.№34.-S. 69-89

⁵⁷⁸ Michałowski R. Podstawy religijne monarchii we wczesnym średniowieczu zachodnioeuropejskim. Próba typologii// *Kwartalnik Historyczny*.1998.№105, z. 4.S. 5

⁵⁷⁹ Wetzesko L. Historyczne konteksty monarszych fundacji artystycznych w Wielkopolsce do początku XIII wiek. S. 21

⁵⁸⁰ Iulianus episcopus Toletanus, Historia Wambae regis Gothorum Toletani expeditione// *MGH Scriptorum Rerum Merovingicarum*.Hannover 1910.t. 5.S. 501

⁵⁸¹ Блок М. Короли-чудотворцы: очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространённых преимущественно во Франции и в Англии.Москва,1998. С. 142

Одним із перших фундаційних пожалувань стала пожертвування бенеVENTського князя Арехіса II для церкви святої Софії⁵⁸². Князь Арехіс II активно збирав у Беневето моцці святих та надав щедрі пожертвування монастирям Південної Італії, особливо монастирю в Монте-Кассіно. На думку Романа Міхаловського, це пожалування, фактично, формує явище фундацій⁵⁸³.

Далі воно починає функціонувати і в інших варварських королівствах. Так у документах зафіксована фундація франкського короля Піпіна Короткого бенедиктинському монастирю в місті Прюм у 762 році⁵⁸⁴. Цю традицію продовжує його син, Карл Великий, що одразу породжує позитивні оцінки з боку теологів-інтелектуалів⁵⁸⁵.

Отже у такий спосіб формується новий образ правителя, в якому християнський король повинен навертати язичників до істинної віри⁵⁸⁶, розширювати простір християнства та підтримувати церкву. Король починає виступати як своєрідний наступник Христа, який мусить піклуватись про свою паству⁵⁸⁷. Одним із ключових елементів цієї пастви був клір.

Це забезпечувало підтримку такого образу правителя з боку церкви, оскільки після смерті Карла Великого та укладання Верденського договору у 843 р. позитивний імідж королівської влади суттєво знизився. Розпочались постійні воїни за спадщину Карла Великого і, особливо, за право отримання імператорської корони.

⁵⁸² Michałowski *Princeps fundator* : studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku. Warszawa, 1993. S. 29

⁵⁸³ В грамоті зафіксована формула «pro salvatione gentis nostre et patrie». В подальших фундаційних грамотах виникають дві формули : pro stabilitate regni (tariae, gentis, populi) та формула , яка закликає до молитви за душу правителя чи успіх королівства (своєрідний аналог формули "упокій душі") Michałowski *Princeps fundator* ...,S.29

⁵⁸⁴ Die Urkunden Pippins, Karlmanns und Karls des Grosse// MGH *Diplomata Karolorum*.- Berlin 1906.t. 1, nr 16.S. 22-25.

⁵⁸⁵ Alcuini sive Albini *Epistolae*// MGH, *Epistolarum*.Berolni,1895.t. 4, nr 41.S. 84;

⁵⁸⁶ Wetzesko L. *Historyczne konteksty*...,S.23-24

⁵⁸⁷ *Annales Petaviani*// MGH *Scriptores*.Hannover, 1826.t. 1.S. 9.

Для польських теренів явище фундації стало доволі звичним. Очевидно, ця традиція прийшла з німецьких земель, оскільки політична культура цих теренів формувалася на основі ще каролінгських церемоніалів. Зокрема, фундаційні грамоти для німецьких монастирів виступали зразками для аналогічних польських документів⁵⁸⁸.

Початки фундацій на польських теренах фіксуються невдовзі після прийняття християнства. Першим актом передачі церкві майна можна вважати вважати документ Dagome, однак там, скоріше, мова йшла про формальне покровительство Святого престолу, ніж про реальний акт передачі держави у володіння⁵⁸⁹. Наступним фундаційним актом можна вважати епізод Гнезненського з'їзду, коли Болеслав I Хоробрий та імператор Оттон III подарували Гнезненській кафедрі мощі святого Войцеха-Адальберта⁵⁹⁰. Загалом можна виділити три типи фундацій на польських землях: 1) фундації грошима та землями (фінансування будівництва,

---

⁵⁸⁸ Йдеться мова про фундаційні грамоти Магдебурзького архієпископства, монастиря у Вальсорті. Деякі історики вважають таким зразком фундаційну грамоту для монастиря у Майсені Jasiński W., Bulla Jana XIII dla biskupstwa w Miśni z 2 stycznia 968 roku – falsyfikat czy autentyk? Przyczynek do studiów nad początkami Kościołów miśnieńskiego i poznańskiego//*Roczniki Historyczne*.2013.№79.S. 7-38 Однак серед польських істориків існує дискусія щодо достовірності даного документу так Даріуш анджей Сікорський вважає його фальсифікатом XII ст. Sikorski D. A., O rzekomej fundacji biskupstwa w Miśni 2 stycznia 968 roku//*Roczniki Historyczne*.2014.№80.S.31-56

⁵⁸⁹ Дослідники ще не розглядали акту Dagome iudex з саме як фундації, тому як правило не включають цей документ в перелік фундацій. Так Р. Міхаловський розпочинає історію фундацій на землях Держави Пятців з Листа княгині Матильди, а Й. Добош --з фундацій роду Авданців при Болеславі II Щедрому Michałowski Princeps fundator: studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku...,S. 53, Dobocz J. Monarchia i możni...,S. 250-251

⁵⁹⁰ Ориг. *Et accipiens imperiale dyadema capilis sui, capitis sui, capiti Boleslavi in amicitiae foedus imposuit, et pro vexillo triumphali clavum ei de cruce Domini cum lancea sancti Mauricii dono dedit, quibus illi Boleslaus sancti Adalberti brachium redonavit* Galla kronika.-S 401

своєрідна інвестиція в розвиток)⁵⁹¹; 2) фундації книгами⁵⁹²; 3) фундації святыми мощами⁵⁹³.

Перші відомості про фундації ми знаходимо в подарунку лотаринзької княгині Матильди князю Мешку II - ілюмінованому кодексі⁵⁹⁴, який включав секвенцію⁵⁹⁵ *Ad celebres rex cęlice*, лист княгині Матильди до Мешка II та літургічну книгу *Liber officiorum quem Romanum Ordinem appellant*⁵⁹⁶, імовірним автором якої є Ремігій Осерський.⁵⁹⁷ У листі Матильда, всіяко вихваляючи Мешка II як християнського правителя, звертає увагу, що він збудував велику кількість церков⁵⁹⁸.

Під час кризи 1037-1039 рр. фундацій не було в силу повного колапсу державного механізму. Ця практика відновилася лише під час правління князя Казимира I Відновителя. Особливо він звертав увагу на фундації для монастирів. Приблизно в 1044 році було засновано абатства святого Петра в Тинці під Краковом* та святого Якова в Любязі, а у 1050 році Казимир I посприяв створенню

⁵⁹¹ Зокрема це стосувалось і грамот про заснування монастирів Michałowski R. *Princeps fundator: studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku...*, S. 53

⁵⁹² Книги в середньовіччі коштували величезні кошти, тому така фундація була дуже витратною для правителя. *Ibidem*. S. 54

⁵⁹³ *Ibidem*. S. 55

⁵⁹⁴ Детальне дослідження кодексу Kurbis B. *Studia nad Kodeksem Matyldy, cz I // Studia Źródłoznawcze*. 1983. №27. S. 97-112.; cz. II: *Jeszcze o losach rękopisu i miniatury // Studia Źródłoznawcze*. 1987. №30. S. 99-123.

⁵⁹⁵ Секвенція - християнський жанр композиції, близький гімну, що виник у середньовіччі. В римо-католицькому богослужінні секвенції співають перед читанням Євангелія. Детальніше про секвенції в середньовічній Польщі Feicht H. *Polskie średniowiecze // Studia nad muzyką polskiego średniowiecza* Lissa Z. (red.). Kraków, 1975. S. 61-76; Pikulik. J. *Sekwencje polskie // Musica Medii Aevi* red. J. Morawski. Kraków, 1973. T 4. S. 7-128

⁵⁹⁶ Найновіше видання літургічної книги *Kodeks Matyldy: księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi*. Kraków, 2000. 288 s.

⁵⁹⁷ Michałowska T. *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*. Warszawa, 2011. S. 476

⁵⁹⁸ Ориг. *Quis enim predecessorum tuorum tantas erexit aecclēsias* List Matyldy // *Monumenta Poloniae Historica*. Lwów, 1864. T I. S. 323

* Зараз село Тинець увійшло до складу Кракова

монастиря святого Іоанна в Могільні.⁵⁹⁹ Також активно сприяла чернечому руху мати Казимира, княгиня Рихеза, хоча її допомога більше стосувалася монастирів в німецьких землях, оскільки в цей час вона сама жила у володіннях короля Генріха III.

Через таку діяльність за Казимиром I також закріпилося прізвисько Монах (Mnich), хоча воно пов'язане з його перебуванням у малолітньому віці у монастирі, а не лише з фундаторською діяльністю в роки свого правління.⁶⁰⁰ Власне, мотивів для такої політики було багато. Звичайно тут треба брати особисту релігійність князя Казимира, про що нам засвідчує Галл, коли вказує на його монастирське минуле⁶⁰¹. Казимир I був, фактично, першим польським правителем, який виріс в повністю християнському оточенні та з малих років виховувався у християнських традиціях⁶⁰².

Одним із найбільших фундаторів⁶⁰³ у історії середньовічної Польщі став Болеслав II Щедрий. Він продовжив політику батька щодо підтримки монастирів. Так, невдовзі після сходження на престол, Болеслав відновив та, фактично, заново відбудував монастир святого Мартіна у Вроцлаві⁶⁰⁴. Також князь сприяв

⁵⁹⁹ Derwich M. Najstarsze klasztory na ziemiach polskich...,S. 226

⁶⁰⁰ Halecki O.Sacrum Poloniae Millenium...,S 77

⁶⁰¹ Про роль монастирських фундацій Derwich M. Monastyzm Monastycyzm w dawnych społeczeństwach europejskich. Zarys problematyki// Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym.Opole-Wrocław,1996.S.43-52; Derwich M. Rola polityczna fundacji klasztornej// *Nasza Przeszłość*.1999.№91.S.363-384

⁶⁰² Справа в тому, що його батько Мешко II, незважаючи на те, що декілька років провів у німецьких землях, все ж потрапив туди у доволі зрілому віці (скоріш за все він перебував там у середині 10-х років XI ст.), а основне виховання отримав ще у Польщі, де при дворі ще зберігались доволі сильні традиції язичництва. Аналогічно можна сказати і про Мешка I та Болеслава I див. Urbanczyk P. Mieszko Pierwszy Tajemniczy. Torun, 2012. S.369-386. Про нові дослідження особи Мешка I див. детальніше Sikorski D.A. Mieszko Pierwszy Tajemniczy i jeszcze bardziej tajemnicza metoda historiograficzna // *Roczniki Historyczne*. Poznan- Warszawa, 2013. T.79. S.183-203.

⁶⁰³ Lowmianski H. Początki Polski. T VI.cz. 1. S. 324-338. Автор простежує усі земельні надання Болеслава по всіх єпархіях та їх майбутній приріст.

* Derwich M. Najstarsze klasztory na ziemiach polskich...,S. 226

розширенню монастиря святого Іоанна в Могильні⁶⁰⁵ та надав йому доволі значні привілеї, а саме право збирання дев'ятої частини від грошових прибутків, худоби та зернових зборів⁶⁰⁶ з 20 князівських міст, зокрема таких, як Грудомш, Закроцим, Сирох, Рипін, Новин, Радеч, Вишоград та ін.⁶⁰⁷ Окрім цього, монастир мав право отримувати на свою користь 10 марок сріблом із міста Лесина, 7 марок—зі Збицемира, 4 марки—з Вольборжа, 2 марки—зі Жарнова та 7 марок—з Роспира⁶⁰⁸. Також монастирю було надано право на володіння деякими селами неподалік Могильна. Паралельно в грамоті йшлося про створення нової обителі бенедиктинців у Плоцьку, яка мала підпорядковуватись абатству святого Іоанна в Могильні.

Це було доволі щедре пожалування враховуючи тогочасні фінансові можливості Польщі.* Але тут мав місце не лише суто економічний чи духовний акт. Даний крок потрібно розглядати і у політичному контексті. Монастир святого Іоанна належав бенедиктинцям. Болеслав II на даний час ще доволі недовго перебував на престолі і йому була потрібна підтримка, як всередині країни, так і назовні. Як і батько, князь шукав для себе підтримки у церкви. Однак, якщо

---

⁶⁰⁵ Хоча Длугош згадує, що Болеслав заснував монастир, а не розширив його див. Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego Księga III-IV 1039-1139.S 105-108. Також аналогічна думка підтримується укладачами збірки Monumenta Poloniae Historica.

⁶⁰⁶ *Nonum forum, nonum denarium, nonum porcum, nonum poledrum, nonum piscem sum largitus* Bolesława Smialego Nadanie dla klasztoru w Mogilnie// Monumenta Poloniae Historica.Lwów,1864. T I.S. 360

⁶⁰⁷ Повний список поданий у надавчій грамоті Болеслава монастирю *Et haec sunt nomina castrorum: Grudomsch, Zakrocym, Syrosch cum medio teleneo per fluium Bug, Rypin, Scochin, Seprsch, Nowyn, Radecz, Oszelsch, Zyrendzo, Czewchonow, Skolpno, Grebesko, Nas ilsko, Wiszogrod, Plocch, Dobrzyn, Wlodyslaw, Prypust, Plon* див. Ibidem

⁶⁰⁸ Ориг. *In Lasin decem marcas, in Zbucymier septem marcas, in Wolborz quatuor marcas. In Zarnow duas marcas et dimidiam, in Rospir septem marcas* див. Ibid

* Хоча варто згадати, що в результаті вдалих військових походів князя Болеслава, зокрема на Русь, проти помор'ян та Чехії, до Польщі відбувся значний приплив військової здобичі. Але дане пожалування датоване 1065 роком, коли князь ще не здійснював свої військові акції.

Казимир міг використати свій авторитет відновлювача церковної структури в Польській державі, то Болеслав таким авторитетом не володів і тому розпочав розширення фундаційної політики свого батька.

Щодо щедрості князя Болеслава II, то Галл, доводячи її величний та масштабний характер, переповідає доволі цікаву легенду, яку він означив як «Легенду про благородного та щедрого князя Болеслава та одного бідного клірика» (*De liberalitate et largitate Bolezlavi, et de quodam paupere clerico*). Один бідний клірик, чужоземець, перебуваючи в палаці князя та бачачи величезну кількість золота, зітхнув, згадуючи свою бідність. Болеслав II, побачивши стан гостя, послав своїх слуг дізнатися, в чому ж причина. Чужоземець, хоча і боявся суворості Болеслава⁶⁰⁹, все ж наважився розповісти князеві про свою бідність. На що польський князь відповів великим пожертвуванням⁶¹⁰.

Як бачимо, Галл зображає неабияку щедрість князя Болеслава II, хоча у даній легенди може бути і міжнародний аспект. Справа в тому, що цей бідний монах, цілком імовірно, був посланцем з Риму, можливо, учасником одного з папських посольств або просто папським посланцем. Отже, дана щедрість могла виступати свого роду виплатою тієї "данини святого Петра", яку мав виплачувати ще його батько, князь Казимир, і про яку, зокрема, згадує Великопольська хроніка⁶¹¹, хоча можливо, автор також взяв даний приклад виплати Риму як доказ щедрості князя Болеслава II.

У 70-ті роки князь продовжив свою фундаційну діяльність. Так тоді було засновано два нові бенедиктинські монастирі—у Вроцлаві та Любіні, а також доволі серйозно розширено монастир у Тинці, заснований ще Казимиром Відновителем. Доволі важливим є той факт, що фактично Болеслав започаткував монастирське

---

⁶⁰⁹ *Tunc ille miser clericus tremefactus, maluisset nunquam pecuniam se videsse, quam ea causa regis euriam introisse* Galla kronika...S 421

⁶¹⁰ Ориг. *Si propter inopiam suspirasti, Boleslavum regem paupertatis solatium invenisti. Accede itaque ad pecuniam quam miraris, et sit tuum quantumque uno onere tollere conaris* Galla kronika...S 421

⁶¹¹ Kronika Boguslawa i Godislawa Paska ...,S 485

землеволодіння, як таке, оскільки у надавчій грамоті монастирю в Могильні вперше зафіксоване факт надання церковній інституції земельного володіння⁶¹². Хоча у тогочасній Європі земельні надання монастирям були доволі поширеним явищем, у Польщі, як бачимо, така правова дія зафіксована лише даним актом князя Болеслава II. Подібні пожалування були присутні й раніше, але вони не зафіксовані у писемних джерелах.

Після перевороту 1079 р. князівський трон займає брат Болеслава, Владислав I Герман. Фундаційна діяльність також займала важливе місце у його внутрішній політиці. Звичайно, вона була набагато меншою, ніж фундації його батька князя Казимира I та його брата князя Болеслава. Головним чином, його пожертви були пов'язані з необхідністю потомства. Шлюб з княжною Юдитою довгий час був бездітний. Хоча у князя і був син Збігнєв, але йому було потрібне потомство і від шлюбу з Юдитою. Тому Владислав активно робив пожертви на монастирі. Це був поширений звичай щедрих пожертвувань у випадку безпліддя дружини. Зокрема, Галл Анонім наводить текст однієї з грамот, що супроводжували пожертвування монастирю святого Егідія у Провансі⁶¹³. Також Владислав побудував біля Сандомира церкву, присвячену святому Егідію⁶¹⁴.

Ще однією важливою фундацією стало перенесення мощів єпископа Станіслава до Кракова, що також відбулося у 1086 р*. Відомості про цю подію вміщені у багатьох джерелах, зокрема у Вінцента Кадлубека, у життєписах святого

---

⁶¹² *Item aliam ecclesiam in honorem sancti Clementis miles Magnus Dobrogostius addens eidem ecclesiae haereditatem Padniewo, cum consensu amicorum suorum aedificavit. Item Paulus et Zemina fratres dederunt duas villas Lysiecz et Rypin. Item Odolan dedit Sokolowo. Item Andreas Gocymowo. Boleslaw Smialego Nadanie dla klasztoru w Mogilnie..S. 360*

⁶¹³ *Wadislalls, Dei gralia dus Poloniae, et Iuditha, legitima coniux.eius O(diloni) venerabili abbati sancti Egidii cuntsque fratribus humillimae devotionis obsequium. Audita fama, quod sanctus Egidius prorogalivae pielatis praemineat dignitate, et quod promptus sit adiutor, sibi data divinitus potestate, pro spe sobolis munera silbi nostrae devotionis offerimus, vestrasque sanctas orationes in auxilium nostrae petilionis humiliter imploramus. Galla kronika...,S 426*

⁶¹⁴ Dobocz J. Monarchia i możni...,S.160

* Інша ймовірна дата 1088 р.

Станіслава, у рочніках⁶¹⁵. Загалом ця подія мала велике значення. Владислав намагався реабілітуватися в очах духовенства за вчинки свого брата Болеслава. Окрім того, для середньовічної людини такі вчинки завжди мали важливе значення. Також тут можна вбачати і політичний аспект, оскільки Владислав підіймав значення Кракова в системі Польської держави. Окрім того, це був перший крок до канонізації Станіслава, що у подальшому дозволяло зміцнити становище Польської церкви, в тому числі й у протистоянні з німецькими архієпископствами.

Загалом князь Владислав Герман відзначився активними фундаціями на розвиток Краківської кафедри. Так, у 1088 р. у Кракові було збудовано собор св. Вацлава і, що важливо, було призначено 24 каноніки з наданням їм пребендів земельних володінь⁶¹⁶. Як бачимо, Владислав активно добивався присвоєння Краківській кафедрі статусу архієпископства, що відповідало як державним, так і церковним потребам. Також варто відзначити велике пожертвування Бамберзькому монастирю на суму в 2 злотих⁶¹⁷. Це доволі значна сума, як на ті часи.

Однією з найзначніших фундацій князя Владислава стало пожалування іллюмінованого євангелія Плоцькій єпископській кафедрі. Цей рукопис відомий під назвою Codex Aureus Pultoviensis та зберігається зараз у музеї Чарторійських⁶¹⁸. Кодекс було виконано в Регенсбурзі на замовлення першої дружини князя

⁶¹⁵ Порівняльна таблиця повідомлень міститься у праці Йозефа Добоша Dobocz J. *Monarchia i możni...*, S. 161

⁶¹⁶ *Iste Wladislaus piissimus princeps ad honorem sancti Wenceslai martyris olim ducis Bohemie in castro Cracouiensi cathedralem ecclesiam primus fundavit. In qua viginti quatuor canonicos instituit, quibus prebendas magnificencia regali dotavit. Nam primitus non canonici, sed clerus episcopum diocesis Cracouiensis eligebat* Kronika Boguslawa i Godislawa Paska..., S. 493

⁶¹⁷ *Notum sit omnibus in Christo fidelibus tam modernis quam posteris, quod ego Ladizlawus Dei gracia dux Polonie duas aureas cruces scilicet rotundas Babenbergensi ecclesie iniuste ablatas in terra mea meo precio emerim et ob salutem anime mee et uxoris mee Jvdite et omnium parentum meorum eidem Babenbergensi ecclesie.* Dokument Władysława Hermana dla kościoła w Bambergu URL:

http://chomikuj.pl/julpiech/Dokumenty/PALEOGRAFIA/Dokument+W*c5*82adys*c5*82awa+Hermana+dla+ko*c5*9bcio*c5*82a+w+Bambergu,1192459428.doc

⁶¹⁸ Klára Csapodiné Gárdonyi: *Iluminowane kodeksy europejskie*. Wrocław, 1984. S. 200.

Владислава Юдити Чеської. Дослідники⁶¹⁹ помітили схожість даного кодексу з Вишеградським кодексом, виконаним на замовлення чеського короля Вратисава II для його коронації⁶²⁰.

Ще однією книжною фундацією став Золотий Гнезненський кодекс – ілюміноване євангеліє, що зараз зберігається в Архієпископському архіві Гнезненської кафедри⁶²¹. Точно не встановлено, як він потрапив до Польщі, імовірно, також, завдяки княгині Юдиті Чеській⁶²².

Варто зазначити, що фундаторами були не лише правителі. Активно цю практику застосовували й представники знаті. Ймовірно, фундатором початку будівництва в Кракові церкви святого Андрія був палатин Сецех, палацовий комес за правління Владислава Германа⁶²³.

Фундаційна діяльність завжди складала вагомую частину внутрішньої політики польських правителів. До числа найвагоміших правителів фундаторів варто віднести і князя Болеслава III Кривоустого⁶²⁴. І тут не потрібно вбачати лише виключно політичний чи економічний аспект, а, перш за все, ментальну особливість середньовічної людини, оскільки віра була основою тогочасного світогляду. Особливо це стосується християн держав, які не так давно прийняли християнство. Як відомо неофіти (новонавернені) завжди вирізняються більшою енергійністю та певним радикалізмом щодо нової релігії. Так і Болеслав III, правитель країни, яка лише за 100 років до нього прийняла християнство, керувався

⁶¹⁹ Поп И. И. Искусство Чехии и Моравии IX — начала XVI века. Москва, 1978. С. 74

⁶²⁰ Semkowicz, W. Paleografia łacińska.-Kraków, 2002.-S. 282. ; Pajor E. Złoty kodeks pułtowski. Ewangeliarz płocki URL: http://web.archive.org/web/20030504132925/http://www.wsp.krakow.pl:80/whk/zabytki/k_pultuski.html

⁶²¹ Codex Aureus Gnesnesis. Commentarii. Warszawa, 1988 S.10

⁶²² Michałowski Princeps fundator..., S.99

⁶²³ Buko A. Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej...,S. 138-139

⁶²⁴ Магдич Олег Фундації Болеслава III Кривоустого //Дні науки історичного факультету: матеріали IX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених ; [Редкол.: д.і.н, проф. І.К. Патриляк (голова), ас. І.Г. Адамська (заст. голови), О.Р. Магдич (відп. редактор)]. Київ, 2016. С. 166-170.

багато в чому духовним аспектом. Звичайно, що важливу роль також відіграє елемент політики, оскільки Болеслав потребував підтримки католицької церкви для підтримання стабільності внутрішньополітичного життя.

Враховуючи той факт, що Болеслав народився після того, як його батьки зробили велику фундацію на монастир св. Егідія у Провансі, то, очевидно, що молодий правитель стане поширювати у Польщі культ цього святого. За правління Болеслава III у Польщі було збудовано 19 церков та каплиць, які були присвячені св. Егідію. Однак цілком імовірно, що частина з них були побудовані ще його батьком, князем Владиславом Германом⁶²⁵. Варто сказати, що саме у цей час культ святого Егідія і став активно проникати на терени Польщі. Церкви, присвячені цьому святому, з'явилися у Кракові, Плоцьку, Кробі, Балдрихові та ін.

Взагалі опис фундаційної політики Болеслава III є доволі непростим завданням, оскільки джерельні повідомлення майже не містять інформації про те, чи саме Болеслав пожертвував кошти на будівництво тієї чи іншої церкви чи монастиря. Галл Анонім вказує, що Болеслав «завжди що-небудь жертвував на потреби церкви, а для найвизначніших місць – лише золото та палліум»⁶²⁶, але разом із тим не подає якихось конкретних прикладів пожалувань.

Відомо, що краківська кафедра стала активно розбудовуватися ще за Владислава Германа, а завершилося будівництво кафедрального собору в 1142 р. за архієпископа Роберта.⁶²⁷ Очевидно, не без значної матеріальної та фінансової допомоги князя. Важливим було також значне пожалування на будівництво собору

---

⁶²⁵ На це вказує повідомлення одного з варіантів Великопольської хроніки *Iste Wladislaus in honore beati Egidii dotavit et fundavit Ecclesiam parochialem in Clodawa, Ecclesiam collegiatam in honore beati Egidii in Cracovia. Aliam collegialem in Lancicia, parochialem in Crobya et alias plures in honore beati Egidii confessoris ad cuius preces habuit filium* Cyt Dobocz J. *Monarchia i możni...*,S 180

⁶²⁶ *Ipse autem Boleslavus ubique semper aliquid per ecclesias offerebat, seu in illis locis principalibus nonnisi aurum et pallia proferebat.* Galla kronika...,S 481

⁶²⁷ 1142 *Radost episcopus Ceacoviae obiit, Robertus episcopus Wratislavie translatus in episcopum Cracoviensem et prope ecclesiam sancti Wenceslay consecratur decimus tercius* Rocznik Krakowski...,S.833

в Плоцьку. Справа в тому що у 1127 р. Плоцьк зазнав нападу помор'ян, а кафедральна церква була знищена. Відновлення костелу було покладено на місцевого єпископа Олександра, який займався цим впродовж наступних 20 років⁶²⁸. Важливим є саме місце похоронення. Справа в тому, що у Плоцьку був похований його батько, князь Владислав Герман. Фактично, Болеслав мав намір перетворити Плоцьку церкву у фамільне поховання і тому надав значну фінансову допомогу, не зважаючи на свою постійну зайнятість у поморських справах⁶²⁹.

Активно фінансував князь й інші будівництва, викликаючи цим повагу навіть у іноземних авторів. Пріор Бертольд, канонік того часу, вказує, що князь «багато срібла, золота та іншого передав на потреби»⁶³⁰, зокрема на потреби його монастиря. Також автор повідомляє, що активну участь у фундаційній діяльності брала і друга дружина князя Саломея, яка також пожертвувала монастирю значну суму, зокрема 4 марки срібла, а також інші дорогоцінні прикраси⁶³¹. Але це був одиничний випадок закордонної фундації Болеслава, який, скоріш, пов'язаний з тим, що цей монастир знаходиться у Швабії, звідки родом була Саломея. Всі ж інші фундації князя зосереджувались у межах польських земель.

Болеслав III активно допомагав ордену бенедиктинців, який на той момент був наймогутнішим чернечим орденом у Європі. У цьому він продовжував політику свого дядька Болеслава II, який також відзначився фундаціями на користь ченців-бенедиктинців. Так, тоді було засновано два нові бенедиктинські монастирі—у Вроцлаві та Любіні, а також доволі серйозно розширено монастир у Тинці, заснований ще Казимиром Відновителем.

⁶²⁸ *Indevotus enim quo pacto aestimabitur, qui tam conspicuum beatae Virginis templum a primis initiat fundamentis et consumat? quum pater Salomonis, ne Domini templum aedificet, ats Domino prohibetur*). Mistrza Wincentego Kronika Polska...,S 335

⁶²⁹ Dobocz J. Monarchia i możni...,S 184

⁶³⁰ *Bolezlaus dux Poloniae cappam nigram albos boves habentem intextos misit; in auro, argento, palliis et maxime in multiplicibus et diversis pretiosi velleris rebus plus auam septuaginta marcas huic monasterio contulit* Bertholdi Liber de constructione monasterii Zwivildensis// Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1872.Т II.S.6

⁶³¹ Ibidem

Найімовірніше, одним із перших пожалувань бенедиктинцям стало пожертвування на відбудову монстиря Непорочного Зачаття біля Любіна. Власне, цей факт підтверджують пізніші записи в книзі фундаторів монастиря, де вказані князь Болеслав та княгиня Саломея⁶³². Фундаторство щодо даного монастиря продовжив син Болеслава III Владислав II Вигнанець⁶³³.

Ще однією великою фундацією Болеслава стало пожалування бенедиктинському аббатству в Могільно. Більш-менш підтвержені відомості про цю фундацію ми знаходимо в грамоті княгині Саломеї, яка датується 1143 роком і в якій вона передає задля пам'яті князя Болеслава в подарунок село Радзеюв⁶³⁴. Важко сказати, чи це було пожалування, чи це було прописано у заповіті Болеслава. Варто зазначити, що зміцнення даного абатства було політично вигідним. Цей монастир знаходиться неподалік поморських земель, а Болеслав був надзвичайно зацікавлений в зміцненні як прикордонних, так і новоприєднаних територій. Взагалі Болеслав III Кривоустий мав доволі тісні контакти з могільницькими бенедиктинцями. Саме до цього монастиря прибував єпископ Оттон з Бамбергу для початку своєї місійної подорожі на поморські землі.

Активно Болеслав III допомагав й іншим бенедиктинським монастирям. Так, одна із версій Великопольської хроніки містить повідомлення, що на княжі кошти було засновано бенедиктинський монастир в Сецехові*, причому автор наголошує, що це був саме монастир, присвячений св. Бенедикту.⁶³⁵ Як встановлено, князь

---

⁶³² Dobocz J. Monarchia i możni...,S 187

⁶³³ Ibidem

⁶³⁴ *Igitur ego providens et ordinans ut in Muglyn empta in honorem sancte Marie consecrarentur, cum multis meis precibus devota interfui et villam Radeow cum omnibus appenditiis, presente domino Iacobo archiepiscopo et id confirmante Salomea ducissa Polonie s. a. d. et l. (1143?); confert monasterio de Mogilno villam Stary Radziejow//Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski.Poznan 1877.T 1. Dokument Nr 9*

⁶³⁵ *Iste vero Boleslaus postmodum abbaciam in loco castris Calvimontis et eciam in Szczechow per quem nobilem nomine Szczechone aliquibus bonis cenobio Szczechoviensi adiunctis ordinis sancti Benedicti in honorem sancte Trinitatis et beate Virginis devote fundavit* Cyt Dobocz J. Monarchia i możni...,S 191

передав бенедиктинцям села Лисець (Łysiec), Слуп (Słup) і Ратай (Rataje), Болешин (Boleszyn), Цеплин (Ciepła), Глодно (Głodno), Комнємлоти (Koniemłoty), а також церкву св. Войцеха під Сандомиром⁶³⁶.

Можна згадати також і про доволі значне пожалування монастирю в Тремешно, який, скоріш за все, також належав бенедиктинцям. Можемо навіть припустити, що цей монастир був заснований саме Болеславом III. Справа в тім, що перші відомості про його існування ми знаходимо в документі 1145 р. який, ймовірно, є пізнішим фальсифікатом, але дані про його заснування, згідно з дослідженнями, фіксуються саме за часів Болеслава III⁶³⁷. Саме Болеслав був ініціатором переселення сюди німецьких монахів, які найімовірніше, були бенедиктинцями. Очолював їх вищезгадуваний монах Бернард, якого особисто запросив Болеслав⁶³⁸. Створення цього монастиря також необхідно пов'язувати з поморською політикою Болеслава III Кривоустого, оскільки князю було вкрай необхідно зміцнити місцеві новостворенні єпархії на новоприєднаних територіях, що потребували підтримки, у тому числі й кадрової. Монастирі ж якраз мали стати центрами підготовки священників та місіонерів для цих територій.⁶³⁹ Активна розбудова монастиря припадає на 1126-1138 рр.

Відомо також, що Болеслав III будував церкви, фактично, на пустому місті, зокрема під час військових походів. Про це згадує Галл Анонім, описуючи напад німецького війська на фортецю Глоггов. *«Коли імператор переходив річку, було свято святого апостола Варфоломія і все населення міста слухало божественну месу»*⁶⁴⁰. Згодом на цьому місці було засновано церкву, яка, ймовірно, бере початок з військової церкви, заснованої Болеславом.

⁶³⁶ Dobocz J. Monarchia i możni...,S 193

⁶³⁷ Buko A. Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej...,S 160

⁶³⁸ Dobocz J. Monarchia i możni...,S 195

⁶³⁹ Ibidem

⁶⁴⁰ *Erat enim sancti Bartholomei apostoli dies festus , quando cesar fluvium transiebat et tunc totus civitatis populus divinum officium audiebat* Galla kronika...,S 467

Також, окрім вищезгаданих, були засновані церкви св. Миколая в Тешині, св. Андрія в Косцельці-Кольському, св. Войцеха в Кракові, св. Іоанна Хрестителя у Сіверці. Можливо, до часів Болеслава II можна віднести започаткування церков св. Андрія в Тропі, св. Миколая у Вісліці, а також декілька познанських церков – св. Мартіна, св. Войцеха та св. Готарда. Також сюди можна віднести храм св. Войцеха в Ополі.⁶⁴¹

Отже, як бачимо, фундаційна діяльність польських правителів займала вагоме місце у суспільно-політичному житті Польщі. Дана практика була покликана: 1) сформуванню образу християнського добродієчного правителя, який піклується про своїх підданих і зокрема про церкву; 2) укріпити взаємовідносини між державною владою та церквою заради стабільності внутрішнього життя; 3) християнізувати новоприєдані до Польщі території та зміцнити на них владу польських правителів; 4) виступати засобом зовнішньої політики у відносинах з Імперією та Римом. Фундації на польських теренах мали досить коштовний характер (виділялись значні суми), особливо цим прославились Болеслав II Щедрий (1054-1079) та Болеслав III Кривоустий (1102-1138).

4.2. Проблема інституціоналізації структури католицької церкви в Польщі

Адміністративно-територіальний поділ католицької церкви в Польщі у XI ст. визначити доволі складно. Аналогічно це стосується і загально-державного адміністративного поділу⁶⁴². При Болеславові I Польща ділилась на чотири округи,

⁶⁴¹ Dobocz J. *Monarchia i możni...*, S 201.

⁶⁴² Особливо складно визначити кордони держави. Детально: Semkowicz W. *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego* // *Kwartalnik Historyczny*. Warszawa, 1925. Т.39. S.310—312.; Головка А.Б. К вопросу о роли «червенских градов» в истории восточного и западного славянства в IX — первой трети XI в. // *Древнерусское государство и славяне: Материалы симпозиума, посвящённого 1500-летию Киева*. Минск, 1983. С.107—109. Исаевич Я. «Грады Червенские» и Перемышльская земля в политических взаимоотношениях между восточными и западными славянами (конец IX — начало XI в.) // *Исследования по истории славянских и балканских народов: Эпоха средневековья: Киевская Русь и её*

центри яких вказує Галл: «В *Познані* мав він 1300 рицарів та 4000 щитників, в *Гнєзно*—1500 рицарів та 5000 щитників, в *городі Владислава*⁶⁴³ 800 рицарів та 2000 щитників, в *Гечі*—300 рицарів та 2000 щитників»⁶⁴⁴

Ці чотири міста були центрами основних округів⁶⁴⁵. Це підтверджується і археологічними матеріалами⁶⁴⁶. Інші землі, наприклад Мазовія. Малопольща та Сілезія мали особливий статус⁶⁴⁷.

Однак територіальна структура за правління перших Пястів, безсумнівно, зазнала змін, зокрема під час масштабної кризи 1037-1039 рр. З цих причин практично неможливо однозначно визначити, які адміністративні одиниці функціонували до язичницького повстання. До нас дійшли назви адміністративних одиниць, які використовувались у XII-XIII ст., тому складно визначитись наскільки коректно їх вживати щодо означення адміністративного поділу у попередні століття⁶⁴⁸.

Частина істориків твердить що Галлові *sedes regni principales*, до яких входять Краків, Вроцлав та Сандомир, це столиці адміністративних одиниць, які існували

славянские соседи: Сб. ст. / Ред. В.Д.Королюк. Москва, 1972. С.107—118 ; Kollinger K. *Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992-1025)*. Wrocław, 2014. 512 s.

⁶⁴³ Зараз це місто Влоцлавек (Куявсько-Поморське воєводство Польської Республіки)

⁶⁴⁴ Anonim tzw. Gall Kronika polska..., S. 25

⁶⁴⁵ Про передумови появи системи поділу Labuda G. *Organizacje państwowe Słowian zachodnich w okresie kształtowania się państwa polskiego (od połowy VI do połowy X wieku)* // *Początki państwa Polskiego*. Poznań 1962. T 1. S. 43-72

⁶⁴⁶ Teterycz-Puzio A. *Wczesnjpastowska organizacja administracyjna w X-XI wieku* // *Słupskie Studia Historyczne*. 2001. № 9. S. 246

⁶⁴⁷ У випадку з Мазовією це підтверджується історією з Менцлавом, який під час подій 1037-1039 років проголосив незалежність Мазовії. Sułowski Z. *Początki organizacji kościelnej na Mazowszu* // *Studia Plockie*. 1975. № 3. S. 35-43

⁶⁴⁸ Тому серед дослідників часто виникають дискусії навколо використання тих чи інших назв адміністративних одиниць, зокрема, щодо такої одиниці як *opole* див. Łowmiański H. *Początki Polski*. T 4. S. 68-73, Buczek K. *Organizacja opolna w Polsce średniowiecznej* // *Studia Historyczne*. 1970. T. 13. S. 211- 218

уже в XI ст⁶⁴⁹. Інша частина ставиться доволі обережно, вважаючи що в XII ст. відбулись серйозні зміни у системі адміністративного поділу польських князівств, що було пов'язано з початком політичної роздробленості⁶⁵⁰.

С. Арнольд розрізняє два типи адміністративно-територіальних одиниць: 1) більші територіальні одиниці (*ducatus*), центрами якими були *sedes regni principales* та 2) *provincia*, які на його думку формувались на основі колишніх племінних територій.⁶⁵¹ До *sedes regni principales* дослідник також відносить Плоцьк, Гнезно, Познань. В подальшому на початку XII ст. виділяється Сandomирський округ, а Мазовія втрачає особливі права. Як окремі округи виділяються Краків та Сілезія⁶⁵². Округами управляли каштеляни. Найменшою адміністративною одиницею були *osada* (Малопольща) і *opole* (Великопольща).

Пястівська Польща була яскраво вираженою патримоніальною монархією. Тобто держава розглядалась як влада однієї династії—у даному випадку Пястів.

⁶⁴⁹ Zajackowski S. Uwagi nad terytorialno-administracyjnym ustrojem Polski XII w. // *Czasopismo Prawno-Historyczne*. 1955-t.S.296; Zajackowski S. Podziały plemienne Polski w okresie powstania państwa (Geografia plemienna ziem polskich) // *Początki państwa Polskiego*. Poznań, 1962. T 1. S.73-110; Lalik T. Organizacja grodowo-prowincjonalna w Polsce XI i początków XII w. // *Studia z Dziejów Osadnictwa*. 1967.t.5.S.12; Bieniak J Polska elita polityczna XII w. (Cz. I. Tło działalności), // *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*. t. 2.S. 20; Bogucki A. O strukturze administracyjnej Polski XI i XII w. // *Czasopismo Prawno-Historyczne*. 1992.t. 44.S. 5

⁶⁵⁰ Gąsiorowski A. Podróże panującego w średniowiecznej Polsce // *Czasopismo Prawno-Historyczne*. 1973.t.25.S.41-42. ; Gąsiorowski A. Skierska I. Średniowieczna monarchia objazdowa: władca w centralnych ośrodkach państwa // *Sedes regni principales*. Materiały z konferencji. Sandomierz 20-21 października 1997. Sandomierz. 1999.S. 67-80.; Dalewski Z. Między Gnieznem a Poznaniem // *Kwartalnik Historyczny*. -1991.-t.98.-S. 42-43; Dalewski Z. Władza, przestrzeń, ceremoniał. Miejsce i uroczystość inauguracji władzy w Polsce średniowiecznej do końca XIV w. Warszawa, 1996.S. 68-85

⁶⁵¹ Arnold S., Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej X-XIII w. // *Prace Komisji dla Atlasu Historycznego Polski*. Kraków, 1927.S. 12-13.

⁶⁵² Це підтверджується Статутом Болеслава III. Саме ці округи передавав своїм синам Болеслав див. Labuda G. Testament Bolesława Krzywoustego // *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*. Poznań, 1959.S. 171-194.

Польща була фактично спадковим володінням Пястів⁶⁵³. Б.Флоря звертає⁶⁵⁴ увагу на такий факт—Галл описує епізод, Збігнев і Болеслав звертаються до поляків за допомогою проти Сецеха, жителі відповідають йому: «*Ми завжди прагнемо зберегти вірність панові нашому, вашому батьку, як до того зберігали і від потомства його не відступимо*»⁶⁵⁵.

У XII ст. державно-політична система поступово почала еволюціонувати в бік станової монархії⁶⁵⁶.

Аналогічно доволі складно визначити структуру церковної організації на польських землях. Організаційне оформлення католицької церкви на польських землях розпочалось одразу після прийняття християнства. У 968 році⁶⁵⁷ була створена Познанська єпархія, яка від початку підпорядковувалась напряду Римові⁶⁵⁸. Так продовжувалось аж до смерті Йордана у 984 році. Згодом загострились церковні сутички між німецьким та польським духовенством. Німецькі королі намагались утвердити над познанською єпархією юрисдикцію Магдебурзького архієпископства. Мешко цьому намагався протистояти⁶⁵⁹.

Відповідно ухвали Гнезненського з'їзду імператор Оттон III санкціонував утворення Гнезненського архієпископства. Польська церква отримала певну

---

⁶⁵³ Про дискусії щодо родової теорії в Польщі див Balzer O. O następstwie tronu w Polsce: *Studia historyczno-prawne// Rozprawy Akademii umijstnosci: Wydzial historyczno-filosoficzny. Ser. II. Krakow, 1897. Т. 11 (36).S. 298 — 431; Adamus J. O teorii rodowej panstwa Piasiw // Czasopismo prawno-historyczne. Poznan, 1952. Т. 4. — S. 94 — 124; Bardach J. Uwagi o «rodowym» ustroju spoleszenstwa i prawie blizczosci w Polsce srednio-wiecznej // *Czasopismo prawno-historyczne. Т. 4. S. 407 — 458**

⁶⁵⁴ Флоря Борис Польская общественная мысль...,С. 235

⁶⁵⁵ Anonim tzw. Gall Kronika polska...,S. 79

⁶⁵⁶ Жемличка Й. Марсина Р. Возникновение и развитие раннефедалных централизованных монархий...,С. 167-189

⁶⁵⁷У 966-968 pp. Йордан мав статус місіонерського єпископа див. Lowmianski H.Poczatki Polski.T VI.S. 591

⁶⁵⁸ Власто Запровадження християнства...,С 147

⁶⁵⁹ Можливо що також і по цій причині Мешко «дарував» свою державу Святому Престолі (акт «Dagome Iudex»)

самостійність, а що найголовніше—вона не увійшла до складу Магдебурзького архієпископства. Тітмар з деякою несприятливістю про це пише, що це архієпископство було засноване без згоди магдебурзького архієпископа, юрисдикції якого воно мало б підкорятися.⁶⁶⁰ Новоутворене архієпископство включало в себе ще 3 єпископства (окрім Гнезна).⁶⁶¹

Галл повідомляє, що на польських теренах існувало дві митрополії⁶⁶². Д. Сікорський твердить, що фрагмент взятий життєписа св. Войцеха (*Liber de passione*)⁶⁶³. На думку Г.Лябуди джерелом даного повідомлення став фрагмент з життєпису Брунона з Кверфурту⁶⁶⁴. Існує однак думка, що ці повідомлення це домисли самого Галла⁶⁶⁵, проте сучасні історики не погоджуються з таким трактуванням⁶⁶⁶. Існує також припущення, що під цією митрополією розуміється Краківське архієпископство, яке було відновлене у 1046 році, однак Галл просто переніс її у часи Болеслава I⁶⁶⁷. Дискусії щодо цього тривають декілька десятиліть⁶⁶⁸. На нашу думку, теза про дві митрополії є дещо натягнутою, оскільки у джерелах з-за меж Польщі не фіксують існування двох інституцій. В даному випадку ми маємо справу з помилкою хроніста.

⁶⁶⁰ Тимтар Хроника..., IV, 45. С. 63

⁶⁶¹ Там же ж

⁶⁶² *Suo tempore Polonia duos metropolis cum suis suffraganeis continebat Galla kronika...*, S 407

⁶⁶³ Sikorski D.A. Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Rozważania nad granicami poznania historycznego. Poznań, 2011. S. 515

⁶⁶⁴ Labuda G. Studia nad początkami państwa polskiego... t II. S. 547

⁶⁶⁵ Sulnowski Z. Początki Kościoła Polskiego// Kościół w Polsce. Kraków, 1966. t 1. S. 86

⁶⁶⁶ Sikorski D.A. Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego..., S. 516

⁶⁶⁷ Korta W. Czy Kraków był metropolią kościelną w połowie XI wieku// *Ars historica*. Poznań, 1976. S. 321-340; Korta W. Dwie metropolie kościelne w Polsce za Bolesława Chrobrego. Fakt historyczny, czy pomyłka Galla// *Studia i materiały z dziejów Śląska i Małopolski*. Wrocław, 2001. S. 44

⁶⁶⁸ Swoboda W. Druga metropolia w Polsce czasów Bolesława Chrobrego. Rzeczywistość czy wymysł Galla Anonima// *Roczniki Historyczne*. 1997. №63. S. 7

Можна припустити, що розвиток церковної організації був пов'язаний з рівнем проникнення язичницьких культів у різних регіонах. Це найкраще видно по слов'янах, які проживали над Віслою та Одером⁶⁶⁹. Язичницькі культу сповідувані ними, відзначались надзвичайно сильною проникливістю та підтримкою серед населення⁶⁷⁰. Це створювало додаткові труднощі для християнізації цих теренів, що зумовлювало створення більшої кількості церков, що в свою чергу робило необхідним започаткування додаткових адміністративних одиниць⁶⁷¹. І саме тут через масовий опір місцевого населення таких одиниць створити не вдалось.

Однак варто зазначити, що повідомлення про такий опір є доволі малочисельні⁶⁷². Як правило їх інтепретують з точки оцінки так званого «язичницького повстання» 1037-1039 рр. Аналогії сусідніх країн неоднозначні. З одного боку ситуація в Чехії та Скандинавських землях показують доволі слабкий опір новій релігії, скоріше глухе ремствування⁶⁷³. В той час, як в Угорщині відбувалися масові повстання проти християнізації⁶⁷⁴.

Міжусобиці 1037-1039 рр. повністю знищили не лише державну, але і церковну організацію Польщі. Головні храми у Гнезно, Познані Вроцлаві були спалені, священиків—повбивано, а паства, як правило, поверталась до язичництва.

---

⁶⁶⁹ Sikorski D.A. Organizacja wczesnego polskiego Kościoła w pierwszej monarchii piastowskiej//Chrzest Mieszka I i chrystianizacja państwa Piastów.Poznań,2017.S.215

⁶⁷⁰ Buko A. 1050-lecie chrześcijaństwa na ziemiach polskich. Państwo Mieszka I i problem wczesnej chrystianizacji Polski w perspektywie badań archeologicznych//*Nauka*.2016.nr 2.S. 7–38

⁶⁷¹ Buko A. Chrześcijanie i poganie. O problemach interpretacji odkryć archeologicznych związanych z początkami chrześcijaństwa na ziemiach polskich//*Slavia Antiqua*.2016.№57.S. 13–51.

⁶⁷² Sikorski D.A. Organizacja wczesnego polskiego Kościoła w pierwszej monarchii piastowskiej...,S.215

⁶⁷³ Ibidem

⁶⁷⁴ Berend N. Laszlovszky J. Szakács B.Z., The kingdom of Hungary//Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus c. 900–1200.Cambridge, 2007.P. 319–368; Berend N At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary c. 1000 – c. 1300.Cambridge,2001P. 55

До цього всього у 1038 році чеські війська захопили Гнезно та вивезли звідти мощі святого Войцеха⁶⁷⁵.

Казимир, відновивши державну систему, починає відновлювати і церковну організацію. Тут справа була доволі непростюю. Спочатку польська влада вирішила зосередитись на відновленні якогось одного єпископства. Познанське єпископство було знищене повстанням, Гнезненське припинило функціонувати ще за правління Мешка II. І лише в Кракові церковні інституції певним чином продовжували функціонувати. Тому Рим спочатку вирішив відновити Краківське єпископство. У 1046 році папа Бенедикт відновив краківське архієпископство, призначивши архієпископом Аарона з таким формулюванням: *«встановлюємо, утверджуємо, називаємо та освячуємо навколо міста Кракова архієпископство, де раніше було єпископство, і якому підпорядковуємо усі єпископські єпархії, які є в Польській державі, і які за архієпископським правом судяться»*⁶⁷⁶. Також Аарон отримав право одягати у святкові дні палліум—спеціальний святковий одяг⁶⁷⁷. Чому Казимир не наполягав на відновленні Гнезненської митрополії. На думку О.Халецького⁶⁷⁸ та А. Власто⁶⁷⁹ це було пов'язано з тим, що князь не хотів підпорядкування польської церкви Магдебурзькому архієпископству, а це неминуче виходило з розрахунку тогочасної церковно-політичної ситуації.

Ще одним надзвичайно важливим актом церковної політики Казимира I стало відновлення Вроцлавського єпископства. Сілезія довгий час входила до складу

---

⁶⁷⁵ Козьма Чешская хроника...,С 110

⁶⁷⁶Ориг. *statuimus, stabilimus, dicamus, benedicimus in perpetuum archiepiscopatum circa civitatem Cracoviensem, ubi hactenus erat episcopatus, etiam subiicimus omnes omnium - episcopatum parochias, quae in toto regno Poloniae sunt, ut archiepiscopali iure omnibus praesideat.* Brewe Benedykta IX Papieža do Aarona Arcybiskupa Krakówieskiego...,S. 359

⁶⁷⁷ *Tibi quoque, archiepiscopo, concedimus pallium diebus sollempnibus deferendum* Ibidem...- S. 359

⁶⁷⁸ Власто Запровадження християнства...,С. 163

⁶⁷⁹ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...,S. 76

німецьких церковних структур. 6 грудня 995 р.⁶⁸⁰ у Франкфурті-на-Майні Оттон III видав диплом для єпископа майсенського Ейдо, за яким передавав під церковну юрисдикцію значну територію польської Силезії, і не лише Нижньої (регіон Дзядошан), до якої Майсен уже висував претензії, але й до частини Верхньої по лівому берегу Одри. Зміст документа треба однак розуміти не як дійсну спробу розширення володінь Майсенського єпископства, але радше як політичну декларацію ворожих намірів імперії супроти держави Пястів, а також Чехії⁶⁸¹.

Як вже вище зазначалось, у Силезії вибухнули перші антихристиянські виступи ще у 1032 році, оскільки у цьому регіоні були надзвичайно сильні традиції язичництва. Під час повстання 1037 року у Силезію періодично вторгалися чеські війська, які розраховували приєднати цей регіон до Чехії.⁶⁸² Врешті-решт частина Силезії разом з Вроцлавом перейшла до Чехії, про що зокрема свідчить той факт, що у 1054 році, як повідомляє Козьма Празький, було підписано договір, за яким Чехія віддавала зайняті нею землі в обмін на данину.⁶⁸³ Інші джерела подають дещо відмінні відомості. Так Книга фундаторів цистеріанського монастиря в Генрикові («*Księga henrykowska*») повідомляє про першого єпископа Вроцлава Ієроніма, котрий обійняв цю кафедру у 1046 році⁶⁸⁴. Каталог вроцлавських єпископів повідомляє, що саме князь Казимир I встановив єпископство у Вроцлаві

⁶⁸⁰ Kodeks Dyplomatyczny Śląska / Wyd. K.Maleczyńskiego. Wrocław, 1958. T.I/1. N3. S.9—12.

⁶⁸¹ Pleszczyński A. Początek rządów Bolesława Chrobrego // *Viae historicae: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Wrocław, 2001. S.230. ; Юсупович, А. Чи ходив Володимир Великий на/до ляхів? (польсько-руські відносини наприкінці X – на початку XI ст.) // *Український історичний журнал*. 2015. № 5. С. 64

⁶⁸² *Cosmae Pragensis Chronica Boeorum...*, S. 83

⁶⁸³ Ориг. *Anno dominice incarnationis MLIII. Urbs Wratislao et alie civitates a duce Bracizlao reddite sunt Poloniis ea conditione, ut quam sibi tam suis successoribus quingentas marcas argenti et XXX auri annuatim solverent* *Cosmae Pragensis Chronica Boeorum...* S 101

⁶⁸⁴ Ориг. *fuit utaque hujus Wratislaviensis dyocesis primus episcopus Ieronimus. Hic ordinatus est Anno domini 1046* Cyt. Abraham Wladyslaw Organizacya Kościoła w Polsce..., S. 87-88

і «Року Божого 1051 назначив першим єпископом вроцлавським Ієроніма»⁶⁸⁵. Постає питання, як Казимир міг призначити єпископа для непідконтрольної йому території. Длугош повідомляє нам, що спочатку кафедра вроцлавського єпископа знаходилась у місті Смогожув⁶⁸⁶ яке знаходилось також у польській частині Сілезії, а після того, як Вроцлав було повернено до Польщі, сюди було перенесено єпископську кафедру⁶⁸⁷. Тому можливо, що Казимир просто страхувався на випадок повернення частини Сілезії і хотів бути готовим до того, щоб ці землі увійшли до складу польської церковної структури.

Встановлення єпископства у Сілезії було надзвичайно важливою подією для польської церкви. У Сілезії, як уже згадувалось вище, були надзвичайно сильними традиції язичництва і наявність тут єпископської кафедри дозволяло ефективніше боротись з язичниками. Також наявність церковної організації дозволяла посилити тут вплив Польщі і зберегти її як частину держави Пястів. Ще однією причиною відновлення єпископства був і той факт, що польській владі було необхідно посилити свій вплив у церкві на випадок суперечок щодо залежності польської церкви від Магдебурзького архієпископства. Вроцлавським єпископом під час правління Казимира залишався вище згаданий Ієронім, який займав єпископську кафедру до початку 60-х років XI ст.⁶⁸⁸

У 1057 році відбувся з'їзд єпископів у місті Похльде, який затвердив створення єпископства у Вроцлаві. На думку О.Галецького цілком можливо, що на цьому з'їзді відбулась зустріч краківського архієпископа Аарона та папським легатом

---

⁶⁸⁵ Ориг. *Quondam per monachum regem dictum Kazimirum et institutus Wratislaus pontificatus, anno d. 1051 ordinatus Ieronimus primus episcopus Wratislaviensis* Cyt. Abraham Wladyslaw Organizacja Kościoła w Polsce...,S. 87-88

⁶⁸⁶ Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego Księga III-IV 1039-1139. Warszawa.,2009.S. 73

⁶⁸⁷ Ibidem

⁶⁸⁸ *1065 Jeronimus episcopus Vratislaviensis obiit* Rocznik kapitulny Krakowski (dawny)...,S 795

Гільдебрандтом, майбутнім папою Григорієм VII, що в подальшому відобразилось на відносинах Польщі та Риму⁶⁸⁹.

Надзвичайно успішним періодом у розвитку польської церкви було правління Болеслава II (1058-1079). Одне зі своїх прізвиськ — Щедрий він отримав саме за щедрі пожертвування храмам та монастирям⁶⁹⁰. Також Болеславові вдалось утворити в Мазовії Плоцьку єпархію, яка на початку XII ст. отримала статус єпископства⁶⁹¹. Болеслав остаточно відновив Гнезенське архієпископство, про що нам повідомляє «Rocznik Traski»⁶⁹².

Багато в чому це було пов'язано з тим, що сам факт існування Гнезенської кафедри символізував повторну реалізацію рішення з'їзду 1000 року та створення самостійної польської церкви, яка була б незалежною від німецьких архієпископств. Болеслав II вибрав доволі вдалий час для реалізації цього наміру. У католицькій церкві набирав обертів клонійський рух реформаторів, який якраз і вийшов з монастирів бенедиктинського ордену. Князь уже заробив собі авторитет серед церковних кіл своєю щедрою підтримкою монастирів у Польщі і тому міг розраховувати на підтримку клонійців у питанні відновлення єпископської кафедри у Гнезно. Відновлення кафедри в Гнезно мало сприяти ще одному політичному кроку Болеслава – його коронації, яка відбулась на різдво 1075 року. Однак питання коронації Болеслава волею-неволею перетнулось з головною політичною подією того часу в католицькому світі – боротьбою за інвеституру. Одночасно формується нова кафедра у Плоцьку. Її значення особливо зросло за

⁶⁸⁹ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*, S 79

⁶⁹⁰ Галл надзвичайно пишно розписує щедрість Болеслава II, вводячи у свою хроніку оповідання про князя та бідного іноземного монаха див Anonim tzw. *Gall Kronika polska...*, S. 50-52

⁶⁹¹ Abraham W. *Organizacja Kościoła...*, S. 92. Це підтверджується також буллою папи Іннокентія II *Sacrosancta Romana*, де серед єпископів згадується *episcopatus Plock* див Innocentius Pp. II 1133 Jun. 4, // *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski. Poznan, 1877. T 1. Dokument Nr 6*

⁶⁹² 1064. *Gneznensis ecclesia consecratur Rocznik Traski...*, S 831. Скоріш за все посвята нового храму була приурочена до поновлення архієпископства.

правління Власдислава I Германа, коли вона перетворюється на сімейну для роду Пястів⁶⁹³.

До кінця XI століття адміністративний поділ католицької церкви в Польщі дещо ускладнився у зв'язку з приєднанням поморських земель. Очевидно, що новоприєдані території потребували християнізації. польська влада активно взялась за цей процес. Ці терени увійшли у підпорядкування до архієпископа Гнезно. Перша місія проводилася під керівництвом іспанського ченця Бернарда, який прибув на запрошення князя Болеслава III у 1122-1123 рр, однак ця місія завершилась невдачею У 1124 р. сюди прибув єпископ Оттон Бамбергський (якого ще називали «апостолом Померанії») . Власне він і очолив місію по християнізації помор'ян⁶⁹⁴.

В кінці 20-х років XII ст. Болеслав III Кривоустий почав втілювати в життя план церковної організації Помор'я. Паралельно продовжувалось зміцнення інших кафедр зокрема Плоцької яка підтвердила свій статус архієпископства⁶⁹⁵ Територія Гданського Помор'я була включена до складу Куявської дієцезії і решта були передані до єпархії Гнезно⁶⁹⁶. Також було створено невелику Любуську дієцезію, до якої в подальшому мали б увійти землі над Одером, що їх Болеслав запланував

---

⁶⁹³ Kętrzyński W. Założenie i Wyposażenie biskupstwa płockiego//*Przewodnik Naukowy i Literacki*.1886.№14.S. 385—392; Ulanowski B. O uposażeniu biskupstwa płockiego//*Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*.1888.№21.S.1—48; Kętrzyński W. Założenie biskupstwa płockiego//*Przegląd Powszechny*.1890.№ 7.S. 363—371;

⁶⁹⁴ Dobocz J. Monarchia i możni...,S 159

⁶⁹⁵ Abraham W. Organizacja Kościoła...,S 92 Це підтверджується також буллою папи Іннокентія II Sacrosancta Romana, де серед єпископів згадується *episcopatus Plock* див Innocentius Pp. II 1133 Jun. 4, // Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski.Poznan 1877.T 1. Dokument Nr 6

⁶⁹⁶ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium...,S. 102

долучити до Польщі*. Однак ця ідея зустріла опір серед деяких єпископів. Згодом було вирішено створити окреме Поморське єпископство⁶⁹⁷.

Отже, як бачимо, церковна структура в Польщі протягом XI ст. розвивалась через різні етапи: від започаткування так званих місійних єпископств через повне знищення під повстання 1037-1039 рр. до пламірного процесу розбудови адміністративного поділу.

Католицька церква на польських землях складалась з Гнезненського архієпископства та 5 єпископств: Познанське, Краківське, Вроцлавське, Плоцьке та Кольберське. Найвищий статус мало Гнезненське архієпископство, керівник і досі вважається главою Польської церкви. Краківське певний час було архієпископством, до відновлення у 1076 році кафедри в Гнезі. Плоцька кафедра була особистою кафедрою роду Пястів. Познанське єпископство імовірно ще певний час залишалось не включеним до складу Гнезненського архієпископства, через своє підпорядкування Магдебургу. Колобжезьке єпископство носило статус місійного, так як займалось християнізацією поморських теренів.

4.3 Місіонерська діяльність католицької церкви на польських землях

Місіонерська діяльність завжди була однією з основних видів діяльності католицької церкви. Для кліру завжди було надзвичайно важливим навертати в нову віру нові народи та території. По-перше, це прямо виходило з сутності церкви, оскільки християнізація нових народів означало їх спасіння. Пастир обов'язково повинен проповідувати серед нехристиян, для того щоб врятувати їх та ввести до лона спасених. По друге, це збільшувало *Pax Christiana*, християнський світ, який

---

* Власне перелік нових єпископств які були створені у Помор'ї можна прослідкувати за буллою 1133 року *Inter Albiam et Oderam, Stetin et Lubus, ultra Oderam vero Pomerana, Poznan, Gnezen, Craco, Wartizlav, Cruciwiz, Masovia et Lodilaensis* Innocentius Pp. II 1133 Jun. 4. Dokument Nr 6

⁶⁹⁷ Ibidem.S 112

власне і включає усіх «синів церкви»⁶⁹⁸, та розширювало тогочасний християнський цивілізаційний простір⁶⁹⁹. По третє, це засіб політичного посилення християнських держав.

Більшість відомостей про місіонерську діяльність католицької церкви міститься в творах, написаних самими християнськими авторами, а також у життєписах місіонерів. Саме завдяки життєписами історик має можливість проникнути глибше у пізнання місій.⁷⁰⁰ Тому не дивно, що сучасна історична наука розглядає історію місій насамперед як складову частину історії церкви, а діяльність кожного місіонера як окремий прояв діяльності цієї церкви⁷⁰¹. Що ж стосується конкретних проблем, пов'язаних з відносинами між язичниками і місіонерами, то вони тільки порівняно недавно виявилися в центрі дослідників⁷⁰².

Збережені джерела про місіонерську діяльність нерідко є «програмно-теоретичними» творами, а саме порадами проповідникам-початківцям, відповіді на питання про християнство, роздуми церковних ієрархів. Часто важко встановити, чи були застосовані ці рекомендації в місіонерській практиці. Нелегко виявити реальні факти навіть в життєписах місіонерів, що відображають «скоріше наміри і домагання агіографів, ніж реальний досвід їх героїв»⁷⁰³. І, нарешті, суперництво різних християнських центрів місіонерської діяльності, що впливало на

⁶⁹⁸ Chadwick H. Christian doctrine//The Cambridge History of Medieval Political Thought с.350–с.1450.Cambridge, 1988.P. 9-20

⁶⁹⁹ Strzelczyk J. Rozmowa o historii misji średniowiecznych//Annales Missiologici Posnanienses.2014.T. 19.S. 7-36

⁷⁰⁰ Strzelczyk J. Rozmowa o historii misji...,S. 9

⁷⁰¹ Кузнецова А. Миссия латинской церкви: опыт христианского Запада и Центральная и Юго-Восточная Европа на рубеже второго тысячелетия // Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия.Москва, 2002.С.34

⁷⁰² Wood I. The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe 400—1050.London, 2001.P.25

⁷⁰³ Sawyer B. Scandinavian Conversion Histories// The Christianisation of Scandinavia Ed. B. Sawyer, P. Sawyer, I. Wood..Kungulv, 1987.-P. 108.

достовірність творів середньовічних авторів, багато в чому заважає відтворенню реальної картини цього явища⁷⁰⁴.

Місіонерська діяльність була започаткована ще у перші десятиліття існування християнства. Основою її стає цитата з Євангелія від Матея (Мт 28:19): *«Ідїть, отже, і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа»*⁷⁰⁵. До аналогічного закликає й інша цитата з Матея (24:14): *«І ця Євангелія Царства буде проповідуватись по всьому світі, на свідоцтво всім народам. І тоді прийде кінець»*⁷⁰⁶. Фактично, ці цитати стають ідейною основою місіонерської діяльності⁷⁰⁷ католицької церкви.

Але значну роль у християнізації Римської імперії у IV ст. відіграв саме факт надання християнству статусу державної релігії⁷⁰⁸, а не діяльність місіонерів. Єдиними успішними місіонерами у цей період були Ульфїлла, який проповідував серед готів⁷⁰⁹, святий Палладій⁷¹⁰ та святий Патрік⁷¹¹, завдяки діяльності якого розпочався процес християнізації Ірландії.

Загалом місії поділялися на два типи: «офіційні» та «добровільні». Офіційном місії виконували спеціально призначені церковною владою. Добровільні, як правило, були справою окремих ентузіастів, які прагнули проповідувати серед

⁷⁰⁴ Про специфіку дослідження п'ятійвської Польщі на агіографічних джерелах див. Karwasińska J. Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII wieku// Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia. Poznań, 1962. t. II. S. 233-245

⁷⁰⁵ *euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*

⁷⁰⁶ *et praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus et tunc veniet consummatio*

⁷⁰⁷ Про значення цих цитат для місіонерської діяльності див. Padberg L. v. Mission und Christianisierung: Formen und Folgen bei Angelsachsen und Franken im 7. und 8. Jahrhundert. Stuttgart, 1995. S. 7, 32.

⁷⁰⁸ Кузнецова А. Миссия латинской церкви..., С. 37

⁷⁰⁹ Thompson E. A. The Visigoths in the Time of Ulfila. Oxford, 1966. P. 104

⁷¹⁰ Charles-Edwards T. M. Palladius, Prosper and Leo the Great: mission and primatial authority // D. N. Dumville (ed.). Saint Patrick, A. D. 493—1993. Woodbridge, 1993. P. 1—12.

⁷¹¹ Бондаренко Г. В. Мурьху мокку Махтени: христианизация Древней Ирландии и рождение национальной святости URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Irland/St-Patrick_Vita/pred.phtml?id=6988

язичників. Поширеними були випадки, що місія спочатку була добровільною, а згодом отримувала офіційний статус.

Різкий поворот в офіційному тлумаченні місіонерства розпочинається за понтифікату папи Григорія Великого⁷¹². Якраз у цей період різко зростає кількість «офіційних» місій. У 597 році папа відправляє місію Августина Кентерберійського до англосаксів⁷¹³ та наголошує на необхідності християнізації народу⁷¹⁴. Місіонерство отримує офіційний статус та займає чільне місце в ідеології католицької церкви⁷¹⁵.

Поступово ідею місіонерств починають перебирати і державні правителі, зокрема ця ідея стає однією зі складових політики Карла Великого⁷¹⁶. Якраз VIII–IX ст. називаються золотим віком місіонерства⁷¹⁷. Однак уже у X ст. активність місіонерів поступово затухає. На той час уже було доволі мало компетентних та досвідчених місіонерів, оскільки монахи та проповідники воліли займатися книжною справою в монастирях⁷¹⁸. У даному випадку зіграла негативну роль інституціоналізація католицької церкви, коли зі збільшенням кількості монастирів та церков служити на благо Церкви можна було не лише у поширенні християнства серед язичників.

Згодом місіонерство стало складовою частиною політики імператорів Священної Римської імперії, зокрема коли Оттон I розпочав політику так званої *Renovatio imperii*. Відтепер це привілей здебільшого світської влади, а не церковних структур. Перш за все це стосується імператора, який трактувався як спадкоємець

⁷¹² Кузнецова А. Миссия латинской церкви..., С. 39

⁷¹³ Wood I. *The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe 400—1050...*, P. 10

⁷¹⁴ *Gregorii Registrum XI 37 // MGH Epp. II* Ed. L. Hartmann. Berlin, 1899. P. 308—310.

⁷¹⁵ Кузнецова А. Миссия латинской церкви..., С. 39

⁷¹⁶ Sullivan R. E. *Carolingian missionary theories // Catholic Historical Review*. 1956. Vol. 42. P. 273—295.

⁷¹⁷ Кузнецова А. Миссия латинской церкви..., С. 39

⁷¹⁸ Padberg L. *Consolidation and Expansion of Latin Christianity: The Ottoman Mission to the Western Slavs and Hungarians // Europe's Centre Around AD 1000. Catalogue / Ed. A. Wioreczek, H.-M. Hinz. Stuttgart, 2000. P. 440.*

імперської традиції⁷¹⁹. Особливо активно використовував місіонерство як складову *Renovatio imperii* імператор Оттон III⁷²⁰.

Територія сучасної Польщі спочатку навіть не розглядалась як можливий регіон для місіонерської діяльності. Баварський Географ, що, можливо, складався і в місіонерських цілях⁷²¹, досить скупо нам подає польські племінні союзи, хоча саме вони були привабливими об'єктами для християнізації.

Якщо, наприклад, Русь уже довгий час відчувала вплив місіонерських праць та активно знайомила як зі східним⁷²², так і західним⁷²³ варіантами християнства, то про Польщу цього явно не скажеш. Окрім місії Мефодія до Віслянської держави у 70-х роках IX ст. нам невідомі інші християнські місії до цього регіону. Гіпотезу А. Власто про те, що загадкові чужоземці в Хроніці Галла—це християнські місіонери, які були відряджені Мефодієм дуже важко довести⁷²⁴. Однак навіть якщо це і так, то ця місія не принесла якихось вагомих результатів.

Проте все змінилось з приходом Оттонів до влади. В планах *Renovatio imperii* Польщі, Чехії та Угорщині відводилась надзвичайно важлива роль це були прикордонні держави, які мали увійти до складу своєрідного християнського союзу

⁷¹⁹ Padberg L. у. *Consolidation and Expansion of Latin Christianity...*, P. 440.

⁷²⁰ Strzelczyk J. *Otton III*. Wrocław, 2000. S.

⁷²¹ Власто А.П. *Запровадження християнства у словян...*, С 142

⁷²² Тут зокрема існує дискусія щодо так званого Аскольдового хрещення та поширення християнства на руських землях у IX ст. Див. Брайчевський. М.Ю *Суспільно-політичні рухи у в Київській Русі*. Вибране.Київ,2009.Т1.С. 74 Критика гіпотези: Котляр М. Ф. *Київські князі Кий і Аскольд* URL: http://warhistory.ukrlife.org/1_02_10.htm] ; Бибииков М. В. *Когда была крещена Русь? взгляд из Византии // Древняя Русь в свете зарубежных источников*. Москва, 2003. С. 108-109; Петрухин В. Я. *Начало этнокультурной истории Руси IX—XI вв.* Москва, Смоленск, 1995. С. 224.; Мусин А. Е. *О распространении христианства в древней Руси IX—XIV веков на основе данных археологии и письменных источников // Исторический вестник*. 2000. № 6. С. 4—17

⁷²³ Назаренко А. В. *Древняя Русь на международных путях*. Москва,2000.С. 219—310

⁷²⁴ Власто А.П. *Запровадження християнства...*,С. 143

держав на чолі з імператорами Оттонідами⁷²⁵. Тому в прикордонних німецьких церковних структурах формуються «офіційні» місії, а після хрещення Польщі такі місії починаються формуватись і в складі новоутворених польських церковних організацій. Однак варто зазначити, що дуже довгий час роль місіонерів польської церкви виконували представники німецьких єпархій. Можемо стверджувати, що польські церковні структури на початку не мали права призначати «офіційні» місії, тому цю роль виконували німецькі єпископи, хоча частими були «добровільні місії»⁷²⁶.

Перші єпископства, найімовірніше, були місійними. Загалом щодо їх правового статусу в історичній науці довгий час триває дискусія. Першим, хто припустив, що єпископства мали місійний характер, був В. Абрахам⁷²⁷. Власне ця точка зору стала найпопулярнішою в польській історіографії. Її підтримав Т. Сільніцький⁷²⁸, Г. Ловмянський⁷²⁹. з деякими застереженнями – Д. Сікорський⁷³⁰. Хоча зараз існують деякі критичні погляди щодо даної концепції⁷³¹. Так А. Вайс доводить, що перші єпископства одразу мали дієцезальний статус, тобто постійно діючих установ, які однак у ієрархічному статусі підпорядковувалися безпосередньо Риму⁷³².

---

⁷²⁵ Детальніше Парамонова М. Ю. Имперская концепция Оттона III и его политика в отношении славянских государств // Из истории древнего мира и средних веков. Москва, 1987. С.87-105

⁷²⁶ Власто А.П. Запровадження християнства..., С 151-152

⁷²⁷ Abraham W. Organizacja Kościoła..., S. 116

⁷²⁸ Silnicki T. Początki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego// Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia. Poznań, 1962. Т. I. S. 340

⁷²⁹ Зокрема Г. Ловмянський доводить, що статус місіонерського єпископа мав Йордан див. Lowmianski Początki Polski..., Т VI. S. 591

⁷³⁰ Sikorski D.A. Kościół w Polsce..., S. 151

⁷³¹ Детальний аналіз концепцій правового статусу перших польських єпископств приводить Д. Сікорський див. Sikorski D.A. Kościół w Polsce..., S. 149-181

⁷³² Weiss A. Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie// *NP*. 1988. № 69. S. 83-96, також див. Weiss A. Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie, Lublin, 1992. S.90

Очевидно, що істина зазвичай знаходиться десь посередині. У даному випадку важко заперечувати місійний характер як мінімум на початках існування польських єпископств, що мали спеціальний статус. Зокрема, значна частина таких місійних єпископств підпорядковувалася напряму Риму⁷³³, оскільки, по суті, вони являлись «офіційними» місіями.

Наскільки довго вони знаходилися у так званому «місійному статусі», сказати доволі складно. Як мінімум, такий статус тривав до рішень Гнезеського з'їзду 1000 року, що остаточно сформував основи церковної організації на польських землях. Так, не до кінця встановлено, чи всі єпископства на польських теренах мали цей місійний статус. Особливо дискусійним є питання належності Познанського єпископства, оскільки воно могло засновуватись одразу як частина магдебурзького⁷³⁴ чи майнцького⁷³⁵ архієпископств.

Значну роль у місіонерській діяльності в Польщі відіграв святий Войцех Адальберт. Багато в чому він сформував певну модель поведінки для місіонерів як Польської, так і сусідніх церков. Серед місіонерів польської церкви це перший слов'янський місіонер, який, крім того, заявляв про свою діяльність відкрито⁷³⁶.

⁷³³ Labuda G. Zakres uprawnień władczych nad Kościołem polskim nadanych przez cesarza Ottona III księciu Bolesławowi Chrobremu w Gnieźnie//Rocznik historyczny.1998.№ 64.S.9

⁷³⁴ На це непрямо вказують повідомлення деяких джерел, зокрема Титмар Титмар Хроника...,VI,65.C. 119 Ориг *Eodem die Vungerus, Posnaniensis cenobii pastor, consacerdos suus et suffraganeus, 30 ordinationis suae anno obiit. Nunc haec dicta suffitiant, et de quo mihi nunc sermo est, amplius loquar* див. Sikorski D.A. Kościół w Polsce...,S. 178-181

⁷³⁵ Така точка зора була особливо популярною серед істориків XIX ст. див. Wojciechowski T. O Rocznikach polskich X-XV wieku//*Pamiętnik Akademii Umiejętności*.1880.N IV.S.193 хоча є прихильники і в сучасній історіографії див Wasilewski T. Pierwsze biskupstwo polskie z siedziba w Poznaniu //Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze - wczesna epoka nowożytna).-Warszawa,2001.S.63-70

⁷³⁶ Lana Kanapasa Zywoť sw. Wojciecha// Monumenta Poloniae Historica.Lwow,1864.T I.S. 181

Як відомо Войцех був змушений покинути Чехію через політичний конфлікт⁷³⁷. Його свідомістю володіла ідея християнської місії до язичницьких народів, що живуть біля кордонів Імперії. Як зазначив один з його перших біографів, він розмірковував, куди краще податися⁷³⁸ до лютичів – найбільш войовничих серед язичницьких ворогів Імперії чи до прусів – язичницьких сусідів Польщі. Завдяки знанню слов'янської мови Войцеху було легше проповідувати серед лютичів, однак він вирішує вирушити до прусів. Тут він міг розраховувати на допомогу князя Болеслава I Хороброго. На відміну від Чехії, оточеної з усіх сторін християнськими державами, Польща межувала з язичниками, тому була зацікавлена у християнізації цих народів⁷³⁹.

Варто зазначити, що Войцех, імовірно, контактував і з представниками східних церков. Вплив цих контактів проявляється у написаній Войтехом близько 993 року «Легенді про святого Горгонія»⁷⁴⁰. «Легенда про св. Горгонія» починалася тим, що благочестивий християнин має збирати і знайомити людей з усім, що відомо про діяння святих мучеників⁷⁴¹. Це стає основною настановою для авторів життєписів святих: як правильно описувати долю зображуваних та характер їхніх місій, а також своєрідною моделлю поведінки для місіонерів.

27 квітня 997 року Войцех гине під час місії. Болеслав одразу відправляє експедицію для отримання або викупу тіла місіонера. Врешті останки були викуплені та поміщені в базиліці Гнезно⁷⁴². Це мало підкреслити осоливий характер

⁷³⁷ Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag...,S. 251

⁷³⁸ Lana Kanapasza Zywoł sw. Wojciecha...,S. 180

⁷³⁹ Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве во второй половине X — первой половине XI в // Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия.Москва, 2002.С. 230-231

⁷⁴⁰ Датування тексту за Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве...,С. 222

⁷⁴¹ Там само

⁷⁴² *Postea vero corpus ipsius ab ipsis Prusis Bollezlaus auri pondere comparavit, et in Gnezna metropoli condigno honore collocavit* Galla kronika...,S. 400

відносин Болеслава I та Войцеха та причетність Польщі до цієї місії. Певним чином такий крок мав підкреслити своєрідну «польськість» місії Войцеха, мовляв, ця місія була зроблена з санкції⁷⁴³ Польської церкви та влади, а не Риму чи німецьких єпископів⁷⁴⁴.

Мученицька смерть Войцеха, добре знаного і світській і церковній еліті Імперії, зокрема імператору Оттону II, у країні прусів привернула увагу до Польщі як до території, звідки могли б провадитися церковні місії задля християнізації язичників. Такі місії були б гідним продовженням справи, заради якої загинув Войцех. Та спершу слід було вжити заходів із зміцнення становища церкви в цій країні. За таких умов Болеславу Хороброму вдалося домогтися від імператора Оттона III та римського папи Сильвестра II рішення про створення в Польщі особливої церковної провінції – архієпископства, на чолі якого був поставлений зведений брат Войцеха Радим-Гауденція – один з небагатьох учасників пруської місії, який залишився в живих⁷⁴⁵. Відповідне рішення відбулося в Римі не пізніше кінця 999 р., і Гауденцій був висвячений в архієпископський сан. Згодом це було підтверджено на Гнезненському з'їзді. В подальшому Войцех отримує статус покровителя Польщі⁷⁴⁶.

---

⁷⁴³ Rosik S. W sprawie polskich misji do krajow poganskich w wiekach srednich (wokol konwersji Pomorzan w dobie Boleslawo Krzywoustego)// *Dynamika przemian spolecznych i religijnych w sredniowieczu*.Warszawa,2011.S. 224

⁷⁴⁴ Щодо “польськості” чи “німецькості” місії Koczy L. Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasow Boleslawow//*Annales Missiologicae*.1934.№6.S. 52-186; Strzelczyk J. *Apostolowie Europy*.Warszawa,1997.S.176-229

⁷⁴⁵ Про участь Гауденція Радзіміра в місії Войцеха див. Lana Kanapasza *Zywot sw. Wojciecha...*,S.180; *Passio s. Adalperti episcopi et marliri*// *Monumenta Poloniae Historica*. Lwow,1864.T I.S. 216-218

⁷⁴⁶ Так у пізніших копіях життєписів св. Войцеха періодично зустрічається означення святого як protector Poloniae див Ossowski T. *Swiety Wojciech- Protector Poloniae w kazaniu De sancto Adalberto z rekopisu Biblioteki Wyzszego Seminarium Duchownego w Sandomierzu*//*Kaznidziejstwo srednioweczne. Polska na tle Europy*/Teksty, atrubucje, auditorium.Warszawa,2014.S.85-94

Для продовження місіонерської діяльності це мало два позитивні аспекти. По-перше, це суттєво посилювало авторитет польського кліру, як такого, що піклується про християнізацію язичників. По-друге, і це найголовніше, такі рішення підкреслювали право польської церкви самій проводити такі місії⁷⁴⁷. По-третє, це одразу вводило новоохрещені народи до політичної орбіти польських князів. У майбутньому це дозволяло, якщо не приєднати ці території, то впливати на їхнє життя, послуговуючись статусом «християнізатора краю».

Не випадково Галл в описі Гнезненського з'їзду наголошує, що імператор Оттон III передав Болеславу I усі права на церкву у Польщі та сусідніх територіях⁷⁴⁸. Фактично, це був карт-бланш на повну свободу дій. Болеслав не лише отримав право інвеститури, але і можливість за власним баченням формувати церковну організацію на новонавернених територіях⁷⁴⁹. Відтепер місіонерство стає частиною офіційної ідеології як польської влади, так і польської церкви⁷⁵⁰.

Наступником діяльності святого Войцеха стає Бруно Квортфуртський. Він долучився як інтелектуально (був автором декількох життєписів⁷⁵¹, зокрема життєпису святого Войцеха⁷⁵²) та і фізично (був безпосереднім учасником місії). Папа Сильвестр II призначив його «архієпископом для поган».

Через суперечності з імператором Генріхом II Бруно переїжджає до Польщі, де продовжує займатись місіонерством. Болеслав I, фактично, довіряє йому роль,

⁷⁴⁷ Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium..., S 49

⁷⁴⁸ Galla kronika..., S 400

⁷⁴⁹ Labuda G. Studia nad początkami państwa polskiego..., T II. S. 499-510

⁷⁵⁰ Не випадково Галл дуже багато пише про місіонерів, таким чином возводячи цю практику в число діянь, які має виконати благочестива людина, правитель, а особливо церква. Існує гіпотеза, що навіть була спеціально складена «Книга мучеництва св. Войцеха», як частина офіційного тлумачення місії Войцеха див. Wiszewski Przemyslaw Domus Boleszlai..., S. 608-615

⁷⁵¹ Так Бруно вважається автором Життєпису пяти братів мучеників Див : Żywot Pięciu Braci Męczenników, tł. K. Abgarowicz, wstęp Jadwiga Karwasińska//Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego. Warszawa, 1966. S. 155-246

⁷⁵² Passio s. Adalperti episcopi et marliri..., S. 216-218

яку виконував Войцех⁷⁵³, і Бруно активно проповідує серед прусів впродовж майже 7 років – доволі великий термін, як для цього часу. У 1009 році він загинув під час експедиції. Через 10 років його було канонізовано⁷⁵⁴.

Фактично, це означало, що місіонерська діяльність стає однією з ключових напрямів діяльності католицької церкви в Польщі. Однак згодом на доволі довгий час місіонерство припиняється. Це пов'язано як із політичними катаклізмами всередині Польської держави (язичницьке повстання 1037–1039 рр.), так і зі згаданою вище інституціоналізацією церкви. Поступово церковна організація на польських землях все більше розростається. З'являється все більше можливостей для служіння Церкві, не покидаючи польських теренів⁷⁵⁵.

Варто також зазначити, що на той час духовенство ще не мало великого авторитету. Це були представники нової релігії, яка змінила полякам віру батьків. Тому місіонерські подорожі були часто дуже небезпечними (згадати хоча б обставини загибелі святого Войцеха та Бруно Кверфуртського), тож не кожен священнослужитель прагнув їхати хрестити язичників.

З огляду на нестабільний характер польського християнства у XI ст., навряд чи можна було сподіватися на значну місіонерську активність. У цей період місіонерство дещо відходить на другий план⁷⁵⁶. Поступово змінюється й тип місії, оскільки, певним чином, самі місії починають переживати кризу. Підготовка до хрещення провадилася недостатньо ретельно. Кількісні вимоги переважали над якісними. Окрім того, місіонери часто не знали мови місцевого населення, тому потенційні віряни ставилися до них з підозрою⁷⁵⁷

---

⁷⁵³ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*, S 50-51

⁷⁵⁴ Орієнтовно це сталось між 1019 та 1025 рр. див. Białuński G. Bruno z Kwerfurtu. Pamięć i kult. // *Pruthenia. Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim*. Olsztyn, 2013. T. VII. S. 169-170

⁷⁵⁵ Зокрема це пов'язано зі збільшенням кількості монастирів на польських землях див. Derwich M. *Najstarsze klasztory na ziemiach polskich (do końca XII wieku)...*, S. 220

⁷⁵⁶ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*, S. 80

⁷⁵⁷ Власто А. *Запровадження християнства...*, С 165

Усе більшу увагу місіонери приділяють поглибленню знань місцевих жителів про християнство. Популярним стає «просвітницький», а не «силовий» характер християнізації⁷⁵⁸, хоча без останнього ще не вдається обходитись⁷⁵⁹. Також велике значення мало поширення григоріанських реформ в Польщі, котре якраз розпочинається у 70-х роках XI ст.⁷⁶⁰.

Новий сплеск місіонерської діяльності пов'язаний, насамперед, із християнізацією поморських земель. Польські князі ще з часів Мешка I прагнули приєднати цей регіон до власних територій. На певний час ці землі увійшли до Польщі, однак у 30-х роках XI ст. їх було втрачено. Дещо активізував поморську політику Болеслав II. Так, Галл розповідаючи про його походи проти поморян, головною метою походу визначає християнізацію цих земель: «прагнув визволити цей край із рук поган»⁷⁶¹. Тоді були створені абатства в Любліні та Могильно, що мали провадити роботу відповідно в Західному та Східному Помор'ї. Замість зруйнованої єпархії в Колобжегу було створено єпархію з центром у місті Бялгард на річці Парсента, що мала обслуговувати новонавернених християн серед поморян. Бялгардських єпископів називали дещо невизначено *poloniensis episcopus*⁷⁶². Однак спроби Болеслава II приєднати Помор'я, як і походи його наступника князя Владислава I Германа, були невдалими.

---

⁷⁵⁸ Strzelczyk J. Rozmowa o historii misji średniowiecznych...,S. 7-36

⁷⁵⁹ Сучасні дослідники часто наголошують, потрібно розрізняти дві окремі стадії християнізації язичників: власне хрещення та християнізацію. Тобто сам акт прийняття християнства та безпосередньо процес формування церковних структур. див. Кузнецова А. Миссия латинской церкви...,С. 36; Strzelczyk J. Rozmowa o historii misji średniowiecznych...,S. 9

⁷⁶⁰ В даному випадку мається на увазі заходи папи Григорія VII щодо реформи церкви, покращення стану справ всередині монастирів та посилення моральних аспектів духовенства. Див. Skwierczynski K. Recesja iei gregorianskich w Polsce.Torun,2016.S.65-76

⁷⁶¹ *Qui cupiens animo ferventi de manu gentilium patriam liberare* Galla kronika...,S 421

⁷⁶² Власто А. Запровадження християнства...,С 165

Кардинально змінили ситуацію поморські походи Болеслава III, що завершилися приєднанням цього регіону до Польщі. Поступово християнізувалися нові території і, відповідно, там необхідно було створювати церковну організацію. До цього процесу було залучено й німецьких церковних ієрархів, зокрема Оттона Бамерзького⁷⁶³, який і зіграв ключову роль у християнізації цього регіону

Оттон прибув до Польщі ще у 80-ті роки і, фактично, прожив усе десятиліття⁷⁶⁴. Спочатку він був придворним священиком при дворі княгині Юдити, вчителем у кафедральній школі, згодом, імовірно, – священиком про Плоцькій кафедрі⁷⁶⁵. Далі він повернувся до німецьких земель, де у 1102 році став єпископом Бамберським. Тривале проживання на польських землях могло підштовхнути його до християнізації поморян. У місію його запросив особисто Болеслав III Кривоустий. У листі князь акцентує увагу на чесноти єпископа та обіцяє повністю спонсорувати місію⁷⁶⁶. Варто зазначити, що невелика кількість християн була серед поморян і до того⁷⁶⁷.

Оттон здійснив дві місії. Під час своєї першої подорожі (квітень 1124 — лютий 1125 року) він відвідав найважливіші міста поблизу дельти Одери, лише нещодавно захоплені Кривоустим (1121 року)⁷⁶⁸. Це був важливий для Польщі успіх, не менш

---

⁷⁶³ Rosik S. *Conversio gentis Pomeranorum. Studium swiadectwa o wydarzeniu (XII wiek).*- Wrocław,2010....,S. 45

⁷⁶⁴ Rosik S. *Conversio gentis Pomeranorum...*,S. 60

⁷⁶⁵ Grażawski K. *Życie codzienne na Ziemi Chełmińskiej i Dobrzyńskiej w średniowieczu.* Włocławek,2003.S.123

⁷⁶⁶ *Sed ecce, per triennium laboro, quod nullum episcoporum vel sacerdotum idoneorum michi coadjutorum ad hoc opus inducere queo. Unde, quia tua sanctitas ad omne opus bonum prompta et indefessa praedicatur, rogamus, pater amatissime, non te pigeat, nostro comitante servitio, pro Dei gloria tuaeque beatitudinis incremento id laboris assumere. Sed et ego tuae paternitatis devotus famulus, impensas omnes et socios itineris et linguae interpretes et coadiutores presbyteros, et quaecunque necessaria fuerint, praebebo, tu tantum, sanctissime pater, venire dignare.* Helmolds *Slavenchronik...*,S. 83

⁷⁶⁷ Rebkowski M. *Chrystianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne.* Szczecin,2007.S.218

⁷⁶⁸ Власто А. *Запровадження християнства...*, С. 165

значний, ніж у часи Мешка, оскільки він забезпечив полякам вихід до зручних балтійських портів. У Щецині, Волині та Бялегарді було зруйновано язичницькі святилища та ідолів і проведено масове хрещення населення. У Щецині та Волині були збудовані нові церкви, присвячені св. Адальбертові.

Місіонер прибув до кордону з Помор'ям, неподалік Сантока. Місцеві чиновники обіцяли йому всіляку допомогу. Для збройного супроводу йому було виділено 500 рицарів, однак він наказав спочатку отримати згоду на хрещення від старійшин помор'ян. Перші місіонерські спроби були спрямовані до Пижиця, Каменя-Поморського, Воліна та Щеціна. У перших двох містах християнізація проходила без особливого опору⁷⁶⁹. Однак у Волині й Щецині місіонери зіткнулися з рішучою протидією з боку місцевого населення та жерців. Прийняття християнства відбулося тільки після зниження данини, яку міста виплачували Болеславові. Було зруйновано чотири язичницькі капища, на місці яких були споруджено церкви⁷⁷⁰. а пізніше створено єпархії в Любуську (для Західного Помор'я) та в Крушвіцах (для Східного Помор'я), що підпорядковувалися Гнезненській кафедрі⁷⁷¹.

У 1127 р. у результаті чуми та високих податків відбулося перше язичницьке повстання помор'ян, ініціаторами якого стали колишні жерці. Влітку 1128 р. Болеслав III Кривоустий розпочав підготовку до масштабної акції відплати, яка могла повністю зірвати результати місіонерської діяльності Оттона. Проте завдяки дипломатії єпископа конфлікту вдалося уникнути. У 1128 р. місія поновила свою роботу на території Помор'я. Вона була спрямована на християнізацію земель на західній стороні Одера: Узноїма, Велегоща і Гостькова. Завершальний етап місії містив повторну подорож до Щеціна, Воліна та Каменя-Поморського. Варто зазначити, що, незважаючи на реакцію язичницького населення, християнізація Помор'я була доволі успішною.

⁷⁶⁹ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*, S 101

⁷⁷⁰ Buko A. *Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej...*, S 149

⁷⁷¹ Halecki O. *Sacrum Poloniae Millenium...*, S 102

Однак невдовзі на нових землях вибухнуло повстання й Оттонові довелося знову вирушити туди, тепер уже і на запрошення герцога Вратислава. Нова місія відбулась у 1128 році⁷⁷² і завершилась більш вдало⁷⁷³: нові землі вдалось закріпити у системі польської церкви.

Отже, як бачимо, місіонерська діяльність була одним з основних напрямів діяльності католицької церкви у Польщі. Завдяки місіонерству польські церковні структури поширювали християнство на нові землі та збільшували наявний тоді простір *Rex Christiana*. Водночас така діяльність дозволяла розширювати територіальні межі та посилювати політичний вплив Польської держави у цьому регіоні. Поступово місіонерська діяльність, як важливий інструмент суспільного життя, стає частиною ідеології як польської церкви, так і правителів. Католицька церква на польських землях у другій половині X - початку XII ст. займала вагомe місце у суспільно-політичному житті ранньосередньовічній . Основними сферами, які займала католицька церква у соціумі були співпраця з державною владою у фундаційній діяльності, участь у формуванні внутрішньополітичної системи та місіонерство.

Поняття меценатської або фундаційної діяльності було вельми важливим для політичної культури епохи середньовіччя, яка виступає одним із найважливіших елементів суспільного життя держави. Фундаційна діяльність польських князів була доволі значною. Це було пов'язано з необхідністю зміцнити відносини з церквою, а також зі специфікою уявлення про середньовічного правителя, у обов'язковий перелік чеснот якого входила меценатська діяльність особливо, а також з необхідністю християнізації новоприєднаних поморських територій.

Церковна структура в Польщі протягом XI ст. розвивалася через різні етапи: від започаткування так званих місійних єпископств через повне знищення під повстання 1037-1039 рр. до планомірного процесу розбудови адміністративного

---

⁷⁷² Rosik S. *Conversio gentis Pomeranorum...*, S. 374

⁷⁷³ Helmolds *Slavenchronik...*, S. 83

поділу. Католицька церква на польських землях складалась із Гнезненського архієпископства та 5 єпископств.

Надзвичайно важливе місце в діяльності католицької церкви займала місіонерська діяльність. Це прямо виходило з сутності церкви, оскільки долучення нових народів означало їх спасіння. Пастир обов'язково повинен проповідувати серед нехристиян, для того щоби врятувати їх та вести до лона спасенних та розширювати *Rax Christiania*. Поступово місіонерська діяльність стає частиною ідеології як польської церкви, так і польських правителів та перетворюється один із інструментів суспільного життя країни.

Висновки

Проведене дослідження показує, що вивчення історії католицької церкви на території Польщі має давню традицію. Це перш за всю пов'язано зі специфікою суспільного та ментального погляду на церкву, як інституцію, який поширений у польському суспільстві. Католицька церква є однією з найважливіших інституцій для поляків. Саме у розглядуваний період процес утвердження християнства та закладені початки інституціоналізації Церкви, які тривали паралельно з державотворчими процесам. Тому вивчення цього періоду дає змогу краще зрозуміти основи польського суспільства, ментальності та розуміння основних суспільних інститутцій, таких як держава та церква.

Окреслена джерельна база дослідження є доволі вузькою і складається з писемних (як правило – наративних текстів) та археологічних знахідок. Вивчення цих історичних свідчень вимагає від дослідника їх критики, знання мов (насамперед латини), глибокого розуміння середньовічної культури і менталітету. Тільки глибокий текстологічний аналіз із використанням нових методологічних принципів дозволяє дослідити місце католицької церкви у суспільно-політичному житті Польщі X-XII ст. Основу джерельної бази роботи складають писемні джерела як власне польського так й іноземного походження, які, як відомо, поділяються на наративні та документальні. Серед текстів польського походження варто відзначити «Хроніку та діяння князів польських» Галла Аноніма, «Історію Польщі» Вінцента Кадлубека, Великопольську хроніку. Також важливе значення має залучення археології та візуальних джерел. Вельми цінними для вивчення історії польської церкви є наративні тексти, написані у німецьких землях (Хроніки Відукінда Корвейського, Тітмара Мерзебурзького, Адама Бременського, Магдебурзькі аннали) та агіографічні тексти. За використання відповідних наукових методологічних принципів, наявний масив джерел цілком репрезентативний для проведення дослідження на зазначену тему.

Що ж до ступеня дослідження даного питання, то тут перш за все варто відзначити польську історичну науку, для якої дана проблема завжди залишалась

однією з ключових, як у ХІХ ст. (А. Брюкнер), у міжвоєнний період (В. Абрахам, О. Бальцер), в другій половині ХХ ст. (Г. Ловмянський, Г. Лябуда) і в цей час (М. Мішкевич, Д. Сікорський, М. Дервіч тощо), хоча варто відзначити і низку цінних праць з іноземної історіографії. Проте, попри певні успіхи польських та інших дослідників, слід зазначити, що низка питань досліджуваної проблематики ще й понині не знайшла у ній належного висвітлення. Це, зокрема, стосується вивчення політичної ментальності епохи раннього середньовіччя, особливо місця церкви в уявленнях поляків про політичний устрій держави; визначення місця католицької церкви у суспільних процесах; механізмів інституціоналізації церковних структур на сілезьких та мазовецьких теренах тощо. Низка проблем, пов'язаних із історією ранньосередньовічної церкви, ще й понині викликають жваві дискусії, а саме: питання хрещення князя Мешка І, роль та значення Гнезненського з'їзду, поява та функціонування перших монастирів на польських теренах, ступінь поширення християнства серед звичайних поляків у ХІ-ХІІ ст., діяльність місіонерів у Польщі, місце польської церкви у загальноєвропейській *Rex Christiana* тощо.

Характеристика процесу християнізації на підставі аналізу джерел та цивілізаційно-культурного контексту польського регіону дозволила констатувати, що в основі рішення про запровадження християнства в Польщі стояла зацікавленість польського князя Мешка І в притаманній християнству сакралізації централізованої влади правителя. Він також керувався ідеєю заміни покровителя, особливо після поразок від німецьких військ першої половини 60-х років Х ст. Тому, приблизно в 966 р. Мешко І прийняв нову релігію, одружившись на чеській княжні Дубравці. Цей крок розпочав процес формування церкви на польських теренах та ввів Польщу до тогочасного європейського цивілізаційного простору.

Простеження формування церковної організації в ранньосередньовічній Польщі показало, що цей процес відбувався відповідно до потреб новоутвореної Польської держави. Початківцем інституціоналізації церкви в Польщі можна вважати єпископа Йордана, який прибув разом із Дубравкою. Важливу роль у формуванні структури церкви зіграв святий Войцех, який став небесним

покровителем Польської держави. Через два роки після своєї мученицької кончини, у 999 р. він був канонізований. У 1000 р. відбулась зустріч між Болеславом I та Оттоном III в Гнезно. Гнезненський з'їзд затвердив утворення церковної організації на польських землях і таким чином було створено Гнезненську архієпископію. Фактично, цим рішенням було започатковано повноцінну Польську церкву.

В результаті аналізу процесу отримання Польською церквою самостійного статусу було встановлено, що його початок був обумовлений бажанням відокремитися від німецьких церковних структур, оскільки такий зв'язок означав не тільки релігійний, а й політичний вплив німецького імператора на Польщу. Особливо це питання загострилось на початку XII ст. 4 червня 1133 р. папа Інокентій II видав буллу *Sacrosancta Romana*, оформлену у вигляді послання до архієпископа Норберта та усієї Магдебурзької кафедри. Він вказав, що стан справ у польських єпархіях може покращити саме Магдебурзька єпархія і тому необхідно передати ці єпархії під зверхність Магдебурга. Уся польська церковна структура ставала свого роду васалом Магдебурзької єпархії. У результаті переговорів 6 липня 1136 р. Інокентій II підписав буллу *Ex commisso nobis a Deo* (З покладеного на нас Богом), у якій зазначалось, що ніхто не може порушити права гнезненського архієпископа Якуба на володіння цими теренами, а також захищалось усе майно польських єпархій. Вказувалось, що порушників буде очікувати кара Господа та апостолів Петра і Павла. Такі положення булли означали, що віднині ніхто не міг підпорядкувати Гнезненське архієпископство під свій контроль, окрім Святого Престолу. У буллі зазначалось, що польські єпархії з того часу повинні підпорядковуватися лише польським єпископам, архієпископу Якубу та Апостольській столиці.

З'ясування особливостей церковної політики польських князів продемонструвало, що в основі взаємовідносин князівської влади та католицької церкви лежав принцип неконфліктності та поваги. Влада та церква бачили один в одному рівні за статусом та значенням інституції, без співпраці між якими було неможливим забезпечення внутрішньої стабільності держави та управління

країною за християнськими канонами. Обидві ці структури потребували одне одного. Без підтримки правителів церква не могла розвиватися у цій новонаверненій країні, а князям без підтримки кліру загрожували заколоти та масові повстання. Також доведено, що за Владислава I та Болеслава III надзвичайно важливу роль у відносинах між владою та церквою відіграло питання християнізації поморських теренів та необхідність взаємної підтримки на зовнішній арені, зокрема у здобутті Польською церквою самостійного статусу.

Визначення причин конфлікту 1078-1079 рр. між князівською владою та католицькою церквою показало, що в його основі були політичні, релігійні та особистісні проблеми у відносинах двох найвпливовіших осіб в Польщі – короля Болеслава II та краківського єпископа Станіслава. Так, однією з причин конфлікту була боротьба двох тенденцій у політичному розвитку Польщі – єдиновладної, яку представляв король Болеслав II, що підтвердив це своєю коронацією, та патримоніальної, родової, підтриманої єпископом – що виступала проти посилення одноосібної влади. Наслідком конфлікту з церквою була втрата Болеславом влади та корони.

Дослідження фундаційної та меценатської діяльності польських правителів до початку XII ст. підтвердило, що ці явища були вельми важливими для політичної культури епохи середньовіччя, виступаючи одними з найважливіших елементів суспільного життя держави. Фундаційна діяльність польських князів була доволі значною. Це обумовлювалось необхідністю зміцнити відносини влади з церквою, а також специфікою уявлень про середньовічного правителя, який серед всіх чеснот мав демонструвати також меценатську щедрість. Головними мотивами фундаційної діяльності. Разом з тим, фундаційна та меценатська діяльність польських правителів сприяла християнізації нових територій та зміцненню королівської влади.

Окреслення процесів інституціоналізації структури католицької церкви на польських землях виявило, що церковна структура в Польщі протягом XI ст. пройшла різні етапи: започаткування так званих місійних єпископств; повне

знищення під час повстання 1037-1039 рр.; процес планомірної розбудови адміністративного поділу. Католицька церква на польських землях складалась із Гнезненського архієпископства та п'яти єпископств: Познанського, Краківського, Вроцлавського, Плоцького та Колобжезького. Найвищий статус мало Гнезненське архієпископство, очільник якого і досі вважається главою Польської церкви. Краківське певний час було архієпископством – до відновлення у 1076 р. кафедри в Гнезно. Плоцька кафедра була особистою кафедрою роду Пястів. Познанське єпископство, імовірно, ще певний час залишалось не включеним до складу Гнезненського архієпископства через своє підпорядкування Магдебургу. Колобжезьке єпископство мало статус місійного, оскільки займалось християнізацією поморських теренів.

Встановлення особливостей місіонерської діяльності польської церкви дозволяє констатувати, що завдяки місіонерству польські церковні структури поширювали християнство на нові землі та збільшували наявний тоді простір *Rex Christiana*. Це прямо виходило з сутності церкви, оскільки долучення нових народів означало їх спасіння. Пастир обов'язково повинен проповідувати серед нехристиян, для того щоби врятувати їх та вести до лона спасенних. Одночасно така діяльність дозволяла розширювати територіальні межі та політичний вплив Польської держави, що посилювало її місце в регіоні. Поступово місіонерська діяльність стала частиною ідеології як польської церкви, так і польських правителів, ставши невід'ємним елементом суспільного життя країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Адам Бременский Деяния архиепископов Гамбургской церкви//Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский Славянские хроники.Москва:Русская панорама,2011.С. 7-150
2. Анналы Хильдесхайма URL:
http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Annales_Hildesheim/frametext3.htm
3. Беда Достопочтенный Церковная история народа англоv.-Санкт-Петербург:Алетейя,2003.212 с.
4. Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI—XIII вв. Москва, Наука,1987. 264 с.
5. Видукинд Корвейский. Деяния саксов. / Вступление, статья, перевод и коммент.Г.Э.Санчука.Москва:Наука,1975.276 с.
6. Галл Аноним Хроника и деяния князей или правителей польских[пер. прим Л.М. Поповой]. Москва: Издательство Академии наук, 1961.171 с.
7. Гельмольд из Босау Славянская хроника//Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский Славянские хроники.Москва: Русская панорама,2011.С. 151-304
8. Грамота германского императора оттона об учреждении Магдебургской архиепископии URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/X/960-980/OttonI/gram_ucrezd_magd_episk_968.phtml?id=9668
9. Длугош Ян Аннали или хроники славного Королевства Польского Кн I URL:http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Dlugos_2/frametext3.htm
10. Житие Мефодия // «Сказания о начале славянской письменности» под. ред. Б.Н.Флори.Санкт-Петербург:Алетейя,2000.С. 95-129

11. Известия ал-Бекри и других авторов о Руси и славянах // Записки Императорской Академии Наук. 1879. Том 32.-192 с.
12. Киевский синопсис 1674. Москв.: Европа, 2006. 248 с.
13. Козьма Пражский Чешская хроника// Источники истории. Рязань: Александрия, 2009. С. 5-245
14. Летопись Русская по Ипатьевскому списку// Полное собрание русских летописей.. Спб.: Типография М.А. Александрова, 1908.- Т2.- 638 с.
15. Отчет кардинала Гумберта о поездке в Константинополь [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.unavoce.ru/library/excommunication_caerularius.html
16. Послание епископа краковского Матвея Бернаруду Клервоскому// Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий. Москва: Наука, 1990. С. 157-170
17. Прокопий Кесарийский Война с готами. URL: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Prokop/sodgot>
18. Титмар Мерезбургский Хроника в 8 книгах/Перевод с лат. И.В. Дьяконова. Москва: Русская панорама, 2009. 256 с.
19. Щавелева Н.И. Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша (книги I–VI . Текст, перевод и комментарий. /Под ред. и с дополн. Назаренко А.В./ . Серия: «Древнейшие источники по истории Восточной Европы» Москва: Памятники исторической мысли, 2004. 496 с.
20. Alcvinus Carolum ut videtur regem ob studium veritatis catholicae laudat : carpit novum Adoptianorum errorem //MGH, Epistolarum Epistolae Karolini Aevi. Beroln: Apud Weidmannos, 1895. Т. 2. S. 84-85
21. Annales Hildesheimenses// Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1878. 70 s.
22. Annales Magdeburgenses // Monumenta Germaniae Historica, SS. Hannover: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1859. Bd. XVI. S. 105—196

23. Annales Petaviani// MGH Scriptores.Hannover: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1826. T. I.- S. 7, 9, 11, 13.
24. Annalesg reni Francorum inde a. 741 usque ad 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi (SS rer. Germ.). Tome VI. Hannover: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1895. 204 S.
25. Annalista Saxo. /Monumenta Germaniae Historica. SS. Hannover: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1844. S. 524-777
26. Anonim tzw. Gall Kronika polska.Wroclaw:Ossolineum,2008.270 s.
27. Beda Venerabilis Historia Ecclesiastica gentis Anglorum URL: http://la.wikisource.org/wiki/Historia_Ecclesiastica_gentis_Anglorum
28. Bogurodzica URL: <http://sredniowiecze.klp.pl/a-6355.html>
29. Boleslawa Smialego Nadanie dla klasztoru w Mogilnie // Monumenta Poloniae Historica.Lwow: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich,1864.T I.S. 359-363
30. Brewe Benedykta IX Papieža do Aarona Arcybiskupa Krakowieskiego// Monumenta Poloniae Historica. Lwow: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich,1864. T I.S. 358-359
31. Brunona Zywoť s. Wojciecha// Monumenta Poloniae Historica. Lwow: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich ,1864.T I.S. 189-222
32. Chronica monasterii Casinensis// Monumenta Germaniae Historica Scriptores.Hannover: Hahnsche Buchhandluhg,1923.773 s.
33. Codex Aureus Gnesnesis.Warszawa:Arkady,1988.cz.I: Commentarii.195 s.
34. Cosmae Pragensis Chronica Boeorum// Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum,Nova series.Berlin:Apud Weidmannos,1923.298 S.

35. DAGOME IUDEX//Щавелева Н.И. Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий. Москва:Наука,1990.С. 24-31
36. Die Urkunde Heinrichs IV //Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser, ed. D. von Gladiss.Berlin, 1952.Bd. 6, Tl. 2.S. 515
37. Die Urkunden Pippins, Karlmanns und Karls des Grosse// MGH Diplomata Karolorum.Berlin: Hansche Buchhandlug, 1906.T. 1, n r 16.S. 22-25
38. Dokument Władysława Hermana dla kościoła w Bambergu URL: http://chomikuj.pl/julpiech/Dokumenty/PALEOGRAFIA/Dokument+W*c5*82adys*c5*82awa+Hermana+dla+ko*c5*9bcio*c5*82a+w+Bambergu,1192459428.doc
39. Galla kronika// Monumenta Poloniae Historica.T I.-Lwow: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich ,1864.S. 379-484
40. Geograf Bawarski //Monumenta Poloniae Historica.Lwów: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich,1864.T.1.S. 10-11
41. Gesta Chuonradi II. Imperatoris//Die Werke Wipos Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ.Hannover:Impensis Bibliopolii Hahniani,1915.187 s.
42. Gregorii Registrum XI // MGH Epp. II Ed. L. Hartmann.Berlin.:Apud Weidmannos,1899.P. 308—310.
43. Helmolds Slavenchronik//Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum.-Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani,1937.285 s.
44. Herbordi Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis// Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Germanicarum.Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani,1868.166 s.
45. Hospodine pomiluj ny URL: <https://vlast.cz/hospodine-pomiluj-ny/>
46. In nomine Domini URL: <http://www.osjcuria.org/sga/young/gioppaolo/innominedomini.pdf>

47. Incipiunt Cronica Slavorum edita a venerabili Helmoldo presbitero.
URL: <http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/helmold.htm>
48. Innocentius Pp. II 1133 Jun. 4, // Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski. Poznań, 1877. T 1 Dokument Nr 6. S. 9-11
49. Innocentius Pp. II 1136 Jul. 7, // Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski. T 1 Dokument Nr 7. S. 12-14
50. Iulianus episcopus Toletanus, Historia Wambae regis Gothorum Toletani expeditione // MGH Scriptores Rerum Merovingicarum. - Hannover: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1910. T. 5. - S. 501-535
51. Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego 1039 – 1139. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009. 444 s.
52. Katalogi biskupów krakowskich. Redakcja IV świętokrzyska // Monumenta Poloniae Historica s.n. - Warszawa.: Państwowe Wydawnictwo naukowe, 1974. S. 49-73
53. Kodeks Matyldy : księga obrzędów z kartami dedykacyjnymi. Kraków : PAU, 2000. 288 s.
54. Kronika Bogusława i Godysława Paska // Monumenta Poloniae Historica. Lwów: Drukarnia Zakładu im. Ossolinskich, 1872. T II. S. 454-600
55. Lana Kanapasza Zywoť sw. Wojciecha // Monumenta Poloniae Historica. Lwów: Drukarnia Zakładu im. Ossolinskich, 1864. T I. S. 157-183
56. List Grzegorza VII Papieża do Bolesława Śmiałego // Monumenta Poloniae Historica. Lwów: Drukarnia Zakładu im. Ossolinskich, 1864. T I. S. 367-371
57. List Matyldy // Monumenta Poloniae Historica. Lwów: Drukarnia Zakładu im. Ossolinskich, 1864. T I. S. 323-324
58. Mateusza Krakowskiego biskupa list do św. Bernarda opata Klarewaleńskiego. O podjęciu apostołstwa wśród Rusinów / Ed. P. Chmielowski // Złota Przędza poetów i prozaików polskich. Warszawa, 1887. T. IV. S. 9—10
59. Mistrz Wincenty Kadłubek: Kronika polska. Wrocław: Ossolineum, 1996. 322 s.

60. Mistrza Wincentego Kronika Polska// Monumenta Poloniae Historica. Lwow: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich, 1872.T II.S. 193-453
61. Nova Vulgata URL: http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_index_lt.html
62. Passio s. Adalperti episcopi et marliri// Monumenta Poloniae Historica.Lwow:Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich,1864.T I.S. 216-218
63. Pax Wormatiensis URL:<http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=15&cad=rja&uact=8&ved=0CE4QFjAEOAo&url=http%3A%2F%2Fdev.dsmc.uniroma1.it%2Fdscr%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fmaterialididattici%2F12%25C2%25B0%2520sec.%25201122%2C%2520Concordato%2520di%2520Worms%2520latino->
64. Ptasnik J. Dagome iudex.Kraków:Spółka Wydawnicza Polska,1911.60 s.
65. Relacja Ibrāhīma Ibn Jakūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekrīego //Monumenta Poloniae Historica_ seria I.Krakow: Polska Akademia Umiejętności,1946. T 1.162 s.
66. Rocznik Krakowski // Monumenta Poloniae Historica. Lwów: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich , 1872.T II.S.826-852
67. Rocznik Kapitulny Krakowski // Monumenta Poloniae Historica. Lwow.: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich , 1872.- T II.-S. 779-78
68. Rocznik kapituły poznańskiej. 965-1309 // Monumenta Poloniae historica. nova seria. Warszawa:Panstwowe Wydawnictwo Naukowe,1962.-T. 6-. S. 23
69. Rocznik poznański// Monumenta Poloniae historica. Seria 2.Warszawa:Panstwowe Wydawnictwo Naukowe,1962.T. 6.S. 126
70. Rocznik Swietokrzyski Dawny // Monumenta Poloniae Historica.Lwow: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich,1872.T II.S.772-773
71. Rocznik Traski //Monumenta Poloniae Historica.Lwow: Drukarnia Zakladu im. Ossolinskich, 1872.T II.S 826-861

72. Salomea ducissa Polonie s. a. d. et l. (1143?); confert monasterio de Mogilno villam Stary Radziejow, // Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski. Poznan: Nakładem Biblioteki Kórnickiej, 1877. T 1. Dokument Nr 9
73. Thietmari Chronicon
URL: <http://hbar.phys.msu.ru/gorm/chrons/thietmar.htm>
74. Widukindus Corbeius: Rerum gestarum Saxoniarum libri tres URL: http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost10/Widukind/wid_sax0.html
75. Wincenty z Kielczy Żywot Świętego Stanisława URL: http://staropolska.pl/sredniowiecze/hagiografia/wincenty_z_kielczy.html
76. Żywot Pieciu Braci Męczenników, tł. K. Abgarowicz, wstęp Jadwiga Karwasinska // Pismnictwo czasów Bolesława Chrobrego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966. S. 155-246

Література

77. Арістов В. Боротьба за "Червенські гради" в історичній схемі "Повісті временних літ" // Феномен мультикультурності в історії України і Польщі: матеріали конференції. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. С. 75-86
78. Берк П. Нові перспективи історіописання. Київ: Ніка-Центр, 2004. 392 с.
79. Бибииков М.В. Когда была крещена Русь? взгляд из Византии // Древняя Русь в свете зарубежных источников. Москва: Институт всеобщей истории, 2003. С. 108-109.
80. Блок М. Короли-чудотворцы: очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространённых преимущественно во Франции и в Англии. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. 712 с.
81. Блок М. Феодальне суспільство. / [пер. з фр. В. Шовкун]. Київ: Всесвіт, 2002. 528 с.

82. Бондаренко Г. В. Мурьху мокку Махтени: христианизация Древней Ирландии и рождение национальной святости URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Irland/St-Patrick_Vita/pred.phtml?id=6988
83. Брайчевський. М.Ю Суспільно-політичні рухи у в Київській Русі. Вибране. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. Т1. 720 с.
84. Бречкевич М. В. Святополк, князь Поморский. Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1902.-4 с.
85. Бречкевич М. Введение в социальную историю княжества Славии или Западного Поморья. Исследование по истории прибалтийских поморян за первые полтора века со времени принятия ими христианства (1128–1178). Юрьев: Тип. К. Маттисен, 1911. 267 с.
86. Брянцева Т. П. Особливості розвитку феодальних міст Польщі // Питання історії та культури слов'ян. Київ, 1963. Ч. І. С. 114-128
87. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Київ: Юніверс, 2004. 496 с
88. Гейштор А. Слов'янська міфологія. Київ: ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2014. 416 с.
89. Головко А.Б. Древняя Русь и Польша в политических отношениях X- первой трети XIII ст. Киев: Наукова думка, 1988. 134 с.
90. Головко А.Б. К вопросу о роли «червенских градов» в истории восточного и западного славянства в IX — первой трети XI в. // Древнерусское государство и славяне: Материалы симпозиума, посвящённого 1500-летию Киева. Минск: Наука и техника, 1983. С.107—109.
91. Головко О.Б. Формування державних утворень у Східній Європі в IX – першій половині XIII ст. // *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. Київ, 2004. Вип. 4. С. 77-94

92. Горбач Т. Польша і Тевтонський Орден у XIII-XV ст.: військово-дипломатичний аспект відносин : автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.02. – Київ : Б.в., 2013 . 18 с.
93. Гурбик А., Старченко Н. Чашник // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2013. Т. 10 : Т — Я. С. 488.
94. Жемличка Й, Марсина Р. Возникновение и развитие раннефеодальных централизованных монархий в Центральной Европе(Чехия,Польша,Венгрия)//Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI-XIIвв.).Москва:Наука,1991.С. 167-189
95. Зашкільняк Л О, Крикун М Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів.Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка,2002.752 с.
96. Исаевич Я. «Грады Червенские» и Перемышльская земля в политических взаимоотношениях между восточными и западными славянами (конец IX — начало XI в.) // Исследования по истории славянских и балканских народов: Эпоха средневековья: Киевская Русь и её славянские соседи: Сб. ст. / Ред. В.Д.Королюк. Москва, 1972. С.107—118
97. Исаевич Я Древнепольская народность и ее этническое самосознание //Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья.Москва:Наука,1982.С. 144-166
98. Исаевич Я.Д. Этническое самосознание польской народности в XII-XIV вв.//Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма.Москва:Наука,1989.С.256-279
99. Карлина О.Н. Социально-экономическое развитие городов Польши в XVI первой половине XVII в. (По матер. Мазовии) : Автореф... канд. ист.наук: 07.00.03. Киев, 1989.
100. Качуровська-Крюкова, Л. Італія : Егбертів Кодекс X–XI ст. та його українське оздоблення //Пам'ятки України. 1991. № 4. С. 4–13. ;

101. Королюк В.Д. Древнепольское государство. Москва :Издательство Академии наук,1957.216 с.
102. Космина В.Теорія культурно-історичних типів М. Данилевського і методологія історії//*Український історичний журнал*. 2006. № 1.С. 183-213
103. Котляр М. Ф. Київські князі Кий і Аскольд URL: http://warhistory.ukrlife.org/1_02_10.htm
104. Кузнецова А. Миссия латинской церкви: опыт христианского Запада и Центральная и Юго-Восточная Европа на рубеже второго тысячелетия // *Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия*.Москва:Языки славянской культуры, 2002.С.35-59
105. Ловмянский Г. Религия славян и ее упадок.Санкт-Петербург:Академический проект, 2003.512 с.
106. Михайлова, Р. «Кодекс Гертруды» та польсько-волинські зв'язки Х–ХІІ ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: розвиток бібл. справи в краї : матер. ХVІ Волинської наук. істор.-краєзнавчої конф. до 65-річчя Волин. обл.б-ки ім. О. Пчілки*,2005.С. 25–27.
107. Михайлова, Р. Д. Княжна Гертруда-Олисава та польсько-волинські культурно-мистецькі зв'язки // *Поляки на Волині: історія і сучасність : наук. зб. «Велика Волинь»*. Житомир, 2003. Т. 30. –С. 55–69.
108. Мусин А. Е. О распространении христианства в древней Руси IX—XIV веков на основе данных археологии и письменных источников // *Исторический вестник*. 2000. № 6. С. 4—17
109. Назаренко А. «Кодекс Гертруды» после Гертруды. Судьба книги на династических перекрестках XII в//*Polystoria: Цари, святые, мифотворцы в средневековой Европе*.Москва: Высшая школа экономики, 2016.С.85-136
110. Назаренко А. В. «Зело неподобно правоверным». Межконфессиональные браки на Руси в XI—XII вв// *Древнейшие государства Восточной Европы*.2009.С. 269–283

111. Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. Москва: Языки русской культуры, 2000. С. 219—310. ;
112. Нидерле Л. Славянские древности. Москва: Издательство иностранной литературы, 1956. 450 с.
113. Орлова М. А. «О некоторых приемах убранства Молитвенника Гертруды // От Царьграда до Белого моря». Сб. статей по средневековому искусству в честь Э. С. Смирновой. Москва: Северный Паломник, 2007. С. 311—332
114. Парамонова М. Ю. Имперская концепция Оттона III и его политика в отношении славянских государств // Из истории древнего мира и средних веков. Москва, 1987. С. 87-105
115. Петрухин В. Я. Начало этнокультурной истории Руси IX—XI вв. Смоленск: Русич, Москва: Гнозис, 1995. 320 с.
116. Плахонін А. Маловідомі сторінки польсько-руських відносин останньої чверті X ст. // *Київська старовина*. 1997. № 3/4, С. 76-81. ;
117. Польша. Нарис історії. Варшава: Інститут національної пам'яті, 2015. 368 с.
118. Поп И. И. Искусство Чехии и Моравии IX — начала XVI века. Москва: Искусство, 1978. 255 с.
119. Рудь Н. А. Генезис и социально-экономическое развитие городов Полабско-Прибалтийских славян в X-XII вв.: Автореф. дис. ... канд. истор. наук : 07.00.03. Киев, 1985
120. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. Москва: Наука, 1994. 608 с.
121. Толочко О. П. Польша і Русь: спроба створення моделі еволюції потестарних структур // Україна і Польша в період феодалізму. Київ: Наукова думка, 1991. С. 10-23
122. Флоря Б. Два портрета идеальных правителей на страницах Хроники Галла Анонима // Анфологион. Власть, общество, культура в

славянском мире в Средние века. К 70-летию Бориса Николаевича Флори. Москва:Индрик, 2008.С.17-41

123. Флоря Б. Христианство в Древнепольском и Древнечешском государстве во второй половине X — первой половине XI в // Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия.Москва:Языки славянской культуры ,2002.С. 222

124. Флоря Б. Польская общественная мысль раннего средневековья //Общественная мысль славянских народов в эпоху раннего средневековья.Москва:Рукописные памятники Древней Руси, 2009.С. 220-264

125. Щавелева Н. И. Донесение католического миссионера XIII в. о путешествии через Русь к татарам // От Руси к новой России. Москва, 2000. С. 19—27.

126. Щавелева Н. И. Древнерусские известия Великопольской хроники // Летописи и хроники. 1976 г. Москва: Наука, 1976. С. 54—66.

127. Щавелева Н. И. Известия о Руси в польской хронике магистра Винцента (XII в.) // Проблемы социально-экономической и политической истории СССР. Москва: Наука, 1975. С. 138—144.

128. Щавелева Н. И. Киевская миссия польских доминиканцев // Древнейшие государства на территории СССР. 1982 г. Москва: Наука, 1984. С. 139—151.

129. Щавелева Н. И. Князь Роман Галицкий в культурно-исторической традиции Польши и России // Культурные связи России и Польши XI—XX вв. Москва: УРСС, 1998. С. 27—38.

130. Щавелева Н. И. Нищенствующие ордена как политические посредники между Орденom, Польшей и Русью // Славяне и их соседи: Католичество и православие в средние века. — Москва: Институт славяноведения и балканистики АН СССР, 1991. С. 18—19.

131. Щавелева Н. И. Польки — жёны русских князей (XI — середина XIII вв.) // Древнейшие государства на территории СССР. 1987 г. Москва: Наука, 1989. С. 50—58.
132. Щавелева Н. И. Послание епископа краковского Матвея Бернаруду Клервоскому об «обращении русских» // Древнейшие государства на территории СССР. 1975 г. Москва: Наука, 1976. С. 113—121.
133. Щавелева Н. И. Русь в донесениях польских путешественников XIII в. // Славяне и их соседи: Международные отношения в эпоху феодализма. Москва: Наука, 1989. С. 30—31.
134. Щавелева Н. И. Тенденциозность средневековой историографии (на примере хроники Винцента Кадлубка) // Методика изучения древнейших источников по истории народов СССР. Москва: Наука, 1978. С. 154—165.
135. Щавелева Н.И. О княжеских воспитателях в древней Польше // Древнейшие государства на территории СРСР 1985. Москва, 1986-С. 123-134
136. Юсупович, А. Чи ходив Володимир Великий на/до ляхів? (польсько-руські відносини наприкінці X – на початку XI ст.) // *Український історичний журнал*. 2015. № 5. С. 43-69;
137. Abraham W. *Dziewosłęb. Studium z dziejów pierwotnego prawa małżeńskiego w Polsce*. Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1922. 47 s.
138. Abraham W. *Forma zawarcia zaręczyn i małżeństwa w najnowszym ustawodawstwie kościelnym*. Lwów: Gubrynowicz i Syn, 1913. 181 s.
139. Abraham W. *Organizacya Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*. Lwów: Drukarnia Zakładu im. Ossolinskich, 1890. 259 s.
140. Abraham W. *Początki prawa patronatu w Polsce*. Lwów: Redakcja Przeglądu Sąd. i Adm, 1896. 52 s.
141. Abraham W. *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*. Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1925. 475 s.
142. Adamus J. O teorii rodowej państwa Piasiw // *Czasopismo prawnohistoryczne*. 1952. T. 4. S. 94 — 124;

143. Almond G.A., Bigham Powel G. *Comparative Politics. A Development Approach*. Boston: Little, Brown and Company, 1966. 348 p.
144. Arnold S., *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej X-XIII w.* // *Prace Komisji dla Atlasu Historycznego Polski*. Krakow. 1927. z. 2. S. 1-127.
145. Balzer O. *Genealogia Piastów*. -Kraków, 1895.-575 s.; Balzer O. *Stolice Polski 963–1138.* // *Studia nad Historią Prawa Polskiego*. 1916. t. 6, z. 4. S. 331-404
146. Balzer O. *O następstwie tronu w Polsce: Studia historyczno-prawne* // *Rozprawy Akademii Umijstności: Wydział' Historyczno-filozoficzny. Ser. II*. Krakow, 1897. T. 11 (36). S. 298 — 431;
147. Bardach J. *Uwagi o «rodowym» ustroju społeczeństwa i prawie bliźszości w Polsce średnio-wiecznej* // *Czasopismo prawnohistoryczne*. 1952. T. 4. S. 407 — 458
148. Benyskiewicz K. *W kręgu Bolesława Szczodrego i Władysława Hermana*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010. 151 S.
149. Berend N. *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary c. 1000–c. 1300*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 364 p.
150. Berend N. Laszlovszky J. Szakacs B.Z., *The kingdom of Hungary* // *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. P. 319–368;
151. Białuński G. Bruno z Kwerfurtu. *Pamięć i kult.* // *Pruthenia. Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim*. 2013. T. VII. S. 167-179
152. Bieniak J. *Panstwo Mieclawa Studium analityczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. 210 s.
153. Bieniak J: *Polska elita polityczna XII wieku (Część II. Wróżda i zgoda)* // *Spółczeństwo Polski średniowiecznej*. Warszawa, 1985. T. III. S. 13-74

154. Bloch M. Pochwała historii, czyli O zawodzie historyka, przeł. Warszawa:Państwowe Wydawnictwo Naukowe,1960.233 s.,
155. Bloch M. Społeczeństwo feudalne.Warszawa:Państw. Instytut Wydawniczy,1981.746 s.
156. Bogucki A. O strukturze administracyjnej Polski XI i XII w.//*Czasopismo Prawno-Historyczne*.1992.t. 44.S. 1-25 ;
157. Bruckner A. Kasania sredniowecznie//*Rosprawy akademii umietytnosci wydzial filologiczny*.1895.Serya II. T IX.S. 38-97, 317-390
158. Bruckner A. Mitologia słowiańska i polska.Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe,1985.368 s.
159. Buczek K. Pierwsze biskupstwa polskie//*Kwartalnik Historyczny*.1938.№ 52.S.169-209
160. Buko A. 1050-lecie chrzescijanstwa na ziemiach polskich. Panstwo Mieszka I i problem wczesnej chrystianizacji Polski w perspektywie badan archeologicznych//*Nauka*.2016.nr 2.S. 7–38 ;
161. Buko A. Archeologia Polski wczesnosredniowiecznej.Warszawa:Trio, 2005.494 s.
162. Buko A. Chrzescijanie i poganie. O problemach interpretacji odkryc archeologicznych zwiazanych z poczatkami chrzescijanstwa na ziemiach polskich//*Slavia Antiqua*.2016.57.S. 13–51.
163. Chadwick H. Christian doctrine//*The Cambridge History of Medieval Political Thought c.350–c.1450*.Cambridge: Cambridge University Press, 1988.P. 9-20 ;
164. Cystersi w kulturze sredniowiecznej Europy. red.Strzelczyk J.Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1992.416 s.
165. Dabrowski J. Dawne dziejopisarstwo polskie.Wroclaw, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1964.67 s.

166. Dalewski Z. Modele władzy dynastycznej w Europie Środkowo-Wschodniej we wcześniejszym średniowieczu. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014. 321 s.

167. Dalewski Z. Ritual and Politics: Writing the History of a Dynastic Conflict in Medieval Poland. Leiden–Boston: Brill, 2008. 217 p.

168. Dalewski Z. Władza, przestrzeń, ceremonial. Miejsce i uroczystość inauguracji władzy w Polsce średniowiecznej do końca XIV w. Warszawa: Neriton, 1996. 274 s.

169. Dalewski Z. Między Gniezmem a Poznaniem//Kwartalnik Historyczny. 1991. T. 98. S. 42-43,

170. Derwich M. Monastycyzm w dawnych społeczeństwach europejskich. Zarys problematyki// Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. - Opole-Wrocław: LARHCOR, 1996. - S. 43-52

171. Derwich M. Najstarsze klasztory na ziemiach polskich (do końca XII wieku)// Kościół w monarchiach Przemysławidów i Piastów. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2009. S. 219-230

172. Derwich M. Rola polityczna fundacji klasztornej// *Nasza Przyszłość*. 1999. T. 91. S. 363-384

173. Dobosz J. Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego. - Poznań: Instytut Historii UAM, 1995. 223 s.

174. Dobosz J. Arcybiskup Janik i jego następcy. Przygotowanie do reformy Henryka Kietlicza// 1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Gniezno: Wydawnictwo Prymasowskie GAUDENTINUM, 2000. S. 81–96

175. Dobosz J. Mescō dux Poloniae baptizatur – wejście władztwa piastowskiego do Respublica Christiana// *Poznańskie Studia Sławistyczne*. 2016. nr 10. S. 37–50

176. Dobosz J. Miejsce chrztu Mieszka I// Kronika Miasta Poznania. 2016. nr 1. S. 11–20

177. Dobosz J. Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002. 542 S.
178. Dobosz J. Proces fundacyjny i pierwotne uposażenie klasztoru Cystersów w Jędrzejowie // Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego, red. D. Olszewski. - Kielce: Jedność, 1990. - S. 40–79
179. Dobosz J. Wyrwą A. Działalność gospodarcza cystersów na ziemiach polskich – zarys problemu // *Monasticon Cisterciense Poloniae*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 1999. T. I. S. 189–212
180. Dobosz J., Skibiński E. The Church in the Gallus Anonymus' chronicle – Gallus within the Church // Gallus Anonymus and his chronicle in the context of twelfth-century historiography from the perspective of the latest research. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2010. S. 75-89
181. Feicht H., Polskie średniowiecze // Studia nad muzyką polskiego średniowiecza. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1975. S. 61-76
182. Fijalek J. Biskupstwa wołyńskie Polski i Litwy w swoich początkach // Sprawozdania PAU, posiedzenie wydziału historyczno-filozoficznego. 8.IV.1911. S.9-22
183. Garbaczewski W., Polska: Epoka denarowa w mennictwie polskim (pol) URL: <http://www.nbportal.pl/pl/np/numizmatyka/historia-monet/sredniowiecze/polska-epoka-denarowa-w-mennictwie-polskim>
184. Gasiorowski A. Podroże panującego w średniowiecznej Polsce // *Czasopismo Prawno-Historyczne*. 1973. T. 5. S. 41-42
185. Gasiorowski A. Skierska I. Średniowieczna monarchia objazdowa: władca w centralnych ośrodkach państwa // *Sedes regni principales*. Materiały z konferencji. Sandomierz 20-21 października 1997. Sandomierz. 1999. S. 67-80.
186. Glombiowski K., Szwejkowska H., Książka rękopiśmienna i biblioteka w starożytności i średniowieczu. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1983. 167 s.

187. Grażawski K. Życie codzienne na Ziemi Chełmińskiej i Dobrzyńskiej w średniowieczu. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, 2003. 148 s.
188. Grodecki R. Dzieje klasztoru premonstratenskiego w Busku w wiekach średnich. Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności, 1913. 95 s.
189. Grodecki R. Studya nad dziejami gospodarczymi Polski w XII wieku // Kwartalnik Historyczny. 1915. T. 29. S. 257-294
190. Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J: Dzieje Polski średniowiecznej. Kraków: Platan, 1995. T I. 426 S.
191. Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J: Dzieje Polski średniowiecznej. Kraków: Universitas, 2011. 912 s.
192. Halecki O. Sacrum Poloniae Millenium. Rzym: Typis Pontificiae Universitatis Gregorianaе, 1966. 614 S.
193. Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki red. Strzelczyk J. Poznań: UAM, 1987. 550 s.
194. Jasinski K. Rodowód pierwszych Piastów. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1992. 367 s.
195. Jasinski T Początki Polski w nowym świetle // *Nauka*. 2007. №4. S. 7-18
196. Jasiński W. Bulla Jana XIII dla biskupstwa w Miśni z 2 stycznia 968 roku – falsyfikat czy autentyk? Przyczynek do studiów nad początkami Kościołów miśnieńskiego i poznańskiego // *Roczniki Historyczne*. 2013. №79. S. 7-38
197. Karwasińska J Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego. Vita I, // *Studia Źródłoznawcze*. 1958. T. II. S. 9-32
198. Karwasińska J. Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII wieku // Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia. Poznań 1962. T. II. S. 233-244
199. Kędziński, Polskie denary krzyżowe w skarbie ze Słuszkowa // *Wiadomości Numizmatyczne*. 1998. XLII. z 1–2. S. 24-42

200. Ketrzynski St. Gall Anonim i jego kronika. Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności, 1899. 49 s.
201. Ketrzynski W. Biskupstwa i klasztory polskie w X i XI w. // *Przegląd Powszechny*. 1889. №12. S. 609-627
202. Ketrzynski W. Niektóre uwagi o autorze i tekście najdawniejszej kroniki polskiej // *RAU*. 1910. T LIII. S. 54-69
203. Ketrzynski W. Założenie biskupstwa plockiego // *Przegląd Powszechny*. 1890. № 7. S. 363—371
204. Ketrzynski W. Założenie i Wyposażenie biskupstwa plockiego // *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. №14. S. 385—392
205. Koczy L. Misje polskie w Prusach I na Pomorzu za czasów Bolesława // *Annales Missiologicae*. 1934. №6. S. 52-186
206. Kollinger K. Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992-1025). - Wrocław.: *Chronicon*, 2014. - 512 s.
207. Korta W. Czy Kraków był metropolią kościelną w połowie XI wieku // *Ars historica*. Poznań: UAM, 1976. S. 321-340.
208. Korta W. Dwie metropolie kościelne w Polsce za Bolesława Chrobrego. Fakt historyczny, czy pomyłka Galla // *Studia i materiały z dziejów Śląska i Małopolski*. Wrocław. 2001. S. 25-27
209. Kurbis B. Studia nad Kodeksem Matyldy cz. II: Jeszcze o losach rękopisu i miniatury // *Studia Źródłoznawcze*. 1987. №30. S. 99-123
210. Kurbis B. Studia nad Kodeksem Matyldy, cz I // *Studia Źródłoznawcze*. 1983. №27. S. 97-112
211. Labuda G. Pierwsze państwo Polskie. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1989. 84 s.
212. Labuda G. Mieszko I. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002. 288 s.
213. Labuda G. Mieszko II król Polski (1025–1034): Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego. Kraków: Secesja, 1992. 340 s.

214. Labuda G. Studia nad początkami państwa polskiego. Poznan:UAM,1987.T 1. 512 s.
215. Labuda G. Szkice historyczne jedenastego wieku I. Najstarsze klasztory w Polsce//Archeologia Historica Polona.1995.Tom 2.S. 7-74
216. Labuda G. Testament Bolesława Krzywoustego // Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata.1959.S. 171-194.
217. Labuda G. Zakres uprawnień władczych nad Kościołem polskim nadanych przez cesarza Ottona III księciu Bolesławowi Chrobremu w Gnieźnie//*Rocznik historyczny*.1998.N 64.S.7-13
218. Labuda G. Znaczenie prawno-polityczne dokumentu Dagome iudex // *Nasza Przeszłość*. Krakow, 1948.T. IV.S. 33—55
219. Labuda G. Źródła, sagi i legendy do najdawniejszych dziejów Polski..Warszawa.1961.342 s
220. Labuda G. Organizacje państwowe Słowian zachodnich w okresie kształtowania się państwa polskiego(od połowy VI do połowy X wieku)//Początki państwa Polskiego.Poznan: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1962.T 1.S. 43-72
221. Laguna St. Pierwsze Wieki Kościoła Polskiego//*Kwartalnik Historyczny*.1891.Rocznik 5.S.549-568
222. Lalik T. Organizacja grodowo-prowincjonalna w Polsce XI i początków XII w.//*Studia z Dziejów Osadnictwa*.1967.t. 5.S.5-51
223. Lang H. J. The Fall of the Monarchy of Mieszko II, Lambert//*Speculum*.1974.Vol. 49,No. 4.P. 623-639
224. Le Goff J Kultura średniowiecznej Europy. Warszawa:Państwowe Wydawnictwo Naukowe,1970.546 s.
225. Lewicki A.Mieszko II//*Rozprawy Akademii Umiejętności Wydział Historyczno-Filozoficzny*.1876.T.5.S. 87—208
226. Lowmianski H. Początki Polski.Warszawa:Panstwowe Wydawnictwo Naukowe,1984.T V.630 s.

227. Lowmianski H. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. T. VI, cz. 1. 579 s.
228. Lowmianski H. Król Bolesław II i biskup krakowski Stanisław: Dwie tendencje ustrojowe: jedznowładcza i patrymonialna// *Studia historyczne*. 1979. R. 22, y 2 (85). S. 165-197
229. Malecki A. Biskupstwa w pierwotnej epoce Polski// *Z dziejów i literatury*. - Lwów-Petersburg: Księgarnia Hermana Altenberga, 1896. S. 203-275;
230. Malecki A. Kościelne stosunki w pierwotnej Polsce// *Z dziejów i literatury*. Lwów-Petersburg: Księgarnia Hermana Altenberga, 1896. S. 276-360
231. Maleczyński K, Bielinska M., Gasiński A.: *Dyplomatyka wieków średnich* URL: <https://ru.scribd.com/doc/43552025/red-Bieli%C5%84ska-i-in-Dyplomatyka-wiekow-%C5%9Brednich>
232. Maleczyński K. W kwestii autentyczności bulli gnieźnieńskiej z r. 1136// *Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, seria A. 1947. nr 2. S. 170–188.
233. Michałowska T. *Literatura polskiego średniowiecza. Leksykon*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. 958 s.
234. Michałowska T. *Średniowiecze*. Warszawa: PWN, 1995. 908 s.
235. Michałowski R. Podstawy religijne monarchii we wczesnym średniowieczu zachodnioeuropejskim. Próba typologii// *Kwartalnik Historyczny*. 1998. №105, z. 4. S. 3-34
236. Michałowski R. Christianisation of the Piast monarchy in the 10th and 11th centuries// *Acta Poloniae historica*. 2010. №101. P. 5-35
237. Michałowski R. Król czy misjonarz? Rozumienie misji w X/XI wieku// *Brun z Kwerfurtu. Osoba - dzieło - epoka*. Pultusk, 2010. S. 129-144
238. Michałowski R. *Princeps fundator: studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII wieku*. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 1993. 245 s.

239. Michalowski R. Relacja Galla Anonima o Zjeździe Gnieźnieńskim//Tekst źródła - krytyka, interpretacja.Warszawa: Wydawnictwo DiG,2005.S. 57-64
240. Michalowski R. Święty Wojciech - biskup reformator w Europie X wieku// Granica wschodnia cywilizacji zachodniej w średniowieczu.Warszawa: Instytut Historii PAN,2014.-S. 169-210
241. Michalowski R. Zjazd Gnieźnieński. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego.Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.455 s.
242. Michalowski R.The Gniezno Summit: the religious premises of the founding of the Archbishopric of Gniezno.Leiden:Brill,2016.408 p.
243. Miskevicz M. Życie codzienne mieszkańców ziem polskich we wczesnym średniowieczu.Warszawa:TRIO, 2010.249 s.
244. Modzelewski K Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej.Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987.295 s.
245. Modzelewski K. Barbarzyńska Europa.Warszawa: Wydawnictwo Iskry,2004.520 s.
246. Mozdioch S. Czy monarchia pierwszych Piastów była krajem chrześcijańskim? Uwagi archeologa//Dynamika przemian społecznych i religijnych w średniowieczu.Warszawa: Wydawnictwo DiG,2011.S. 123-155
247. Naukowe dzieło Profesora Gerarda Labudy //Józef Dobosz (red.).Poznan:UAM,2006.282 s.
248. Nowak P. Dagome iudex w zbiorze kanonów kardynała Deusdedita // *Studia Źródłoznawcze*. 2013.T.51. S.88-94
249. Nowak P. Civitas Schinesghe w regeście dokumentu Dagome iudex (na marginesie książki Przemysława Urbańczyka, Mieszko Pierwszy Tajemniczy) // *Przegląd Historyczny*.2013. T.104. Z.3. S.566-568
250. Orłowski H.T. Początki sakry królewskiej w Europie. Na marginesie dwóch publikacji// *Studia Źródłoznawcze*.1993.№34.S. 69-89

251. Ossowski T. Święty Wojciech- Protector Poloniae w kazaniu De sancto Adalberto z rękopisu Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu//Kaznidziejstwo średniowieczne. Polska na tle Europy/ Teksty, atribucje, auditorium.Warszawa: Wydawnictwo DiG,2014.-S.85-94
252. Padberg L. v. Mission und Christianisierung: Formen und Folgen bei Angelsachsen und Franken im 7. und 8. Jahrhundert.Stuttgart:Franz Steiner Verlag, 1995. 419 s.
253. Pajor E. Złoty kodeks pułtuski. Ewangeliarz płoński Електроний ресурс Режим доступу:
http://web.archive.org/web/20030504132925/http://www.wsp.krakow.pl:80/whk/zabytki/k_pultuski.html
254. Pikulik. J. Sekwencje polskie // Musica Medii Aevi red. J. Morawski. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne,1973.T. 4.S.7-128
255. Pleszczyński A. Początek rządów Bolesława Chrobrego // Viae historicae: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego,2001.-S.230
256. Plezia M. Nowe studia nad Gallem-Anonimem// *Mente et litteris*. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1984.S. 111–120.
257. *Political Culture and Political Development*.Princeton: Princeton University Press, 1965.576 s.
258. Pospieszynska A. Mieszko II a Niemcy//*Roczniki Historyczne*.1938.-№14.S. 239–295;
259. Pohorecki F. Rytmika kroniki Galla Anonima// *Roczniki Historyczne*.1929.t V.S. 113
260. Rebkowski M. Chrystianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne. – Szczecin.: Instytut Archeologii i Etnologii PAN,2007.–279 s.

261. Rosik S. W Sprawie polskich misji do krajow poganskich w wiekach srednich (wokol konwersji Pomorzan w dobie Boleslawa Krzywoustego)// *Dynamika przemian spolecznych i religijnych w sredniowieczu*.Warszawa: Wydawnictwo DiG,2011.S. 223-230
262. Semkowicz W. Geograficzne podstawy Polski Chrobrego // *Kwartalnik Historyczny*. 1925.T 39.S.258—314.
263. Semkowicz W., Rod Awdancow w wiekach srednich.Poznan: Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskie, 1920.417 s.
264. Semkowicz, W. Paleografia łacińska.Kraków:Universitas, 2002.544 s.
265. Sikorski D. A. Chrzest Polski i początki Kościoła w Polsce (do pierwszej połowy XI wieku)// *Chrzest – św. Wojciech - Polska. Dziedzictwo średniowiecznego Gniezna*, red. T. Janiak.Gniezno: MPPP Gniezno, 2016.S. 199-220
266. Sikorski D. A. Mieszko Pierwszy Tajemniczy i jeszcze bardziej tajemnicza metoda historiograficzna // *Roczniki Historyczne*. Warszawa, 2013. T.79. S.183-203.
267. Sikorski D.A. Ponownie o autentyczności dokumentu miśnieńskiego z 968 roku (i metodzie w dyplomatyce)//*Roczniki Historyczne*.2015. № 81. S. 277-292
268. Sikorski D.A. O rzekomej fundacji biskupstwa w Misni 2 stycznia 968 roku//*Roczniki Historyczne*.2014.№ 80.S.31-56
269. Sikorski D. A. Wczesnopiastowska architektura sakralna (jako źródło historyczne dla dziejów Kościoła w Polsce).Poznań:PTPN,2012.223 s.
270. Sikorski D. A. Studia nad baptysteriami w Polsce X wieku. I: Poznań, Ostrów Tumski//*Ecclesia. Studia nad Dziejami Wielkopolski*.2016.№11.S. 7-48
271. Sikorski D.A.Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Rozważania nad granicami poznania historycznego.Poznan:Wydawnictwo Naukowe UAM,2011.572 s.

272. Skwirczynski K. Recepcja idei gregoriańskich w Polsce. Toruń: Wydawnictwo UMK, 2016. S. 65-76
273. Śliwiński B. Bezprym. Pierworodny syn pierwszego króla Polski (986 – zima/wiosna 1032). Kraków: Avalon, 2014. 272 s.
274. Strzelczyk J. Apostołowie Europy. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1997. 347 s.,
275. Strzelczyk J. Otton I Wielki. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2018. 344 s.
276. Strzelczyk J. Otton III. Wrocław: Ossolineum, 2009. 258 s.
277. Strzelczyk J. Rozmowa o historii misji średniowiecznych // *Annales Missiologici Posnanienses*. 2014. T. 19. S. 7-36
278. Strzelczyk J. Zjazd gnieźnieński. Poznań: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2000. 147 s.
279. Sullivan R. E. Carolingian missionary theories // *Catholic Historical Review*. 1956. Vol. 42. P. 273—295.
280. Sułowski. Z. Początki organizacji kościelnej na Mazowszu // *Studia Plockie*. 1975. №3. S. 35-43
281. Swoboda W. Druga metropolia w Polsce czasów Bolesława Chrobrego. Rzeczywistość czy wymysł Galla Anonima // *Roczniki Historyczne*. 1997. №63. S. 7-15
282. Teterycz-Puzio A. Wczesnośredniowieczna organizacja administracyjna w X-XI wieku // *Śląskie Studia Historyczne*. 2001. №9. S. 245-257
283. Trestik D. O dokumencie praskim z roku 1086 // *Studia Zródłoznawcze*. 1950. T. 5. S. 79-88;
284. Tyc T. Zbigniew i Bolesław. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (Drukarnia Uniwersytetu Poznańskiego), 1927. 87 s.
285. Tyszkiewicz J. O szylkowskim poganstwie na ziemiach polskich // *Kwartalnik historyczny*. 1966. №73(3). S. 549-562

286. Ulanowski B. O uposażeniu biskupstwa plockiego//*Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*.1888.T.22.S. 1—48
287. Urbanczyk S. Dawni Słowianie Wiara i kult. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich,1991.221 s.
288. Urbańczyk S. Religia pogańskich Słowian.Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1947.89 s.
289. Wasilewski T. pierwsze biskupstwo polskie z siedzibą w Poznaniu //Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze - wczesna epoka nowożytna).Warszawa: Wydawnictwo DiG,2001.S.63-70 ;
290. Wenta J. Kronika tzw. Galla Anonima. Historyczne (monastyczne i genealogiczne) oraz geograficzne konteksty powstania.Torun:Wydawnictwo naukowe UMK,2011.226 s.
291. Wetesko L. Najstarsza architektura w Gnieźnie. Głos w dyskusji//Przemysłowcy i Piastowie - twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii.Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006.S.195-202
292. Wetesko L. Piastowie i ich państwo w łacińskiej Europie. Studia z dziejów kultury politycznej X i XI wieku.Poznań:Wydawnictwo UAM,2009.280 s.
293. Wetesko L. Katedra gnieźnieńska. Rzeźba architektoniczna. Minialbum .Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie,1997.20 s.
294. Wetesko L. Ars scribendi. O sztuce pisania w średniowiecznej Polsce.Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie,2009.192 s.
295. Wetesko L. Maior Polonia sacra. Sztuka sakralna w średniowiecznej Wielkopolsce. Historia pewnych tematów, Katalog wystawy.Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie,1997.112 s.;
296. Wetesko L. Średniowieczna książka rękopiśmienna jako dzieło sztuki.Gniezno:Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie,1993.168 s.

297. Wetesko L. Historyczne konteksty monarszych fundacji artystycznych w Wielkopolsce do początku XIII wieku. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2009. 390 s.
298. Wilk S. Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-1939. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1992. 464 s.
299. Wiszewski P. *Domus Boleslai Values and social identity in dynastic traditions of medieval Poland (c.966-11380)*. Leiden: Brill, 2010. 593 p.
300. Wojciechowski T. Kościół katedralny w Krakowie. Kraków: Akademia Umiejętności, 1900. 258 s.
301. Wojciechowski T. Najdawniejszy znany obecnie polski akt książęcy z r. 1081-1086 // *Kwartalnik Historyczny*. 1902. T. 16. S. 1-4
302. Wojciechowski T. O Kaźmierzu Mnichu // *Rozprawy Akademii umijstnosci: Wydział filologiczny*. Ser. II. Krakow, 1899. S. 1-29 ;
303. Wojciechowski T. O Rocznikach polskich X-XV wieku // *Pamiętnik Akademii Umiejtnosci*. 1880. № IV. S. 144-233
304. Wojciechowski T. O Piaście i piaście // *Kwartalnik Historyczny*. 1895. T. 11. S. 170-221
305. Wojciechowski T. Szkice historyczne XI wieku. Warszawa: Nakł. Akademii Umiejętności, 1904. 366 s.
306. Wood I. *The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe 400—1050*. New York : Longman, 2001. 324 p.
307. Zajackowski S. Podziały plemienne Polski w okresie powstania państwa (Geografia plemienna ziem polskich) // *Początki państwa Polskiego*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962. T 1. S. 73-110
308. Zajaczkowski Z. Natanson J. Uwagi nad terytorialno-administracyjnym ustrojem Polski XII w. // *Czasopismo Prawno-Historyczne*. 1955. t. 7. S. 285-322

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Магдич О. Язичницькі вірування на польських землях у IX-X ст. / Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 113. С. 144-148.
2. Магдич О. Державна влада та католицька церква за правління Владислава I Германа (1079–1102) / Етнічна історія народів Європи. 2016. Вип. 49. С. 4-13.
3. Магдич О. Християнізація ранньосередньовічної Польської держави (до 1050–річчя події) / Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 115. С. 130-135.
4. Магдич О. Польсько-німецькі церковні відносини у другій половині XI ст. / Праці Центру пам'яткознавства. 2017. Вип. 31. – С. 191-197.
5. Магдич О. Булла *Ex comissio nobis a Deo* та утвердження незалежності Польської церкви / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія. 2017. №133. С. 45-48.
6. Магдич О. Місіонерська діяльність католицької церкви на польських землях у другій половині X – на початку XII ст. / Етнічна історія народів Європи. 2018. Вип. 56. С. 20-27.
7. Магдич О. Формування адміністративної структури католицької церкви у середині XI ст. / *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2018. №9 (37). S. 29-33.

В яких засвідчують апробацію матеріалів та додатково відображають наукові результати дисертації

8. Магдич О. Фундації Болеслава III Кривоустого / О. Магдич // Дні науки історичного факультету: матеріали IX Міжнародної наукової конференції

студентів, аспірантів та молодих учених / Гол. редкол. І.К. Патриляк. Київ: [б.в.], 2016. – С. 166-170.

9. Магдич О. Відновлення єпископства в Гнезно у 1075 році / «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (м. Київ, 28-29 жовтня 2016 р.). Херсон: [б.в.], 2016. С. 52-56.

10. Магдич О. Причини повстання 1037-1039 років в Польщі / Шевченківська весна 2017: історія: матеріали XV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / Гол. редкол. І.К. Патриляк. Київ: [б.в.], С. 112-116.

11. Магдич О. Переворот 1079 року як реакція польського суспільства на конфлікт між державною владою та католицькою церквою /Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики». 26-27 травня 2017 р., м. Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О.Ю. Висоцький. Дніпро: [б.в.], 2017. С. 98-101.

Відомості про апробацію дослідження

Основні положення дисертаційного дослідження були представлені у наукових доповідях на 9 конференціях: IX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, 21 квітня 2016 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (м. Київ, 28-29 жовтня 2016 р.), XV Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, 16 березня 2017 р.), II Всеукраїнській науковій конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, 26-27 травня 2017 р.), Польсько-литовсько-українському воркшопі «Common Past, Common Future»

(Університет Миколи Коперніка, м. Торунь 6 липня 2017 р.), науковій конференції «Суспільства давньої, середньовічної і ранньомодерної доби та їх цивілізаційна спадщина» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, 1 грудня 2017 р.), науковій конференції «XII Читання пам'яті професора П.Й. Каришковського» (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, 12-13 березня 2018 р.).